

กท
ศาลาแดง
2506
ด.2

ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคาร
ที่ทำการ ศาลาแดงและศาลาฎีกา วันพุธที่ ๑๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๖

กท
แห่งและฎีกา
2506
ด.2

102

00015

ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์
(www.library.coj.go.th)

เลขทะเบียน	102 00015
เลขหมู่	๒๒๕.๖ ๒.๒
ผู้แต่ง	

ប្តី:សិក

ในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิด

อาคารที่ทำการ ศาลแพ่งและศาลฎีกา

วันพุธที่ ๑๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๖

คำนำ

อาคารที่ทำการศาลแพ่งหลังเดิมได้สร้างขึ้นเมื่อ ร.ศ. ๑๐๑ (พ.ศ. ๒๔๒๕) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระองค์ท่านได้เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราทางฉลากล่อพระฤกษ์ด้วยพระองค์เอง และพระราชทานนามอาคารหลังนี้ว่า “ศาลสถิตย์ยุติธรรม” โดยมีพระราชประสงค์ให้เป็นที่พักประชุมขุนศาลตระลาการทุกกระทรวง และเป็นที่ยกย่องพระราชนิพนธ์ และพระราชบัญญัติแก้ไขใหม่รวบรวมไว้ในที่เดียวกัน ครั้นเมื่อได้ตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นเมื่อ ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔) แล้ว จึงได้ใช้อาคารหลังนี้เป็นที่รวมทำการของกระทรวงยุติธรรมกับศาลต่างๆจนถึงปี ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔) กระทรวงยุติธรรมจึงได้แยกไปเปิดทำการอยู่ที่ท่าช้างวังหน้า และต่อมาจึงได้ย้ายกระทรวงยุติธรรมมาตั้งทำการอยู่ ณ ที่ทำการหลังปัจจุบันซึ่งสร้างขึ้นใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ โดยมีโครงการว่าจะสร้างอาคารหลังนี้ต่อเนื่องกันไปทางถนนราชดำเนินในจนสุดถนนหน้าห้วยเผย เพื่อเป็นที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกาด้วย แต่การก่อสร้างไม่สามารถจะดำเนินไปได้จนครบถ้วนตามโครงการ เพราะได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ขึ้น การก่อสร้างจึงต้องหยุดชะงักลง ส่วนอาคารศาลแพ่งเดิมก็คงเป็นที่ตั้งทำการของศาลแพ่งตลอดมา จำนวนอายุได้ถึง ๗๗ ปี ตัวอาคารชำรุดทรุดโทรมคับแคบและไม่เหมาะสมแก่กาลสมัย จะซ่อมแซมใหม่ก็คงไม่สามารถจัดทำให้นั่นคงและกว้างขวางพอแก่ปริมาณงานในปัจจุบันได้ รัฐบาลปฎิวัติอันมี ฯพณฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้กรุณาอนุมัติงบประมาณค่าก่อสร้างอาคารขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ กระทรวงยุติธรรมจึงได้สร้างอาคารหลังนี้ ต่อจากอาคารที่ตั้งกระทรวงยุติธรรมซึ่งทำค้างไว้ให้ครบถ้วนตามโครงการดังกล่าวแล้ว บัดนี้การก่อสร้างอาคารที่ทำการ

ศาลแพ่งและศาลฎีกาได้แล้วเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้กำหนดวันทำพิธีเปิด
ณ วันพุธที่ ๑๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๖ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีเปิดอาคาร ซึ่ง
เป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้

ในโอกาสนี้ กระทรวงยุติธรรมจึงได้รวบรวมเอกสารและบทความต่าง ๆ
อันมีความสำคัญเกี่ยวกับกระทรวงและศาลยุติธรรม มาจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานนี้
หวังว่าจักเป็นประโยชน์ตามสมควร

กระทรวงยุติธรรม

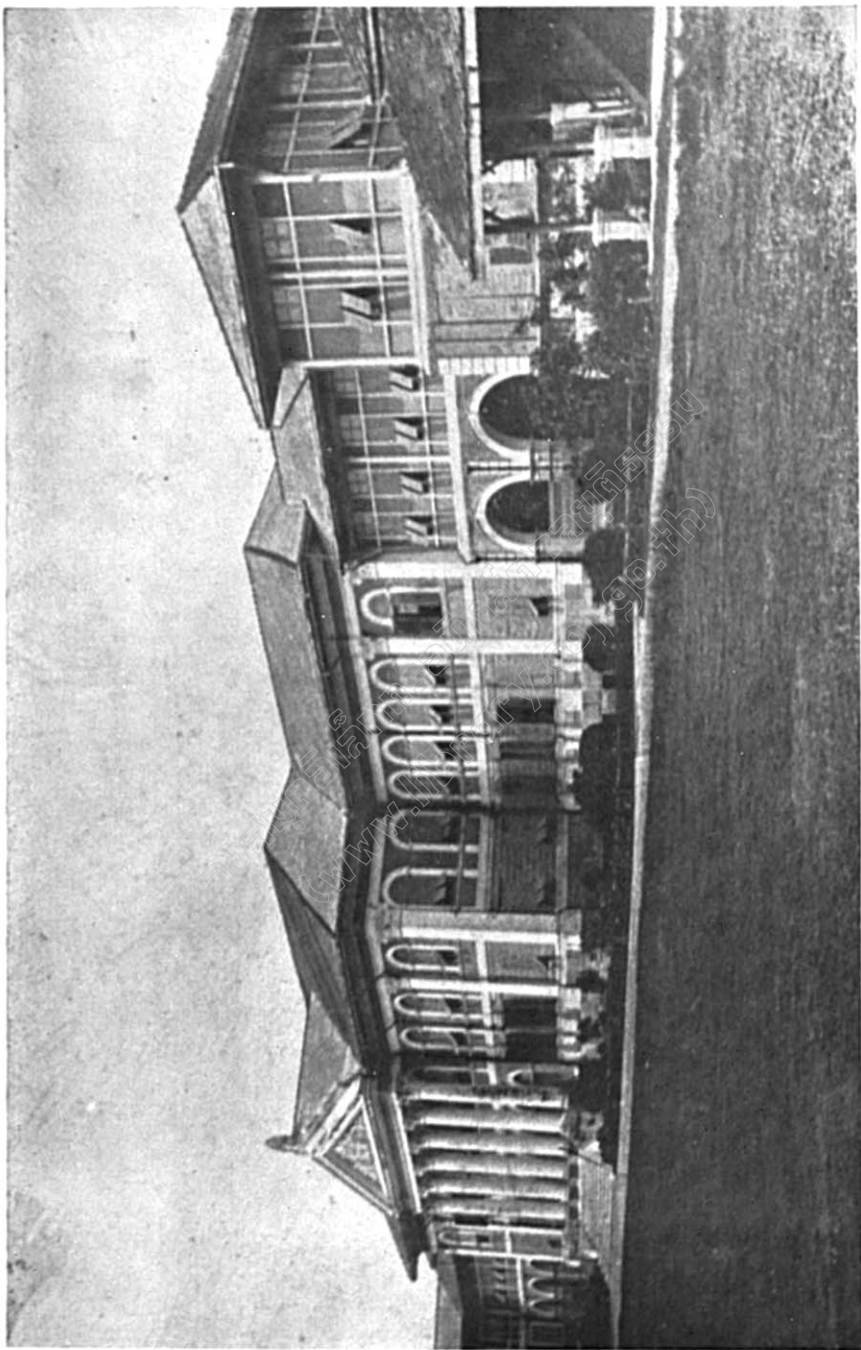
๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๖

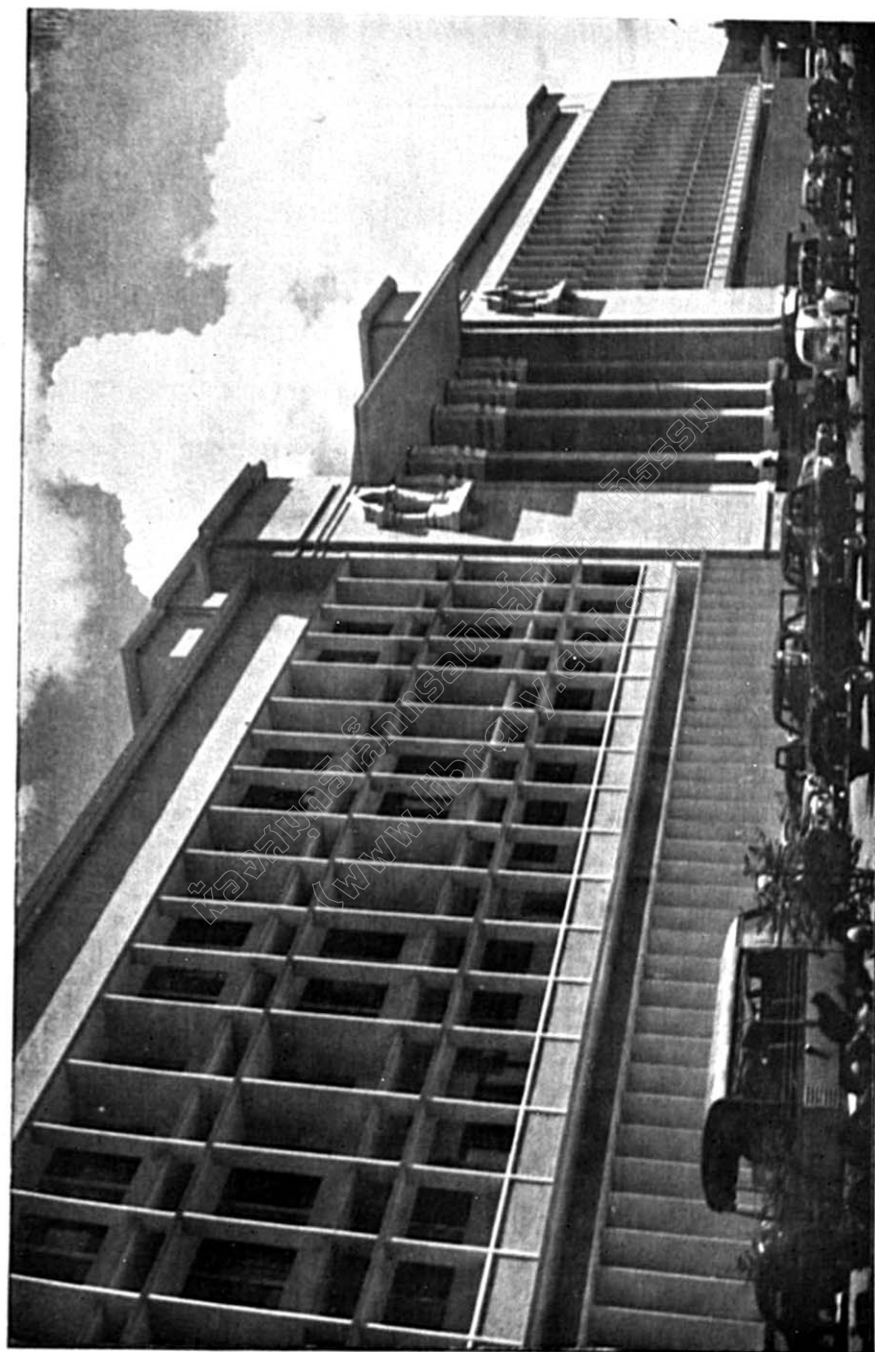
๑ พล ๑ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์
นายกรัฐมนตรี

๑ พล ๑ พระยาอรรดการิณพนธ์
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

อาคารทำการศึกษาแหล่งเก่า

อาคารทำการศาลแพ่งและศาลฎีกาหลังใหม่

คำจารึกในหิรัญบัฏ

ในการรื้อถอนอาคารศาลแพ่งหลังเดิมเพื่อทำการก่อสร้างใหม่นั้น งบประมาณของ
บริษัทผู้รับเหมาได้ชดเชยวัตถุดิบเกี่ยวกับความสำคัญของการศาลยุติธรรม เมื่อวันที่ ๒๓
มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๓ กล่าวคือ แผ่นเงินขนาดกว้าง ๘.๕ เซนติเมตร ยาว ๓๗.๒ เซน-
ติเมตร รวม ๔ แผ่น มีรูเจาะตรงกลาง สันนิษฐานว่าสำหรับร้อยด้วยเชือกคล้ายคัมภีร์
ใบลาน บรรจุในหีบสังกะสีซึ่งสอดอยู่ในแท่นหินแก้วสีเหลี่ยมผืนผ้าอันเป็นศิลาปฐมฤกษ์ วาง
อยู่บนคานาก่อด้วยอิฐถือปูนสูงเหนือพื้นดิน หิรัญบัฏ แผ่นที่ ๑ จารึกนาม “ศาลสถิตย์
ยุติธรรม” ส่วนแผ่นที่ ๒, ๓ และ ๔ จารึกวัน เดือน ปี ที่เสด็จพระราชดำเนินมาทรงวาง
ศิลาก่อพระฤกษ์ และ “เรื่องที่ทรงพระราชดำริให้สร้างศาลหลวง” ซึ่งแสดงให้เห็น
ประวัติการปฏิวัติกิจการศาลไทย และพระบรมราชหฤทัยอันประเสริฐเชื่อมด้วยความเมตตา
กรุณาต่อพสกนิกรของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว พระบรมหาราช ผู้ทรงสถาปนากระทรวงยุติธรรม

พระราชปราชญ์ที่ปรากฏในหิรัญบัฏทั้งกล่าวนี้แสดงให้เห็นซึ่งถึงพระปรีชาญาณ
และพระราชปราชญ์อันแรงกล้าที่จะทะนุบำรุงให้ประชาราษฎร์ได้อยู่เย็นเป็นสุข ข้อพระราช
ปราชญ์ว่า การศาลยุติธรรมเป็นส่วนสำคัญยิ่ง เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทั้งที่ทรงปราชญ์นั้น
แม้จะได้พระราชทานไว้เมื่อ ๔๑ ปีล่วงมาแล้ว ก็ยังต้องด้วยคตินิยมของประเทศเสรีทั้งมวล
ในปัจจุันอันตั้งไว้เป็นมูลฐานในการจัดศาลยุติธรรมของประเทศ.

ศาลสถิตยติธรรม

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาล เปนอดีตกาลล่วงแล้ว ๒๔๒๔ พรรษา
จุลศักราช ๑๒๔๔ ปรัศยุบันกาลตรงคสังวัจนระวิสาขมาส ชุณหปัภษจตุตถิดฤดี
ศุกรวารบริจเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทร
เทพยมหามกุฏ บรมบรตันราชรวังษ วรุตมพงษ์บริพัตร วรชัฎยราชนิกโรดม
จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุภโตสุชาติ สังสุทธเคราะห์ณี จักรกับริม
นารถ มหามกุฏราชวรังกูร สัจริตมูลสุสาธิตอรรคอุกฤษไพบุลย บรมพาดุลยภักดา
ภินิหาร สุภาธิการรังสฤษดิ์ ธิัญญลัทธิณวิจิตรโสภากยสรรพางค์ มหาชนิตตมางค์
ประนต บาทบงกชยุคล ประสิทธิสรรพศุภผล อุดมบรมสุขุมาล ทิพยเทพาวตาร
ไพศาลเกียรติคุณอดุลยพิเศศ สรรพเทเวศรานุรักษ์ วิสิฐศักดิ์สมยา พินิตประชานารถ
เปรมกระมลชัฎยราชประยูร มูลมุขมาตยาภิรมย อุดมเดชาธิการ บริบูรณ์คุณसार
สยามาทินกร วรุตเมกราชดิลก มหาปรีวารนายก อนันตมหันตวรฤทธิเดช สรรพ
วิเศศศรีนทร อเนกชนนิกรสโมสรสมมติ ประสิทธิวรยศมโหดมบรมราชสมบัติ
นพปดลเศวตฉัตรราชฉัตร ศิริรัตโนปลักษณมหาบรมราชาภิเศกาสิต สรรพทศทิศ
วิจิตรไชย สกตมไทยสวริยมหาสวามินทร์ มหะศวรมหิทธิมหารามาทิราช วโรดม
บรมนารถ ชาติอาชาวไสรย พุทธาทิไครยรัตนสรณารักษ์อดุลยศักดิ์อัครเสนาธิบดี
เมตตากรรณา สัตถลฤหัย อโนปไมยบุญการ สกตไพศาลมหารัษฎาธิบดินทร ปรมินทร
ธรรมิกมหาราชาธิราชบรมนารถบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า
กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยานี้ นับจำเดิมตั้งแต่นั้น ๑๐๖ ก่า
ปีขานจัตวาศก ศักราช ๑๑๔๔ ซึ่งเป็นวันพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์

ประมุขบรมกระษัตริย์ ทรงสถาปนาหลักพระนคร มาจนถึงวัน ๕๕ คำ ปีมเมียจัตวา
 ศก ศักราช ๑๒๔๔ ๕๕ นับรรจบครบร้อยปี เป็นบรมราชธานีมหานครใหญ่สมบูรณ์
 ปราศจากการศึกสงครามเป็นความสุขอย่างยิ่ง ราษฎรข้าขอบขัณฑสีมาพระราชอาณา
 เขต ได้ตั้งนํ้าท่ามาหาภิเษกเจริญบริบูรณ์ ด้วยทรัพย์สินสมบัติ แลรุ่งเรืองด้วยความรู้ในวิชา
 และทางค้าขายโดยวิจิตรพิสดารเป็นอันมาก พระราชกิจในการรักษาประโยชน์ความ
 สุขแลดำรงความยุติธรรม เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องทรงพระอุสาห์ดำรงรักษาโดยพระ
 สุตพิริยปรีชาอุสาหะ เพื่อจะขจัดตัดเสียซึ่งการอาศัยอาชกรรมทั้งปวง แลต้องป้องกัน
 แหนหลวงศัตรูภายนอกภายใน มิให้มีโอกาสล่วงเกินเบียดเบียนราษฎรให้เดือดร้อนได้
 มิได้ทรงเอื้อเฟื้อแก่ความสุขในพระองค์ ฤ็พระบรมราชอิสริยยศ ทรงพระราช
 ประสงค์แต่จะเลิกล้างการที่ไม่เป็นธรรมให้น้อยให้หมดไปถ่ายเดียว สู้ทรงอุตสาห
 สอดส่องหาในสรรพธรรม และสรรพการที่จะเป็นเครื่องเกอภู ความสุขความเจริญ
 ยิ่งมั่นคงของพระราชอาณาเขตแลราษฎร มาประดิษฐานทนต์บำรุงให้เกิดขึ้นแลยืนอยู่
 เปนคุณสืบไป แต่ทรงพระราชดำริเห็นว่าในการทั้งปวงเหล่านี้ การยุติธรรมอันเดียว
 เปนการที่สำคัญยิ่งใหญ่ เปน ^{หลัก} _{ประธาน} } การชำระตัดสินความทุกโรงศาลเป็นเครื่อง
 ประกอบรักษาให้ความยุติธรรมเป็นไป ถ้าจัดได้ดั่งขึ้นเพียงใด ประโยชน์ความสุขของ
 ราษฎรก็จะเจริญยิ่งขึ้นเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงได้ทรงพระอุตสาหได้สวนในพระราช
 กำหนดกฎหมายเก่าใหม่ แลการที่ ^{หลัก} _{ตระลาการ} } ได้กระทำแต่ก่อน ๆ สืบมาจนทุกวันนี้
 จนทราบแจ้งตลอดด้วยมหันตพิริยญาณ แล้วทรงพระราชพินิจนัยสอบด้วยกฎหมาย
 อย่างธรรมเนียมในประเทศที่ใหญ่ทั้งปวง ที่ในทุกวันนี้นักสาปปรากฏกันว่า ราษฎรได้
 ความสุขเป็นอย่างยิ่งนั้นๆ โดยละเอียดตลอดแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นว่า การอย่าง
 ธรรมเนียม พิจารณาตัดสินความ มากมายหลายศาล หลวงกระทรวงแลผู้อำนาจอ

ต่าง ๆ ทั้งปวง บังคับบัญชาว่ากล่าวเอาเองแทบจะทุกกระทรวง พนักงานสับสนปะ
 ปนกันกับราชการอื่น ๆ นั้น เป็นเครื่องกีดกันให้การยุติธรรมเกิดยาก จำเป็นจะต้อง
 จัดรวมเข้าให้เป็นแห่งเดียวกัน แลจัดให้ ^{พิพากษา} ^{พิจารณา} } มีหน้าที่พนักงานแต่ที่จะทนาย
 รักษายุติธรรมอยู่ฝ่ายเดียว มิให้เกี่ยวในราชการอื่น ๆ ได้ ตัดเหตุที่เป็นช่องของการ
 ที่ไม่เป็นธรรมแลเพิ่มเติมเปิดช่องโอกาสของการที่จะให้เจริญในทางยุติธรรมทุกอย่าง
 ที่คิดเห็นได้ ในเวลานี้ทุก ^{สิ่ง} ^{ประการ} } ได้ทรงพระราชดำริการตลอดสำเร็จแล้ว จึงมี
 พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์พิพัฒนศักดิ์ อรรคยโส-
 ดมบรมนารถ ปรรุตมามาตยมหาเสนาบดีวรคชสิทธิ์สังฆมูรธาธร ทักษิณนครคามรัษฎา-
 นุกิจการทวยหาญพลพยุหเนตรนเรศวรนายกสยามดิลกเสนางคนอุปดินทร ประมินทร
 มหาราชวโรปการกิจ สรรพสิทธิยุติธรรมธาดาอภัยพิริยปรากฏกรมพาหุ สมุหพระกระ-
 ลาโหมเรียกเมสเยอแกรซึบราเดอ รับจ้างกะการทำศาลหลวง มีแผนที่กว้างยาวสูง
 ต่ำดังนี้ ตึกหลังใหญ่พื้นสองชั้น โดยสูงตั้งแต่ดินขึ้นไปหกวาครึ่ง ตั้งแต่ถานหอ
 นาฬิกาสูงพ้นจากตึกหลังใหญ่ขึ้นไปถึงยอดซุ้มนาฬิกาสิบเจ็ดวาสามศอกครึ่ง ตึกหลัง
 ใหญ่ยาวสามสิบห้าวาสามศอกครึ่ง กว้างในที่กลางขาดหลังผนังสิบสองวาศอก ตึก
 แกว ^{ซ้าย} ^{ขวา} } สูงสามวา ยาวด้านละเจ็ดวาสองศอกครึ่ง กว้างห้าวาสองศอก รวมเป็น
 เขตศาลโดยยาวห้าสิบหกวา โดยกว้างสิบสองวา กำหนดพระราชทรัพย์เหมาะเป็น
 ราคาค่าจ้างแลค่าสิ่งของต่าง ๆ รวมเป็นเงิน สองพันสี่ร้อยยี่สิบเจ็ดชั่งกับสี่ตำลึง
 นายช่างได้ทำรากตึกสมควรที่จะวางศิลาฤกษ์ได้ ครั้น ณ วัน ๖^๕ ค่ำปมเมษจัตวาศก
 ศักราช ๑๒๔๔ ซึ่งเป็นวันขึ้นจันทรจันทรขึ้นปี จึงเสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนพยุห
 ยাত্রา มาทรงวางศิลาก่อพระฤกษ์ วันเดียวกันกับพระฤกษ์ประสูติบรมราชานุศสาวรีย์
 แล้วพระราชทานนามว่า ((ศาลสถิตยุติธรรม)) เป็นที่ประชุมลูกขุนตระลาการขุน

ศาลทุกกระทรวง แลเป็นที่เก็บรักษาพระราชกฤษฎีกากฎหมาย พระราชบัญญัติ
 ใหม่ } รวบรวมไว้ในที่เดียวกันทั้งสิ้น เพื่อให้สอบสวนง่าย แลให้การเสรจคดีได้
 โดยเร็ว เป็นที่เบาใจของผู้ต้องคดีทั้งปวง แลโปรดเกล้าฯ ให้จำคุกเรื่องที่ทรงพระ
 ราชดำริห์สร้างศาลหลวงนี้ ไว้ในหิรัญบัฏบรรจุหีบไว้ในแท่งศิลาใหญ่ ซึ่งเป็น
 ศิลาประฐมฤกษ์ เพื่อให้เป็นสิ่งสำคัญประจำอยู่กับศาลสืบไปภายหน้า ขอให้ธรรม
 เนียมยุติธรรมนี้จงเจริญรุ่งเรืองแผ่ไพศาล แลเจริญถิถิกาลอยู่ชั่วฟ้าแลดิน สมดังพระ
 บรมราชประสงค์โดยสุจริตนี้เทอญ.

คำกล่าวรายงาน

ของพระยาอรรณการิย์นิพนธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

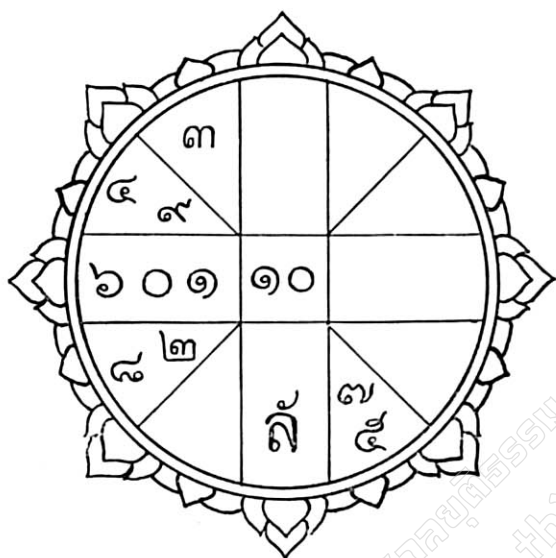
ในวันประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารศาลยุติธรรม

วันพุธที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๓

ขอประทานกราบเรียน ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี

ข้าพเจ้าและข้าราชการกระทรวงยุติธรรมรู้สึกเป็นเกียรติยศ และยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีได้กรุณามาเป็นประธานในพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารศาลยุติธรรม ท่ามกลางท่านผู้มีเกียรติทั้งหลายที่ได้กรุณามาร่วมงานในวันนี้

อาคารศาลยุติธรรมที่จะวางศิลาฤกษ์ก่อสร้างใหม่นี้ ปลูกสร้างบนพื้นที่อันเป็นที่ตั้งอาคารศาลแพ่งเดิมซึ่งผู้รับเหมาได้รื้อถอนไปแล้ว ประวัติอาคารศาลแพ่งเดิมนั้นปรากฏตามข้อความที่จารึกในหินฤกษ์ที่ฝังซุกพบบนอาคารหลังนั้นว่า สร้างเมื่อ ร.ศ. ๑๐๑ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ โดยพระองค์ท่านได้เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตรา มาทรงวางศิลาก่อพระฤกษ์ด้วยพระองค์เอง และพระราชทานนามอาคารหลังนั้นว่า “ศาลสถิตยยุติธรรม” เป็นที่ประชุมขุนศาลตระลาการทุกกระทรวง และเป็นที่ยกย่องพระราชนิพนธ์และพระราชบัญญัติเก่าใหม่รวบรวมไว้

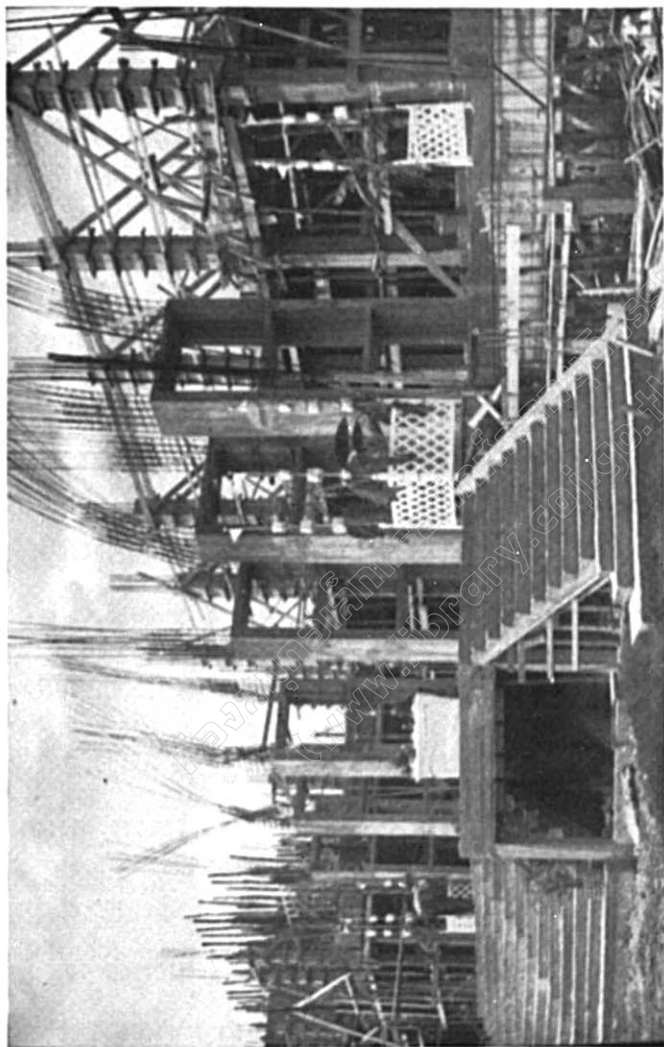
วัน ๔๙ ปีชวด

ตรงกับ วันที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๓

เวลา ๑๒.๕๔ น. เป็นปฐมฤกษ์วางศิลา

หมดฤกษ์ เวลา ๑๕.๔๔ น.

ผืนผ้าทางทิศบูรพา

พิธีวางศิลาฤกษ์อาคารทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา

วันพุธที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๓

ในทศวรรษทศวรรษ ครั้นเมื่อได้ตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๐ แล้ว ศาลต่าง ๆ ที่ได้กระจัดกระจายแยกย้ายอยู่หลายกระทรวง ก็ได้รวบรวมมาสังกัดอยู่ใน กระทรวงยุติธรรม อาคารหลังนี้จึงได้เป็นที่รวมทำการของกระทรวงยุติธรรมกับศาลมาก่อน ครั้น ร.ศ. ๑๓๐ กระทรวงยุติธรรมจึงได้แยกไปเปิดทำการอยู่ ณ คึก ๒ ชั้น อันตั้งอยู่ที่วังหน้า จนกระทั่งได้สร้างกระทรวงและศาลยุติธรรมหลังปัจจุบันเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ แล้ว จึงได้ย้ายจากคึกที่วังหน้ามาตั้งทำการอยู่ ณ อาคารหลังปัจจุบัน ส่วนอาคารศาลแพ่งเดิมยังคงเป็นที่ตั้งทำการของศาลแพ่งตลอดมา ในระยะหลังนี้ นอกจากจะได้ใช้อาคารนี้เป็นที่ทำการศาลแพ่งแล้ว ยังใช้เป็นที่ทำการศาลแขวงพระนครใต้ ศาลแขวงธนบุรี และสำนักงานอธิบดีผู้พิพากษาศาล ๑ ท้าย เมื่อคำนวณงบประมาณตั้งแต่ปีที่ก่อสร้างจนถึงวาระที่รื้อถอน เพื่อสร้างใหม่ อาคารนี้ก็มีอายุถึง ๗๗ ปี ตัวอาคารชำรุด คับแคบ และไม่เหมาะสมแก่กาลสมัย กระทรวงยุติธรรมได้พยายามซ่อมแซมแก้ไขพอประทังใช้ราชการตลอดมา จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ความชำรุดทรุดโทรมของอาคารยิ่งทวีขึ้น กระทรวงยุติธรรมได้ขอให้กรมยุทธโยธาทหารบก และกรมโยธาเทศบาลตรวจความมั่นคงของอาคารหลังนี้แล้ว มีความเห็นต้องกันว่า อาคารชำรุดเพราะความเก่าแก่ อยู่ในสภาพที่ไม่ปลอดภัย อาจระเิกอันตรายเมื่อใดก็ได้ ควรรีบซ่อมแซมเสียใหม่

กระทรวงยุติธรรมเห็นว่าอาคารหลังนี้นอกจากมีสภาพไม่มั่นคงแข็งแรงพอจะใช้ราชการต่อไปแล้ว ยังคับแคบไม่เพียงพอแก่ปริมาณงานซึ่งเพิ่มทวีขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก โดยเฉพาะห้องพิจารณาคดีจำนวนน้อยไม่เพียงพอแก่ปริมาณของคดี ทั้งห้องทำงานส่วนมากก็มีคทึบไม่ถูกสุขลักษณะ ถึงแม้จะซ่อมแซมใหม่ก็ยังคงเป็นอาคารที่ไม่สะดวกและไม่เหมาะสมที่จะเป็นศาลยุติธรรมอันตั้งอยู่ในใจกลางกรุงเทพมหานคร ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๕๐๒ กระทรวงยุติธรรมจึงขอขงบประมาณเพื่อก่อสร้างอาคารศาลยุติธรรมขึ้นใหม่ภายในวงเงิน ๑๓ ล้านบาท ด้วยความกรุณาของ พณฯ นายกรัฐมนตรีซึ่งเล็งเห็นความสำคัญของราชการ

ศาลยุติธรรมและให้ความสนับสนุน กระทรวงยุติธรรมจึงได้รับงบประมาณก่อสร้างอาคาร ศาลยุติธรรมสมปรารถนา โดยได้รับงบประมาณในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ เป็นเงิน ๓ ล้านบาท และในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ อีก ๑๐ ล้านบาท ทั้งนี้ ข้าพเจ้าและข้าราชการกระทรวงยุติธรรม รู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของ อาพณฯ นายกรัฐมนตรีเป็นอย่างยิ่ง

การก่อสร้างอาคารศาลยุติธรรมหลังใหม่นี้ ได้สร้างต่อจากอาคารซึ่งเป็นที่ตั้ง กระทรวงและศาลยุติธรรม คือ ศาลฎีกา ศาลอุทธรณ์ และศาลอาญา ในปัจจุบัน โดยสร้างเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ๔ ชั้น มีความกว้าง ๑๖.๐๐ เมตร ยาว ๑๕๓.๐๐ เมตร ชานกันชั้นบนราชดำเนินในไปทางทิศใต้ ตอนกลางของอาคารเป็นโถงบันไดใหญ่ มีเนื้อที่ยื่นออกจากแนวอาคารไปทางทิศตะวันออก จึงทำให้อาคารตอนที่เป็นโถงนี้ มีความกว้าง ๒๑.๐๐ เมตร ตอนสุดของอาคารหักมุมยื่นยาว ๗.๕๐ เมตร วัดจากมุมนอกยาวไปตามถนนหน้าห้วยเผย ๑๘.๐๐ เมตร การก่อสร้างได้กระทำโดยวิธีเรียกประกวดราคา มีบริษัทต่างๆ เสนอราคารวม ๒๐ บริษัท และกระทรวงยุติธรรมได้ทำสัญญาจ้างเหมา บริษัทนอร์ท จำกัด ซึ่งเสนอราคาต่ำสุดเป็นเงิน ๕,๘๕๘,๐๐๐ บาท เป็นผู้ทำการก่อสร้าง กำหนดก่อสร้างแล้วเสร็จภายใน ๑๕ เดือน นับแต่วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๒ ซึ่งเป็นวันทำสัญญา ในการก่อสร้างอาคารหลังนี้ กระทรวงยุติธรรมได้รับความช่วยเหลือร่วมมือจากกรมศิลปากร เป็นผู้ออกแบบอาคารให้ พร้อมทั้งส่งเจ้าหน้าที่มาควบคุมการก่อสร้างร่วมกับเจ้าหน้าที่กรมโยธาเทศบาล ซึ่งกระทรวงยุติธรรมขอขอบคุณกรมศิลปากร กรมโยธาเทศบาล และนายช่าง ตลอดจนเจ้าหน้าที่ซึ่งมีส่วนช่วยให้การก่อสร้างอาคารนี้ได้ดำเนินมาด้วยความเรียบร้อยไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

อาคารศาลยุติธรรมหลังนี้ เมื่อสร้างเสร็จแล้วจะเป็นอาคารอันสง่างามแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร นอกจากจะใช้เป็นสถานที่ทำการศาลแพ่งแทนอาคารหลังเดิมแล้ว จะได้ใช้เป็นสถานที่ทำการของศาลฎีกาอันเป็นศาลสูงสุดของประเทศด้วย

๙ พณ ๙ พระยาอรรณการิณพนธ์
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม กล่าวรายงาน

บัดนี้ ไทไวกลาอันเป็นมงคลฤกษ์แล้ว ข้าพเจ้าขอเชิญ ๖ พณฯ นายกรัฐมนตรี
 ไปรทประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารศาลยุติธรรม เพื่อความสิริมงคลแก่สถานที่ และเพื่อ
 ความเจริญรุ่งเรืองของราชการศาลยุติธรรมสืบต่อไป

ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ศาลยุติธรรม
 (www.library.coj.go.th)

คำกล่าวของนายกรัฐมนตรี
ในพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารศาลยุติธรรม
วันพุธที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๐๓

ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม และท่านผู้เกี่ยวข้องทั้งหลาย

เป็นความยินดีอย่างสูงของข้าพเจ้า ที่ได้รับเชิญมาประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์
อาคารศาลยุติธรรมที่สร้างใหม่ในวันนี้

เรื่องสำคัญของการสร้างศาลยุติธรรมครั้งนี้ คือในเวลารออาคารเก่า ได้พบ
หิริญยัตถ์บรรพตหิ้วยไว้ในศิลาแท่งใหญ่ ซึ่งเป็นศิลาฤกษ์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
ได้ทรงวางเมื่อ ๗๗ ปีมาแล้ว มีข้อความที่ให้ความรู้แก่เรา ว่าวันวางศิลาฤกษ์ครั้งกระนั้น
เป็นระยะเวลาครบรอบร้อยปีแห่งการตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้ทำเป็นพระราชพิธีใหญ่
ถึงกับเป็นขบวนพยุหยาตรา และพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จมาทรงวางศิลาฤกษ์
ด้วยพระองค์เอง ข้อความในจารึกแสดงให้เห็นพระปรีชาอุทิศสาธุ ที่ทรงปฏิบัติทุกสิ่ง
ทุกอย่างในบ้านเมืองให้เหมาะสมแก่กาลสมัย มีพระราชประสงค์อันเป็นหลักสำคัญของการ
ปฏิบัติ คือ ขจัดเสียซึ่งอศัตย์ธรรมทั้งปวง ทรงเห็นว่าศาลหลวงมีความสำคัญยิ่งใหญ่มาก ถ้า
จกให้เกิดขึ้นเพียงใดก็จะเป็นประโยชน์และความสุขแก่ราษฎรมากขึ้นเพียงนั้น จึงได้ทรง
ปฏิวัติการศาล โดยเอาอำนาจพิจารณาพิพากษาคดี ที่กระจัดกระจายอยู่ตามกระทรวง

ฯ พณ ฯ นายกรัฐมนตรี

กล่าวตอบ

ทบวงการต่าง ๆ มารวมไว้แห่งเดียวกัน ให้ผู้พิพากษาทำแต่หน้าที่รักษาความยุติธรรมอย่าง
เดียวไม่ต้องข้องเกี่ยวกับราชการอย่างอื่น ความในท่อนท้ายหิรัญบัตรได้จารึกพระราชปณิธาน
ไว้ว่า “ขอให้ธรรมเนียบยุติธรรมนี้จงเจริญรุ่งเรืองแผ่ไพศาล แลเจริญถิภาลอยู่ชั่วฟ้า
แลดิน”

พระราชปณิธานอันนี้ ได้ผลสำเร็จตามพระราชประสงค์ ตลอดเวลา ๗๐ ปีเศษ
ที่ล่วงมา ศาลยุติธรรมได้ดำเนินมาด้วยดี เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจของต่างประเทศนานา
ชาติยอมแก้ไขสนธิสัญญา ยกเลิกศาลกงสุล เลิกบทบังคับที่ศาลไทยต้องมีผู้พิพากษาชาว
ต่างประเทศมาบังคับการพิจารณาพิพากษาที่เกี่ยวกับชาวต่างประเทศ เป็นเหตุให้ไทยได้รัยสิทธิ
สมบูรณ์ทางการศาล ซึ่งเราจะต้องระลึกถึงพระคุณของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
และคุณความดีของขุนศาลตุลาการในอดีต ที่ได้สร้างศักดิ์ศรีของศาลไทยให้สูงส่งอยู่ตลอด
มา

ตัวข้าพเจ้าเองก็ตระหนักอยู่เป็นนิจ ถึงความสำคัญของศาลยุติธรรม ข้าพเจ้า
เคารพและไม่เคยล่วงล้ำอำนาจศาล หลักการที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรง
วางไว้ เป็นหลักการที่เราจะต้องใช้อยู่ตลอดเวลา แต่กาลสมัยได้ล่วงมา พลเมืองของเรา
ได้เพิ่มขึ้นจาก ๗๐ ปีเศษมาแล้วอีก ๔ เท่า งานอาชีพและวงการธุรกิจ ตลอดถึงชีวิต
เศรษฐกิจของประชาชนก็เปลี่ยนรูปและขยายตัวขึ้นมาหลากหลาย ศักยภาพที่ขึ้นมาสู่ศาล
จึงเพิ่มขึ้นมากมาย และมีความสลับซับซ้อนยิ่งกว่าแต่ก่อน จึงจำเป็นจะต้องปฏิวัติระบบ
วิธีการ หรือเทคนิคทางปฏิบัติของศาลให้เหมาะสมแก่ความจำเป็นในปัจจุบัน โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งเพื่อให้การพิจารณาพิพากษาในศาลรวดเร็วยิ่งขึ้น อาจจะต้องมีเครื่องมือเครื่องใช้สมัยใหม่
เข้ามาช่วย เรื่องเหล่านี้จะทำให้เพียงใด ข้าพเจ้ากำลังปรึกษาหารือกับท่านรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงยุติธรรม โดยถือเป็นเรื่องใหญ่เรื่องหนึ่งในงานปฏิบัติที่ข้าพเจ้าทำอยู่เวลานี้ และ
หวังว่าเราจะได้เห็นความเปลี่ยนแปลงอันนี้ ในชั่วอายุของรัฐบาลที่ข้าพเจ้าดำรงตำแหน่ง
นายกรัฐมนตรี

พวกมันในทางที่ถูกต้องต้องแท้ อาคารเช่นศาลสถิตยยุติธรรม ซึ่งมีความสำคัญ
ถึงกับพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตรา มาทรงวางศิลาฤกษ์
ด้วยพระองค์เองเช่นนั้น เราไม่ควรจะรื้อและสร้างใหม่ ควรจะพยายามรักษาของเดิมไว้
แต่เราก็ไม่สามารถจะรักษาไว้ได้ เพราะชำรุดทรุดโทรมจริง ๆ อย่างที่ท่านรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงยุติธรรมได้กล่าวมา เราพยายามใช้มาถึง ๗๗ ปี ซึ่งนานเกินอายุของวัสดุก่อสร้าง
ไม่มีทางจะบำรุงรักษาให้คงทนต่อไปอีกได้ จึงจำใจต้องรื้อและสร้างใหม่ แต่ข้าพเจ้าก็ต้อง
ร้องขอว่าพิธีัญัตร์จารึกที่ชุกได้ในเวลารื้ออาคารนี้ ต้องเก็บรักษาไว้เป็นที่สักการบูชา และ
ถือว่าเป็นรากฐานอันแท้จริงของอาคาร ส่วนศิลาฤกษ์ที่ข้าพเจ้าวางในวันนั้น ขอให้ถือเป็น
แต่เพียงเครื่องดำเนินเจริญรอยพระยุคลบาท เชิดชูพระคุณบุญบารมีของพระมหากษัตริย์
ผู้ได้ทรงวางรากเดิมไว้แล้ว เท่านั้น

ข้าพเจ้าขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย และขออัญเชิญบุญญาภินิหารของ
องค์พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นนัก
ปฎิวัติที่ยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ให้ทรงประสิทธิ์ประสาทความสำเร็จอันดี
และความสง่าถาวรของศาลที่กำลังสร้างใหม่ ขอให้พระราชทานสมรรถภาพแก่ผู้พิพากษา
ตุลาการทั้งหลาย และข้าราชการฝ่ายบริหาร มีท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม
เป็นประธาน ให้สามารถดำเนินงานที่จะบรรลุผลในทางสร้างสันติสุขแก่ประเทศชาติและ
ประชาชน และสร้างศักดิ์ศรีของศาลยุติธรรมให้สูงส่งยิ่งขึ้นอีก

เวลานี้เป็นศุภฤกษ์มงคลกาล ข้าพเจ้าจึงขอประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารศาล
ยุติธรรม ณ บัดนี้

๑ พณ ๑ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี

กำลังเจิมแผ่นอิฐ เงิน, ทอง, นาก

รายนามกรรมการดำเนินงานก่อสร้างอาคาร ศาลแพ่งและศาลฎีกา

(สำเนา)

คำสั่งที่ ๑๗/๒๕๐๒

เรื่อง ทงกรรมการ

ดำเนินการสร้าง

อาคารศาลยุติธรรม

กระทรวงยุติธรรม

ด้วยกระทรวงยุติธรรมจะได้รับงบประมาณสร้างอาคาร
ศาลยุติธรรม (แทนอาคารศาลแพ่งเดิม) จึงเห็นควรตั้ง
กรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อดำเนินการพิจารณาแบบแปลน
และแผนผังอาคารศาลยุติธรรมที่จะสร้างใหม่ และปฏิบัติการ
อันจำเป็นอย่างอื่นเกี่ยวกับการสร้างอาคารศาลยุติธรรม

ฉะนั้น จึงตั้งให้ผู้นั้นต่อไปเป็นกรรมการ คือ

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นประธานกรรมการ
๒. นายประวิติ ปัตตพงศ์ เป็นกรรมการ
๓. อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง เป็นกรรมการ
๔. อธิบดีผู้พิพากษาศาลฎีกา ๑ เป็นกรรมการ
๕. หลวงสารกิจปรีชา เป็นกรรมการ
๖. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นกรรมการ
๗. หัวหน้ากองคลัง เป็นกรรมการและเลขานุการ

ตั้ง ณ วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๐๒

(ลงชื่อ)

พระยาอรรณการวิชัยพันธ์

(พระยาอรรณการวิชัยพันธ์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

(สำเนา)

คำสั่งที่ ๑๑๔/๒๕๐๒

กระทรวงยุติธรรม

เรื่อง แต่งตั้งกรรมการ

ดำเนินงานก่อสร้าง

อาคารศาลแพ่งและ

ศาลฎีกา

ด้วยกระทรวงยุติธรรมได้รับเงินงบประมาณค่าก่อสร้าง
อาคารศาลยุติธรรมใหม่ (แทนอาคารศาลแพ่งเดิม) ในปี
๒๕๐๒ และได้ขอแจ้งความประกวดราคาก่อสร้างที่ทำการ
ศาลแพ่งและศาลฎีกา ลงวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๐๒ แล้ว
ฉะนั้นจึงตั้งคณะกรรมการดำเนินงานก่อสร้างอาคารศาลแพ่ง
และศาลฎีกา ดังต่อไปนี้

ก. กรรมการรับซองใบประกวดราคา

๑. หัวหน้ากองหมาย สำนักงานปลัดกระทรวง

ยุติธรรม

เป็นกรรมการ

๒. หัวหน้ากองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวง

ยุติธรรม

”

๓. หัวหน้ากองการคดี สำนักงานปลัดกระทรวง

ยุติธรรม

”

๔. หัวหน้ากองบังคับคดีล้มละลาย สำนักงาน

ปลัดกระทรวงยุติธรรม

”

๕. หัวหน้ากองคลัง สำนักงานปลัดกระทรวง

ยุติธรรม

”

๖. หัวหน้าแผนกวิจัยงาน กองสถาปัตยกรรม

กรมศิลปากร

”

ข. กรรมการเปิดของใบประกวดราคา

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม	เป็นกรรมการ
๒. อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์	„
๓. อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง	„
๔. อธิบดีผู้พิพากษาศาล ๑	„
๕. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม	„
๖. อธิบดีกรมศิลปากร	„
๗. หลวงสารกิจปรีชา	„
๘. หัวหน้ากองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร	„
๙. นายกมล เ็นบุตร นายช่างเอกประจำกรม ผู้แทนกรมโยธาเทศบาล	
๑๐. เลขาธิการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม	„

ค. กรรมการตรวจการก่อสร้าง

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม	เป็นกรรมการ
๒. อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์	„
๓. อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง	„
๔. อธิบดีผู้พิพากษาศาล ๑	„
๕. หลวงสารกิจปรีชา	„
๖. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม	„
๗. ผู้รักษากรุงในตำแหน่งสถาปนิกพิเศษ กรม ศิลปากร	„

๘. หัวหน้ากองคลัง สำนักงานปลัดกระทรวง
ยุติธรรม เป็นกรรมการ
๙. หัวหน้ากองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ”
๑๐. นายบำรุง อินทามระ หัวหน้าแผนกอาคาร
ผู้แทนกรมโยธาเทศบาล ”

ถึง ณ วันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๒

(ลงชื่อ)

พระยาอรรณการวิชัยพันธ์

(พระยาอรรณการวิชัยพันธ์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

(สำเนา)

คำสั่งที่ ๑๒๘/๒๕๐๒

กระทรวงยุติธรรม

เรื่อง ๕ กรรมการ

อนุสนธิคำสั่งกระทรวงยุติธรรมที่ ๑๑๔/๒๕๐๒ ลง

ตรวจการก่อสร้าง

วันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๒ ถึงคณะกรรมการตรวจการ

เพิ่มเติม

ก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา นั้น

บันทึกได้พิจารณาเห็นสมควรตักเตือน นายกุกัน กลัมพากร
เป็นกรรมการตรวจการก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา
ด้วย ฉะนั้น จึงตักเตือนนายกุกัน กลัมพากร เป็นกรรมการ
ตรวจการก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกาเพิ่มขึ้นอีก ๑
นาย

สั่ง ณ วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๐๒

(ลงชื่อ)

พระยาอรรณการีย์นิพนธ์

(พระยาอรรณการีย์นิพนธ์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

คำสั่งที่ ๔๗/๒๕๐๓

กระทรวงยุติธรรม

เรื่อง ๕
 ทงกรรมการที่ปรึกษา
 การก่อสร้างอาคาร
 ศาลแพ่งและศาลฎีกา

อนึ่งคำสั่งกระทรวงยุติธรรมที่ ๑๑๔/๒๕๐๒ ลง
 วันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๒ และที่ ๑๒๘/๒๕๐๒ ลง
 วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๐๒ ทั้งคณะกรรมการตรวจการก่อสร้าง
 อาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา นั้น

บัดนี้ ได้พิจารณาเห็นสมควรตั้งให้ นายรชฎ
 กาญจนวนิชย์ วิศวกรผู้คำนวณแบบแปลนการก่อสร้าง
 อาคารศาลเป็นกรรมการที่ปรึกษาในปัญหาทางเทคนิค
 ของคณะกรรมการตรวจการก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและ
 ศาลฎีกา ฉะนั้น จึงตั้งให้ นายรชฎ กาญจนวนิชย์ เป็น
 กรรมการที่ปรึกษาของคณะกรรมการตรวจการก่อสร้างทั้ง
 กล่าวตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๘ เมษายน ๒๕๐๓

(ลงชื่อ)

พระยาอรรณการวิธานินพนธ์

(พระยาอรรณการวิธานินพนธ์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

คำสั่งที่ ๒๐/๒๕๐๔

กระทรวงยุติธรรม

เรื่อง ตั้งกรรมการตรวจรับ

ครุภัณฑ์ศาลแพ่งและ

ศาลฎีกา และตรวจการจ้าง

ติดตั้งเครื่องปรับอากาศ

โทรศัพท์ ไฟฟ้า ทำสนาม

หญ้า ถนนและโรงรถ

บริเวณกระทรวงและศาล

ยุติธรรม

ด้วยกระทรวงยุติธรรมได้รับอนุมัติสำนักงบประมาณ

ดำเนินการจัดหาครุภัณฑ์สำหรับศาลแพ่งและ

ศาลฎีกา จากเงินค่าก่อสร้างศาลแพ่งและศาลฎีกาที่

เหลือ คือ ซ่อเกาห้องประชุม รถเข็นสำนวน นาฬิกา

โต๊ะ เก้าอี้ ตู้ บิลด์อินเครื่องพร้อม เครื่องขยายเสียง

ตู้นิรภัยและเครื่องตัดหญ้า ซ้อและติดตั้งเครื่องปรับอากาศ

โทรศัพท์ และไฟฟ้า จัดทำสนามหญ้า ถนน

และโรงรถบริเวณกระทรวงและศาลยุติธรรม ฉะนั้น

จึงตั้งคณะกรรมการตรวจรับครุภัณฑ์ศาลแพ่งและศาล

ฎีกา และตรวจการจ้างติดตั้งเครื่องปรับอากาศ โทรศัพท์

ไฟฟ้า ทำสนามหญ้า ถนนและโรงรถบริเวณ

กระทรวงและศาลยุติธรรม ดังต่อไปนี้

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นกรรมการ
๒. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม „
๓. อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ „
๔. อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง „
๕. อธิบดีผู้พิพากษาศาลฎีกา ๑ „
๖. หลวงสารกิจปริชชา „
๗. สถาปนิกพิเศษ กรมศิลปากร „
๘. นายกกิ่งก้าน กสิกรรม „
๙. หัวหน้ากองคลัง กระทรวงยุติธรรม „

๑๐. หัวหน้าของสภายัตยกรรม
กรรมศิลปากร เป็นกรรมการ
๑๑. หัวหน้าแผนกอาคาร
กรมโยธาเทศบาล ,,

ถึง ณ วันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๐๔

(ลงชื่อ) พระยาอรรธการิณิพนธ์
(พระยาอรรธการิณิพนธ์)
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

(สำเนา)

คำสั่งที่ ๕๗/๒๕๐๔

กระทรวงยุติธรรม

เรื่อง แต่งตั้งกรรมการ

ดำเนินการก่อสร้าง

อาคารศาลแพ่งและ

ศาลฎีกา

ด้วยกระทรวงยุติธรรมจะได้ดำเนินการก่อสร้างอาคาร ศาลแพ่งและศาลฎีกา ต่อจากบริษัทนครินทร์ จำกัด ได้ก่อสร้างไว้ และได้ขอแจ้งความประวตราคาก่อสร้างอาคาร ศาลแพ่งและศาลฎีกา ลงวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๐๔ แล้ว ฉะนั้น จึงตั้งกรรมการดำเนินการก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและ ศาลฎีกา ดังต่อไปนี้

ก. กรรมการรับซองใบประกวดราคา

๑. หัวหน้ากองการคดี

๒. หัวหน้ากองบังคับคดีล้มละลาย

๓. หัวหน้ากองหมาย

ข. กรรมการเปิดซองใบประกวดราคา

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม

๒. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม

๓. อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์

๔. อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง

๕. อธิบดีผู้พิพากษาศาลภาค ๑

๖. อธิบดีกรมศิลปากร

๗. หลวงสารภีปริชา

๘. หัวหน้ากองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร

๕. ผู้แทนกรมโยธาเทศบาล

ถึง ณ วันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๐๔

(ลงชื่อ) พระยาอรรณการวิชัยพันธ์
(พระยาอรรณการวิชัยพันธ์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ศาลยุติธรรม
(www.library.coj.go.th)

ที่ ๖๒/๒๕๐๔

กระทรวงยุติธรรม

เรื่อง ทงคณะกรรมการดำเนินการ โดยที่การก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกาต่อ
จ้างก่อสร้างอาคารศาลแพ่ง จากที่บริษัทนครินทร์ จำกัด ได้ทำค้างไว้ เป็นงานที่ต้อง
และศาลฎีกา โดยวิธีพิเศษ กระทำโดยวิธีท่อนเป็นพิเศษ ถ้าจ้างโดยวิธีสามัญหรือ
วิธีประกวดราคา จะเป็นการล่าช้าไม่ทันการ สมควร
ดำเนินการจ้างโดยวิธีพิเศษ จึงให้ตั้งกรรมการขึ้น
คณะหนึ่งเพื่อกำเนินการตกลงกับผู้รับจ้าง ประกอบด้วย

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นประธานกรรมการ
๒. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นกรรมการ
๓. อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ "
๔. อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง "
๕. หลวงสารกิจปริชา "
๖. อธิบดีผู้พิพากษาศาลภาค ๑ "
๗. หัวหน้ากองสถาปัตยกรรม
กรมศิลปากร "
๘. ผู้แทนกรมโยธาเทศบาล "
๙. นายกุ่ม กัลป์พากร "
๑๐. หัวหน้ากองคลัง กระทรวง
ยุติธรรม เป็นกรรมการและเลขานุการ

สั่ง ณ วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๐๔

(ลงชื่อ) พระยาอรรณการวิบูลย์
(พระยาอรรณการวิบูลย์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

(สำเนา)

คำสั่งที่ ๕๕/๒๕๐๔

กระทรวงยุติธรรม

เรื่อง ตั้งคณะกรรมการ
 ทรวการก่อสร้าง
 อาคารศาลแพ่ง
 และศาลฎีกา

โดยที่กระทรวงยุติธรรมได้ทำสัญญาจ้างห้างหุ้นส่วน
 จำกัด นครสวรรค์ก่อสร้าง ทำการก่อสร้างอาคาร
 ศาลแพ่งและศาลฎีกา ต่อจากบริษัทนครรัตน์ จำกัด ทำค้าง
 ไว้ จึงเห็นสมควรตั้งคณะกรรมการทรวการก่อสร้าง ประ-
 กอบด้วย

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นประธานกรรมการ
๒. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นกรรมการ
๓. อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ "
๔. อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง "
๕. หลวงสารกิจปรีชา "
๖. อธิบดีผู้พิพากษามาตร ๑ "
๗. หัวหน้ากองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร "
๘. หัวหน้ากองแบบแผน กรมโยธาเทศบาล "
๙. นายกุ่ม กสิ์พากร "
๑๐. หัวหน้ากองคลัง กระทรวงยุติธรรม เป็นกรรมการ
และเลขานุการ

สั่ง ณ วันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๐๔

(ลงชื่อ) พระยาอรรณการวิชัยพันธ์
 (พระยาอรรณการวิชัยพันธ์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

(สำเนา)

คำสั่งที่ ๖๗/๒๕๐๕

กระทรวงยุติธรรม

เรื่อง ตั้งกรรมการตรวจการจ้าง
คิกทั้งไฟฟ้าอาคารศาลแพ่ง
และศาลฎีกาด้วยกระทรวงยุติธรรมได้จ้างการไฟฟ้านครหลวง
เดินสายและคิกทั้งอุปกรณ์ไฟฟ้าภายในอาคารสร้างใหม่
ศาลแพ่งและศาลฎีกา ตามหนังสือสัญญาจ้างลงวันที่
๒๔ สิงหาคม ๒๕๐๕ แล้วฉะนั้น จึงตั้งกรรมการตรวจการจ้างคิกทั้งไฟฟ้า
อาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา ดังต่อไปนี้

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นกรรมการ
๒. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม „
๓. อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ „
๔. อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง „
๕. อธิบดีผู้พิพากษาศาลฎีกา ๑ „
๖. นายกฤษณ์ กลัมพากร „
๗. หัวหน้ากองคลัง กระทรวงยุติธรรม „

สั่ง ณ วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๐๕

(ลงชื่อ) พระยาอรรถการีย์นิพนธ์

(พระยาอรรถการีย์นิพนธ์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

กระทรวงยุติธรรม

กับ

การพัฒนาระบบความมั่นคงแห่งชาติ

พระยาอรรถการีย์นิพนธ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

ท่านผู้เกี่ยวข้องทั้งหลาย

ผมรู้สึกเป็นเกียรติ และมีความยินดีเป็นอย่างยิ่งในการที่ได้มาบรรยายเรื่องของ กระทรวงยุติธรรมกับการพัฒนาระบบความมั่นคงแห่งชาติ ต่อท่านทั้งหลาย ซึ่งเป็น ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และซึ่งเป็นผู้รอบรู้ในวิทยาการสาขาต่าง ๆ เรื่องกระทรวงยุติธรรมนั้นก็เหมือนเช่นกระทรวงในฝ่ายบริหารทั้งหลาย คือ เป็นกระทรวงการฝ่ายบริหาร มี รัฐมนตรีว่าการร่วมรับผิดชอบในนโยบายทั่วไปของการบริหารราชการแผ่นดิน ด้วยเหตุนี้ ภารกิจของกระทรวงยุติธรรมที่เกี่ยวกับศาล จึงมีเฉพาะการที่จะจัดทำศาลที่เหมาะสม ตามสภาพของบ้านเมือง การที่จะจัดทำศาลการซึ่งมีคุณภาพที่สำคัญพิจารณาพิพากษา ให้ความเป็นธรรมแก่ประชาชนพลเมือง การที่จะจัดทำดำเนินการให้การพิจารณาพิพากษา ของศาลเป็นไปโดยสะดวกและรวดเร็วเหล่านั้น ส่วนอำนาจตุลาการที่ระบอบสันติคดี วิจัยคดีประการใดนั้น ก็เป็นอำนาจอีกอันหนึ่ง เรียกว่า “อำนาจตุลาการ” กระทรวง ยุติธรรมไม่มีส่วนอะไรที่จะไปเกี่ยวข้องด้วยได้ ด้วยเหตุนี้ ถ้าจะพูดเพียงเฉยๆ แล้ว เราก็ น่าจะเห็นว่า สำหรับกระทรวงยุติธรรมนั้นก็น่าจะไม่มีอะไรที่เกี่ยวข้องกันนโยบายของกันราชอาณาจักร แต่ว่าความจริงนั้น ก็ย่อมมีอยู่มากเหมือนกัน ด้วยเหตุที่ว่าวิถีที่จะมาแก้ราช

เรื่องนี้ถอดความโดยตรงจากแถบบันทึกเสียง ซึ่งบรรยายแก่นักศึกษา ณ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ และได้ติดต่อขออนุญาตจากผู้อำนวยการวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรแล้ว.

อาณัติกรไถ่นั้น ไม่จำเป็นจะต้องเป็นภัยที่จะมาจากภายนอกเสมอไป ภัยที่เกิดขึ้นในภายในจากการแทรกซึมของฝ่ายตรงกันข้าม จากการไม่พอใจของประชาชนพลเมืองในการปกครองบ้านเมือง ก็เป็นภัยอย่างร้ายแรงต่อราชอาณาจักรเหมือนกัน โดยเหตุนี้ ประเทศใดประเทศหนึ่งที่ประสงค์จะให้ประเทศที่ตั้งอยู่ในความมั่นคง เป็นอีกแผ่น มีประชาชนพลเมืองที่จงรักภักดีต่อบ้านต่อเมือง มีความรักบ้านเมืองของตนแล้ว ประเทศนั้นจะต้องจัดทำกฎหมายที่ดี และให้มีตุลาการที่ดีมีอิสระ ที่จะให้ความยุติธรรมแก่เขาได้ ถ้าบ้านเมืองใดปราศจากหลักที่พึงตั้งไว้แล้ว บ้านเมืองนั้นก็อยู่ในฐานะอันตรายซึ่งอาจจะเกิดขึ้นในวันหนึ่งวันใดก็ได้ เหมือนเช่น พหรรสชาติ ในหนังสือ มุลบทบรรพกิจ ซึ่งในที่สุดพหรรสนี้ก็ต้องล่มจมไป ด้วยเหตุที่ว่า การปกครองบ้านเมืองไม่ได้ให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนพลเมือง โดยเหตุนี้ นโยบายของกระทรวงยุติธรรมที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันราชอาณาจักรจึงมีว่า บ้านเมืองของเราจะต้องมีกฎหมายที่ดี จะต้องมีความดี เพื่อให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนพลเมือง กฎหมายที่จะนับว่าเป็นกฎหมายที่ดีนั้นมีหลักอยู่ว่า กฎหมายนั้นจะต้องเป็นไปตาม หลักนิติธรรม คือ The Rule of Law ซึ่งยึดถือหลัก ๓ ประการ ประการที่หนึ่งก็คือว่า กฎหมายนั้นจะต้องมาจากแหล่งที่ถูกต้อง แหล่งที่ถูกต้องนั้น หมายถึงสถาบันซึ่งประชาชนพลเมือง ยอมรับนับถือให้เขามีสิทธิและอำนาจที่จะตรากฎหมายบังคับแก่เขาได้ จะมาจากแหล่งอื่นไม่ได้ เป็นต้นว่าฝ่ายบริหารจะออกเป็นคำสั่งหรือข้อบังคับ หรืออะไรมาเพื่อที่จะบังคับให้เขาทำอย่างนั้นอย่างนี้ยอมไม่ได้ กฎหมายต้องมาจากแหล่งที่ชอบซึ่งเขาให้อำนาจไว้ สำหรับประเทศไทยก็คือว่า ต้องมาจากสภาร่างรัฐธรรมนูญในขณะนี้ก็เป็นหลัก ๆ หนึ่ง อีกหลักหนึ่งนั้นก็คือว่า กฎหมายนั้นจะต้องเคารพนับถือประชาชนพลเมืองทุก ๆ คนว่ามีเกียรติและเสมอกัน และไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดที่จะได้ประโยชน์ยิ่งกว่าผู้อื่นทุกคนเสมอกันในกฎหมาย ไม่มีต่างกันโดยชั้น วรณะ หรือผิว หรือเพศ หรือศาสนาใดๆทั้งสิ้น นี่เป็นหลักอีกหลักหนึ่ง และอีกหลักหนึ่งก็คือว่า เขาอย่าให้มีอิสระเสรี ผู้ใดจะเอา

ตัวเขาไปทำโทษ หรือให้เขาค้องรับกรรมอย่างใด ๆ ไม่ได้ทั้งสิ้น เว้นไว้แต่ว่า เขาจะได้
 กระทำการซึ่งกฎหมายที่ออกมาจากสถาบันที่ชอยท์ควร์นั้นบังคับไว้ว่าเขาทำเช่นนั้นไม่ได้
 ถ้าฉันทำขึ้นเป็นความผิด ที่เขาเอาตัวเขาไปรับโทษหรือไปรับกรรมใดๆ ได้ก็เฉพาะแต่เพียง
 เท่านั้น นี่เป็นหลักที่เราเรียกกันว่า The Rule of Law หลักนิติธรรม ถ้าหากว่าบ้านเมืองใด
 ได้รักษากฎหมายของตนให้อยู่ในหลัก ๓ ประการนี้แล้ว ก็เกิดผลเป็นการป้องกันราช
 อาณาจักรไปในตัวเอง กล่าวคือว่า เมื่อประชาชนพลเมืองอยู่ในใต้บังคับของกฎหมายที่
 เช่นนี้ มีหลักประกันแก่เขาเช่นนี้แล้ว ประชาชนพลเมืองนั้นก็รู้สึกมีความรักประเทศชาติ
 ของตน ว่าตนอยู่ในประเทศที่มีกฎหมายที่ดี ได้รับความนับถือจากรัฐ รัฐไม่ได้ถือเอาคน
 เป็นทาสอย่างการปกครองในลัทธิบางลัทธิ ประชาชนก็รู้สึกว่าตนมีเกียรติ และตนได้รับ
 ความนับถือจากผู้ปกครอง และเกิดความรักชาติบ้านเมืองขึ้น ภัยที่จะมาในทางแทรกซึม
 จากลัทธิใดๆ ก็มายากขึ้น ท่านเซอร์อัลเฟรคเคนนิง ท่านได้กล่าวไว้ว่า เป็นหน้าที่ของ
 บ้านเมือง เป็นหน้าที่ของผู้ปกครองประเทศในการที่จะจัดให้มีความยุติธรรมเกิดขึ้นในประเทศ
 ความยุติธรรมที่จะเกิดขึ้นนั้นจัดได้ ๒ ประการ คือ จัดให้มีกฎหมายที่ดี และจัดให้มีการ
 บังคับให้การเป็นไปตามกฎหมายที่ตนมี หลัก ๒ ประการนี้ ซึ่งท่านหมายความว่าในของ
 ตนจะต้องมีกฎหมายที่ดีเสียก่อน และเมื่อมีกฎหมายที่ดีแล้ว ก็ต้องมีการบังคับการให้เป็น
 ไปตามด้วยกฎหมายนั้น กล่าวคือว่า ต้องมีศาลที่ดี มีตำรวจดี มีเจ้าพนักงานฝ่ายปกครอง
 ที่ บังคับบัญชาการให้เป็นไปตามกฎหมายนั้น นั่นแหละ ถึงจะเรียกว่า เป็นการที่จัดความ
 ยุติธรรมให้เกิดขึ้นในบ้านเมืองซึ่งได้กล่าวแล้วนี้ นโยบายสำคัญของกระทรวงยุติธรรม จึง
 มีว่า เราจะต้องจัดให้มีศาลที่เหมาะสมแก่สภาพของบ้านเมือง เราจะต้องจัดให้มีผู้พิพากษา
 ซึ่งมีสมรรถภาพ มีคุณวุฒิและมีความซื่อสัตย์สุจริต ที่จะให้ความยุติธรรมแก่ประชาชน
 พลเมือง เราจะต้องจัดให้ความสะดวกแก่การพิจารณาพิพากษาคดีให้เป็นไปโดยสะดวก
 และรวดเร็ว เราจะต้องรักษาไว้ให้ผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี โดยจะ
 มีเหตุใดๆ ไปแทรกแซงไม่ได้ การจัดให้ผู้พิพากษามีอิสระในการพิพากษาคดีนี้ มีความ
 จำเป็นอย่างไร ผมจะได้กล่าวในตอนต่อไป

โดยที่มันโยนขายอยู่อย่างนี้ ปัญหาที่เราควรระใคร่ครวญก็มีอยู่ว่า กฎหมายที่
 คำนี้นี้ หมายถึงกฎหมายอะไร กฎหมายอย่างไรจึงจะเรียกว่าเป็นกฎหมายที่ดี และคำว่า
 กฎหมายนั้น มีความหมายเพียงไร และกฎหมายกับความยุติธรรมนั้นพึ่งแยกออกจากกัน
 ไท้หรือไม่ กล่าวคือว่า สิ่งใดที่เป็นกฎหมาย เราจะถือว่าเป็นความยุติธรรมเสมอไปหรือไม่
 หรือมีความยุติธรรมตามความนึกคิดของบุคคล แยกต่างหากออกไปจากความยุติธรรมตาม
 กฎหมาย ปัญหาเหล่านี้ เป็นปัญหาที่เราจะต้องพิจารณาเพื่อที่จะให้บ้านเมืองเรามีกฎหมาย
 ที่ดี และมีการบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายที่ดีนั้น สำหรับในประเทศไทยเวลานี้ ท่าน
 ทั้งหลายที่มีความชำนาญชำนาญในวิทยาการแขนงอื่นๆ ที่ไม่ได้เกี่ยวกับกฎหมายนั้น ท่านอาจ
 จะรู้สึกว่าการกฎหมายนี้มีมากมายเหลือเกิน ก็ทำไมถึงจะรู้สึกว่ากฎหมายมีอะไรไ้บ้าง ทั้งๆ ที่
 มีคำกล่าวกันว่า ทุกคนต้องรู้กฎหมาย แต่กฎหมายมีมากมายเหลือเกิน เหลือที่จะนึกจะคิด
 ที่รู้ได้ ซึ่งความจริงก็เป็นเช่นนั้น กฎหมายในประเทศไทยมีมากมายเหลือเกินจริงๆ
 แต่ว่าเพื่อความนึกคิดของเราที่จะบริหารราชการต่อไป หรือที่เราจะพิจารณาในแง่ที่ว่า
 กฎหมายใดเป็นกฎหมายที่ดีหรือไม่ดีแล้ว ถ้าเราไปจับกฎหมายต่าง ๆ ที่มีมากมายนั้น
 มาอยู่ในความนึกคิดของเราโดยย่อย่อได้ ก็จะเป็นประโยชน์มาก ซึ่งผมคิดว่า ก็มีทางที่จะ
 ทำได้เหมือนกัน กล่าวคือ กฎหมายไทย ถึงแม้ว่าจะมีมากมายประการใดก็ตามเถอะ แต่
 เมื่อเราเข้าความนึกคิดให้เป็นหมวดหมู่แล้ว ก็มีกฎหมายเพียง ๕ เล่มเท่านั้น ไม่มากไป
 กว่านั้นเลย กฎหมาย ๕ เล่มนี้ ผมขอให้ชื่อในเล่มที่หนึ่งว่า เป็นกฎหมายที่บัญญัติถึงความ
 สัมพันธระหว่างบุคคลต่อบุคคล เล่มที่ ๒ ก็ขอให้ชื่อว่า เป็นกฎหมายที่บัญญัติควบคุม
 ความประพฤติของบุคคล เพื่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง เล่มที่ ๓ เป็นกฎหมายที่
 บัญญัติกำหนดการกระทำบางประการให้บุคคลต้องปฏิบัติตาม เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม
 เล่มที่ ๔ เป็นกฎหมายที่บัญญัติเกี่ยวกับวิธีการที่ศาลพึงปฏิบัติในการดำเนินการพิจารณา
 และการกำหนดวิธีการปฏิบัติของตุลาการ เล่มที่ ๕ เป็นกฎหมายที่บัญญัติจำแนกศาล และ
 กำหนดอำนาจของศาลและผู้พิพากษา นั้นมีเพียงเท่านั้น ท่านไปพบกฎหมายอะไรเข้าก็ตาม
 มันจะต้องอยู่ในเล่มใดเล่มหนึ่งนั้นเสมอไป แยกออกไปไม่ได้ มีเพียงเท่านั้น ผมอยากจะให้

ท่านทั้งหลายได้รวบรวมกฎหมายไว้ในความนึกคิด โดยแยกเป็นเล่มอย่างนี้ เมื่อมีอะไร
เกิดขึ้นแล้ว ในการวินิจฉัยก็อยู่ในวงที่เราจำกัดไว้นี้ได้

สำหรับกฎหมายในเล่มที่หนึ่งนั้น เป็นกฎหมายที่บัญญัติถึงความสัมพันธ์ใน
ระหว่างบุคคลกับบุคคล ได้แก่ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ที่เราเรียกกันว่า
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั่นเอง คือบัญญัติถึงว่าคนเราที่เกิดมารอคอยเป็นทารกจนถึงตาย
ว่า มีความเกี่ยวข้องกันอย่างไรบ้าง เขาบัญญัติไว้ทุกอย่าง ตั้งแต่เกิดมาจนถึงตายทีเดียว
เริ่มต้นก็บัญญัติถึงว่าบุคคลนี้มีอย่างไรบ้าง ก็มีบุคคลธรรมดา ทุกคนอย่างเราๆ ท่าน
นี้เป็นบุคคลธรรมดาที่มีชีวิตจิตใจ เกิดมารอคอยก็เรียกว่า เป็นบุคคลธรรมดา มีสภาพเป็น
บุคคลไปจนถึงสิ้นใจ ถึงตาย นอกจากบุคคลธรรมดาอย่างเราๆ นี้แล้ว ก็มีนิติบุคคล นิติ
บุคคลนั้นคือเป็นบุคคลในกฎหมายที่กฎหมายสมมติขึ้น ให้เป็นบุคคลเหมือนกัน มีอำนาจ
หน้าที่อย่างเดียวกับบุคคลธรรมดา เว้นไว้แต่ตามสภาพ นิติบุคคลทำไม่ได้ อย่างมีผิว
มีเมือกทำไม่ได้ นอกจากนั้นแล้วก็เหมือนบุคคลธรรมดาทั้งสิ้น บุคคลธรรมดาคนหนึ่งจะมี
ความสามารถที่จะทำนิติกรรมเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นได้ก็ต่อเมื่อมีอายุ ๒๐ ปีแล้ว หรือได้
ทำการสมรสแล้วเมื่อชายอายุ ๑๗ และหญิงอายุ ๑๕ มีอำนาจที่จะทำนิติกรรมเกี่ยวข้องกับ
บุคคลภายนอกหรือมีสิทธิขอใด้องทุกประการ ถ้าทำจากนั้นจะทำอะไรไม่ได้ นอกจากว่า
เป็นการที่ทำในความจำเป็นสำหรับการดำรงชีพตามฐานะรูป เป็นต้นว่า ซื้ออาหารกิน
เช่นนั้น ก็ต้องทำได้ ทำสัญญาซื้ออาหารกินอย่างนี้ได้ หรือว่าเป็นนิติกรรมที่มีทางที่จะได้มา
แต่ฝ่ายเดียว คือได้มาซึ่งสิทธิและทรัพย์สิน ไม่เสียอะไรไป เหล่านี้ได้ หรือว่าได้ยินยอมอนุญาต
ให้ทำการค้าขายกิจการเฉพาะอย่าง อย่างนี้ได้ นอกจากนั้นแล้ว ต้องทำโดยผู้แทนโดย
ชอบธรรม ถ้าคนทำเอง กิจการที่ทำไปนั้น เป็นโมฆะ คืออาจจะบอกล้างเสียได้ เหล่านี้
เป็นต้น นึกพุดถึงบุคคล เมื่อมีบุคคลแล้ว ก็ต้องมีทรัพย์สิน และมีทรัพย์สิน เรามีสิทธิ
และหน้าที่แล้ว ก็ต้องมีทรัพย์สินสำหรับที่จะรองรับในการทำอะไรต่างๆ นั้น และต่อไปก็
คือเมื่อมีบุคคลแล้ว การเกี่ยวข้องระหว่างบุคคลนั้น ก็ก่อให้เกิดหนี้ขึ้น หนี้หนึ่งระหว่าง
บุคคลนั้นจะก่อให้เกิดขึ้นได้อย่างไรบ้าง ก็มีโดยนิติกรรม คือทำสัญญากันก็ก่อให้เกิดหนี้ได้

หรือถ้าไม่ทำสัญญา แต่ว่าบุคคลคนหนึ่งไปทำการนอกสังเขป คือทำการเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอีกคนหนึ่ง ซึ่งบุคคลนั้นจะต้องทำ เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ก็เกิดหนี้ขึ้น ทำให้บุคคลซึ่งการงานที่เขาทำให้สำเร็จไปนั้น จะต้องใช้หนี้สำหรับเงินแก่ฝ่ายที่เขาไปทำการสำเร็จหนี้จึงเกิดขึ้นได้โดยนิติกรรม โดยการกระทำกิจการนอกสังเขปและโดยลามิควรได้ และลามิควรได้นี้ก็หมายความว่า บุคคลคนหนึ่งได้รับการชำระหนี้จากคนอื่นคนหนึ่งโดยที่เขาไม่ต้องชำระหรือไม่ต้องชำระเท่าจำนวนที่เขาได้ชำระมา นี่ก็เป็นลามิควรได้ ก็เกิดหนี้ขึ้นซึ่งจะต้องคืนแก่เขา นอกจากนั้นแล้ว ก็เกิดได้อีกอย่างเดียวกันนี้ คือการทำละเมิด คือคนใดก็ตาม ถ้าโดยเจตนาหรือโดยประมาทเลินเล่อกระทำต่อบุคคลอื่น ทำให้เขาเสียหายในทางทรัพย์สิน หรือทางชีวิต ทางร่างกาย ก็ก่อให้เกิดหนี้ขึ้น เรียกว่าการทำละเมิดก่อให้เกิดหนี้จะต้องรับผิดชอบต่อเขา นี่ก็หมายความว่า ความเกี่ยวพันกันในระหว่างบุคคลที่จะทำให้เกิดหนี้ขึ้นได้ มี ๔ อย่างเท่านั้น คือว่า ต้องไปทำสัญญากับเขาไว้ หรือว่าไม่ทำสัญญามีคนใดเขามาจัดการอะไรให้เรา ซึ่งเป็นประโยชน์แก่เรา เราก็เป็นหนี้เขา ในการที่เขาต้องออกเงินออกทองไป หรือว่ามีเกิดจากลามิควรได้ เรายืมอะไรไว้จากเขา โดยเขาไม่จำเป็นต้องส่งให้แก่เรา เราก็เกิดหนี้ขึ้น ในอันที่จะต้องส่งคืนแก่เขา หรือว่าเกิดหนี้ขึ้นโดยที่เราไปทำให้เขาเสียหาย ขี้บรณต์ไปชนเขาเข้า หรือว่าไปทำร้ายเขา ซึ่งทำให้เขาเสียหายโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ก็ทำให้เกิดหนี้ขึ้น หนี้ระหว่างบุคคลก็เกิดขึ้นสี่ประการนี้แหละ ที่เขาบัญญัติถึงหนี้ หนี้ต่อไปเมื่อเกิดมีหนี้แล้ว หนี้นี้จะระงับไปเมื่อไหร่ ก็ได้บัญญัติไว้ว่าระงับไปเมื่อมีการชำระหนี้ เมื่อมีการปลดหนี้ เมื่อมีการแปลงหนี้ใหม่ เมื่อหนี้เกลื่อนกลืนกัน ต่อจากเรื่องหนี้ก็เป็นเรื่องความสัมพันธ์ทำสัญญากันโดยเฉพาะเรื่องเฉพาะราย เป็นต้นว่า ทำสัญญาเช่ากัน ทำสัญญาจำนำ จำนองซื้อขาย แลกเปลี่ยน ขนส่งอะไรพวกนี้ นี่เขาเรียกว่าเอกเทศสัญญาเรียกว่าเป็นสัญญาเฉพาะราย หนี้ต่อไปก็เป็นเรื่องทรัพย์สิน คือว่าเมื่อบุคคลมีสิทธิและหน้าที่ต่อกันแล้วก็มีทรัพย์สินเป็นเครื่องรองรับสิทธิและหน้าที่อันนั้น เพราะถ้าไม่มีทรัพย์สินแล้วคนเราไม่แสวงทรัพย์สินแล้ว อยู่เฉย ๆ จะเกิดอำนาจและหน้าที่ไม่ได้ จะต้องมีความทรัพย์สินเข้ามา

รองอธิบดีและหน้าท่อนั้น เขาบัญญัติไว้ว่าทรัพย์สินมีอะไรบ้าง การได้กรรมสิทธิ์นั้น
 บุคคลพึงได้กรรมสิทธิ์อะไรบ้าง เป็นต้นว่า เรามีสถิตที่หนึ่ง ที่นั้นงอกออกไปตามธรรมชาติ
 เราได้กรรมสิทธิ์ที่งอกนั้น หรือว่าสัตว์ป่าเราไปจับมาได้ เอามาเลี้ยงไว้ เราได้
 กรรมสิทธิ์ในสัตว์ป่านั้น หรือว่าสิ่งซึ่งไม่มีเจ้าของ เราเข้ายึดถือเอาเป็นเจ้าของ เราได้
 กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้น เมื่อเรามีกรรมสิทธิ์แล้ว กฎหมายก็บัญญัติต่อไปว่า มีแผน
 กรรมสิทธิ์อย่างไร คือกรรมสิทธิ์มีเขตแดนแค่ไหน เรามีสถิต กฎหมายก็บัญญัติว่าเรา
 มีแผนกรรมสิทธิ์ใดกันนั้น เห็นที่ดินนั้น เมื่อเรามีกรรมสิทธิ์แล้ว การใช้กรรมสิทธิ์ของ
 เรา เราจะใช้ได้อย่างไร กฎหมายก็บัญญัติไว้ เป็นต้นว่า เราขุดบ่อน้ำโสโครกใกล้ที่
 กินของผู้คนต่ำกว่า ๒ เมตรไม่ได้ หรือว่าเราจะขุดที่กินของเรา หรือจะทำอะไรซึ่งเพิ่มน้ำหนั
 ขึ้นในที่กินของเราให้เป็นอันตรายต่อที่กินข้างเคียงก็ไม่ได้ หรือว่าเราจะสร้างอะไร แม้จะอยู่
 ในบ้านเราก็ตามเถอะ จะเป็นเหตุให้น้ำฝนตกลงไปในบ้านเขาก็ไม่ได้ หรือว่าปลูกต้นไม้
 กิ่งมันยื่นออกไป เขาก็มีสิทธิที่จะตัดกิ่งนั้นได้ นี่ก็เป็นเรื่องการใช้กรรมสิทธิ์ของบุคคล
 นอกจากนั้นเกี่ยวกับทรัพย์สิน ก็มีอยู่ว่า คนที่มีทรัพย์สินนั้นอาจจะต้องตกอยู่ในภาวะที่
 จำยอมบางประการแก่บุคคลอื่นได้เหมือนกัน เป็นต้นว่าเราปล่อยให้เขาเดินผ่านที่ของเรามา
 เป็นเวลาถึง ๑๐ ปี ก็เกิดการจำยอมขึ้น ซึ่งเราจะต้องยอมให้เขาเดินต่อไป อะไรเช่นนั้น
 หรือว่า คนอื่นอาจจะมา มีสิทธิเกี่ยวกับที่ของเราขึ้นก็ได้ หรือมีการตีพันอะไรขึ้นก็ได้ นี่ก็
 เป็นเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เกี่ยวกับทรัพย์สิน ต่อไปก็ความสัมพันธ์ระหว่าง
 บุคคล ก็มีในเรื่องครอบครัว คือคนเราต้องมีบุตร มีภรรยา มีสามี พวกนี้เป็นเรื่อง
 ครอบครัว กฎหมายก็บัญญัติถึงการก่อตั้งครอบครัว เริ่มตั้งแต่การหมั้น การสมรส และ
 เมื่อมีการสมรสเป็นผลเรียบร้อยแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาเป็นอย่างไร ทรัพย์สิน
 ระหว่างสามีภรรยาเป็นอย่างไร การสมรสนั้นเมื่อได้มีขึ้นแล้ว จะขาดจากกันได้เมื่อไร ต่อไป
 ก็ได้บัญญัติถึงเรื่องบิดามารดากับบุตร สิทธิและหน้าที่ระหว่างบิดามารดากับบุตร ความ
 ปกครอง และพูดถึงเรื่องบุตรบุญธรรม คำอุปการะเลี้ยงดู เช่นนี้ก็มีความสัมพันธ์
 ระหว่างบุคคลที่เกี่ยวกับครอบครัว ที่นมาถึงตอนท้ายก็มีมรดก มรดกนั้นเมื่อคนใดตายไปแล้ว

ก็ยอมตกทอดไปยังทายาท ใครเป็นทายาทที่จะได้รับมรดกบ้าง การแบ่งมรดกกันแข่งกันตาม
ส่วนมากน้อยเพียงไร มรดกอาจจะตกทอดโดยทางพินัยกรรมได้ วิธีทำพินัยกรรมเป็นอย่างไร
นั้นก็เป็นกฎหมายเล่มหนึ่งที่เกี่ยวข้องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ก็มีเท่านั้น เพราะฉะนั้น ถ้าจะ
มีปัญหาอะไรเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลก็อยู่ในเล่มนี้เท่านั้น เรานี้ก็ถึงได้ที่เกี่ยวข้อง
ว่าอยู่ในเล่มนี้เท่านั้น ไม่มีเป็นอย่างอื่น

บทกฎหมายเล่มที่ ๒ ที่ผมได้ให้ชื่อว่า กฎหมายที่บัญญัติควบคุมความประพฤติ
ของบุคคลเพื่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองนั้น ก็คือ ประมวลกฎหมายอาญา นี่เอง
ประมวลกฎหมายอาญานี้ เป็นกฎหมายที่บัญญัติถึงโทษคนที่ทำกรรมชั่ว ที่เป็นภัยแก่คนอื่น
เราจะเห็นได้ว่ากฎหมายที่ลงโทษคนนั้น ไม่ใช่มีเฉพาะประมวลกฎหมายอาญา ยังมีพระราช
บัญญัติต่าง ๆ ที่ลงโทษคนอีก แต่เราเพิ่งเข้าใจว่า เล่ม ๒ นี้ เป็นกฎหมายที่ลงโทษบุคคลที่
กระทำความผิด กล่าวคือว่า เป็นกรรมที่เป็นความผิดในตัวของมันเอง ไม่มีใครตั้งขึ้นให้
เป็นความผิด ก็เป็นความผิดในตัวของมันเอง อย่างที่เราเรียกในภาษาลาตินว่า *มอลาอินเท*
คือเห็นได้ในตัวของมันเอง คือ อย่างการปล้นเขา การฆ่าเขา การทำร้ายเขาเช่นนี้
มันเป็นกรรมชั่วในตัวของมันเอง ก็เอามาบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญา ผู้ใดกระทำ
กรรมอันนี้ กฎหมายถือว่า เป็นการก่อความเดือดร้อนแก่คนอื่นให้ลงโทษ ให้ลงโทษใน
กรรมชั่ว ก็มีประมวลกฎหมายอาญา นี่เป็นเล่มที่ ๒ ความผิดฐานกบฏ ความผิดฐาน
ประทุษร้ายต่อราชอาณาจักร ประทุษร้ายต่อชีวิต ต่อร่างกาย ต่อเสรีภาพของบุคคลต่อ
ทรัพย์สิน ในบรรดากรรมชั่วทั้งหลายอยู่ในกฎหมายเล่มนี้

เล่มที่ ๓ ต่อไป ซึ่งผมให้ชื่อว่า กฎหมายที่บัญญัติกำหนดการกระทำของบุคคล
บางประการให้ต้องปฏิบัติเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ทั้งนี้ก็หมายความว่า การปกครองบ้าน
เมืองเรา นี้ เป็นการจำเป็นที่จะต้องบัญญัติว่าใครจะทำการอะไร บางอย่างต้องอยู่ในบังคับ
ของกฎหมาย คือ ต้องทำอย่างนั้น ต้องทำอย่างนี้ ผู้ใดไม่ทำอย่างนั้น อย่างนี้ มีโทษ นี่
เป็นโทษอาญาเหมือนกัน แต่เป็นโทษที่เราตั้งขึ้นเอง ที่ว่ารัฐต้องการให้การเป็นไปอย่างใด
อย่างหนึ่ง จำจะต้องมีผลบังคับ ถ้าใครไม่ทำตามก็ต้องลงโทษกัน อันนี้ไม่ใช่กรรมชั่วอะไร

หรือก เขาเรียกว่า *มลาโปรฮิตา* คือว่าความผิดที่บัญญัติขึ้นเอง นี่ก็เป็นกฎหมายในเล่มที่ ๓ นี้ ใต้แก่พระราชบัญญัติต่าง ๆ ที่บัญญัติว่าต้องทำอย่างนั้น ทำอย่างนี้ ใครจะทำบ้างก็ต้องมาขออนุญาตรับสัมปทาน หรือรับอนุญาตทำบ้าง ใครจะประกอบวิชาชีพเป็นแพทย์ ก็ต้องมาขออนุญาต ผู้ใดไม่ทำตามก็มีโทษ ผู้ใดจะตั้งโรงรับจำนำ ก็ต้องมาประมูลแข่งขันกัน ผู้ใดได้รับใบอนุญาตไปแล้วก็ตั้งโรงรับจำนำได้ ถ้าไม่ทำตามนี้มีโทษอยู่ในเล่มที่ ๓ นี้ เป็นพระราชบัญญัติต่าง ๆ

ในเล่มที่ ๔ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับวิธีการที่ศาลจะพึงปฏิบัติในการดำเนินการพิจารณา ก็เป็นประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความนี้เอง ซึ่งมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งกับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา นี่ก็เป็นกฎหมายกำหนดวิธีการของศาล ว่าในการพิจารณาจะต้องทำอย่างไร และกำหนดหน้าที่ของคู่ความ ที่จะไปฟ้องเขาจะต้องทำอย่างไร ต้องนำสืบอย่างไร

เล่มที่ ๕ ที่ผมให้ชื่อว่า กฎหมายที่บัญญัติจำแนกศาล กำหนดอำนาจของศาล และผู้พิพากษา ที่เขาเรียกว่า พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ซึ่งกำหนดลงไปว่า ประเทศไทยมีศาลอะไรบ้าง ศาลนั้นๆ มีอำนาจแค่ไหน ผู้พิพากษาแต่ละคนมีอำนาจเพียงไร ผู้พิพากษา ๒ คน ๓ คน เมื่อรวมเข้าเป็นอำนาจศาลนั้นมีอำนาจแค่ไหน นี่ก็เป็นกฎหมายที่เราเรียกว่า พระธรรมนูญศาล เพราะฉะนั้น กฎหมายทั้งหลายเหล่านี้ ก็ ๕ เล่มเท่านั้น ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้

อันสำหรับการที่กล่าวมานี้ ก็เป็นโชคที่เหลือเกินที่ว่า กฎหมายของประเทศไทยเป็นกฎหมายที่อยู่ในหลัก The Rule of Law คืออยู่ในหลักนิติธรรมทุกประการ อันนี้เป็นข้อที่น่ายินดีมากทีเดียว กล่าวคือกฎหมายของเราเป็นกฎหมายที่บัญญัติบุคคลแต่ละคน ให้เกียรติแก่บุคคลแต่ละคน ใครจะเอาคนไทย หรือคนที่อยู่ในเมืองไทยไปลงโทษ โดยที่ไม่มีการหาว่ากระทำความผิดกฎหมายไม่ได้ หลักนี้ปรากฏในรัฐธรรมนูญของเราที่เคยใช้มาแล้ว ซึ่งเป็นระบอบการปกครองของประเทศไทย และกฎหมายทุกฉบับเป็นอย่างนั้น ไม่มีใครอาจ

เชื่อมในข้อนี้เลย กฎหมายของเราที่ไม่ได้มีที่ไหนที่จะเป็นการให้สิทธิแก่คนเหลื่อมล้ำจากกัน ไม่มี เหมือนกันหมดทุกคน เสมอเหมือนกันหมด บางคนบอกว่า เสมอเหมือนกันอย่างไร คนอายุ ๑๖ รัชการการไม่ได้ คนอายุ ๑๘ รัชการการได้ จะเสมอเหมือนกันได้อย่างไรนั้น ไม่ใช่ เสมอเหมือนกันสิ ทุกคนถ้าอายุ ๑๘ ก็เข้ารัชการการได้สิ อายุ ๑๖ ยังรัชการการไม่ได้ คนนั้นเขาก็เหมือนกัน ทุกคนก็เหมือนกัน ความเสมอกันในกฎหมายของเราที่ก็ และกฎหมายเรามาจากสถาบันที่ถูกต้องจริง ๆ คือฝ่ายบริหารออกบังคับอะไรไม่ได้จริง ๆ เวลานี้ ก็เห็นว่ากฎหมายของเราที่มากเกินไป หน้าที่ของเราสำหรับต่อไป เราจะต้องช่วยกฎหมายที่จะออกมาใหม่ ๆ นี้ ต้องระวังนะ อย่าให้ไปฝ่าฝืนต่อหลักนิติธรรม ซึ่งถ้าขึ้นไปฝ่าฝืน แล้วจะเกิดความไม่มั่นคงในราชอาณาจักรขึ้น คนจะเบื่อหน่ายว่าอยู่ในประเทศที่กดขี่เข้มแข็งอะไรต่าง ๆ พวกนี้ นี่เราจะต้องช่วยกันระวังในข้อนี้

เพื่อประโยชน์ในข้อนี้ เราก็จะต้องคิดอยู่เหมือนกันว่า กฎหมายคืออะไร กฎหมายกับความยุติธรรมต่างกันหรือไม่ มีความหมายแยกจากกันหรือไม่ คือมีความยุติธรรมตามความนึกคิดของบุคคลหรือไม่ อย่างไร นี่เป็นปัญหาที่เราจะต้องนึกคิดเหมือนกันเพื่อประโยชน์แก่การที่เราจะช่วยกันระวัง ไม่ให้กฎหมายเข้าไปในทางที่ไม่ถูกต้อง เป็นภัยแก่ประเทศ ที่จะทำให้ประชาชนพลเมืองหมดศรัทธา ในการปกครองของบ้านเมือง เป็นเหตุให้มีการแทรกซึมได้ง่าย คำว่ากฎหมาย ถ้าพูดถึงคำว่ากฎหมายขึ้นมาแล้ว พวกเราก็มักจะนึกถึงกันว่า กฎหมายก็คือพระราชบัญญัติ คือประมวลกฎหมาย คือพระราชกฤษฎีกา คือกฎกระทรวง นั่นเอง นอกนั้นไม่ใช่กฎหมาย เราก็มักจะนึกกันอย่างนั้น ซึ่งที่นักกันเช่นนั้นจะผิดไปก็เคยได้ไม่ได้ ถูกเหมือนกันแหละ แต่ว่า อาจจะแคบไป ถึงที่เราจะเห็นได้ว่าประกาศของคณะปฏิวัติ ที่ประกาศออกมาเมื่อปี ๒๕๐๑ หลายฉบับนั้นแหละ เป็นกฎหมาย ไม่ใช่พระราชบัญญัติสักนิดเดียว ไม่ใช่พระราชกฤษฎีกา ไม่ใช่กฎกระทรวง แต่ก็เป็นกฎหมาย หรือพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็เป็นกฎหมายเหมือนกัน เพราะฉะนั้น คำว่ากฎหมายนี้ เราจะไปนึกถึงแต่เพียงว่าเป็นพระราชบัญญัติ เป็นกฎกระทรวง เป็นพระราชกฤษฎีกา เท่านั้น ไม่ได้ คำว่า

กฎหมายนั้นเขาหมายความว่า เป็นคำสั่ง คำบังคับของรัฐาธิปัตย์ ซึ่งใครจะขัด ใครจะ
 เถียงมิได้ และซึ่งมีสภาพบังคับด้วย เขาว่าอย่างนี้ กฎหมายเป็นคำสั่ง คำบังคับของ
 รัฐาธิปัตย์ ซึ่งไม่มีใครอาจจะขัดขึ้นหรือเถียงได้ และมีสภาพบังคับ คำว่ารัฐาธิปัตย์ หมาย
 ถึงผู้ที่มีอำนาจในบ้านเมืองนั่นเองที่มีอำนาจนั้น หมายความว่า อำนาจโดยทางอะไรก็ตาม โดย
 ทางราษฎรสมมติขึ้น หรือโดยประเพณีการปกครอง หรือโดยยึดอำนาจโดยเด็ดขาด ใน
 การปฏิบัติก็ตาม นี่เป็นรัฐาธิปัตย์ เรียกว่า คำสั่งของผู้นั้นหรือสถาบันนั้น ไม่มีใครขัดใคร
 เถียงได้ อย่างเช่นผู้ที่ทำการปฏิบัติ ยึดอำนาจการปกครองได้สำเร็จ อย่างนี้ไม่มีใครขัดใคร
 เถียงแล้ว ทำอะไรก็ได้ ทำได้ เมื่อเป็นใหญ่ในบ้านเมืองแล้ว นี่ต้องเป็นคำสั่งของท่านผู้นั้น
 หรือถ้าไม่มีท่านผู้นั้น ในระบอบรัฐธรรมนูญมีสถาบันนิติบัญญัติขึ้นก็ต้องออกมาจากสถาบันนิติ
 บัญญัติ แล้วแต่ว่าพฤติการณ์ในขณะนั้น ใครมีอำนาจสูงสุด ที่จะสั่งอะไรก็ได้ นี่เรียก
 รัฐาธิปัตย์ แต่ว่าคำสั่งของรัฐาธิปัตย์เท่านั้น จะถือเป็นกฎหมายไม่ได้ มันต้องมีสภาพ
 บังคับในตัวด้วย ถ้าขาดสภาพบังคับเสีย ไม่เป็นกฎหมาย คำว่า สภาพบังคับนี้ หมาย
 ถึงว่า ถ้าใครไม่ทำตามนั้น อาจจะถูกลงโทษ อาจจะขาดเสียซึ่งประโยชน์ซึ่งควรมีควรได้
 อาจจะถูกตัดสิทธิบางประการ เป็นต้นว่า ถ้าผู้ใดฆ่าเขาตายให้เอามันไปประหารชีวิตเสีย
 เป็นกฎหมายเพราะเป็นคำสั่งของรัฐาธิปัตย์ และมีผลบังคับ ถ้าใครขึ้นไปฆ่าเขาเข้า เขาจับ
 ทั่วไปประหารชีวิต หรือว่าการฟ้องคดีเรื่องค่าเสียหาย ให้ฟ้องใน ๒ ปี ก็เป็นกฎหมายเพราะ
 เป็นคำสั่งของรัฐาธิปัตย์ว่า ให้ฟ้องได้ ๒ ปี แล้วถ้าใครไม่ทำตาม มีสภาพบังคับเหมือนกัน
 คือตัวเสียสิทธิไป นำคดีไปฟ้องศาลไม่รับบังคับบัญชาให้ ต้องมีสภาพบังคับ เพราะฉะนั้น
 สิ่งใด ที่มาจากเป็นคำสั่งของรัฐาธิปัตย์และมีสภาพบังคับประชาชนพลเมืองแล้ว นั่นแหละ
 เป็นกฎหมาย นอกจากนั้น ไม่เป็นกฎหมาย ด้วยเหตุนี้ พระบรมราชโองการของพระ
 มหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น บางฉบับก็เป็นกฎหมาย บางฉบับก็ไม่ใช่
 กฎหมาย ฉบับที่เป็นกฎหมาย ก็คือต้องอยู่ในหลักอันนี้ คือท่านเป็นรัฐาธิปัตย์นั้นแน่ ท่าน
 สั่งบังคับแก่ประชาชนพลเมืองหรือเปล่า ถ้าสั่ง เป็น มีสภาพบังคับไหม มี เป็น นอก
 จากนั้น ไม่เป็น เป็นต้นว่า ท่านมีหนังสือถึงเสนายักษ์ ขอให้จัดการอย่างนั้น อย่างนั้น

นั้นก็เพราะบรมราชโองการของรัฐาธิปัตย์เหมือนกัน แต่ไม่มีสภาพบังคับ คือไม่มีบังคับว่า ถ้าไม่ทำตามนั้น ตามนั้น จะต้องรับผลอย่างไร ไม่มี ก็ไม่ใช่เป็นกฎหมาย ที่สำหรับใน ประเทศไทยนั้น กฎหมายนั้น ท่านก็ได้ทราบแล้ว ต้องอยู่ในหลักที่ว่านี้ คือต้องมาจาก รัฐาธิปัตย์ และมีสภาพบังคับ เพราะฉะนั้น สิ่งใดที่จะเป็นกฎหมายได้ ก็ต้องอยู่ในหลัก อันนี้ สำหรับการปฏิบัติในประเทศไทยเรามีสิ่งที่เราเรียกว่า พระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา พระราชกำหนด กฎกระทรวง ที่ออกมาในรูปต่างๆ กัน เราจะต้องช่วยกัน ระวังเป็นอย่างยิ่ง เราเป็นฝ่ายบริหารราชการบ้านเมืองนี้ เราต้องการจะบังคับประชาชน พลเมือง จะทำในรูปไหน ในรูปพระราชบัญญัติ หรือในรูปพระราชกำหนด หรือในรูป พระราชกฤษฎีกา หรือในรูปกฎกระทรวง เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหาร คือพวกเราทั้งหลาย เรา จะต้องมีความรู้ในข้อนี้ ถ้าสิ่งใดควรทำรูปใดรูปหนึ่ง แล้วไปทำในอีกรูปหนึ่ง สิ่งนั้นเสีย ใช่มั้ยได้ ไม่ถูกไม่ต้อง เสียไป เพราะฉะนั้น เราก็ต้องมีความรู้ในข้อนี้ สิ่งใดที่จะต้อง การบังคับบัญชาประชาชนพลเมือง และมีสภาพบังคับด้วยแล้ว สิ่งนั้นก็ไม่มีปัญหาเลย ต้อง ทำในรูปพระราชบัญญัติ คือเสนอต่อสภาว่างรัฐธรรมนุญ บัญญัติก็ลงเหลืออยู่ในส่วนที่ เกี่ยวกับพระราชกำหนด พระราชกฤษฎีกา และกฎกระทรวง เท่านั้น เมื่อไรถึงจะเป็น พระราชกำหนด เมื่อไรถึงจะเป็นพระราชกฤษฎีกา เมื่อไรถึงจะเป็นกฎกระทรวง เพราะเมื่อ เป็นแล้ว จะถือว่า ชอบหรือไม่ ชอบเพียงไร มีข้อที่ฟังนักคิดประการใดบ้าง สำหรับ พระราชกำหนดนั้น แม้ว่าตามธรรมนูญการปกครองที่เราใช้อยู่ในเวลานี้ ซึ่งมีอยู่ ๒๐ มาตรา นั้น จะไม่มีกล่าวถึงคำว่าพระราชกำหนด หรือพระราชกฤษฎีกาเลยก็ตาม แต่เรามี บัญญัติไว้ในมาตรา ๒๐ ว่า ถ้าหากว่า ไม่มีบทธรรมนูญนี้บังคับแก่กรณีใด ๆ ใดบ้างแล้ว ท่านให้วินิจฉัยไปตามคลองประเพณีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย ก็ หมายความว่า ในส่วนที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับพระราชกำหนด หรือพระราชกฤษฎีกา ที่ไม่มีบทบัญญัติไว้ว่า ให้ทำในรูปใด เป็นอย่างไร ก็ต้องวินิจฉัยไปตามระบอบการปกครอง ของประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตยที่แล้่วมา ซึ่งเราจะทำได้สำหรับพระราชกำหนด ก็โดยเหตุ ๒ ประการ ประการที่ ๑ มีความเร่งด่วนเพื่อป้องกันภัยสาธารณะ เราก็ออกเป็น

พระราชกำหนดไว้ คือ ถ้าหากว่า มีสิ่งใดที่เราจะต้องตราเป็นกฎหมาย เพื่อยังคับประชาชน
พลเมือง และสิ่งนั้นมีความเร่งด่วน เพื่อการที่จะป้องกันภัยอันเป็นสาธารณะแล้ว เราออก
เป็นรูปพระราชกำหนดได้ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง ถ้ามีความจำเป็นเกี่ยวกับการที่
จะมีกฎหมายเกี่ยวกับเงินตราหรือภาษีอากรและเป็นเรื่องจำเป็นด้วยที่จะต้องมีการพิจารณา
และด่วนแล้ว เราออกเป็นพระราชกำหนดได้ อีกอันหนึ่ง เป็นต้นว่า ต้องการที่จะขึ้นภาษี
ศุลกากร นี่เป็นกฎหมายภาษีอากรแล้ว และมีความเร่งด่วนใหม่ เร่งด่วนมีความจำเป็น
จะต้องพิจารณาด้วยใหม่ จำเป็น เพราะเหตุว่า ถ้าพิจารณาในสภา พิจารณาเข้าวันนั้น เย็น
วันนั้นของขึ้นราคาก็แย่ ไม่ได้ ก็ต้องออกเป็นพระราชกำหนด การที่จะออกเป็นพระราช
กำหนดได้ มีเหตุ ๒ ประการนี้ แต่ว่าในเหตุ ๒ ประการนี้ ต้องเป็นเหตุที่จะต้องเป็น
คำสั่งของรัฐบาลด้วย และมีสภาพบังคับ ต้องมีอย่างนั้นด้วย ถึงจะออกเป็นพระราชกำหนดได้
กล่าวคือว่า ถ้าหากว่ากิจการใดที่ไม่มีสภาพบังคับแล้ว ก็ไม่จำเป็นจะเป็นในรูปกฎหมาย
จะไปออกพระราชกำหนดทำไม ก็ออกเป็นพระราชกำหนดไม่ได้ นี่ก็หมายความว่า นอกจาก
เงื่อนไขความเร่งด่วนและในความจำเป็นที่จะต้องพิจารณาด้วยดังที่กล่าวมาแล้ว ก็ต้องอยู่ใน
เงื่อนไขที่ต้องมีลักษณะ มีสภาพบังคับประชาชนพลเมืองด้วย ถึงจะตราเป็นพระราชกำหนด
ได้ อย่างนั้นเมื่อตราเป็นพระราชกำหนดแล้ว ถ้าขึ้นไปตราเป็นพระราชกฤษฎีกา
ใช้ไม่ได้เลย เสียไปเลยทีเดียว

ต่อไป ในเรื่องพระราชกฤษฎีกา พระราชกฤษฎีกานี้ มีอยู่ ๒ อย่าง คือ มี
ลักษณะต่างกันเป็น ๒ ประการ คือเป็นพระราชกฤษฎีกาที่ได้ตราขึ้น โดยอำนาจกฎหมาย
กล่าวคือว่า ได้มีบทกฎหมายบัญญัติไว้ให้อำนาจในการตราพระราชกฤษฎีกา เป็นต้นว่า
เราจะเห็นในกฎหมายบางฉบับ กฎหมายนี้ให้ไว้ในจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี ถ้าจะ
ใช้ในท้องที่อื่นเมื่อใด จะได้ประกาศโดยพระราชกฤษฎีกา นี่ก็ออกพระราชกฤษฎีกาได้
ตามอำนาจในกฎหมายที่ให้ไว้ นี่เป็นกฤษฎีกาชนิดที่ตราขึ้น โดยอำนาจกฎหมายโดย
เฉพาะ อีกอันหนึ่งก็คือว่า กฤษฎีกาที่ตราขึ้นโดยที่ไม่ได้อาศัยอำนาจในกฎหมายใดเลย จะ
ตราขึ้นในลักษณะที่ว่า เมื่อตราขึ้นมาแล้ว ก็ไม่เป็นการไปขัดกฎหมายใด ๆ หมด เป็นต้นว่า

รัฐบาลต้องการที่จะให้ข้าราชการทั้งหลายนี้ มีการลาโดยมีกำหนดเวลา เป็นต้นว่า ถ้าใครลาเกิน ๕๐ วันไปแล้ว ไม่ได้เงินเดือน อะไรต่างๆ พวกนี้ รัฐบาลสั่งได้ มันไม่ผิดกฎหมายอะไรเลย แต่จะสั่งออกมาเฉยๆ รัฐบาลไม่หะมัดหะแมงไม่คึกคักก็เสียพอ ทำเป็นรูปพระราชกฤษฎีกาอย่างนั้นทำได้ คือ สิ่งไรที่รัฐบาลต้องการจะสั่งการอันใด ซึ่งไม่ไปขัดต่อกฎหมาย ก็ทำเป็นรูปพระราชกฤษฎีกาได้ เป็นต้นว่า ถ้ารัฐบาลต้องการว่า กลางคืนนี้ พัน ๔ หุ่ไปแล้ว ไม่อยากให้ประชาชนพลเมืองออกจากบ้าน จะตราเป็นพระราชกฤษฎีกาบอกว่าพระราชกฤษฎีกานี้จะใช้ตั้งแต่วันที่เท่านั้นเป็นต้นไป มาตรา ๒ บอกว่า นับตั้งแต่วันที่ ๔ หุ่ไปแล้ว ผู้ใดออกจากบ้านไม่ได้ ต้องมีความผิด อย่างนี้ไม่ได้เลย เพราะเหตุว่า ถ้าขึ้นตรากฤษฎีกา กฤษฎีกานั้นผิดต่อกฎหมาย คือไปขัดเสียภาพของบุคคล ที่มีอยู่ตามกฎหมาย เวลานั้นเขาออกจากบ้านเวลาไหนก็ได้ อะไรก็ได้ จะไปห้ามเขาไม่ให้ออกจากบ้านไม่ได้ ต้องมาจากแหล่งที่ถูกต้องที่มีอำนาจตรากฎหมาย เพราะมีสภาพบังคับขึ้นมาแล้ว ผู้ใดไม่ทำตาม มีความผิดแล้ว อย่างนี้เป็นต้น ก็หมายความว่า พระราชกฤษฎีกามี ๒ อย่าง คือ กฤษฎีกาที่ตราขึ้นตามอำนาจตามกฎหมายบัญญัติไว้ อีกอย่างหนึ่งเป็นคำสั่งของรัฐบาลที่อาศัยพระบรมราชโองการสั่งการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่เป็นการขัดหรือฝ่าฝืนต่อกฎหมาย กฤษฎีกาทั้ง ๒ รูปนี้ จะมีผลต่างกัน คือกฤษฎีกาในรูปที่ ๑ ซึ่งเป็นกฤษฎีกาออกมาตามอำนาจกฎหมายนั้นเป็นกฎหมาย เพราะได้ออกมาจากแหล่งจากสถาบันที่เป็นรัฐาธิปัตย์ให้อำนาจไว้ก็เป็นกฎหมาย เป็นต้นว่า พระราชบัญญัตินี้ใช้ในจังหวัดพระนครและธนบุรี จะใช้ในจังหวัดอื่นเมื่อใด ให้ตราพระราชกฤษฎีกา ก็มีพระราชกฤษฎีกาตราออกมาโดยอาศัยอำนาจแห่งมาตรานี้ ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ในจังหวัดนครพนม นี่เป็นกฎหมาย คือกฤษฎีกานี้เป็นกฎหมายมีสภาพบังคับ มีอะไรเหมือนกฎหมายทุกอย่าง กฤษฎีกาที่ออกมาในลักษณะประการที่สองเช่นกล่าวเมื่อกี้ ไม่มีลักษณะเป็นกฎหมาย เป็นคำสั่งของประเทศ ในการปกครองประเทศ เป็นคำสั่งของฝ่ายบริหาร โดยอาศัยพระปรมาภิไธยเท่านั้นเอง

ที่นี้ต่อไปก็เป็นกฎกระทรวง กฎกระทรวงที่จะออกมาได้ก็โดยอาศัยอำนาจกฎหมาย กฎหมายต้องบอกให้ออกได้และไม่ใช้แต่เพียงเท่านั้นมักจะเข้าไปผิดในฝ่ายบริหาร

ว่า ถ้ามีกฎหมายให้ออกกฎกระทรวงได้แล้วละก็ ออกอะไร ๆ ก็ได้ตามกฎหมายนั้น อย่าง
นี้ไม่ถูก แม้จะมีมาตราท้ายบอกว่า ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงนั้นเป็นผู้รักษาการตาม
พระราชบัญญัตินี้ และกฎกระทรวงนั้นเมื่อได้ประกาศราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้
นั้นเขาก็ถกกันว่า จะออกอะไรก็ได้ ตามพระราชบัญญัตินั้น สิ่งให้ทำอะไร ๆ ก็ได้ อย่างนี้ไม่ถูก
กฎกระทรวงนั้นต้องถือว่าเป็นกฎหมาย โดยปกติแล้วต้องมาจากสถาบันที่มีอำนาจเป็นรัฐา-
ธิปัตย์ ในการตรากฎหมายบังคับประชาชนพลเมือง แต่สถาบันอันนั้นเองคือรัฐาธิปัตย์นั้น
เองแหละ มอบอำนาจนั้นให้รัฐมนตรีต่อไปให้ทำได้ เป็นต้นวิธีการยื่นคำขอที่จะขอให้จก
ทะเบียนเป็นแพทย์ ให้ตราเป็นกฎกระทรวง นี่รัฐาธิปัตย์อันนั้น เขาไม่เห็นเป็นความจำเป็น
ที่จะต้องมาบรรยายไว้ในกฎหมาย มอบให้รัฐมนตรีไปตราเป็นกฎกระทรวง นี่คือกฎกระทรวง
ที่ตรามาแล้ว ก็มีผลเป็นกฎหมาย คือได้รับมอบจากรัฐาธิปัตย์ ที่มีอำนาจใช้สภาพบังคับ
ประชาชนพลเมืองได้ จึงออกเป็นกฎกระทรวง และด้วยเหตุนี้เอง การที่จะออกกฎ
กระทรวงได้นั้น จะต้องมีความไว้ในกฎหมายนั้นเองว่า ให้ออกได้ในเรื่องอะไร จะมาอาศัย
ความตอนท้ายแต่เพียงว่า ให้มีอำนาจออกกฎกระทรวงแล้วจะไปออกอะไร ๆ ก็ได้ ไม่ใช่
เช่นนั้น ต้องมีความในกฎหมายนั้นเองว่า ให้ออกในเรื่องอะไร เป็นต้นว่า ในเรื่องกำหนด
อัตราค่าธรรมเนียมในเรื่องวิธีการที่จะยื่นคำขอเพื่อขอรับใบอนุญาตอะไรพวกนี้ นี่เขาต้องระบุ
ไว้ ถ้าสิ่งใดที่ไม่ได้ระบุไว้ โดยเฉพาะเจาะจง ให้ออกกฎกระทรวงแล้ว แม้จะมีความใน
ตอนท้ายว่า ให้ออกกฎกระทรวงได้ ก็ไม่มีอำนาจจะออกกฎกระทรวงมา ถ้าขึ้นออกมาไม่มี
สภาพบังคับ เพราะสถาบันที่จะใช้สภาพบังคับได้ ไม่ได้มอบหมายมา ต้องถือว่ากฎกระทรวง
ฉบับนั้นตกถึงกิจการอันที่เขาไม่ได้มอบเฉพาะเจาะจงนั้น เสียไปใช้ไม่ได้ นี่สำหรับ
ประเทศไทย ในลักษณะของกฎหมายของเรา ก็มีอยู่อย่างนี้

ที่นี้ต่อไปก็เป็นเรื่องในปัญหาที่เราจะต้องช่วยกันระมัดระวังกฎหมายของเราที่มี
มาแล้ว ที่เราจะต้องแก้ไขให้เป็นไปโดยยุติธรรม หรือที่จะมีต่อไป ก็ต้องช่วยกันให้เป็นไป
โดยยุติธรรม และให้อยู่ใน The Rule of Law คือหลักนิติธรรม นี่ก็เป็นเรื่องจะต้อง
พิจารณาว่า ความยุติธรรมตามกฎหมายนั้นไม่ใหม่ ถ้ามี ต่างกับความยุติธรรมตามความ

นักคิดของบุคคล—เพียงใด—หรือไม่ ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่า อาจจะเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ซึ่งถ้า
 เป็นเช่นนั้นแล้วก็ทำให้จิตใจของบุคคลในชาติเห็นว่า เรามีกฎหมายที่เหลวไหล คนจะไม่
 เคารพนับถืออะไรก็ได้เหมือนกัน คำว่าความยุติธรรมนั้น ตามพจนานุกรมของราชบัณฑิตย
 สานกัให้ความหมายไว้ว่าหมายถึงความเที่ยงธรรม ความชอบธรรม ความชอบด้วยเหตุผล
 นั่นก็เช่นเรื่องที่เป็นค่านิยมที่เกิดขึ้นในทางที่เราจะจับต้องเป็นตัวเป็นตนไม่ได้ เป็นความนึกคิด
 ของบุคคลที่ถูกแล้ว คือความยุติธรรม ก็คือความนึกคิดของบุคคลนั่นเอง แม้กฎหมายก็
 มาจากความนึกคิดของบุคคล คือวิวัฒนาการของกฎหมายมาจากความนึกคิดของบุคคล
 ด้วยเหตุนี้เราจะปฏิเสธว่า ไม่มีความยุติธรรมตามความนึกคิดของบุคคลเสียเลย ก็ย่อมจะ
 เป็นไปไม่ได้ คือความยุติธรรมมีตามกฎหมายและมีตามความนึกคิดของบุคคลด้วยเหมือนกัน
 ปัญหาที่มีว่า ความยุติธรรมตามกฎหมาย กับความยุติธรรมตามความนึกคิดของบุคคล
 จะปล่อยให้มีอยู่อย่างนี้หรือ ก็ไม่ควรจะปล่อยให้มี และความยุติธรรมตามกฎหมาย ต้อง
 เป็นไปตามความยุติธรรมที่ถูกต้อง คือถ้าหากว่า บุคคลคิดว่าอะไรเป็นความยุติธรรม
 เป็นการถูกต้องแล้ว กฎหมายควรเป็นอย่างนั้น ถ้าเป็นไปอย่างอื่นก็เป็นกฎหมายที่ไม่
 เป็นไปตามความคิดเห็นของประชาชน ปัญหาที่มีเพียงว่า อันข้อที่แตกต่างกันนี้ ถ้า
 แตกต่างกันในลักษณะที่เป็นความยุติธรรมตามความนึกคิดของบุคคลแต่ละคน แต่ไม่เป็น
 ความยุติธรรมสำหรับส่วนรวมแล้ว เมื่อนั้นแหละมันจำเป็นที่จะต้องปล่อยให้แตกต่างกันไป
 เหมือนกันไม่ได้ ต้องถือเอาความยุติธรรมตามกฎหมายเป็นหลัก เป็นต้นว่า ในกรณี
 กฎหมายบัญญัติว่า ผู้ใดไปอยู่ในวงเล่นการพนัน ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า ผู้นั้นเล่นการพนัน
 ด้วย อย่างว่าเรามาทำงาน กลัวย้ายเข้าบ้านไม่ได้ เพราะเมียเราไปเล่นไพ่เสีย แล้วเรา
 ก็ตามไปหาเมียเราในวงการพนันเพื่อจะเอาบุญแถมมาไซ้บ้าน เกิดจับกันขึ้นในระหว่างนั้น
 โดยเราอยู่ในระหว่างวงการพนันด้วย นี่กฎหมายสันนิษฐานว่า เราเล่นการพนันนั้นด้วย
 หรือว่าเรากู้เงินใครมา ๑,๐๐๐ บาท มีพยานหลักฐานเยอะแยะ แต่ไม่มีหนังสือ อย่างนี้
 พ้องกันไม่ได้ กฎหมายบอกว่าพ้องกันไม่ได้ นี่ถ้าเราจะถือตามความยุติธรรม ซึ่งแก่
 ละคนนึกแล้ว จะเห็นว่ากฎหมายไม่ยุติธรรมเลย ยุติธรรมที่ไหน คนที่ไม่ได้เล่นการพนัน

สักหน่อย ให้สันนิษฐานว่าเขาเล่น และคนที่เขาให้กู้เงินไปจริง ๆ กลับฟ้องไม่ได้ ห้าม
ฟ้องเสียแล้ว ไม่ยุติธรรม แต่ว่าควรแก้ไขใหม่ล่งกฎหมายอย่างนั้นๆ หากควรแก้ไขไม่
เพราะเหตุว่า ที่เห็นว่ามีผู้ยุติธรรมนั้นเป็นเรื่องของแต่ละคน โดยพิจารณาวินิจฉัยเฉพาะ
กรณีที่เกี่ยวข้องกับตัวเองโดยเฉพาะไม่ได้พิจารณาถึงแง่ที่เกี่ยวข้องกับส่วนรวมเลย ในกรณีที่คุณ
ไปเล่นการพนัน คนไปเอาบุญมาจากภรรยา อย่างที่ผสมกตัญญูอย่างนั้น ถ้าจะถามคนนั้น
ก็ไม่ต้องสงสัยเลย คนนั้นก็ต้องตอบว่าไม่ยุติธรรม เขาไม่ได้เล่นการพนันสักหน่อย แต่
เอาตัวเขาไปลงโทษ ไม่ยุติธรรมจริงๆ ในกรณีที่เงินเขาไปก็เหมือนกัน ถ้าจะถามคนนั้น
เขาก็จะบอกว่าไม่ยุติธรรม แต่ทำไมผู้ร่างกฎหมายนี้ไม่ทำอะไร ถึงได้ร่างกฎหมายอย่าง
นั้น ออกมาอย่างนั้น ที่ต่างกันเช่นนี้ก็โดยเหตุที่ว่า ความนึกคิดของแต่ละคน กับความนึกคิด
ของผู้บัญญัติกฎหมายในรัฐาธิปัตย์ ไม่ได้คิดอย่างเดียวกัน คือแต่ละคนย่อมคิดถึงประโยชน์
ของตัวเอง แต่กฎหมายเขาคิดถึงประโยชน์ส่วนรวม อย่างในกรณีการพนันเมื่ออีก คือรัฐต้องการ
จะปราบการพนัน และการปราบการพนันนั้นคนเยอะแยะในวงการเล่น จะเอาพยานหลักฐาน
ที่ไหนว่าคนไหนแทงอะไร วางเงินลงไปหรือเปล่า ไม่ได้ ถ้าขึ้นไปเอาอย่างนั้นขึ้น ลงโทษ
คนเล่นการพนันไม่ได้ จึงจำเป็นว่า ไม่รู้เลยว่าใครอยู่ในวงละก็ สันนิษฐานไว้ก่อนว่าเล่น
นอกจากเกาะพิสุจน์แก้ตัวได้ ถ้าเราคิดอย่างนั้นแล้วจะมาถามว่ายุติธรรมไหม เราก็จะต้อง
ตอบว่ายุติธรรม เพราะเป็นการจำเป็น มิฉะนั้นเราปราบการพนันไม่ได้ นี่เป็นความคิด
ของผู้ร่างกฎหมาย กฎหมายอย่างนั้นเราต้องเห็นว่าเป็นการยุติธรรม ไม่ควรจะไปแก้ไข
อะไร หรือกฎหมายในเรื่องการกู้เงินก็เหมือนกัน กู้เงินไป ๑,๐๐๐ บาทมีคนเห็นเยอะแยะ
อย่างเชื่องเพื่อนไปกินข้าวกันเสร็จแล้วควักสตางค์ออก คาบจริง มันตกหายเสียในระหว่าง
ทางแล้ว ไม่มีให้แก่เจ้าของร้านอาหาร ก็ขอยืมเพื่อนต่อหน้านั้นแหละ ๒๐๐ บาท มีคน
เห็นเยอะแยะ แต่เมื่อขอยืมไปแล้ว ก็ไม่ใช่ เพื่อนก็ฟ้องไม่ได้ ทั้งๆ ที่มีคนเห็นเยอะแยะ ทำไม
ผู้ร่างกฎหมายถึงเห็นอย่างนั้น ว่าทำไมขอยืมเงินไปมีพยานเห็น ทำไมจึงฟ้องไม่ได้ แต่ที่
เขาบัญญัติเช่นนั้นก็ด้วยเหตุที่ว่า เงินนั้นเป็นคะแนนของการทำงาน เป็นคะแนนของ
ผลิตภัณธ์ คะแนนนั้นไม่เป็นตัวเป็นคนอะไร อย่างที่เราขอยืมหนังสือใครมา หนังสือเป็น

พยานหลักฐานอยู่ เป็นตัวเป็นคน แต่เงินนี้เมื่อใครขอยืมเงินเรา ๑๐ บาท เราให้เขาขอยืมไป เขาก็มีเงินน้อยไป ๑๐ บาท เขาก็มีเงินเพิ่มมากขึ้น ๑๐ บาท จะเป็นบาทไหนเราก็ไม่รู้ ไม่มีตัวมีคนจับต้องเป็นชิ้นเป็นอัน ไม่เหมือนขอยืมหนังสืออะไรกัน คนที่ไม่มีเงินเลยมาขอยืมเงินเราไป ๑๐ บาท คนที่ไม่มีเลยเกิดมีเงิน ๑๐ บาทขึ้นมา เงินเราที่มีอยู่หายไปอีก ๑๐ บาท เป็นเรื่องเกี่ยวแก่จำนวน ไม่มีอะไรเป็นหลักแน่นอน ขาคพยานหลักฐานนั้นแหละเพื่อจะรักษาไว้ซึ่งความยุติธรรมนั่นเอง เขาจึงบัญญัติไว้ว่าต้องมีหนังสือ ถ้าไม่มีหนังสือพิสูจน์กันไม่ได้ ฟังยากเหลือเกิน นี่เขาสร้างแบบขึ้นมาเพื่อความยุติธรรม อันเมื่อสร้างแบบขึ้นมาอย่างนั้นแล้วก็แน่ละ คนที่ไม่ทำหนังสือก็ฟ้องไม่ได้ จะทำอย่างไร นี่ก็เพื่อความยุติธรรมแก่ส่วนรวม เพื่อให้เป็นหลักเป็นฐาน หรือว่าในการพิจารณาตัดสินคดีหนึ่งใด ความว่านาย ก. ไปปล้นเขา ไปปล้นเขาเมื่อวันที่ ๓ เมษายน แต่ในฟ้องของโจทก์เขียนว่าไปปล้นวันที่ ๔ เมษายน อย่างนี้ต้องยกฟ้อง ทั้ง ๆ ที่โจทก์ความและผู้พิพากษาก็รู้ว่าไปปล้นเขาจริง ๆ มีพยานหลักฐาน แต่ต้องยกฟ้อง นี่ถ้าเราดูแล้วเราคิดว่าไม่ยุติธรรมจริง ๆ อย่างนี้ไม่ไหว ไปปล้นเขาจริง ๆ ยกฟ้อง แต่ถ้าขึ้นไปถึงโทษ ผลจะเป็นอย่างไร ก็ฟ้องผิดวันกันไต่ไต่ใหม่ เมื่อฟ้องผิดวันไต่แล้ว โจทก์ฟ้องจำเลยก็จะฟ้องผิดวันเสียเรื่อย เอาเปรียบจำเลยเรื่อย ก็ตายซี ก็ไม่ยุติธรรมกันอย่างนี้ ปล่อยให้ทำอย่างนี้ไต่ไม่เป็นการยุติธรรม แก่ผู้ต้องหา ถ้าจะให้ฟ้องผิดวันกันไต่โจทก์ก็จะเอาเปรียบ กลัวจำเลยจะอ้างฐานที่อยู่ในวันที่ถูกต้อง ก็ฟ้องผิดวันเสีย อย่างนี้เมื่อปล่อยให้ทำกันอย่างนี้ไต่ จะเป็นความยุติธรรมหรือเปล่า ไม่ยุติธรรมเลย จึงมีหลักว่า ความไม่ยุติธรรมเฉพาะเรื่องนั้น เป็นเครื่องยกยับกรักษายุติธรรมโดยทั่วไป อย่างนี้เป็นต้น เราจึงต้องยอมให้กรณีบางเรื่องไม่ยุติธรรมเพื่อรักษายุติธรรมส่วนใหญ่ไว้ และเพราะฉะนั้น ในกรณีที่มีอะไรที่มีความนึกคิดถึงว่ากฎหมายไม่ยุติธรรมแล้ว ก็ขอให้ท่านทั้งหลายได้คิดถึงข้อนี้ด้วย ถ้าเห็นว่าไม่ยุติธรรมจริง ๆ ก็ช่วยกันแก้กันไขเพื่อให้กฎหมายของเราเป็นกฎหมายที่ดี จะไปคิดเฉพาะเรื่องไม่ได้ ต้องคิดถึงประโยชน์ทั่ว ๆ ไปด้วย

เมื่อเรามีกฎหมายที่ชัดเจน ถ้าเราไม่มีตุลาการที่ดี กฎหมายที่ดีจะมีประโยชน์อะไรไหม ไม่มีประโยชน์หรอก ไม่มีประโยชน์จริง ๆ เป็นต้นว่า ถ้าเรามีตุลาการที่ไม่มีอิสระ หลักประกันที่ให้ไว้ในกฎหมายแก่ประชาชนพลเมืองนั้น ไม่มีประโยชน์ เมื่อไรถ้าเป็นกรณีระหว่างรัฐกับบุคคลเข้า ผู้พิพากษาไม่มีอิสระ รัฐสั่งอะไรก็สั่งได้ ผู้ปกครองประเทศต้องการสั่งอะไรก็สั่งได้ เขาตามชอบใจได้ อย่างนี้ไม่มีประโยชน์ เพราะฉะนั้นเมื่อเรามีกฎหมายที่ชัดเจน ต้องมีตุลาการที่ดีด้วย มิฉะนั้น กฎหมายไม่มีประโยชน์ หรือมีประโยชน์น้อยลง เท่ากับความไม่ดีของผู้พิพากษานั่น ในข้อนี้ มีคำกล่าวของท่านวินสตันเชอร์ชิลล์ที่ได้อ่านไว้ในสภาผู้แทนราษฎรของอังกฤษเมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๕๔ ว่า “หลักการที่จะให้ความอิสระแก่ผู้พิพากษา แยกออกจากฝ่ายบริหารนั้น ย่อมเป็นรากฐานแห่งกิจการทั้งหลายในเกาะอังกฤษ และเป็นหลักการที่ประเทศเสรีทั้งหลายได้ดำเนินตาม หลักเช่นว่านี้ ประดุจเป็นอวลึกที่กั้นอยู่ในระหว่างพวกเรากับพวกเผด็จการ การปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษานั้น สิ่งที่ผู้พิพากษาแต่ละคนจะต้องรู้สึก ก็คือ ตนอยู่ภายใต้คำพิพากษาของศาล ที่กลายเป็นกฎหมายแล้ว และกฎหมายที่ผ่านจากรัฐสภาด้วยความยินยอมของพระมหากษัตริย์แล้ว ผู้พิพากษามีไว้เพียงมีหน้าที่แต่เพียงตัดสินคดีระหว่างบุคคลต่อบุคคลเท่านั้น แต่มีหน้าที่ซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญ ซึ่งส่วนใหญ่ของโลกนี้ ยังหาได้ตระหนักไม่ หน้าที่นั้นก็คือ หน้าที่ต้องตัดสินให้ความเป็นธรรมระหว่างบุคคลและรัฐนั่นเอง การศาลยุติธรรมของอังกฤษประกอบด้วยประเพณีและการปฏิบัติที่แลมาแล้ว เป็นผลกำไรที่คงอยู่ของชาติอังกฤษและชาวอังกฤษทั้งมวล และความอิสระของผู้พิพากษาในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีในศาลอังกฤษนั้น นับเป็นส่วนหนึ่งซึ่งแสดงให้โลกซึ่งกำลังเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ได้เห็นหลักการเพื่อนุชยธรรมของอังกฤษด้วย” นี่ก็หมายความว่า ผู้พิพากษาอังกฤษนั้น เป็นผู้พิพากษาซึ่งมีอิสระจริง ๆ คัดสินคดีไปตามกฎหมาย ตามลำพังใจจริง ๆ ซึ่งไม่มีสิ่งใดจะไปแทรกต้องเขาได้ ทั้งนี้ เป็นเรื่องที่เขาได้ฝึกอบรมกันมานานจนกลายเป็นนิสัย จึงกลายเป็นความรู้สึกซึ่งนักกฎหมายปฏิเสธความซัดไม่ได้ อย่างในศาล

ยุติธรรมระหว่างประเทศ ซึ่งมีผู้พิพากษา ๑๕ คนนี้ เมื่อเร็วๆ มาแล้ว เมื่อ ๔-๕ ปีมาแล้ว มีผู้พิพากษาซึ่งเป็นคนชาติอังกฤษคนหนึ่ง คือ เซอร์ อาร์โนลด์ แมคแคน เป็นผู้พิพากษาชาติอังกฤษอยู่ในศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ มีกรณีขึ้นในศาลระหว่างประเทศ คือศาลโลกที่ตัดสินคดีเขาพระวิหารของเรานี้ ประเทศอังกฤษเป็นโจทก์ฟ้องประเทศอิหร่านเป็นจำเลยหาว่า ยึดทรัพย์สินของบริษัทแองโกลอิเรเนียนออยล์ คัมปะนี ขอให้ศาลโลกตัดสินให้คืนคงที่อย่างเดิม คือ อย่าให้มีการยึดกันเช่นนั้น ในกรณีนี้ ประเทศอิหร่านต่อสู้ว่า การยึดทรัพย์สินนี้ เป็นกรณีภายในประเทศ ไม่เกี่ยวกับศาลโลกเลย ศาลโลกไม่มีอำนาจพิจารณา ต่อสู้อย่างนี้ ศาลโลกวินิจฉัยให้อังกฤษแพ้คดี โดยความเห็นของท่านเซอร์คณัน ซึ่งเห็นพ้องกับผู้พิพากษาอีกหลายคนว่า ข้อเถียงของประเทศอิหร่านนั้นฟังไม่ ชอบด้วยกฏกฎหมาย นี่แหละ ท่านเป็นคนอังกฤษแท้ๆ แต่ตัดสินให้ประเทศอังกฤษแพ้คดี นี่ก็หมายความว่า ผู้พิพากษานี้ เขายึดถือความสำคัญในหน้าที่ของเขา ที่จะต้องตัดสินคดีให้เป็นไปตามบทกฎหมาย แม้ว่าเขามีความอิสระอยู่โดยบทกฎหมายที่ใครจะมาบังคับให้ทำอะไรไม่ได้ แล้วอิสระทางใจของเขาโดยบริสุทธิ์ก็ยังมีด้วย ด้วยเหตุนี้ ผู้พิพากษาอังกฤษได้รับคำชมเชยมาก ถึงกับมีคำกล่าวว่า ถ้าความยุติธรรมในโลกนี้สิ่งเลื่องออกมาได้แล้วไซ้ ก็จะต้องเลื่องออกมาอย่างผู้พิพากษาอังกฤษทุกที หมายความว่า ผู้พิพากษาของเขาว่าอะไรก็ยุติธรรม ไม่มีอะไรไม่ยุติธรรม นี่เชื่อกันถึงเพียงนั้น การที่เป็นดังนี้ เพราะอะไร ก็เพราะเหตุว่า วิธีการของเขา เขาได้จัดทำไว้โดยที่ไปสู่ผลเช่นว่านี้ตั้งแต่การศึกษาระดับต้นเป็นต้นมา จนถึงโตมาเป็นตุลาการ ฝ่ายบริหารจะถอดถอนผู้พิพากษาไม่ได้ตามกฎหมายของเขาไม่ให้อำนาจฝ่ายบริหารถอดถอนผู้พิพากษาเลย และผู้พิพากษาก็ได้รับเงินเดือนเงินก้อน เลื่อนขั้น ในตำแหน่งหน้าที่อะไรไม่ได้โดยเด็ดขาด ผู้พิพากษาระพิจารณาคดีที่ตนมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ แม้แก่น้อยไม่ได้เลย ผู้พิพากษาก็ต้องแสดงให้คู่กรณีได้ตระหนักด้วยว่า นอกจากหน้าที่ของเขาจะต้องตัดสินอย่างนั้นอย่างนี้แล้ว เขายังมีหน้าที่ต้องแสดงให้คู่กรณีเห็นด้วยว่า เขาได้ตัดสินคดีไปโดยยุติธรรม และผู้พิพากษาห้ามเด็ดขาดที่จะฟังอะไรฝ่ายเดียวไม่ได้ เขามีหลักการเช่นนั้น สำหรับประเทศไทยเรานี้ ข้าพเจ้า

ก็รู้สึกว่ามันมาก การปฏิบัติมันใกล้เข้ามาเต็มที่แล้ว เหลืออยู่บางอย่างเท่านั้นที่เรายังทำไม่ได้ สำหรับในเรื่องความอิสระของผู้พิพากษานั้นก็มีอิสระจริงๆ คือว่าในการแต่งตั้ง ในการ เลื่อนเงินเดือนอะไรพวกนี้ ทางฝ่ายบริหารจะเกี่ยวข้องไม่ได้เหมือนกัน เช่นการตั้งผู้พิพากษา ผมเองเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมนี้ ได้แต่ริเริ่มเท่านั้น ว่า คนนี้ควรจะเป็น ผู้พิพากษา คนนี้ควรจะได้เลื่อนจากศาลอุทธรณ์ไปสู่ศาลฎีกา ได้แต่ริเริ่มเท่านั้น ซึ่ง ถ้าคณะกรรมการตุลาการซึ่งเป็นกรรมการอิสระไม่ขึ้นแก่ใคร โดยผู้พิพากษาได้เลือกตั้งกัน ขึ้นมาตามกฎหมาย เขาไม่เห็นด้วยแล้วก็ตั้งไม่ได้ เลื่อนเงินเดือนไม่ได้ แต่แน่ละ เขาไป เอาใครมาที่ผมไม่ริเริ่มขึ้นก็ไม่ได้เหมือนกัน มันด่วงตุลกันอยู่อย่างนี้ แต่อย่างไรก็ตาม ก็ ต้องถือว่า การแต่งตั้งนั้นมาจากเขา ไม่ใช่กระทรวงยุติธรรม กระทรวงยุติธรรมเป็นฝ่าย เสนอเท่านั้น เขาต้องเห็นชอบด้วย การปฏิบัติในประเทศไทยเรานี้กันยัวว่าใกล้เข้ามา ผู้ พิพากษาจะพิจารณาคดีที่ตนมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ไม่ได้เลย เขาหมายรวมไปถึงในคดีที่เป็นต้น ว่า ผลประโยชน์ของคดีนั้นเขาไม่เกี่ยวข้องด้วย แต่ยังมีอุปสรรคเป็นภรรยาผู้พิพากษา ผู้ พิพากษาพิจารณาไม่ได้ เพราะพิจารณาไป ชื่นคดีสินไปคนไม่เห็นว่ายุติธรรม เพราะ เหตุว่าเมียตัวเบิกความอย่างไร ตัวก็อาจจะตัดสินไปอย่างนั้น คล้ายๆ กับว่าอย่างนั้น นี่เขา ห้ามเด็ดขาด ไม่ให้ไปเกี่ยวข้องกับคดีที่ตัวมีประโยชน์ หรือมีอะไรไปเกี่ยวข้องแม้แต่ นิดเกี่ยวกับพิจารณาไม่ได้ ที่เห็นเหตุผลของเขาคือข้อหนึ่งซึ่งเป็นข้อบังคับอีกข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นข้อ ที่ดีมาก ก็คือว่า เขาคงไว้ว่าผู้พิพากษานั้น นอกจากจะชี้ขาดคดีสินคดีแล้ว ยังมีหน้าที่จะ ต้องแสดงให้ปรากฏว่า ตนได้ให้ความยุติธรรมด้วย อย่างนี้ดีมาก ที่นี้จะแสดงอย่างไร เขาไม่ได้หมายความว่า จะต้องไปพูดว่า ที่ฉันตัดสินไปนั้น ยุติธรรมแล้ว ไม่ใช่อย่างนั้น เขาหมายถึงว่า ผู้พิพากษานั้นต้องเว้นการใดๆ เสีย อย่าให้เห็นไปว่า คำตัดสินของตนไม่ ยุติธรรม เป็นต้นว่า ขณะนั่งพิจารณานี้ แสดงออกมาให้คนเข้าใจผิดไปว่า เป็นการเข้ากับ

ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ต้องเว้นการอย่างนี้เสีย และยิ่งกว่านั้น ก็มีข้อสำคัญคือว่า จะตัดสิน
 ชี้อะไร พุกเฉย ๆ พุกลอย ๆ ไม่ได้ ต้องแสดงเหตุผลว่า ทำไมถึงตัดสินเช่นนั้น
 มีเหตุผลอะไร ข้อเถียงของเขาฟังไม่ได้เพราะอะไร ต้องบอกออกมา นี่เป็นหลักของเขา
 หลักอันนี้มาก คือ นอกจากที่จะให้รู้ความถี่ถ้วนว่า ตัวแพคดีเขาเพราะอะไรแล้ว ยัง
 เป็นเหตุที่จะอุทธรณ์ได้แล้ว ยังเป็นประโยชน์ในข้อที่ว่าคนเรานี้จะชี้ขาดอะไร โดยชี้ขาด
 เฉย ๆ ไม่ต้องให้เหตุผล กับชี้ขาดโดยให้เหตุผลนี้ มันง่ายกว่ากัน คือ ชี้ขาดอะไร
 โดยไม่ให้เหตุผลนี้ง่าย ทำง่าย ๆ เช่น เรายกว่า อะไรแรงกว่าแรงไป โดยไม่ต้อง
 ให้เหตุผลอะไร อะไรว่าคำก็คำไป แต่ถ้าเราได้ให้เหตุผลเขาแล้ว ก่อนที่เราจะว่า
 แดงหรือดำเราต้องพยายามหาเหตุผลมาก ซึ่งถ้าเหตุผลนั้นไม่ชอบ เราก็ยังพุก
 ออกไปไม่ได้ นี่ก็มีประโยชน์มาก หลักประการท้าย ที่ว่าผู้พิพากษาจะฟังความฝ่ายเดียวไม่ได้
 ทั้งนี้ เขาหมายถึงอย่างนี้ เขาหมายถึงว่า คือ คนที่มคคกนั้น ถ้าหากสมมติไปหาที่บ้าน
 ก็ไม่อยากจะให้สินบนอะไรกันหรอก ไปกราบไปไหว้ขอความยุติธรรม เรื่องของผมเป็นอย่าง
 ไนันคริบ อย่างนี้คริบ อะไรต่าง ๆ นานา เช่นนี้เขาไม่ฟัง เขาไม่ยอมฟังกระทั่ง
 หนังสือพิมพ์ กระทั่งคนพุกกัน พุกว่าอะไร แม้จะเผอิญไต่ขึ้น ไต่ฟัง ก็หลักออกไปเสีย
 ไม่เอา ทั้งนี้ก็มีประโยชน์มาก คือ การที่รับฟังอะไรฝ่ายเดียว ไม่ได้ความจริงหรอก
 คนนั้นขึ้นขึ้นมา ยังไง ๆ ไม่มีคนค้าน เพราะฉะนั้น ผู้พิพากษาจะฟังอะไร ก็ต้องมีฝ่าย
 ค้านอยู่เสมอให้เขาเถียงบ้าง เขาโต้บ้าง จะฟังความฝ่ายเดียวไม่ได้เด็ดขาด เรื่องนั้นนอก
 จากจะมีกฎหมายบังคับไว้ว่าการพิจารณาฝ่ายเดียวไม่ได้ เว้นแต่บางกรณีที่ทำเป็นเท่านั้น
 แล้วหลักอันนี้หมายความว่า การปฏิบัติส่วนตัว นี่ก็ไม่ให้ฟังความฝ่ายเดียวด้วย คือ อย่างเขา
 อะไรที่รู้มาจากฝ่ายเดียวเป็นหลักในการตัดสินมายังจิตใจของตน ด้วยเหตุนี้ที่สมได้กล่าว
 มานี้ ขอย้ำว่า นโยบายของกระทรวงยุติธรรม ที่เกี่ยวกับการพัฒนานโยบายความมั่นคง
 แห่งชาติก็มีในเรื่องที่จะต้องมีศาลที่ดี ให้เหมาะสมกับสภาพของบ้านเมือง เพื่อที่จะให้ความ

ร่วมเย็นแก่ประชาชนพลเมืองต้องมีกฎหมายที่ดี ให้ความยุติธรรม ให้สิทธิเสรีแก่
 ประชาชนพลเมือง แล้วก็ต้องมีตุลาการที่ดี นี่เป็นนโยบายของกระทรวงยุติธรรม และต้อง
 ดำเนินการป้องกัน หรือจะจัดไป ในทางที่จะให้ตุลาการมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี
 จริงๆ นี่เป็นหลักนโยบายที่เกี่ยวกับความมั่นคงแห่งราชอาณาจักร ซึ่งเป็นหน้าที่ของกระทรวง
 ยุติธรรม และเป็นหน้าที่ของกระทรวงทบวงการทั้งหลาย ที่ควรจะต้องร่วมมือเพื่อให้เป็นไป
 ถึงที่ปรารถนา.

วัฒนธรรมทางการศาล

อารัมภบท

ระเบียบวินัยที่จัดทำขึ้นให้กองทัพนระสงครามได้ฉันทิโก บกกฎหมายที่ค้ำย่อนำประเทศชาติไปสู่ความสุขสมบูรณ์ได้ฉันทิโน้น ประชาชนชาวไทยได้เห็นความสำคัญอันนั้นมาแล้วตั้งแต่กติกายรรพ์ และไ้ระลึกอยู่เสมอตลอดมาทุกยุคทุกสมัย จึงได้เชิดชูกฎหมายของบ้านเมืองเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำชาติ วัฒนธรรมในทางกฎหมายเป็นสิ่งภูมิไ้ของชาติไทยอยู่เสมอ ทั้งจะเห็นไ้ในการประพันธ์ใด ๆ ก็ไ้ เมื่อจะกล่าวถึงบ้านเมือง จะต้องกล่าวถึงความค้ำของกฎหมายและการประพฤติปฏิบัติตามกฎหมายในสมัยนั้น ๆ ว่ามีความค้ำความเหมาะสมแก่ชีวิตราษฎรอย่างใด เช่นในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า:—

ฯลฯ เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ลู่ทาง เพื่อนจูงวัวไปค้ำ ชีมน้ำไปขาย ไ้จกไ้ค้ำค้ำ
ช่วงค้ำ ไ้จกไ้ค้ำค้ำค้ำ ไ้จกไ้ค้ำเงินค้ำทองค้ำ ไ้พ้ำหน้าไ้ ลุกเจ้าลูกขุนผู้ใดแล ล้ม
ตายหายกว่า เหย้าเรือนพ้อเชื้อเลือดค้ำมันช่วง ลุกเมื่อยเยี้ยข้าว ไ้พ้ำข้าวไทย บ้ำหมากบ้ำพลู
พ้อเชื่อนมันไ้แก้มันสัน ไ้พ้ำลูกเจ้าลูกขุน ผินหละผิด ผกสกกว้างกัน สวนคุดันล้จิงแล่ง
ความแก้งด้วยเชื้อ บ่เข้าผู้ลักมกผู้ช่อน ฯลฯ

ทั้งนี้ เราจะเห็นไ้ว่า ในสมัยนั้นกฎหมายของบ้านเมืองไ้ให้ไ้สภาพแก่ราษฎร
ในการอยู่กินและการค้าขายอย่างกว้างขวาง ความเสมอภาคในร่างกายและทรัพย์สินก็มีอยู่
โดยยุติธรรม

ในตำนานเมืองล้านช้างเรื่องขุนบรมราชา ผู้เขียนในครั้งกระโน้นก็ยังได้บันทึก
เป็นอารัมภบทไว้ว่า:—

เรื่องนี้กระทรวงยุติธรรมได้เรียบเรียงขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ และมอบให้กรมประชาสัมพันธ์ (เมื่อ
ครั้งยังเป็นกรมโฆษณาการ) จัดพิมพ์จำหน่าย ในครั้งนี้ได้แก้ไขเพิ่มเติมบ้าง เนื่องจากข้อความเดิมบางตอนได้
เปลี่ยนแปลงไป.

“ครุฑพระยาอินทร์เจ้าเป็นแทนท้าวพระยานี้ คนใดยังเห็นแก่คติ ๔ คือ โสคติ โมหคติ ฉันทาคติ ภยาคติ บัณฑิตาหลังโทษหนักโทษเบา หลงๆ เข้าไปในวัตถุกาม แลกลีเลสกาม ถ้อยความคนเขาสู้หาตัดแต่งร้ายดีไปไกล รักชังโคตรวงศ์เห็นแก่ทรัพย์สินรูปทรงมีคุณบมีคุณ ได้ยอนบได้ยอนคำหลายให้น้อยคำน้อยให้เกิดมีหลาย อิมก็ดีใจอดซ่อน เหม่นให้ผิดผิดให้หม่นฮ้าย เห็นแก่หยาบคายอีกชั่วย่านกลัวภายลุน โห่กันบาปใหม่อย่าเป็นใหญ่ ผิแผ่นแก่นารัฐคาคา บ่ตามฤๅบ่เดือนวันยาม บ่ตามโบราณราชประเพณี คำฮีบให้เวียงการแต่งเบี้ยเงิน ผู้พ่ายให้แพ้ผู้แพ้ให้พ่ายเห็นแก่สินจ้างนัดเหินดังนั้น บ้านเมืองอันนั้นบ่สุขคุ้มชุ่มเย็น”

ทั้งนี้ จึงเป็นที่เห็นได้ว่า การเคารพนับถือกฎหมายนั้นเป็นวัฒนธรรมประจำชาติไทยอยู่เสมอ สิ่งใดที่ได้ตราออกมาเป็นกฎหมายแล้ว ไม่เคยมีปรากฏเลยว่า ราษฎรจะทำการก่อกวนโต้แย้งว่าเป็นกฎหมายที่ไม่ถูกต้อง ขอมรณับถือปฏิบัติตามเสมอ และโดยทำนองเดียวกันตามตำนานที่ปรากฏ วัฒนธรรมในการเคารพนับถือกฎหมายจะมีอยู่แต่เฉพาะชาวไทยฝ่ายถูกปกครองเท่านั้นก็หาไม่ ในฝ่ายตรงข้าม คือทางผู้ปกครองประเทศมีพระมหากษัตริย์และหม่อมขุนมาตย์ทั้งหลายเป็นต้น ต่างก็ให้ความสำคัญในการที่เชิดชูกฎหมายเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกัน ฉะนั้นกฎหมายแต่ละฉบับที่จะประกาศมายังค้ำไซ้แก่ราษฎร จึงได้รับการกลั่นกรองพิจารณาโดยรอบคอบถี่ถ้วน ทั้งบุคคลจะไม่ถูกบังคับปรับไหมลงโทษโดยไม่มีกฎหมายประกาศออกให้ทราบล่วงหน้าก่อน อนึ่งได้มีวัฒนธรรมฝังแน่นกันมาว่ากฎหมายเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ เมื่อประกาศออกไปแล้วบุคคลจะต้องเคารพและปฏิบัติตาม การออกกฎหมายขึ้นเป็นการทดลองคุกก่อนก็ดี หรือเมื่อออกไปแล้วไม่เหมาะสมกับภาวะความเป็นอยู่ของประชาชนราษฎรก็ดี รู้สึกกันว่าเป็นการทำให้กฎหมายเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์พระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์หรือกฎหมาย จึงเป็นสิ่งที่ต้องพิถีพิถันระหัดกันว่าเป็นของสำคัญที่สุดในการปกครองบ้านเมือง

ต่อแต่นี้จะไต่กล่าวถึงความเป็นมาของกฎหมายและการศาลโดยย่อพอเป็นสังเขป เพื่อแสดงให้เห็นวิวัฒนาการในทางศาล อันจะสื่อให้ประจักษ์ถึงวัฒนธรรมทางกฎหมายแห่งชาติไทยซึ่งไต่กล่าวมาแล้ว

กฎหมาย

ก่อนสมัยที่ไทยจะไต่มาถือเอาลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นภูมิลำเนาอัน เรื่องต่างๆ ของกฎหมายยังรู้ได้ไม่ชัดแจ้ง แต่มีเหตุผลที่น่าสนนิษฐานไว้ว่า ตั้งแต่สมัยอาณาจักรน่านเจ้า ไทยได้มีกฎหมายที่เจริญและมีระเบียบต่างๆ ของชุมชนเหมาะสมกับคนแล้ว ด้วยเหตุที่ว่าอาณาจักรน่านเจ้านี้มีผลกำลังเข้มแข็ง รักษาอิสรภาพอยู่ได้เป็นเวลายาวนาน เป็นความจำเป็นที่ต้องมีกฎหมายและระเบียบแบบแผนอันดีด้วย

ในชั้นดั้งเดิม กฎหมายของชาติไทยก็เช่นเดียวกับกฎหมายของชนชาติทั้งหลาย คือได้แก่จารีตประเพณีอันเป็นข้อบังคับที่เกิดขึ้นโดยอาศัยความเคยชินของชุมชนในทางปฏิบัติ แม้ในลำดับต่อมาเมื่อชาติไทยมีบรมกษัตริย์เป็นผู้ปกครองประเทศชาติ บรมกษัตริย์เหล่านั้นก็ได้ทรงบัญญัติกฎหมายขึ้นอย่างแท้จริงเสมอไปไม่ พระราชภาระของพระองค์ คือปกครองดูแลให้บ้านเมืองอยู่ในความสงบเรียบร้อย ส่วนกฎหมายนั้นคงอยู่ในจารีตประเพณีและระเบียบแบบแผนแต่เดิมมา กษัตริย์ทรงเป็นแต่ผู้คุ้มครองป้องกันและชำระจารีตประเพณีและแบบแผนนั้นๆ แต่เมื่อกษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะเช่นนั้น ก็ย่อมต้องมีอำนาจชี้ขาดตัดสินคดีพิพาททั้งหลายได้ เพราะมีพระอำนาจแล้วก็จะไม่สามารถปฏิบัติพระราชภาระต่อไปได้ เมื่อทรงมีอำนาจดังกล่าว ผลก็คือว่าได้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยหรือพระบรมราชโองการเกี่ยวกับการชี้ขาดตัดสินคดีนั้นๆ สืบเนื่องกันมา พระบรมราชวินิจฉัยหรือพระบรมราชโองการเหล่านั้นเมื่อมีลักษณะอันถูกต้องกับหลักความยุติธรรม ซึ่งคนชั้นนั้นหรือชั้นหลังต่อมายอมรับนับถือแล้ว ก็ค่อยๆ กลายลักษณะเป็นกฎหมายขึ้นเป็นลำดับไป

เมื่อมีบทกฎหมายต่าง ๆ ชับซ้อนยิ่งขึ้น ก็ได้มีการตรวจชำระสะสางกันเสียคราวหนึ่ง ๆ ซึ่งได้เคยมีมาแล้วหลายคราว การตรวจชำระนี้เป็นกรณีเหตุอันหนึ่งที่ทำให้เกิดความแห่งพระบรมราชวินิจฉัย หรือพระบรมราชโองการของบรมกษัตริย์ที่มีมาแต่เดิม ๆ

นั้นกลายเป็นบทกฎหมายขึ้นโดยตรง เพราะได้รับการบรรจุเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของบทกฎหมายแต่โดยผู้ตรวจชำระกฎหมายในครั้งนั้น ๆ แต่เป็นที่พึงสังเกตว่า อันพระบรมราชวินิจฉัยหรือพระบรมราชโองการซึ่งกลายเป็นกฎหมายไปนี้ จะต้องปรากฏว่ามีคุณลักษณะถูกต้องกับจารีตประเพณี และหลักธรรมแบบแผนในครั้งนั้น ๆ ด้วย ทั้งนี้เป็นที่แสดงให้เห็นชัดถึงวัฒนธรรมอันเป็นความดีความงามทั้งหลายของชาติไทย

บรรดาบทกฎหมายของไทยในชั้นเกิมนั้น ส่วนมากได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์ธรรมศาสตร์ (พระธรรมศาสตร์ ซึ่งบันทึกยังปรากฏอยู่ในกฎหมาย ๒ เล่ม) อันเป็นหลักการที่ไทยได้รับจากอินเดียประเทศ หลักธรรมทั้งนี้เมื่อประกอบเข้ากับจารีตประเพณีและพระบรมราชวินิจฉัยพระบรมราชโองการของกษัตริย์ด้วยแล้ว ก็เป็นกฎหมายของชาติไทยสืบเนื่องเรื่อยมาตั้งแต่เดิมตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา และตอนต้นแห่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

บทบัญญัติทั้งหลายของกฎหมายเก่าที่ได้อัดแบ่งแยกไว้ตามที่ปรากฏโดยการชำระในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์อันเป็นการชำระกฎหมายเก่าครั้งหลังที่สุดนั้น มิใช่เป็นชุมนุมบทกฎหมายที่สืบสนปะปนกัน โดยมีได้จัดเรียงเรียงตามลำดับอย่างใดเลย บทบัญญัติของกฎหมายเก่าที่ได้อัดแบ่งแยกไว้ตามความใกล้ชิดคติต่อกันเป็นลักษณะต่าง ๆ เช่น ลักษณะกัญหิ์ ลักษณะวิวาท ลักษณะรับฟ้อง ลักษณะฉ้อฉลเป็นลำดับไป และการแบ่งกฎหมายเป็นลักษณะเช่นนี้ก็ทำให้เข้าใจว่าจะเพ่งเกิดขึ้นโดยการตรวจชำระและเรียงลำดับใหม่ในรัชกาลที่ ๑ ก็หาไม่ การตรวจชำระนี้ปรากฏอยู่ในงานแผนว่าเป็นการสำรวจบทกฎหมายเดิมที่ได้อัดมาแล้วในสมัยกรุงศรีอยุธยาและก่อนนั้นขึ้นไป จะมีกฎหมายใหม่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เพิ่มขึ้นมาอีกบ้างก็เป็นส่วนไม่มากเท่ากฎหมายเดิม บทกฎหมายส่วนมากคงจะได้แบ่งออกเป็นลักษณะต่าง ๆ อยู่แล้ว การแบ่งหมวดหมู่ของกฎหมายเช่นนี้ความจริงก็เป็นเสมือนวิธีทำประมวลกฎหมายวิธีหนึ่ง ซึ่งก็มาประสบกันในปัจจุบัน ซึ่งกฎหมายของไทยอยู่ในระบอบประมวลกฎหมายอันทันสมัยโดยสมบูรณ์

ความวิวัฒนาการแปรของกฎหมายไทยซึ่งเปลี่ยนไปจากเดิมตามความเจริญและอารยธรรมนั้น มีหลักฐานเป็นที่สังเกตเห็นได้เป็นระยะ ๆ ในสมัยสุโขทัยก็ปรากฏอยู่ในลายศิลาจารึกว่ามีบทบัญญัติต่าง ๆ แห่งกฎหมายประเภทอาญาอันมีจุดมุ่งหมายเป็นสำคัญที่จะแสดงถึงกรณีบุคคลหนึ่งจะต้องรับผิดชอบผู้เสียหาย เพราะการละเมิดกฎหมายที่เกิดจากอีกบุคคลหนึ่งซึ่งตนมีความเกี่ยวข้องติดต่อกันอยู่ด้วย เช่นกรณีที่ยุงให้เขาทำการลักทรัพย์ เป็นต้น ในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏเอกสารหลักฐานอยู่แม้จะไม่มากนัก เพราะถูกข้าศึกเผาผลาญไปเสียเป็นอันมากก็ แต่เมื่อประกอบกับหลักฐานที่ปรากฏจากการตรวจชำระกฎหมายครั้งรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นเครื่องมีที่ระมัดระวังได้เป็นอย่างดี ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็มีหลักฐานที่สมบูรณ์หลายประการแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของกฎหมายเพื่อให้เหมาะสมแก่สภาพการณ์และสมัย หลักฐานต่างๆ เหล่านี้ทำให้ทราบได้ถึง การเปลี่ยนแปลงของบทกฎหมาย ซึ่งส่วนมากเป็นไปในทางเจริญยิ่งขึ้นทั้งในส่วนระเบียบการปกครองบ้านเมือง และตัวบทกฎหมายที่จะใช้ในการตัดสินคดีข้อพิพาท

วัฒนธรรมทางกฎหมายของชาติไทยนั้น จะเห็นได้โดยตัวอย่างบางประการที่จะยกขึ้นกล่าวดังต่อไปนี้

ไทยได้มีจารีตประเพณีอยู่แล้วแม้ตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาว่าผู้ต้องรับความเสียหายจากการกระทำอันเป็นผิดนั้นจะกระทำการแก้แค้นแก่ผู้กระทำผิดด้วยผลการตนเอง และตามอำเภอใจนั้นไม่ได้ กฎหมายเก่าของไทยได้บัญญัติห้ามมิให้ราษฎรใช้กำลังลงโทษบุคคลอื่นที่ไต่กระทำความเสียหายให้แก่ตน ราษฎรผู้ได้รับความเสียหายจะต้องไปร้องฟ้องยังโรงศาลตามระเบียบเสมอไป ถ้าหากผู้ใดฝ่าฝืนบัญญัติกฎหมายให้ลงโทษอย่างหนัก (ทั้งนี้เห็นได้ตามกฎหมายลักษณะโจรมาตรา ๓๕, ๖๖, ๑๓๑, ๑๓๗ และ ๑๔๐ ลักษณะอาญาหลวงมาตรา ๒๘, ๕๗, ๑๐๒ และ ๑๒๐ ลักษณะอาญาราชฎาฎมาตรา ๑, ๒, ๓, ๔ และ ๖) หลักการอันนี้ตรงตามแนวคึกของอารยชนปัจจุบัน จึงได้เป็นหลักกฎหมายปรากฏอยู่ในทุกวันนี้ หากแต่เปลี่ยนแปลงแก้ไขไปยังในส่วนปลีกย่อย กล่าวคือ ตามกฎหมายเก่านี้

กฎหมายจักรเยียบและวางแนวเขตให้เป็นกรอยแก่ผู้ถูกกระทำร้ายที่จะทำการแก้แค้น (คือไปฟ้องร้องยังโรงศาล) แต่ในกฎหมายขั้ญนั้รัฐยอมเข้าเป็นผู้จัดการทั้งปวงแทนที่ผู้เสียหาย (กล่าวคือ มีทนายแผ่นดินฟ้องร้องยังโรงศาล) ลักษณะการแต่เดิมมาของกฎหมายไทยเช่นนี้ ทำให้ต้องย้อนไปว่าลึกลงประเพณีโบราณในประเทศอื่นซึ่งมีลักษณะเป็นกฎหมายบัญญัติให้ผู้กระทำผิดได้รับผลกระทบด้วยการกระทำอย่างเดียวกับผู้คนที่ได้กระทำผิด (Lex talionis) อันเป็นเรื่องแก้แค้นเห็นได้อย่างชัด ๆ

อีกประการหนึ่ง กฎหมายไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาเมื่อแรกเริ่มเห็นอยู่เป็นอันมาก ว่าในชั้นเดิมชนชาติไทยถือกันว่าสมาชิกในครอบครัวหรือในหมู่เหล่า ต้องร่วมกันรับผิดชอบจากการกระทำของผู้หนึ่งผู้ใดในครอบครัวหรือหมู่เหล่านั้น ตัวอย่างเช่นในกรณีที่มีผู้กระทำผิดแล้วหลบหนีไป ญาติของผู้นั้นมีหน้าที่ต้องสืบตัวให้จงได้และส่งมอบให้แก่ผู้มีอำนาจหน้าที่ฝ่ายบ้านเมือง ถ้าส่งตัวผู้กระทำผิดให้ไม่ได้ พวกญาติมีหน้าที่ต้องไปทำทานบน (ลักษณะโจรมาตรา ๓๗, ๓๘, ๔๓, ๑๓๑ และ ๑๕๐ เป็นต้น) เมื่อเกิดการปล้นหรือเกิดฆ่ากันตายในอาณาเขตของหมู่ใด สมาชิกทุกคนในหมู่นั้นมีหน้าที่ช่วยกันค้นหาและสืบจับผู้กระทำผิด ผู้อยู่ข้างเคียงผู้เสียหายมีหน้าที่ช่วยต่อสู้ป้องกันโจรที่มาปล้นสดมภ์ ถ้าหากละเลยละทิ้งจะถือว่าเป็นผู้สมรู้และถูกลงโทษในฐานนี้ (ลักษณะโจรมาตรา ๑๓๔) นอกจากนั้นบรรดาผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในอาณาเขตระยะ ๓ เส้น ๑๕ วา โดยรอบจากที่ซึ่งการกระทำผิดได้เกิดขึ้นมีหน้าที่ช่วยต่อสู้และติดตามโจร ถ้าหากไม่ปฏิบัติหน้าที่ของตนจะต้องถูกลงโทษทวนด้วยลวดหนึ่งเป็นจำนวนมากน้อยสุดแต่ระยะที่ตนอยู่ห่างหรือใกล้ชดกบที่เกิดเหตุเพียงใด (ลักษณะโจรมาตรา ๑๕) พระราชกำหนดของพระเจ้าท้ายสระสมัยหนึ่ง (พระราชกำหนดเก่า ข้อ ๕ ลงวันอังคารเดือน ๘ แรม ๕ ค่ำ ปีกุน จ.ศ. ๑๐๕๓) แสดงให้เห็นถึงความก้าวหน້อย่างมาในเรื่องแนวความคิดอันเกี่ยวกับความรับผิดชอบของหมู่เหล่า พระราชกำหนดนี้บัญญัติว่าในการฉกปล้นทรัพย์สิน เมื่อจับตัวคนร้ายไม่ได้ ก็ให้ชาวบ้านในหมู่ที่เกิดการปล้นพร้อมด้วยหัวหน้าของตน คือผู้รักษาเมืองหรือผู้รั้งและกรมการใช้ทุนทรัพย์ที่ถูกคนร้ายปล้นเอาไปนั้น เป็นการชดใช้ความเสียหายแก่เจ้าทรัพย์ อนึ่งถ้าหากในการปล้นนั้นคนร้ายได้

ฆ่าเจ้าทรัพย์ตาย บรรดาบุคคลผู้ต้องรับผิดชอบกล่าวแล้วจะต้องใช้ค่าสินไหมตามอัตราในกฎหมาย บทบัญญัตินี้กล่าวถึงความรับผิดชอบของหมู่เหล่าอย่างชัดเจนบริบูรณ์ทั้งในทางแพ่งและทางอาญา วิวัฒนาการได้ปรากฏต่อมาในแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ (พระราชกำหนดเก่าข้อ ๑๑ ลงวันอังคาร เดือน ๗ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะแม จ.ศ. ๑๑๐๕) ได้มีการยกเลิกความรับผิดชอบทางอาญาทั้งปวงของชาวบ้านเสีย เว้นแต่เมื่อใดส่วนใดกล่าวว่าชาวบ้านเหล่านั้นเป็นผู้รู้เห็นด้วยใจ ในการกระทำความผิดนั้น อย่างไรก็ดี ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยังมีแนวปฏิบัติในเรื่องความรับผิดชอบของหมู่เหล่าอยู่อีก คือมีพระราชกำหนดใหม่ข้อ ๒๓ ลงวันจันทร์ เดือน ๑๒ แรม ๕ ค่ำ ปีมะเส็ง จ.ศ. ๑๑๔๕ ใจความว่า ถ้ามีโจรผู้ร้ายทำลายพระเจดีย์และพระพุทธรูปนั้น ๆ แล้ว ชาวบ้านราษฎรที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง ต้องมีหน้าที่ร่วมมือกันสืบเสาะจับกุมเอาตัวผู้กระทำความผิด ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องด้วยเรื่องนั้นฉบับหนึ่ง คือลักษณะโจรห้าเส้น (ปีระกา จ.ศ. ๑๑๔๕) มีใจความว่า ชาวบ้านราษฎรซึ่งอยู่ในระยะทาง ๕ เส้นจากสถานที่เกิดการปล้น จะต้องรับผิดชอบช่วยกันออกเงินให้แก่ผู้ที่ถูกคนร้ายปล้นทรัพย์ และมีหน้าที่ที่จะพยายามจนเต็มความสามารถในการติดตามหรือจับคนร้าย มิฉะนั้นจะต้องถูกลงโทษ ลักษณะการเช่นนี้แม้จะมีข้อบกพร่องแสดงอาการด้อยกลับอยู่บ้าง แต่ก็แสดงให้เห็นแนวความคิดที่เจริญก้าวหน้าอยู่อย่างประการ คือในการกำหนดส่วนของสินไหมค่าทำขวัญที่ชาวบ้านจะต้องออกนั้น มีวิธีการคำนวณดีกว่าในครั้งก่อน โดยกำหนดให้ชาวบ้านผู้ที่ยังมีศักดิ์นาสูงต้องยังออกใช้เงินเป็นจำนวนสูงยิ่งขึ้น การกำหนดเช่นนี้ถือเอากำลังทรัพย์ของผู้ถูกเรียกให้ใช้หนี้ในหมิ่นนี้เป็นเกณฑ์ นอกจากนั้นยังมีการใหม่เกิดขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือถ้าเงินที่ชาวบ้านออกให้ทั้งหมดนั้นยังไม่พอแก้ค่าเสียหายซึ่งเจ้าของทรัพย์ควรจะได้รับ กฎหมายอนุญาตให้ตระลาการมีอำนาจสั่งให้เอาเงินหลวงออกเพิ่มเติมจนครบ ครั้นมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การสืบสวนจับกุมผู้ร้ายตกเป็นหน้าที่ของรัฐบาลฝ่ายเดียว โดยมีการวางระเบียบไว้เป็นอย่างดี บุคคลผู้มิใช่ตัวการในการกระทำความผิดจะต้องรับผิดชอบก็ต่อเมื่อปรากฏว่าเป็นผู้สมรู้ นอกจากนั้น

ไม่ต้องรับผิดชอบ ทั้งยังเป็นอันว่าหลักการเรื่องความรับผิดชอบร่วมกันเป็นหมู่เหล่าจึงถูกยกเลิกเป็นอันสูญสิ้นไป และหลักการใหม่ได้เข้ามาแทนที่

อีกกรณีหนึ่งแนวความคิดของกฎหมายเดิมมีอยู่ว่า บุคคลทุกคนจะต้องมีความรับผิดชอบในการกระทำของตน ไม่ว่าบุคคลนั้นจะรู้สึกในความผิดชอบของการที่ตนกระทำไปนั้นหรือไม่ แต่ต่อมาได้เป็นที่รู้สึกันทั่วกันว่า การที่ละทิ้งโทษบุคคลผู้ซึ่งไม่มีเจตนาร้ายและไม่รู้สึกและชอบนั้นย่อมเป็นการไม่ยุติธรรม ปรากฏตามมาตรา ๑๐ ของกฎหมายลักษณะวิวาทว่า เมื่อเด็กอายุ ๗ ขวบลงมา หรือคนชราอายุ ๗๐ ปีขึ้นไปทำผู้อื่นหรือทำร้ายร่างกายแก่ผู้อื่นมีบาดเจ็บ ไม่ต้องถูกปรับเป็นสินไหมพินัย มีหน้าที่แต่เพียงไปขอขมาแก่ผู้ที่ตนได้ทำละเมิดล่วงเกินเท่านั้น สำหรับคนวิกลจริต กฎหมายลักษณะวิวาทมาตรา ๑๕ บัญญัติว่า ไม่ต้องมีความรับผิดชอบในการละเมิดของตน แต่การไปทำร้ายเขาถึงตาย บิดามารดาญาติพี่น้องต้องถูกปรับใหม่เป็นจำนวนเท่ากันหนึ่งของค่าตัวผู้ตาย ทั้งนี้เปรียบเทียบกับกฎหมายปัจจุบัน ซึ่งมีประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๗๓ บัญญัติว่า เด็กอายุยังไม่เกินเจ็ดปี กระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด เด็กนั้นไม่ต้องรับโทษ และมาตรา ๖๕ บัญญัติว่า ผู้ใดกระทำความผิด ในขณะไม่สามารถรู้ผิดชอบหรือไม่สามารถบังคับตนเองได้ เพราะมีจิตบกพร่อง โรคจิตหรือจิตฟั่นเฟือน ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษสำหรับความผิดนั้น

กฎหมายไทยได้วิวัฒน์เป็นลำดับสืบมาโดยลักษณะที่เปลี่ยนแปลงในหลักการต่าง ๆ ไปมากบ้างน้อยบ้างคงได้ยากมากถ้านี้เป็นตัวอย่างแต่เพียงส่วนน้อย ต่อมาในสมัยระบอบกษัตริย์ปัจจุบัน กล่าวคือ ในระยะแรก ๆ แห่งรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์ก็ยังใช้ระบอบแห่งกฎหมายเดิมอยู่เป็นส่วนใหญ่ ต่อมาการเปลี่ยนแปลงในทางแนวความคิดได้เป็นไปอย่างชานานใหญ่ อิทธิพลของต่างประเทศได้ไหลบ่าเข้ามาสู่ประเทศไทยพร้อมด้วยความขยายตัวแห่งการพาณิชย์ ประเทศไทยได้เริ่มเอาใจใส่ในระบอบการกฎหมายและการศาลยุติธรรมของยุโรป และได้เริ่มการดัดแปลงแก้ไขกิจการทั้งสองนั้นในประเทศไทยโดยมิชักช้า ในยุคแห่งการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายของไทยนี้ ได้มีหลักความคิดใหม่ ๆ เกิดขึ้นหลาย

ประการ อันเป็นธรรมชาติของประเทศหนึ่งเมื่อมีการติดต่อกับประเทศอื่นซึ่งเจริญแล้วมาก
 เพียงใด หลักความคิดใหม่ๆ ก็เข้ามาแทรกแซงในระบอบการเดิมมากเพียงนั้น ประเทศไทย
 เป็นประเทศซึ่งรักเสรีภาพและสมภาพ ประกอบด้วยชนชาติไทยมีใจใหญ่จึงเป็นประเทศ
 ที่เปิดประตูรับแนวความคิดและกิจการใหม่ๆ อยู่เสมอ ฉะนั้นเมื่อหลักความคิดของยุโรป
 แพร่หลายเข้ามา ก็เป็นธรรมดาที่ไทยได้รับไว้พิจารณาด้วยดี ในสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลง
 กฎหมายในรัชกาลที่ ๕ นี้ เราได้เห็นกฎหมายที่ออกมาใหม่แสดงหลักความคิดอย่างใหญ่
 แปลกกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก ในชั้นแรกคือเรื่องทาส บทกฎหมายในชั้นเดิมแม้ในคัมภีร์
 พระธรรมศาสตร์ก็ได้บัญญัติเรื่องทาสไว้เป็นหลักสำคัญยิ่งอันหนึ่ง ทาสเป็นเสมือนทรัพย์สิน
 ของเจ้าของ และการได้เป็นเช่นนั้นสืบเนื่องมาช้านานจนถึงจุลศักราช ๑๒๓๖ (พ.ศ. ๒๔๑๗)
 ในรัชกาลที่ ๕ จึงได้มีการปรับปรุงเป็นขั้นแรก คือมีพระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณอายุลูก
 ทาสลูกไทย เปิดโอกาสให้ลูกทาสได้เป็นไทยแก่ตัวในเมื่อถึงกำหนด มิใช่ตกเป็นทาสอยู่
 ชั่วชีวิตดังเดิมมา ทั้งนี้เป็นกฎหมายในลักษณะปฏิวัติจากระบอบเดิมที่เกี้ยว เป็นอนุสนธิแห่ง
 การเลิกทาสโดยสิ้นเชิงในภายหลัง ซึ่งไทยได้กระทำได้โดยรวดเร็วและละมุนละม่อมยิ่งกว่า
 ในต่างประเทศบางแห่งเสียอีก สำหรับในส่วนคดีความทางแพ่ง ความคิดเรื่องหลักฐานทาง
 ทะเบียนก็ได้เกิดขึ้น ได้มีประกาศว่าด้วยทำสารกรมธรรม์และสัญญา ร.ศ. ๑๒๔๔ ออกให้
 กำหนดให้ใช้กระดาษแบบพิมพ์หลวงมีสารขบขันสำหรับทำสัญญาบางประเภท ซึ่งต้อง
 มาทำต่อเจ้าพนักงาน มิฉะนั้นเป็นอันเสียเปล่าใช้ไม่ได้ (โฉม) ในส่วนกรณีหนี้สินก็ได้มี
 พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมลักษณะกู้หนี้ยืมสิน ร.ศ. ๑๑๐ ออกใช้มีความให้ยกเลิก
 ข้อความในลักษณะกู้หนี้ยืมสิน (กฎหมายเก่า) และบัญญัติกฎหมายในแนวความคิดอย่าง
 ใหม่ เป็นต้นว่า แทนที่จะให้เจ้าหนี้เร่งรัดลูกหนี้ได้เท่านั้นแล้ว ยังเปิดโอกาสให้ลูกหนี้ขอ
 ให้ต้นลั้มละลายเองได้ แล้วต่อมาจึงได้มีพระราชบัญญัติล้มละลาย ร.ศ. ๑๒๗ ออกใช้อีก
 ฉบับหนึ่ง วางวิธีปฏิบัติโดยละเอียดยิ่งขึ้น หลักความคิดเรื่องกฎหมายหมิ่นประมาท
 ก็ได้ปรากฏอยู่ในพระราชกำหนดลักษณะหมิ่นประมาทด้วยการพูดหรือเขียนด้วยคำเท็จออก
 โฆษณาการ ร.ศ. ๑๑๘ มีพระราชปรารภแจ่มแจ้งอยู่ว่า ตามกฎหมายเดิมต้องกล่าวคำหมิ่น

ประมาณกันด้วยปากจึงจะมีความผิด ต่อมาประชาชนเอาความประพฤติของผู้ยื่นออกโฆษณาทางหนังสือ ซึ่งทั้งนี้ทั้งคุณและโทษ โดยว่าในส่วนที่ประชาชนได้มีเสรีภาพแสดงความคิดเห็นโดยเปิดเผย แต่ถ้าประกอบด้วยความรักโกรธหลงมิได้เจตนาให้เป็นประโยชน์แก่ใคร ก็เป็นในส่วนชั่ว ในรัชกาลที่ ๔ จึงได้ออกประกาศว่าด้วยการทั้งหนังสือและลงหนังสือพิมพ์ กำหนดเอาโทษแก่ผู้ทหมิ่นประมาทผู้อื่นด้วยหนังสือ ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ นั้นจึงปรับปรุงกำหนดเสียใหม่ว่าการกระทำความผิดเป็นผิดและไม่ผิด มีบทเปิดโอกาสให้สิทธิที่จะไม่ต้องรับผิดชอบหลายประการ จุดประสงค์มุ่งไปในทางว่าราษฎรย่อมมีสิทธิแสดงความคิดเห็นเห็นได้โดยสุจริตภายในกรอบของกฎหมาย ซึ่งในเวลานั้นก็เป็นความผิดอย่างทันสมัยทีเดียว

ในกฎหมายส่วนอาญาได้มีการปรับปรุงแก้ไขโดยด่วน กฎหมายเกี่ยวกับวิธีพิจารณาความอาญาและระบอบการในการลงโทษอาญาได้ปรับปรุง ผลก็คือได้ออกใช้พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. ๑๑๕ เพื่อวางหลักการพิจารณาพิพากษาคดีอาญาให้เหมาะสมและมีพระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาโจรผู้ร้ายตามจารีตนครบาล ร.ศ. ๑๑๕ ออกใช้ด้วยเพื่อลดล้างวิธีการไต่สวนผู้ร้ายด้วยการทรมาน ซึ่งไม่ได้ผลสมจริงอย่างหนึ่งและเป็นวิธีการที่ร้ายอยู่ด้วยอีกอย่างหนึ่ง การแก้ไขปรับปรุงขกฎหมายได้เป็นไปโดยลำดับ จนถึงพฤติการณ์อันสำคัญยิ่งอันหนึ่งในระบอบการกฎหมายไทย คือ ตรากฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ ออกใช้ตั้งแต่วันที่ ๒๑ เดือนกันยายน ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) กฎหมายฉบับนี้เป็นประมวลกฎหมายฉบับแรกของไทย แนวความคิดต่าง ๆ ในเรื่องการทำอันเป็นผิดก็ ความรับผิดชอบบุคคลก็ ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอันมาก พฤติการณ์ทั้งนี้เป็นการเหมาะสมแก่สถานการณ์ของบ้านเมือง การศึกษา และจิตใจของประชาชนชาวไทยในเวลานั้น ซึ่งมีความสัมพันธ์อยู่กับอารยธรรมแผนตะวันตกเป็นอย่างมาก มีสิ่งพึงสังเกตในกฎหมายลักษณะอาญาในประการที่ว่าได้ปรากฏแนวความคิดแยกลักษณะของคดีความทางแพ่งออกจากทางอาญาโดยเด่นชัด ซึ่งในกฎหมายแต่ชั้นเดิมยังปะปนกันอยู่ เช่นในกรณีละเมิดเป็นต้น อันมีลักษณะเป็นความผิดทั้งทางแพ่งและอาญาอยู่ด้วยกัน อนึ่งอัตราโทษต่าง ๆ ก็ได้วางลงโดยเหมาะสมกับสถานการณ์ในเวลา

นั้น ไทยเขื่อนซึ่งมีชุกชุมอยู่ในกฎหมายเดิมก็ไม่ปรากฏอยู่ในกฎหมายใหม่ ทั้งนี้ยี่ว่าไ้
มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในหลายทาง

ในระยะแห่งการปรับปรุงกฎหมายอย่างขนานใหญ่นี้ พุทธิการณหาไ้ว่าไ้
ดำเนินการปรับปรุงไปในทางแก้ไขด้วยกฎหมายอย่างเคียวกัหาไ้ ผู้ที่อยู่ในวงการกฎหมาย
ก็ไ้มีส่วนดำเนินการปรับปรุงร่วมไปด้วยในวิถีทางที่ไ้เป็นผลไ้ความยุติธรรมโดยเหมาะสมแก่
สถานการณ์ โดยไม่ขัดต่อกฎหมายที่บังคับใช้อยู่ กรณีนี้ก็คือในระยะเวลาดังกล่าวนั้น ผู้
พิพากษาในศาลยุติธรรมและอาจารย์ผู้สอนวิชากฎหมาย ต่างก็ไ้พากเพียรช่วยกันนำเอา
ความคิดเห็นอย่างใหม่เข้ามาไ้เป็นหลักแทนกฎหมายเก่าที่ระอนุโลมเข้าไ้ โดยวิจิ
ตความในบทกฎหมายเก่าไปตามแนวความคิดเห็นอย่างใหม่ และโดยอาการเช่นนั้นศาลต่าง ๆ
ไ้เปลี่ยนแปลงกฎหมายไปไ้มาก ในส่วนโรงเรียนกฎหมายก็ไ้ทำการเผยแพร่ความคิด
เห็นเชิงกฎหมายอย่างใหม่ไ้รู้จักกันโดยกว้างขวางแพร่หลายออกไป คำสอนของในกรมหลวง
ราชบุรีดิเรกฤทธิ์แสดงความกั้วหน้าอย่างสำคัญในกฎหมายไทย ตัวอย่างเช่นในกรณีที่ว่า
ในเรื่องละเมิดที่บุคคลไ้ก่อความเสียหายไ้แก่ผู้อื่นเพราะความผิดของคณนั้น คณจะต้องไ้
ค่าสินไหมทดแทนไ้แก่ผู้อื่นความเสียหายนั้นเสมอ แม้ถึงว่าเหตุที่เป็นเหตุไ้เกิดความ
เสียหายนั้นจะไ้ไ้เข้าในข้อยกขัณขัโดยทหนึ่งแห่งกฎหมายที่ไ้ใช้อยู่ในขณะนั้นก็ตาม ทั้งนี้
ภายในเวลาต่อมาอันไม่ช้า ศาลฎีกาก็ไ้รับใช้หลักการนี้พิพากษาคติ และในปัจุบันหลัก
การนี้ไ้ไ้ปรากฏเป็นมาตรา ๔๒๐ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ อีกประการหนึ่ง
ที่พึงยกขึ้นกล่าวก็คือเรื่องทฤษฎีอันเป็นความคิดใหม่มาจากยุโรปโดยตรง ไ้มีการสอนถึง
ลักษณะและวิธีการในเรื่องนี้ โดยไ้กฎหมายอังกฤษเป็นสมุฐาน แล้วและเมื่อมีการเกิด
ขึ้นเป็นข้อพิพาท ศาลยุติธรรมก็รับบังคับขับัญญัติให้โดยคณนี้ เสมือนกันว่าเป็นหลักกฎหมาย
ของไทยเองละนั้น ทั้งนี้เป็นอันว่าศาลและอาจารย์ผู้สอนวิชากฎหมายไ้มีส่วนร่วมอย่าง
สำคัญในการนำแนวความคิดอย่างใหม่เข้ามาสู่กฎหมายไทย

การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกฎหมายทั้งในส่วนเชิงความคิดและวิธีการได้ดำเนินสืบเนื่องต่อมาเป็นลำดับ การที่จะเข้ารูปเป็นประมวลกฎหมายทั้งในปัจจุบันนี้ ก็ได้เริ่มคิดและวางโครงการที่จะตรวจชำระบทกฎหมายทั้งลักษณะแพ่งและอาญา เพื่อจัดทำขึ้นเป็นประมวลกฎหมาย เมื่อราว พ.ศ. ๒๔๔๐ ครั้นแล้วประเทศไทยก็ได้ลงมือตรวจชำระและร่างกฎหมายเป็นการใหญ่ เมื่อได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขระเบียบการศาลยุติธรรมขึ้นแล้ว ก็เป็นการจำเป็นที่จะต้องชำระตรากฎหมายขึ้นในขณะเดียวกัน และการจัดทำประมวลกฎหมายขึ้นนั้นก็เพื่อให้ได้ผลอย่างน้อย ๓ ประการคือ ประการที่ ๑ เพื่อรวบรวมบทบัญญัติของกฎหมายว่าด้วยลักษณะเดียวกัน ซึ่งยังกระจัดกระจายอยู่ในพระราชกำหนดกฎหมายต่าง ๆ เข้าไว้เป็นหมวดหมู่ในประมวลกฎหมายอันเดียวกันเพื่อเป็นการสะดวกแก่ศาลยุติธรรมที่จะค้นคว้าหยิบยกขึ้นมาพิจารณาพิพากษาคดี และเป็นประโยชน์แก่ประชาชนที่จะล่วงรู้ถึงสิทธิและหน้าที่ของตนตามกฎหมายได้โดยชัดเจนและสะดวก ประการที่ ๒ เพื่อเปลี่ยนแปลงบทกฎหมายเก่าให้ต้องตามความนิยมในปัจจุบัน โดยที่สถานการณ์ของประเทศ ความเจริญในทางความคิด และการครองชีพของประชาชนได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอันมาก ประการที่ ๓ เพื่อนำหลักกฎหมายอันแพร่หลายซึ่งยังไม่มีอยู่ในกฎหมายเก่ามาใช้ ยังความรู้ความคิดในวิชากฎหมายให้เจริญยิ่งขึ้น

ด้วยเหตุผลทั้งนี้ประเทศไทยจึงได้ดำเนินการจัดทำประมวลกฎหมายสืบเนื่องเป็นลำดับมา นับตั้งแต่ได้จัดทำกฎหมายลักษณะวิธีพิจารณาและพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ซึ่งต่อมาก็ได้ออกเป็นพระราชบัญญัติใช้ไปพลางก่อน จนกว่าจะมีกฎหมายที่สำเร็จบริบูรณ์ออกใช้แทน แล้วก็ได้ดำเนินการร่างประมวลกฎหมายอาญาหรือกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ทั้งนี้ในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้สำเร็จลงในบรรพ ๑ และบรรพ ๒ (นิติกรรมและหนี้) ออกประกาศใช้เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๖๖ บรรพ ๓ (เอกเทศสัญญา) ได้สำเร็จประกาศออกใช้ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ ต่อมาได้มีการตรวจชำระประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ทั้ง ๓ บรรพนี้ใหม่อีกครั้งหนึ่ง แล้วประกาศใช้บรรพ ๑-๒ ใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๖๘ ส่วนบรรพ ๓ ได้ตรวจชำระเสร็จประกาศใช้ใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๗๒ (รัชกาลที่ ๗) ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ ๔ (ทรัพย์สิน) ได้สำเร็จออกประกาศใช้ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ (รัชกาลที่ ๗)

ต่อมาขึ้นสมัยระบอบรัฐธรรมนูญ ประเทศไทยได้เร่งรัดการจัดทำประมวลกฎหมายยิ่งขึ้นมาก ได้ผลปรากฏคือจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ (ครอบครัว) บรรพ ๖ (มรดก) ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและพระธรรมนูญศาลยุติธรรมสำเร็จเรียบร้อยออกใช้ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๗๘ พร้อมกัน ครั้น พ.ศ. ๒๔๘๔ ก็ออกพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. ๒๔๘๔ ใช้เฉพาะคดีสำหรับเด็กและเยาวชนในศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. ๒๔๘๕ ออกพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวง พ.ศ. ๒๔๘๕ จัดตั้งศาลแขวงเพิ่มขึ้นและใช้พิจารณาพิพากษาคดีอาญาที่อยู่ในอำนาจศาลแขวงให้เสร็จสิ้นไปโดยเร็ว เช่น คดีที่อยู่ในอำนาจศาลแขวง ถ้าผู้ต้องหาภัยพิบัติฟ้องด้วยวาจาต่อศาลไต่โดยไม่ต้องสอบสวนและศาลพิพากษากลับวาจาได้ ไม่ต้องเสียเวลาในการสอบสวน ต่อมา พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้ใช้ประมวลกฎหมายอาญาแทนกฎหมายลักษณะอาญาซึ่งเป็นประมวลเก่าใช้มาแต่ ร.ศ. ๑๒๗ เพื่อให้ความยุติธรรมดำเนินไปด้วยดียิ่งขึ้น

ฉะนั้นในปัจจุบันนี้ ประเทศไทยจึงมีประมวลกฎหมายใช้ครบถ้วนถูกต้องตามหลักวิชา ในเชิงประวัติศาสตร์กฎหมายก็อาจกล่าวได้ว่า ในยุคใช้กฎหมายระบอบใหม่แต่ก่อน

ประมวลกฎหมายนั้น กฎหมายไทยบางบทอาจสืบสาวเค้ามูลเทียบเคียงได้ว่า มีที่มาจากกฎหมายของต่างประเทศบางประเทศ อาทิเช่น อังกฤษ ด้วยเหตุที่เป็นความจริงในขณะนั้นว่า ประเทศอังกฤษมีอิทธิพลในทางการพาณิชย์ ตีตก่อการเมือง และวิชาการยิ่งกว่าประเทศอื่นใดทั้งหลาย ในความสัมพันธ์ติดต่อกับประเทศไทย แต่อย่างไรก็ดีในการทำประมวลกฎหมายนั้น ลักษณะการได้เปลี่ยนแปลงไป ประมวลกฎหมายไทยนั้นมิได้อาศัยเค้ามูลของระบอบการกฎหมายของประเทศใดประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ ดังปรากฏในหนังสือ “การตรวจชำระและร่างประมวลกฎหมายในกรุงสยาม” ว่า “ก่อนยกร่างขึ้น กรรมการได้ศึกษาหลักกฎหมายไทยในส่วนที่เป็นตัวบท และที่ปรากฏจากคำพิพากษาของศาลเทียบเคียงกับหลักกฎหมายต่างประเทศ มีอาทิกฎหมายฝรั่งเศส อังกฤษ หลักกฎหมายใหม่ในประมวลกฎหมายสวีตส์และญี่ปุ่น ทั้งข้อบัญญัติในประมวลกฎหมายเยอรมัน อิตาลี เนเธอร์แลนด์ อเมริกา ฯลฯ เหล่านี้ก็ได้นำมาพิจารณาประกอบด้วย เลือกรรกรไเอาแต่ที่เห็นว่าจะใช้การได้สะดวก และเหมาะสมกับความต้องการของประเทศ ฯลฯ” ดังนี้

ประมวลกฎหมายของไทยนี้จะอำนวยความสะดวกให้แก่อาณาประชาราษฎรในอันที่จะประจักษ์ถึงสิทธิและหน้าที่ของตนอันมีอยู่ในสังคม ทั้งจะเป็นเครื่องมีอันถูกต้องเที่ยงธรรมที่ศาลยุติธรรมพึงยกขึ้นใช้ปรับกับกรณีพิพาทด้วย

ประมวลกฎหมายทั้งหลายนี้ มีข้อที่พึงสังเกตว่าได้เปลี่ยนแปลงในหลักการแห่งสิทธิและหน้าที่ของไทยแต่เดิมมาเป็นประการใดบ้าง ข้อนี้ก็อาจกล่าวได้ว่า ได้เปลี่ยนแปลงไปมากในบางประการ เช่นในความสัมพันธ์แห่งครอบครัว กฎหมายใหม่ได้เปลี่ยนนโยบายไปเสียทั้งชั้นใหญ่ โดยกำหนดหลักการให้ชายมีภรรยาที่ชอบด้วยกฎหมายได้แต่เพียงคนเดียว แทนที่มีได้หลายคนดังกาลก่อน อีกทั้งกระษัตริย์วิธีการสมรสให้สมบูรณ์ได้โดยวิธีการจดทะเบียนแทนที่จะเป็นไปอย่างกว้าง ๆ ดังแต่ก่อนว่าเมื่อ “ประจักษ์แจ้งแก่คนรอบข้างรอบ

เมืองว่าเป็นเมีย” ในส่วนอื่น ๆ ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงมากบ้างน้อยบ้าง และที่วางวิธีการ
บัญญัติหลักกฎหมายเดิมให้ชัดเจนและเป็นแนวเนื่องอันเดียวกันก็มีอยู่มากหลาย ซึ่งเวลา
สำหรับเขียน และเนื้อที่แห่งหนึ่งสื่อนมีอำนาจให้นำมากล่าวโดยละเอียดได้

วัฒนธรรมทางกฎหมายได้เป็นมาด้วยประการฉะนี้ แต่วัฒนธรรมเป็นธรรม
แห่งความเจริญความมั่งคั่ง กฏหมายของไทยจึงยังต้องมีความเจริญความมั่งคั่งต่อไป
อีกเป็นแน่แท้

ต่อต้านเป็นรองขององค์การซึ่งจะแบ่งแยกมิได้จากกฎหมาย วัฒนธรรมทาง
กฎหมายสูงเด่นขึ้นเพียงใด องค์การนั้นก็ตองวัฒนาขึ้นเพียงนั้น คือ ศาสดายุติธรรม

ศาลยุติธรรม

ตามลักษณะการปกครองของประเทศไทยในสมัยโบราณ ซึ่งได้ตั้งขึ้นเป็นระเบียบแบบแผนแล้วนั้น ปรากฏตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีว่าได้แบ่งราชการออกเป็น ๔ กรมเรียกว่า เมือง วัง คลัง นา หรือเรียกรวมกันว่า “จตุสดมภ์” มีเสนาบดี ๔ ตำแหน่งเป็นหัวหน้ากรมเหล่านั้น เสนาบดีกรมวังว่าการในพระราชสำนักและการยุติธรรมด้วย เพราะประเพณีโบราณได้ถือเป็นคติว่า พระมหากษัตริย์เป็นผู้ประทานความยุติธรรม ทรงวินิจฉัยบรรดาคดีกรณีพิพาทของราษฎรโดยพระองค์เอง แต่ในเมื่อจำเป็นก็ต้องแบ่งเขาพระราชภาระในการนี้ จึงโปรดให้เสนาบดีกรมวังซึ่งเป็นผู้อยู่ใกล้ชิดพระองค์ว่าการยุติธรรมต่างพระเนตรพระกรรณ พระองค์เป็นแต่ทรงรับข้อเท็จจริงในเมื่อมีผู้เอาคดีไปกราบทูลว่าชนศาลตระลาการบังคับคดีเป็นธรรมดา แต่คดีที่ชนศาลกรมวังนั้นคงเป็นคดีบางส่วน และโดยมากเป็นคดีที่ราษฎรฟ้องร้องกันเอง ส่วนคดีออกอากรกรจิมหันตโทษ เช่นคดีโจรผู้ร้าย ฝิ่นหนามแผ่นดิน ชนศาลกรมเมืองหรือที่เรียกว่าศาลกรมพระนครบาล ซึ่งมีหน้าที่บังคับกองตระเวนและชนแขวงอำเภอกำนันในเขตกรุง นอกจากนั้น คดีที่เกิดขึ้นเนื่องในหน้าที่ราชการกรมใด ก็มีศาลกรมนั้นพิจารณา เช่นศาลกรมนาพิจารณาความบรรดาที่เกี่ยวกับภัยน้ำและโคกระบือ และศาลกรมคลังบังคับคดีพระราชทรัพย์ของหลวง และครั้นมาสมัยเมื่อมีการค้าขายกับชาวต่างประเทศ พนักงานเจ้าท่าในกรมคลังได้รับหน้าที่ติดต่อบริการชาวต่างประเทศ ก็ได้มีศาลกรมท่าขึ้นอยู่ในกรมคลังบังคับคดีเกี่ยวกับคนต่างประเทศอีกแผนกหนึ่งเช่นกัน ในส่วนวิธีการพิจารณาพิพากษาคดีของศาลต่าง ๆ นั้นได้มีลูกขุน ณ ศาลหลวงเป็นผู้พิจารณาตัดสินคดีสืบพยานเสร็จจำนวนแล้วเพื่อช้ขาดว่าฝ่ายใดผิดหรือไม่ผิดอีกชั้นหนึ่ง

ลักษณะการปกครองที่แบ่งเป็น ๔ กรมดังกล่าวปรากฏหลักฐานเป็นที่แน่นอนว่ามีมาแต่แรกตั้งกรุงศรีอยุธยา ส่วนในสมัยกรุงสุโขทัยก็น่าจะแบ่งการปกครองเป็นทำนองเดียวกัน

กัน ซึ่งมิเสนาบดีกรมวังเป็นผู้ชำระความแทนพระมหากษัตริย์ หรือมิฉะนั้นก็อาจทรงมอบพระราชภาระส่วนนี้แก่ปุโรหิตหรือหมโนสวราชอำนาจได้ ทั้งเช่นที่ปรากฏในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ว่า พระเจ้ามหาสมมุตราชทรงตั้งให้เป็นใหญ่ในหน้าที่บังคับบัญชาการศึกที่ปวงในส่วนที่ปรากฏตามศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า ที่ประยูรพระราชวังมีกระเบื้องแขวนไว้สำหรับผู้มิทุกข์ร้อนไปสิ้นร้องทุกข์ และเสด็จออกประทับเห็นอู่แผ่นหินพระแท่นมนังคศิลาภายใต้ไม้ตาล รัชและวินิจฉัยฎีกานั้น ก็น่าจะเป็นโดยทรงมีพระราชประสงค์เช่นเกี่ยวกับที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ตั้งกลอนวินิจฉัยเถรไวกัณฑ์กรมวัง เพื่อให้ราษฎรที่ร้องถวายฎีกากล่าวโทษตระลาการได้ ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์คุณโดยฐานที่วางพระองค์เป็นอย่างบิดาของประชาชน

ครั้นเมื่อรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้ทรงตั้งเสนาบดีเพิ่มขึ้นอีก ๒ ตำแหน่ง คือ สมุหพระกลาโหม เป็นหัวหน้ากรมพระกลาโหมบังคับราชการฝ่ายทหารทั่วไปตำแหน่งหนึ่ง และสมุหนายกเป็นหัวหน้ากรมมหาดไทยบังคับราชการพลเรือนทั่วไปอีกตำแหน่งหนึ่ง เสนาบดีทั้ง ๒ ตำแหน่งนี้เคยเป็นอัครมหาเสนาบดีสูงกว่าเสนาบดี จตุสดมภ์ทั้ง ๔ และมีหน้าที่เป็นผู้บังคับบัญชาการหัวเมืองด้วย ซึ่งมีทั้งการที่บังคับการรักษาท่านุบำรุงบ้านเมืองการเกี่ยวข้องเกี่ยวบรรณาการและระงับคดีความต่าง ๆ

ราชการในสมัยต่อมาทำให้เกิดความจำเป็นต้องมีกรมแยกออกไปอีก ฉะนั้นนอกจากกรมพระกลาโหม มหาดไทย และกรมเมือง วัง คลัง นา ทั้งกล่าวข้างต้น ได้มีกรมขึ้นรองลงมาสำหรับราชการต่าง ๆ อีกมาก ลักษณะการปกครองที่แบ่งเป็นกรมต่าง ๆ นี้ยังคงเป็นมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และในส่วนที่เกี่ยวกับคดีความ กรมไต่ถามอำนาจชำระและตัดสิน กรมนี้ก็ยังคงได้ชื่อว่าเป็นศาล

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ก่อนตั้งกระทรวงยุติธรรม ปรากฏว่ามีศาลทั้งในกรุงเทพ ฯ และหัวเมืองขึ้นอยู่ในกระทรวงมหาดไทย กลาโหม และในกรมท่า ได้ว่าทั้งความแพ่งและความอาญา และมีศาลนครบาลในกรุงเทพ ฯ ว่าแต่ความ

อาญาอย่างเคียว ส่วนความแพ่งในกรุงเทพ ฯ นั้นมีศาลแพ่งกลางและศาลแพ่งกระเทียมเป็น
เจ้าหน้าที่ชำระ แต่ศาลแพ่งกลางและศาลแพ่งกระเทียมนั้นหาชั้นอยู่ในกระทรวงใดไม่

นอกจากที่กล่าวแล้วมีศาลกรมหน้าชำระความเรื่องที่ดิน ศาลในกรมพระคลัง
มหาสมบัติชำระความภาษีอากรและหนี้หลวง ทั้งยังมีศาลราชตระกูล ศาลกรมวัง และ
ศาลกรมตำรวจอีก

ศาลที่เป็นธรรมดาในกรุงเทพ ฯ สมัยนั้นก็มีศาลนครบาล ศาลกระทรวงมหาด-
ไทยและกลาโหม กรมท่า กับศาลแพ่งกลาง ศาลแพ่งกระเทียม คือเป็นศาลที่ชำระความ
โจรกรรมที่เกิดขึ้นตามธรรมดา และความแพ่งระหว่างราษฎรด้วยกัน ศาลนอกจากนี้ชำระ
ความที่อาจเรียกได้ว่าเป็นพิเศษ

การรับฟ้องและการพิจารณาพิพากษาก็ยังแบ่งเป็นหลายหน้าที่หลายกรม เช่น
กรมรับฟ้อง ลูกขุน ผู้รับ และขุนศาลตระลาการ ศาลนครบาล ศาลแพ่งกลาง แพ่ง
กระเทียม ศาลมหาดไทย ศาลกลาโหมและกรมท่าเป็นศาลที่มีแต่ตระลาการผู้ชำระคดี แต่
ผู้รับฟ้องนั้นเป็นกรมหนึ่งต่างหากซึ่งเมื่อรับฟ้องไว้แล้วก็นำเสนอลูกขุน ที่เป็นกรมอิสระอีก
กรมหนึ่ง เมื่อลูกขุนตรวจฟ้องว่าเป็นฟ้องที่ถูกต้องแล้ว กรมรับฟ้องจึงจะจ่ายฟ้องนั้นไปยัง
ศาลนครบาล ศาลแพ่งกลาง แพ่งกระเทียม หรือศาลมหาดไทย กลาโหม กรมท่า ศาล
หนึ่งศาลใดแล้วแต่ความนั้นจะตกอยู่ในเขตอำนาจของใคร เมื่อศาลได้ฟ้องไปดังนี้แล้ว ศาล
นั้น ๆ จึงจะชำระได้ เว้นแต่ความอาญา โจรกรรมบางรายที่ศาลกระทรวงนั้น ๆ เอามาชำระ
ซักไซ้โดยไม่มีโจทก์ หรือโดยเป็นโจทก์เองชำระเอง ด้วยถืออำนาจว่าเป็นการปราบโจร
ผู้ร้าย ซึ่งกรณีเช่นนั้นก็มีอยู่บ้างไม่น้อย เมื่อศาลได้ชำระความเสร็จจำนวนแล้ว ต้องส่งขึ้น
ไปยังลูกขุนให้ชี้ขาด ลูกขุนเองเมื่อได้ชี้ขาดว่าผู้ใดผิดหรือไม่ผิดแล้ว ยังต้องส่งจำนวนไป
ยังผู้รับให้วางขทักร์ขึ้นหนึ่งและในวิธีพิจารณาเคิมคดีมีเพียงชั้นอุทธรณ์เท่านั้น วิธีอุทธรณ์
ก็คือ เมื่อศาลพิพากษาแล้วคู่ความจะขอให้เปลี่ยนหรือแก้ไขคำพิพากษาอย่างไร ต้องฟ้อง
ผู้ชำระยังศาลอุทธรณ์คดีราษฎร ซึ่งชั้นอยู่ในกระทรวงมหาดไทย

ส่วนการฎีกาซึ่งมีในสมัยนั้น ในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงอธิบายไว้ว่า “เข้าใจว่าเป็นหนังสือร้องทุกข์ต่อพระเจ้าแผ่นดิน ๆ จะทรงพระกรุณาโปรดสั่งประการใดคงจะไม่มีเป็นแบบเหมือนมาทุกแผ่นดินนัก เพราะอำนาจพระเจ้าแผ่นดินนั้นไม่ใช่อำนาจศาล เป็นพระบรมเทษานุภาพคุ้มครองแผ่นดินคนละอย่างออกไปใหญ่กว่าอำนาจศาลที่เป็นอำนาจ มีศักดิ์อันเดียวกัน ยังไม่ปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงมีวินิจฉัยพิจารณาความตามคำที่เรียกกันในศาลเลย เพราะเหตุฉะนั้นจึงสงสัยว่าแต่เดิมมา ฎีกาต่อพระเจ้าแผ่นดินไม่ปรากฏนัก ในกฎหมายนั้น เพราะถือเสียว่า ถ้าได้ทรงพระกรุณาโปรดประการใดก็แล้วไปด้วยพระบรมเทษานุภาพ ฎีกาในเร็ว ๆ นี้มีขึ้นในคดีที่ศาลตัดสินแล้ว และผู้ที่แพ้คดีฟ้องผู้ชำระที่เรียกว่าอุทธรณ์นั้นเสร็จกันไปแล้วด้วย และตามกฎหมายจะเป็นอันถึงเวลาที่จะบังคับตามคำพิพากษาได้ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องกระวนกระวายหาทางหลบหนีก่อนการบังคับต่อไป มีทางออกได้ คนจะต้องพากันออกทางนั้น พอมีทางโดยถวายฎีกาโต้กลับฎีกาที่เคียว สำเร็จตามความประสงค์ โดยเหตุว่าเมื่อถวายฎีกาแล้ว การทั้งหลายที่โต้ถามในศาลเป็นอันงดหมด เมื่อมีทางเช่นนี้ฎีกาต้องเป็นธรรมดาของความอยู่เอง ฎีกาก็มากขึ้นทุกที ปรากฏครั้งแรกในประกาศปีจุลศักราช ๑๒๔๘ ว่าต้องทรงพระกรุณาโปรดตั้งพระเจ้าอนังยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็น “อธิบดี” คราวฎีกา คือแปลว่ามีมากเกินทอดพระเนตรเอง ต้องตั้งเจ้าหน้าที่ขึ้น เมื่อมีเจ้าหน้าที่ขึ้นดังนี้ ก็เป็นอันมีอุทธรณ์ ๒ ชั้นคือ อุทธรณ์ลูกขุนชั้นหนึ่ง และอุทธรณ์ต่อพระเจ้าอยู่หัวชั้นหนึ่ง วิชอุทธรณ์ ๒ ชั้นจนถึงแม้ว่าจะมีมาก่อนประกาศฉบับนี้ก็ไม่มีประกาศฉบับใดเป็นพยาน”

ครั้นต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๔ (ร.ศ. ๑๑๐) ได้มีประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม โดยประกาศนี้ สรรพคดีทั้งปวงที่พิจารณาอยู่ในกระทรวงต่าง ๆ รวมทั้งศาลฎีกา (กรมตราฎีกา) กับศาลฝ่ายพระราชวังรวมทั้งที่อยู่ในกรุงเทพฯ ตลอดจนบรรดาผู้พิจารณาตราการในกระทรวงศาลทั้งปวงนั้น ได้ยกมารวมอยู่ในศาลสถิตยุติธรรมที่จัดขึ้นเป็นกระทรวงใหญ่ขึ้น บังคับบัญชาเป็นแห่งเดียวกัน ในการรวมสังกัดศาลนี้ ได้ยกศาลฎีกาเรียกว่าเป็นศาลอุทธรณ์คดีหลวง ทั้งปรับปรุงและยุบรวมศาลบางศาล ให้คงมี

เป็นศาลใหญ่อีกเพียง ๖ ศาล คือ ศาลอุทธรณ์คดีทนายฎี ศาลพระราชอาญา ศาลแพ่ง
กระเทียม ศาลแพ่งกลาง ศาลสรรพากร และศาลต่างประเทศ

เมื่อยกศาลฎีกาไปเป็นศาลอุทธรณ์คดีทนายฎีในกระทรวงยุติธรรมสำหรับพิจารณา
ความอุทธรณ์คำพิพากษาคดีสินของศาลท่านแล้ว ฎีกาทิ้งปวงที่ยังค้างอยู่ก็ได้ออกไป
พิจารณาที่ศาลนั้นทั้งสิ้นด้วย ส่วนความที่จะเป็นฎีกาต่อไปนั้น ให้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาได้
แต่ในการกล่าวโทษคำพิพากษาศาลอุทธรณ์คดีทนายฎีและศาลอุทธรณ์คดีทนายฎี และกล่าว
โทษเสนายกเจ้ากระทรวงทั้งปวง หรือในข้อความร้องทุกข์ที่ไม่เกี่ยวในเรื่องเป็นความ ฎีกา
ชนิดนี้เป็นอย่างสูงสุดที่จะควรไต่รับพระบรมราชวินิจฉัยในคดีนั้น ถ้ามีเหตุต้องพิจารณา
พิพากษาได้ส่วนต่อไปจะไต่ไปรบกเกล้าฯ คงอรรถมนตรีเป็นครั้งเป็นคราวให้ชำระไต่สวนหรือ
เรียงความเห็นทูลเกล้าฯ ถวายเป็นการพิเศษ หรือจะไปรบกเกล้าฯ ให้ที่ประชุมเสนายก
ปรึกษาคดีสิน ความอื่นนอกจากนี้ห้ามมิให้ทำฎีกาขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ทั้งนี้เป็นขั้นตอนแห่ง
การวางหลักเกณฑ์ในเรื่องทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา

ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้มีพระราชบัญญัติจัดการศาลในสนามสถิตยุติธรรม ยก
เลิกศาลอุทธรณ์คดีทนายฎีตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นต้นไป และยกบรรดา
ความอุทธรณ์ ซึ่งยังค้างพิจารณาอยู่ในศาลนั้นไปรวมพิจารณาในศาลอุทธรณ์คดีทนายฎี
ส่วนบรรดาความอุทธรณ์ ซึ่งจะฟ้องร้องกันขึ้นใหม่ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๖
เป็นต้นไปนั้น ความเดิมจะเป็นคดีทนายฎี คดีทนายฎีก็ได้ให้ฟ้องและประทับไปยังศาล
อุทธรณ์คดีทนายฎีทั้งสิ้น แต่ถ้าจะฟ้องอุทธรณ์กล่าวโทษคำตัดสินของศาลอุทธรณ์คดีทนายฎี
แล้ว ก็ให้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา

อนึ่งได้ตั้งศาลราชทัณฑ์พิเศษขึ้นอีกศาลหนึ่ง สำหรับช่วยศาลพระราชอาญา
ชำระคดีความอาญาที่ค้างอยู่ในศาลพระราชอาญานั้น ได้แบ่งแยกมาพิจารณาในศาล
ราชทัณฑ์พิเศษบ้าง และความอาญาทั้งปวงที่ฟ้องร้องกันขึ้นใหม่ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน
พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นต้นมา ก็ตกกระทรวงศาลทั้งสองนี้แทน

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้มีประกาศให้ยกเลิกศาลราชทัณฑ์พิเศษ ยกมา
รวมในศาลพระราชอาญาเป็นแห่งเดียวกัน เรียกว่าศาลพระราชอาญา มีหน้าที่สำหรับ
พิจารณาและรับฟ้องในคดีความอาญาทั้งปวงสืบต่อไป

ศาลที่จัดขึ้นใหม่ให้สังกัดกระทรวงยุติธรรมนี้เป็นศาลในกรุงเทพ ฯ ส่วนศาล
ในหัวเมืองในจังหวัดกรุงเทพ ฯ และศาลในหัวเมืองอื่น ๆ คงเป็นไปตามเดิมดังปรากฏในพระ
ธรรมนูญศาลหัวเมือง พุทธศักราช ๒๔๓๘ ซึ่งคงแยกศาลหัวเมืองไปสังกัดอยู่ในกระทรวง
มหาดไทยและกระทรวงนครบาล เมื่อได้จัดระเบียบราชการศาลในกรุงเทพ ฯ เข้ารูปเรียบร้อยแล้ว
ใน พ.ศ. ๒๔๓๘ จึงได้เริ่มต้นจัดการศาลหัวเมือง เพื่อในที่สุดจะได้รวบรวมให้มาสังกัด
กระทรวงยุติธรรมเช่นเดียวกับศาลในกรุงเทพ ฯ โดยตราพระราชบัญญัติตั้งข้าหลวงพิเศษ
สำหรับจัดการแก้ไขธรรมเนียมศาลยุติธรรมหัวเมืองทั้งปวงขึ้นเมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน
พ.ศ. ๒๔๓๘

ข้าหลวงพิเศษได้จัดการศาลยุติธรรมจนสำเร็จทั่วราชอาณาจักรและตาม
ประกาศลงวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้ตั้งศาลมณฑลพายัพและศาลมณฑลมหา-
ราชบุรีเป็นที่สุด เมื่อราชการศาลยุติธรรมได้เจริญขึ้นเป็นลำดับมาก็ย่อมหมดความจำเป็น
ที่จะให้ตำแหน่งข้าหลวงพิเศษประจำมณฑลดำรงคงอยู่ต่อไป ฉะนั้นประกาศที่ตั้งศาลทั้ง ๒
จึงได้ยกเลิกตำแหน่งข้าหลวงพิเศษเสีย และตั้งตำแหน่งข้าหลวงพิเศษศาลยุติธรรมขึ้น
แทน มีอำนาจพิจารณาพิพากษาบังคับบรรดาคดีแพ่งกรณีอาญา และตรวจตราระเบียบ
ราชการศาล แนะนำครอยจำผู้พิพากษาศาลการไต่ทั่วทุกหัวเมืองมณฑลในราชอาณาจักร
ครั้นต่อมา ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระธรรมนูญศาลยุติธรรม
ขึ้นเมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๑ (ร.ศ. ๑๒๗) พระธรรมนูญนี้ให้ศาลแบ่งเป็น ๓
แผนก คือ ศาลฎีกาแผนกหนึ่ง ศาลสถิตยุติธรรมกรุงเทพ ฯ แผนกหนึ่ง และศาลหัวเมือง
อีกแผนกหนึ่ง

ศาลฎีการับผิดชอบต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ส่วนศาลสถิตยุติธรรม
กรุงเทพ ฯ และศาลหัวเมืองนั้นขึ้นอยู่กับกระทรวงยุติธรรม

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ (ร.ศ. ๑๓๑) ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ตาม
ประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรมลงวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ ให้ยกศาล
ฎีการวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรม เพราะฉะนั้นตั้งแต่บัดนั้นต่อมาศาลที่อยู่ในกระทรวงยุติธรรม
จึงแบ่งออกเป็น ๒ แผนก คือ

(๑) ศาลสถิตยุติธรรมกรุงเทพ ฯ ได้แก่

๑. ศาลฎีกา (ซึ่งเป็นศาลอุทธรณ์สูงสุด)
 ๒. ศาลอุทธรณ์ (ซึ่งเป็นศาลอุทธรณ์ชั้นแรก)
 ๓. ศาลพระราชอาญา
 ๔. ศาลแพ่ง
 ๕. ศาลต่างประเทศ และศาล
คดีต่างประเทศ
 ๖. ศาลโปริสภา (ซึ่งเป็นศาลชั้นต่ำชั้นต้นและเป็นศาลไต่สวน
ด้วย)
- (ซึ่งเป็นศาลสูงชั้นต้น)

(๒) ศาลหัวเมืองแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

๑. ศาลมณฑล
๒. ศาลเมือง (หรือศาลจังหวัด)
๓. ศาลแขวง

อนึ่ง ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้ประกาศใช้พระธรรมนูญศาลทรัพย์สินทางปัญญาให้ตั้งศาล
เพิ่มขึ้นในสนามสถิตยุติธรรมอีกศาลหนึ่ง เรียกว่า “ศาลทรัพย์สินทางปัญญา” เป็นกระทรวงศาล
มีอำนาจตลอดราชอาณาจักร รับผิดชอบบัญชาสรรพกรณีทรัพย์สินทางปัญญา คือ เปรียบเทียบ
และสินค้าของลงระวางเรือ ฯลฯ ส่วนการที่จะเปิดศาลทำการหรือตั้งผู้พิพากษาประจำศาล
ขึ้นเมื่อใดนั้นจะได้มีประกาศพระบรมราชโองการเป็นคราว ๆ ไป

ราชการศาลในสมัยนี้ แม้จะมีรูปลักษณะอันนับได้ว่าเทียบเท่าศาลแห่งประเทศ
ที่เป็นเอกราชทั้งหลายก็ แต่ก็ยังหาได้มีเอกราชอันสมบูรณ์พร้อมทุกประการไม่ โดยที่
ยังต้องมีศาลต่างประเทศและศาลคดีต่างประเทศสำหรับพิจารณาพิพากษาคดีที่เกี่ยวกับคน
ต่างประเทศบางจำพวกเช่นเดียวกับที่มาแต่เริ่มแรกจัดตั้งศาลขึ้น และวิธีการของศาลนี้มี
ข้อผูกพันอยู่ตามสัญญาทางพระราชไมตรีหลายประการ คือกงสุลของประเทศเหล่านั้นมีสิทธิ
ที่จะมาลงในศาลได้ โดยมีสิทธิที่จะถอนคดีไปชำระเสียเอง นอกจากนั้นในการพิจารณาคดีก็
ต้องให้มีที่ปรึกษากฎหมายชาวต่างประเทศหนึ่งในศาลอีกด้วย อนึ่ง ประเทศอื่น ๆ บางประเทศ
ก็ได้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีวางแผนสิทธิที่จะชำระคนของเขาไว้ และมีศาลกงสุลสำหรับ
ชำระบุคคลของเขาเป็นพิเศษ แม้ต่อมาพิจารณาให้กงสุลมีสิทธิมาลงในในการพิจารณา
คดีก็ยุติลง และใน พ.ศ. ๒๔๖๕ ศาลกงสุลบรรดาที่มีอยู่ได้เลิกไปทั้งสิ้นแล้ว แต่ก็
สิทธิถอนคดีก็ฝ่ายไทยจะต้องจัดให้มีที่ปรึกษากฎหมายหนึ่งในคดีบางประเภทนั้นยังคงมีอยู่
ซึ่งตามสัญญาทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศสงวนไว้จนกว่าประเทศไทยจะประกาศและ
ใช้ประมวลกฎหมายครบถ้วนแล้วและต่อไปอีก ๕ ปี

ครั้นเมื่อประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยภายใต้
รัฐธรรมนูญแล้ว ราชการศาลยุติธรรมก็ได้มีการปรับปรุงให้เหมาะสมแก่กาลสมัยและ
ก้าวหน้ายิ่งขึ้น ในเบื้องต้นได้มีบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแยกการศาลทางตุลาการ
ออกเป็นส่วนต่างจากการบริหาร และให้ผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี เพื่อ
เป็นหลักประกันให้ความยุติธรรมอันแท้จริงแก่ประชาชนผู้เกี่ยวข้องทางอรรถคดีในโรง
ศาล คณะรัฐบาลผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงก็ได้มองเห็นความจำเป็นที่จะเร่งการชำระประมวล
กฎหมายให้ก้าวหน้าได้ระดับกับความเจริญในบ้านอื่น ๆ เพื่อหวังจะเรียกธงสิทธิเอกราชใน
ทางศาลอันสมบูรณ์มาเป็นของชาติ และในขณะที่เร่งการปรับปรุงประมวลกฎหมายแพ่งและ
พาณิชย์บรรพ ๕ (ว่าด้วยครอบครัว) และบรรพ ๖ (ว่าด้วยมรดก) รวมทั้งประมวลกฎหมาย
วิธีพิจารณาความอาญาและความแพ่งกับพระธรรมนูญศาลยุติธรรมเพื่อให้ได้ประกาศใช้ครบ
ถ้วนตามสัญญาทางพระราชไมตรี ในทางด้านที่เกี่ยวกับธรรมนูญของศาลยุติธรรมรัฐบาล

ก็มีไต่อยู่หนึ่ง ได้ดำเนินการแก้ไขหลายประการมีอาทิเช่น ไต่ยกเลิกตำแหน่งข้าหลวงพิเศษ ศาลยุติธรรม เลิกศาลมณฑลและให้ศาลมณฑลแต่เดิมมีฐานะเป็นศาลจังหวัด กับยุบตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลและตั้งข้าหลวงยุติธรรมขึ้นเป็นต้น

ครั้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ การจัดทำประมวลกฎหมายได้สำเร็จรูปขึ้นพร้อมมูล ตามสัญญาทางพระราชไมตรี ในต้น พ.ศ. ๒๔๗๘ จึงได้ประกาศใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม พุทธศักราช ๒๔๗๗ พร้อมกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕-๖ และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและความแพ่ง

ในชั้นว่าตามหลักในขณะทีประกาศใช้ประมวลกฎหมายต่าง ๆ ครบถ้วนแล้ว ประเทศไทยไม่มีข้อผูกพันที่จำต้องทำให้มีศาลสำหรับพิจารณาพิพากษาคดีที่เกี่ยวกับคนต่างประเทศต่อไปอีกแล้ว หรืออีกนัยหนึ่ง ศาลต่างประเทศและศาลคดีต่างประเทศซึ่งตั้งขึ้นเพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามสัญญาทางพระราชไมตรีเดิมนั้น ย่อมหมดอำนาจที่จะพิจารณาคดีใหม่ต่อไป คงมีอำนาจแต่เฉพาะคดีที่รับไว้และยังไม่ถึงที่สุดเท่านั้น ในพระธรรมนูญศาลยุติธรรม พุทธศักราช ๒๔๗๗ จึงมีใ้กล่าวถึงศาลเหล่านี้ไว้อีก แต่อย่างไรก็ดี เนื่องจากสิทธิถอนคดียังคงมีอยู่ถึงกล่าวข้างต้น และเพื่อประกันการที่จะไม่ให้ใช้สิทธินี้ รัฐบาลจึงเห็นควรให้มีศาลสำหรับพิจารณาพิพากษาคดีเกี่ยวกับคนต่างประเทศต่อไปอีกเป็นการชั่วคราวในระหว่างที่สิทธิถอนคดียังมีอยู่ ด้วยเหตุนั้นใน พ.ศ. ๒๔๗๘ จึงได้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยการพิจารณาพิพากษาคดีบางประเภทชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๘ ขึ้น ทั้งได้มีการจัดแผนกพิเศษขึ้นในศาลแพ่ง ศาลอาญา และศาลแขวงพระนครใต้ (ซึ่งตั้งขึ้นแทนศาลโปริสสภาที่ ๑) เพื่อทำการพิจารณาพิพากษาคดีบางประเภทที่เกี่ยวกับคนต่างประเทศต่อไปอีกเป็นการชั่วคราว แต่ในชั้นนี้วิธีการพิเศษต่าง ๆ ที่ศาลได้เคยปฏิบัติมาอันเกี่ยวกับคนต่างประเทศได้ถูกยกเลิกไปเป็นส่วนมากแล้ว

ต่อมารัฐบาลได้มีนโยบายที่จะแก้ไขหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี เพื่อให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศเป็นไปตามหลักความเสมอภาค และให้มี

๘
เร็ว

๘
เร็ว

พระธรรมนันทาลยติธรรม พุทธคักราช ๒๔๗๗

กรรม ลงวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ โดยแบ่งศาลออกเป็น

(๒) ศาลอุทธรณ์

(๓) ศาลฎีกา (ศาลสูงสุด)

ศาลชั้นต้นได้แก่ศาลแขวง ศาลจังหวัด ศาลแพ่ง และศาลอาญา ซึ่งตาม พระธรรมนูญศาลยุติธรรม พุทธศักราช ๒๔๗๗ พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรม พุทธศักราช ๒๔๘๒ พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรม (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๔๘๕ มีเขตอำนาจต่างกันดังนี้

ศาลแขวงมีเขตตามที่พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงได้กำหนดไว้ และมีอำนาจทำการไต่สวนและวินิจฉัยชี้ขาดคำร้องหรือคำขอที่ยื่นต่อศาลในคดีแพ่ง กิจทำการไต่สวนมูลฟ้องและมีคำสั่งในคดีอาญา ทำการไต่สวนและมีคำสั่งในการชั้นอุทธรณ์พลิกศพตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ในการพิจารณาพิพากษาคดีนั้นศาลแขวงมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่ง ซึ่งมีราคาทรัพย์สินที่พิพาทหรือจำนวนเงินที่ฟ้องไม่เกินสองพันบาท และคดีอาญาซึ่งอัตราโทษอย่างสูงตามที่กฎหมายกำหนดไว้ให้จำคุกไม่เกินสามปีหรือปรับไม่เกินหกพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ แต่จะลงโทษจำคุกเกินกว่าหกเดือนหรือปรับเกินกว่าสองพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ซึ่งโทษจำคุกหรือปรับนั้นอย่างหนึ่งอย่างใดหรือทั้งสองอย่างเกินอัตราที่กำหนดแล้วไม่ได้ ถ้าคดีใดเมื่อพิจารณาพยานหลักฐานไปแล้ว ปรากฏว่าโทษของจำเลยควรจำคุกเกินกว่าหกเดือนหรือปรับเกินกว่าสองพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับเกินกว่านั้น ศาลแขวงต้องทำความเห็นส่งสำนวนไปให้ศาลอาญาหรือศาลจังหวัดพิพากษา แล้วแต่กรณี

ศาลแขวงนี้ ผู้พิพากษานายกiewiczทำการพิจารณาพิพากษาคดีได้เต็มอำนาจ ศาล

ศาลจังหวัดมีเขตตามที่พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลจังหวัดได้กำหนดไว้ และมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งและคดีอาญาทั้งปวง แต่บรรดาคดีซึ่งเกิดขึ้นในศาลแขวง

และอยู่ในอำนาจของศาลแขวงนั้น ถ้ายื่นฟ้องต่อศาลจังหวัด ศาลจังหวัดย่อมใช้ดุลพินิจที่จะไม่ยอมรับพิจารณาพิพากษาคดีนั้น ๆ ได้

ศาลแพ่งมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งทั้งปวง ศาลอาญามีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาทั้งปวง ศาลทั้งสองนี้มีเขตตลอดทั้งจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี แต่บรรดาคดีที่เกิดขึ้นนอกเขตจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรีนั้นจะยื่นฟ้องต่อศาลแพ่งและศาลอาญาได้ แต่ก็อยู่ในดุลพินิจของศาลนั้น ๆ ที่จะไม่ยอมรับพิจารณาพิพากษาคดีใดคดีหนึ่งที่ตนฟ้องเช่นนั้น

นอกจากศาลตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรมดังกล่าวแล้ว ต่อมาใ้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. ๒๔๙๔ จัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนกลางขึ้นในจังหวัดพระนคร และพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดสงขลา พ.ศ. ๒๕๐๕ ตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดสงขลาขึ้นในจังหวัดสงขลา โดยศาลคดีเด็กและเยาวชนกลางมีเขตอำนาจตลอดจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี ส่วนศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดสงขลา มีเขตอำนาจตลอดจังหวัดสงขลา ศาลทั้งสองนี้เป็นศาลชั้นต้นตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งและคดีอาญาเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนโดยเฉพาะ และมีวิธีการสำหรับใช้แก่เด็กและเยาวชนให้เหมาะสม เช่น เปิดโอกาสให้บุคคลที่มีความสนใจในสวัสดิภาพของเด็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสตรีที่เคยเป็นมารดามาแล้ว ใ้มีส่วนร่วมในการพิจารณาพิพากษาคดีในฐานะเป็นผู้พิพากษาสมทบด้วย และก่อนที่ศาลจะพิจารณาคดีเกี่ยวกับเด็กโดยเด็ดขาดก็ให้มีผู้ตรวจและสังเกตการณ์ในเรื่องประวัติการศึกษาอบรม ลักษณะนิสัย สุขภาพ ภาวะแห่งจิต และฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวตลอดจนสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป . เพื่อศาลจะได้สั่งให้ดำเนินการคุ้มครองดูแลรักษาประโยชน์ของเด็กหรือเยาวชนให้เป็นผลดีหรือจัดสงเคราะห์และอบรมเด็กหรือเยาวชนให้เหมาะสมยิ่งกว่าที่จะลงโทษเด็กด้วยวิธีการที่ปฏิบัติมาแต่เดิม ทั้งใ้มีสถานพินิจและ

คุมครองเด็กกลาง มีหน้าที่ช่วยเหลือศาลในการสืบเสาะข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน รวมทั้งทำการสังเคราะห์ข้อบกพร่องของเด็กและเยาวชนตามวิธีการของศาลด้วย

ศาลจังหวัด ศาลแพ่ง และศาลอาญา ต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสองนายจึงจะเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดีได้เต็มอำนาจศาล ส่วนศาลคดีเด็กและเยาวชนนั้นต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสองนายและผู้พิพากษาสมทบอีกสองคนซึ่งต้องเป็นสตรีอย่างน้อยหนึ่งคนจึงจะเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดีได้เต็มอำนาจศาล

ศาลอุทธรณ์มีอำนาจพิจารณาบรรดาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษา หรือคำสั่งของศาลชั้นต้นตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วยการอุทธรณ์ นอกจากนั้นมีอำนาจพิพากษายืนตาม แก้ไขหรือกลับคำพิพากษาศาลชั้นต้นที่พิพากษาลงโทษประหารชีวิตหรือจำคุกตลอดชีวิต ในเมื่อคดีนั้นได้ส่งขึ้นมายังศาลอุทธรณ์ตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และวินิจฉัยขาดคำร้องทูลตามกฎหมายคดีค้านคำสั่งของศาลชั้นต้น ทั้งวินิจฉัยขาดคดีที่ศาลอุทธรณ์มีอำนาจวินิจฉัยได้ตามกฎหมายอื่นอีกด้วย

ศาลฎีกามีอำนาจพิจารณาบรรดาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษา หรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์ ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วยการฎีกา และมีอำนาจวินิจฉัยขาดคดีที่ศาลฎีกามีอำนาจวินิจฉัยได้ตามกฎหมายอื่น คดีใดซึ่งศาลฎีกาได้พิจารณาพิพากษาแล้วเป็นอันยุติ คู่ความหาไม่มีสิทธิที่จะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาคัดค้านคดีนั้นต่อไปอีกไม่

ศาลอุทธรณ์ต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสองนาย และศาลฎีกาอย่างน้อยสามนาย จึงจะเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดีได้

ศาลฎีกามีประธานศาลฎีกา (เดิมเรียก “อธิบดีศาลฎีกา”) ศาลอุทธรณ์ ศาลแพ่ง และศาลอาญา มีอธิบดีผู้พิพากษาประจำศาลละหนึ่งนาย ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง มีอธิบดีเป็นผู้รับผิดชอบในงานของศาล

ในศาลชั้นต้นทุกศาล นอกจากศาลแพ่ง ศาลอาญาและศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง มีผู้พิพากษาหัวหน้าศาลเป็นผู้รับผิดชอบ และอยู่ภายใต้ความควบคุมของอธิบดีผู้พิพากษาศาลชั้นต้น

อธิบดีผู้พิพากษาศาลมีตำแหน่งประจำภาค ๗ ละ ๑ ตำแหน่ง รวม ๕ ตำแหน่งด้วยกัน

ศาลชั้นต้นนอกจากศาลแพ่ง ศาลอาญา และศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง ขณะนี้มีรวมด้วยกันทั้งสิ้น ๑๐๔ ศาล เป็นศาลแขวง ๒๐ ศาล ศาลจังหวัด ๘๓ ศาล ศาลคดีเด็กและเยาวชน (จังหวัดสงขลา) ๑ ศาล

ตามประวัติศาลยุติธรรมที่กล่าวมาแล้วนี้ จะเห็นว่าการศาลของประเทศไทยได้รับความเอาใจใส่ปรับปรุงให้เจริญก้าวหน้าโดยตลอดมาทุกสมัย และกระทรวงยุติธรรมได้มีส่วนร่วมอันสำคัญในการสร้างความเป็นที่ยึดมั่นแน่นหนาให้แก่ราชการศาล และช่วยผลักดันเสริมให้ศาลทรงไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ในการประสาทความยุติธรรม เพื่อประโยชน์สุขและสวัสดิภาพแก่ประชาชนทั้งมวล ศาลและกระทรวงยุติธรรมย่อมต้องดำรงอยู่เป็นคู่กัน จึงจะได้กล่าวถึง กระทรวงยุติธรรม ต่อไป เพื่อประกอบประวัติแห่งองค์การศาลให้ครบถ้วนบริบูรณ์

กระทรวงยุติธรรม

กระทรวงยุติธรรมได้ตั้งขึ้นตามประกาศลงวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๔ (ร.ศ. ๑๑๐) เพื่อรับโอนศาลต่าง ๆ ที่แยกย้ายอยู่หลายกระทรวงมาขึ้นในสังกัดกระทรวงเดียวกัน และรับผิดชอบในการบริหารการที่โอนมานั้น ทั้งปรากฏตามพระราชปรารภในประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมเป็นความว่า “ทุกวันนี้คดีของราษฎรซึ่งเกี่ยวข้องกับซึ่งกันและกันอยู่ตามโรงศาลต่าง ๆ ทั้งปวงนั้นมีมากขึ้นทุกวัน เพราะอาศัยราษฎรพลเมืองมีการค้าขายเกี่ยวข้องกับซึ่งกันและกันมากขึ้น ประการหนึ่งศาลที่จะพิจารณาคดีของราษฎรนั้นก็แยกย้ายกันอยู่หลายกระทรวง ทั้งผู้พิจารณาและผู้พิพากษาที่อยู่ในที่ต่างกัน ผู้พิพากษายังคงมีความซัดเซบียดตลกสั่นก้ออาศัยแต่ในถ้อยคำสำนวนในกระต่ายสมุก ไม่ได้เห็นด้วยจักใช้ในการพิจารณาเลยจึงเป็นช่องอุบายทางทุจริตของตระลาการและคู่ความ แม้แต่อย่างต่ำก็เป็นทางที่จะชักประวิงให้ความช้าไปไต่ต่าง ๆ คดีของราษฎรจึงไต่คั่งค้างทับถมอยู่ตามกระทรวงโรงศาลนั้น ๆ มากขึ้นทุกทีกว่าจะแล้วไต่แต่ละเรื่องก็ช้านาน เป็นการเสียเวลาทำมาหากินของราษฎร ไร้ความลำบากในเรื่องนี้เป็นอันมาก ไต่ทรงพระราชดำริจะแก้ไขเหตุการณ์เหล่านี้ให้เรียบร้อยยิ่งขึ้น เพื่อเป็นประโยชน์แก่อาณาประชาราษฎรทั่วพระราชอาณาจักร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นได้ยังคงบัญญัติความทั้งปวงไว้”

กระทรวงยุติธรรมที่ตั้งขึ้นตามประกาศนี้มีเสนาบดีเป็นประธาน เพื่อจะได้บังคับและแก้ไขการขัดข้องในคดี และรับผิดชอบให้การพิจารณาพิพากษาเป็นไปโดยสะดวกและยุติธรรม มีหน้าที่แผนกหนึ่งต่างหากจากการพิจารณาพิพากษาคดีนั้น ก็มีเจ้าพนักงานสำหรับกระทรวงตามสมควร ฉะนั้นเมื่อตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นแล้วสรรพคดีทั้งปวงที่ไต่พิจารณาอยู่ในกระทรวงต่าง ๆ ไต่ยกมารวมอยู่ในศาลสถิตยุติธรรมที่ตั้งขึ้นเป็นกระทรวงใหญ่นี้ ไต่ยังคงบัญญัติความทั้งปวงเป็นแห่งเดียวกัน

ศาลที่จัดตั้งขึ้นใหม่ให้สังกัดกระทรวงยุติธรรมในชั้นแรกนั้นเป็นศาลในกรุงเทพฯ ส่วนศาลในหัวเมืองในจังหวัดกรุงเทพฯ และในหัวเมืองอื่น ๆ ได้จัดให้มาอยู่ในสังกัดกระทรวงยุติธรรมในภายหลัง โดยตั้งข้าหลวงพิเศษออกไปจัดการตามพระราชบัญญัติตั้งข้าหลวงพิเศษสำหรับจัดการแก้ไขธรรมเนียมศาลยุติธรรม หัวเมืองทั้งปวง พุทธศักราช ๒๔๓๕ ข้าหลวงพิเศษได้จัดการศาลยุติธรรมจนสำเร็จทั่วราชอาณาจักร และมีประกาศตั้งศาลมณฑลพายัพและมณฑลมหาสารบุรีใน พ.ศ. ๒๔๔๘ เป็นที่สุด

ต่อมาได้มีประกาศกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๕ แยกหน้าที่ราชการกระทรวงยุติธรรมเป็นฝ่ายธุรการส่วนหนึ่งและฝ่ายตุลาการส่วนหนึ่งและยกศาลฎีกาซึ่งยังมีได้รวมอยู่ในกระทรวงไต่ และเป็นพระราชอุรังพิเศษอยู่ส่วนหนึ่งมารวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรม และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งอธิบดีศาลฎีกาในเวลาต่อมา เพื่อเป็นประธานในแผนกตุลาการ

ในส่วนระเบียบราชการนั้น ตามประกาศที่กล่าว ให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมมีอำนาจและหน้าที่บังคับบัญชาราชการและรับผิดชอบทั่วไป และบรรดาราชการอันนับว่าเป็นส่วนธุรการในกระทรวง ให้เป็นหน้าที่เสนาบดีบังคับบัญชาได้สิทธิ์ขาดโดยลำพัง แต่ในส่วนที่เป็นฝ่ายตุลาการนั้น ให้เสนาบดีปรึกษาหารือและฟังความเห็นของอธิบดีศาลฎีกาแล้วและวินิจฉัยบังคับบัญชาไปตามที่ตกลงกัน หรือถ้ามีความเห็นแตกต่างกันก็ให้เสนาบดีพร้อมด้วยอธิบดีศาลฎีกานำความกราบบังคมทูลเรียนพระราชปฏิบัติ นอกจากนี้ให้อธิบดีศาลฎีกามีหน้าที่ดำริวางระเบียบราชการแผนกตุลาการ และนำความเห็นเสนอเสนาบดีตลอดจนถึงการตั้งและผลัดเปลี่ยนหรือเลื่อนตำแหน่งผู้พิพากษา ส่วนการแก้ไขขัดข้องปัญหาที่เกี่ยวกับกฎหมายนั้น เป็นหน้าที่อธิบดีศาลฎีกาเป็นผู้วินิจฉัย ถ้ามีข้อใดซึ่งจำจะต้องเรียนพระราชปฏิบัติ ให้อธิบดีศาลฎีกานำขึ้นกราบบังคมทูลเรียนพระราชปฏิบัติโดยทรงได้

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการกระทรวงยุติธรรม พ.ศ. ๒๔๕๕ นี้ได้ถูกยกเลิกโดย
ประกาศกระทรวงศึกษาธิการกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ ตาม
ประกาศฉบับหลัง ให้เสนายศกระทรวงยุติธรรมเป็นประธาน มีหน้าที่รับผิดชอบบังคับบัญชา
ข้าราชการฝ่ายอัยการและตุลาการ นอกจากการพิจารณาและพิพากษาคดีในศาล ซึ่ง
เป็นอำนาจอิสระของผู้พิพากษา แต่เพื่อให้เสนายศมีโอกาสตรวจตราราชการในศาลยุติธรรม
ให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ให้เสนายศกระทรวงยุติธรรมมีอำนาจกำกับการพิจารณาพิพากษาคดีใน
ศาลยุติธรรมไปทุกศาล

ศาลฎีกาจะรวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรมโดยมีอธิบดีเป็นผู้รับผิดชอบรักษาการใน
ศาลนั้นให้เรียบร้อยถูกต้องตามแบบแผน มีอำนาจที่จะตั้ง ผลักเปลี่ยน ปลดและบังคับ
บัญชาพนักงานในศาลทุกตำแหน่ง แต่ไม่มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการตั้งและผลักเปลี่ยน หรือ
เลื่อนตำแหน่งผู้พิพากษาอีกต่อไป การที่จะตั้งเลื่อนย้ายหรือปลดผู้พิพากษานั้นตกเป็นหน้าที่
ของเสนายศกระทรวงยุติธรรม ที่จะนำความขึ้นกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชา-
นุญาต ซึ่งต่อมาราชการในส่วนนี้ได้มีพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการปรับ
ปรุงแก้ไขให้เหมาะสมแก่กาลสมัยยิ่งขึ้น และส่งเสริมสมรรถภาพของผู้พิพากษาคลออกน
กวดขันในทางวินัยและมารยาทเพื่อรักษาไว้ซึ่งความเที่ยงธรรมและความเชื่อถือไว้วางใจของ
ประชาชนในราชการศาลยุติธรรม

ในส่วนราชการอัยการของกระทรวงยุติธรรมนั้น ได้มีการปรับปรุงขยายกิจการ
และจัดตั้งกรมกองเพิ่มขึ้นดังมีประวัติต่อไปนี้ คือ

โรงเรียนกฎหมาย ตั้งขึ้นเป็นการภายในเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ ต่อมาใน พ.ศ.
๒๔๕๔ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกขึ้นเป็นโรงเรียนหลวงในกระทรวงยุติธรรม
ให้เสนายศเป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบและจัดการโรงเรียน ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสถานศึกษา มีหน้าที่จัดระเบียบกับวางหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียน

กฎหมายทั้งกิจการอันเกี่ยวแก่โรงเรียนอันขึ้นหนึ่งด้วย ครั้นมาใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยุบสถานศึกษา และคณะนิติศาสตร์ขึ้นในจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย กับให้โอนโรงเรียนกฎหมายไปสมทบกับคณะนิติศาสตร์ที่ตั้งขึ้นใหม่นั้น

กรมอัยการ ตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๔๐ และได้รวมอัยการหัวเมือง ซึ่งเดิมขึ้น
อยู่ในกระทรวงมหาดไทยมาขึ้นกรมอัยการ สังกัดกระทรวงยุติธรรมใน พ.ศ. ๒๔๕๕ แต่
ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ กรมอัยการได้โอนไปขึ้นกระทรวงมหาดไทย

กองมหันตโทษและลหุโทษ ตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๔๐ แต่ต่อมาใน พ.ศ.
๒๔๕๕ ได้ยกไปขึ้นกระทรวงนครบาล ครั้นใน พ.ศ. ๒๔๖๕ กระทรวงยุติธรรมได้รับโอน
กรมราชทัณฑ์จากกระทรวงมหาดไทย แต่แล้วได้โอนกลับไปขึ้นกระทรวงมหาดไทยอีกใน
พ.ศ. ๒๔๖๕

กองหมาย ตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๔๔

กองร่างกฎหมาย ตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๔๗ และใน พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้ยกฐานะ
ขึ้นเป็นกรมร่างกฎหมาย ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โอนไป
ขึ้นต่อคณะกรรมการราษฎร

กองล้มละลาย ตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๔ ยี่สิบเรียกว่ากองบังคับคดีล้มละลาย

อนึ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับราชการกระทรวงยุติธรรมนี้ ใน พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเนติบัณฑิตยสภาขึ้นเป็นสภานในพระบรมราชูปถัมภ์ มีวัตถุประสงค์
ประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษานิติศาสตร์และการว่าความ ควบคุมความประพฤติของทนาย
ความให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยทนายความ และส่งเสริมความสามัคคีและผูกพัน
ของสมาชิก และให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นสภานายกพิเศษโดยตำแหน่ง และใน
พ.ศ. ๒๔๕๑ เนติบัณฑิตยสภาได้จัดให้มีแผนกศึกษา เป็นงานของเนติบัณฑิตยสภาขึ้น

อีกส่วนหนึ่ง เพื่อประสาทและส่งเสริมความรู้ความชำนาญในการประกอบวิชาชีพทางกฎหมายตามวัตถุประสงค์ของเนติบัณฑิตยสภาดังกล่าวข้างต้น

ต่อมาเมื่อได้เปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ราชการตุลาการของกระทรวงยุติธรรมก็ได้เปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยขึ้นเช่นเดียวกับกระทรวงอื่น ๆ โดยมีพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน ๑ พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม ๑ และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ๑ กำหนดอำนาจและหน้าที่ราชการกระทรวงยุติธรรมขึ้นไว้ และให้มีรัฐมนตรีเป็นผู้ว่าการปกครองบังคับบัญชารับผิดชอบในราชการกระทรวงยุติธรรมและงานตุลาการของศาลทั้งหลายที่อยู่ในสังกัด

ส่วนหน้าที่ราชการกระทรวงยุติธรรมในปัจจุบันนี้ พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม พ.ศ. ๒๔๘๕ และพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการสำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรี และสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงยุติธรรม พุทธศักราช ๒๔๘๕ ได้แยกเป็นดังนี้

๑. สำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรี

๒. สำนักงานปลัดกระทรวง

สำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรีมีหน้าที่เกี่ยวกับราชการทางการเมือง และมีเลขาธิการรัฐมนตรีเป็นผู้บังคับบัญชาขึ้นตรงต่อรัฐมนตรี ได้แบ่งส่วนราชการออกเป็น ๒ แผนกคือ แผนกการเมือง กับแผนกตรวจสอบเรื่องราวและความเห็น

ส่วนสำนักงานปลัดกระทรวงมีหน้าที่เกี่ยวกับราชการประจำทั่วไปของกระทรวง มีปลัดกระทรวงเป็นผู้บังคับบัญชาและแบ่งส่วนราชการเป็น ๕ กอง คือ กองกลาง กองคลัง กองการคดี กองบังคับคดีล้มละลาย และกองหมาย

ราชการแห่งกองกลางและกองคลังนั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกับราชการของ
กองเหล่านี้แห่งกระทรวงอื่นๆ

ราชการแห่งกองการคดีมีการดำเนินงานเกี่ยวกับการรายงานคดี โทษประหาร
ชีวิต จักรวบรวมสถิติการคดีของศาล รับเกี่ยวรักษาสำนวนความ และเป็นเจ้าหน้าที่เกี่ยว
กับปัญหาข้อกฎหมาย และการต่างประเทศที่มีมาสู่กระทรวง

ส่วนราชการแห่งกองบังคับคดีล้มละลายและกองหมายนั้น ถือกันว่าเป็นกิ่ง
ตุลาการ ระเบียบวิธีปฏิบัติราชการในกองบังคับคดีล้มละลายนั้น ว่าโดยทั่ว ๆ ไปแล้วมีส่วน
คล้ายคลึงกับวิธีปฏิบัติในศาลเป็นอันมาก ส่วนกองหมายเป็นผู้ดำเนินการตามคำสั่งของศาล
ระเบียบวิธีปฏิบัติราชการในกองบังคับคดีล้มละลายและกองหมาย ได้มีพระราชบัญญัติล้ม
ละลายฯ และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเป็นบทบังคับอีกส่วนหนึ่งด้วย.

กิจการศาลยุติธรรมเป็นมรดกอันมีค่ายิ่งส่วนหนึ่งของชาติ

พระยาตติยธรรมประคัลภ์

หมายเหตุเดิม:— “บทความนี้เขียนขึ้นในฐานะที่เป็นข้าราชการฝ่ายตุลาการผู้หนึ่ง ถึงเพื่อน
ข้าราชการฝ่ายตุลาการด้วยกันทั่วไป”

ข้าพเจ้ารู้สึกแน่วแน่ในจิตใจมานานแล้วว่า ในแผนการราชการแผ่นดินที่เกี่ยวกับ
การยุติธรรมของประเทศนั้น เรามีมรดกอันมีค่ายิ่งส่วนหนึ่งของชาติที่จะต้องช่วยกันหวง
แหนรักษาไว้ และตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ข้าพเจ้าก็ได้สังเกตเห็นว่าพวกท่านหรือ
พวกเราต่างได้รู้จักเข้าใจหน้าที่อันเป็นอย่างนี้ เพราะต่างก็ได้รักษาชื่อเสียงและเกียรติคุณ
ความดีของท่านหรือของหมู่คณะมาแล้วด้วยดียิ่ง จนมีเสียงชมเชยกันออกมาจาก
ประชาชนอย่างซัดแน่นโดยเปิดเผย เป็นที่น่ามาซึ่งชื่อเสียงและทำให้หมู่คณะพากันปลื้มปิติ
โดยทั่วไป อันความดีนี้ที่พวกเราต้องประสบนับมีมากจริงจนกระทั่งบางคนในพวกเราทน
อยู่ไม่ได้ถึงกับต้องลาออกไปประกอบอาชีพอื่นก็มี ทั้ง ๆ ที่ไม่สามารถจะครองตนได้เต็มที่
อย่างมีเกียรติ ก็ยังไม่ยอมจำนนที่จะถ่อมตนลงพม่าเกียรติของตนหรือกระทำการอันมิสมควร
แก่หน้าที่ให้เป็นที่เสียหายแก่หมู่คณะ ทั้งนี้เพราะเป็นนักยึดมั่นดี และข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็น
เพราะการที่พวกเรามีใจตรงกันพร้อมที่จะรักและบูชาพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียวกันนี้เอง หรือ
มีคตินี้เราก็มุ่งใจตรงกัน โดยรู้ว่าเรามีมรดกหรือสิ่งอันมีค่าซึ่งจะต้องหวงแหนรักษาไว้นั่นเอง

*เขียนเมื่อดำรงตำแหน่งประธานศาลฎีกาลงใน “ข่าวศาล” เล่ม ๓ ฉบับที่ ๒๖ วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๔๘๐

และสิ่งอันนี้บุพชนก่อนรุ่นเราวมตลอดทั้งผู้ใหญ่ในรุ่นของเราได้ทุ่มเทกำลังช่วยกันสร้าง
 สรรคขึ้นไว้ และซึ่งเราจะต้องประคบประหงมและบำรุงรักษาต่อไป สิ่งอันนี้ไม่ใช่ชิ้นไกล
 ไก่แก่ความระลึกหรือเป็นห่วงถึงเกียรติและชื่อเสียงคุณงามความดีแห่งงานราชการศาลยุติ-
 ธรรมนั่นเอง ซึ่งมีผลปรากฏประจักษ์แจ้งชัดอยู่แล้วทั้งในค่านิยมและค่านิยมที่เกี่ยวกับจิตใจ
 ในค่านิยมหรือที่เป็นรูปธรรมนั้นได้แก่กิจการสถานที่ทำการงานทั้งเก่าและใหม่ของ
 กระทรวงและศาลยุติธรรมต่าง ๆ ตลอดทั้งสิ่งที่เกี่ยวข้อง สถานที่เหล่านั้นเป็นอนุสรณ์ทำให้
 เราคำนึงถึงอุปการคุณของผู้ยิ่งใหญ่ในวงการศาลยุติธรรม อาทิเช่น พระบาทสมเด็จพระ-
 ปิยมหาราช พระพุทธเจ้าหลวง ผู้ได้ทรงวางรากฐานการจัดการศาลยุติธรรมแบบทันสมัย
 ไว้อย่างเหมาะสมเป็นขั้นบันไดกันมาอย่างหรือสถาปนาอันชาญฉลาดทรงเกียรติอย่างเอกอยู่ใน
 สมัยนั้นอีกผู้หนึ่ง คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ นอกจากอาคาร
 หรือสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ที่ไม่มีชีวิตจิตใจแล้ว วงการยุติธรรมยังได้สร้างบุคคลขึ้นอีกด้วย
 ซึ่งมีบุคลิกลักษณะสมกับเป็นคนในวงงานแห่งการยุติธรรมของประเทศ การสร้างคนไม่ใช่
 ของง่าย แต่ก็สร้างขึ้นมาได้ เพราะมีบุพพการียุติธรรมที่ทรงคุณวิद्याสามารถจริง ๆ ดังเช่น
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอซึ่งได้ออกพระนามมาแล้วนั้นเป็นต้น ต่อจากนั้นเราก็ผลิตบุคคลที่ทรง
 ความสามารถในวงงานยุติธรรมได้มากขึ้น และท่านเหล่านั้นได้บำเพ็ญตัวของท่านให้มีคุณค่า
 แก่ชาติบ้านเมืองอันเป็นส่วนรวมโดยนัยนี้ ฉะนั้นที่เราถือว่าท่านเป็นมรดกอันมีค่าของเราก็
 ไม่ผิด พวกเราได้ท่านนั้นเองเป็นแบบฉบับของเรา ท่านเป็นที่ยึดกระต้นให้เราเดินตามรอย
 ท่าน ทั้งนี้เพราะท่านเป็นบุคคลตัวอย่างอันดีงามของเรา หรืออีกนัยหนึ่งเป็นแม่พิมพ์อันดี
 ของเรานั้นเอง เราจึงเดินตามรอยท่านโดยไม่รู้สึกตัว ซึ่งเป็นไปตามปรกติวิสัยอันเองที่บุคคล
 ย่อมจะตามอย่างกันในทางที่ดี

เมื่อได้กล่าวถึงมรดกที่มีรูปร่างแล้ว ก็สมควรที่จะได้กล่าวถึงมรดกอันเป็นนาม
 ธรรมไม่มีรูปร่างซึ่งเป็นคู่กันไว้ด้วย เพราะมรดกอันนี้มีส่วนสำคัญในการที่จะกลมเกลียว

จิตใจนิสัยของเราให้กล้าแข็งไม่ย่อหย่อนกว่าจำพวกที่เป็นรูปธรรม มรดกนี้โดยมากได้แก่
บรรดากิจการ หรือการกระทำทั้งมวลอันเป็นแบบแผนบรรทัดฐานที่เกิดหิตานุหิตประโยชน์
เป็นเหตุให้การยุติธรรมของประเทศตั้งอยู่ไต่บนรากฐานอันมั่นคง จนเป็นที่นิยมแก่ประชาชน
ทั่วทั้งประเทศ และได้รับความยกย่องนับถือจากต่างประเทศ ไม่ว่าการนั้นจะเป็นกิจการ
ของผู้ที่รับผิดชอบในการดำเนินนโยบายบริหารในด้านการยุติธรรมของประเทศ หรือกิจการ
ที่ได้ทำไปในฐานะเป็นผู้พิพากษาศาลการ ในฐานะเป็นอาจารย์นักศึกษาศรสังฆนอบรม
ศิลปวิชาการในทางนิติศาสตร์ หรือเป็นนักกฎหมายทนายความก็ได้ทั้งสิ้น ซึ่งร่วมกันส่งเสริม
เสริมความวัฒนาถาวร ให้ยังเกิดแก่การยุติธรรมจนมากพอถึงขนาดที่จะให้เกิดความเลื่อม
ใสศรัทธาฝังลึกลงไปจิตใจของประชาชน อันนับได้ว่า **วิญญาณแห่งความยุติธรรม** ได้
อุบัติขึ้น และได้แผ่กว้างเจริญมาแล้วจนบัดนี้ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงควรนับได้ว่าสิ่งเหล่านี้รวมอยู่
ในกองมรดกอันมีค่ายิ่งที่ตกทอดมาถึงพวกเราด้วย

เมื่อมาถึงตอนนั้น และเมื่อได้ระลึกถึงในข้อนี้แล้ว จะต้องนับว่าเราเป็นบุคคลที่
โชคดีมาก ที่ไม่ต้องถากถางทำงานเริ่มต้นด้วยตนเอง แต่ได้มาเดินในทางอันราบรื่นตามผู้
ก่อนหน้าเราได้สร้างทำขึ้นไว้แล้ว เราจะยอมรับสารภาพว่าเราไม่รู้คุณค่าของสิ่งเหล่านี้หรือ
หรือสิ่งที่ยุพชนก่อนเราได้ยื่นให้เรานี้ไม่มีค่ากระนั้นหรือ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าท่านคงไม่นึก
เช่นนั้น เพราะการกระทำของท่านที่ต่างก็ได้ประกอบคุณงามความดีและรักษาชื่อเสียง
ผ่านตลอดเวลาวิฤตกาลในระยะที่แล้วมาด้วยตัวคุณเองแสดงเป็นพยานอยู่ ข้าพเจ้าแน่ใจ
เหลือเกินว่าท่านก็เข้าใจได้ก็เช่นข้าพเจ้า หรือจะดีกว่าข้าพเจ้าเสียอีก ท่านและข้าพเจ้า
หรือเราด้วยกันทั้งสองจะไม่ยอมให้ใครมาตราหน้าขึ้นชื่อเราว่าเป็นบุคคลที่ไม่รู้จักคุณค่าแห่ง
กองมรดกของเรานั่นแน่นอน

ในเวลาปรกติเราย่อมจะระแวงระวังรักษาทรัพย์สินมีค่าของเราให้พ้นภัยอันตราย
ที่จะมีมาต่าง ๆ โดยกวดขันอยู่แล้วฉนี้ใด เวลานั้นเป็นเวลาคับขัน เราควรจะต้องใช้ความ

ระมัดระวังรักษาทรัพย์อันมีค่าของเราให้มากยิ่งขึ้นนั้น ไม่ควรประมาทและควรระวังไว้ทั้งศัตรูภายนอกและภายใน อย่าให้เข้ามากล้ากรายชกชิงเราให้หลงผลอพลาทลงเสียที่แก่ศัตรูที่กล่าวมานี้ได้ ขอให้เราจงพอใจในการปฏิบัติกรณียกิจของเราตามหน้าที่ คือนั่นใจในการที่จะรักษาหวงแหนมรดกอันมีค่าของเราให้ตลอดจนชั่วลูกชั่วหลานให้สมกับที่เราได้อุทิศมอบกายถวายชีวิตไว้กับอาชีพทางกฎหมาย มาแล้วแต่ต้น คำขวัญ (Motto) ของเราในเวลานี้ควรจะเป็นว่า “มีความตั้งใจที่ไหน สำเร็จย่อมมีที่นั่น” ฉะนั้นขอความตั้งใจปฏิบัติกรณียกิจของเราในอันที่จะหวงแหนรักษากองมรดกอันมีค่านี้ไว้ต่อไป จงเป็นเครื่องจรรโลงใจให้พวกเราประสบความสำเร็จลุล่วงสมความปรารถนาโดยปราศจากอุปสรรคใดๆ จงทุกประการ.

เอกราชในการศาล

หลวงจักรปาณีสรีศึลวิสุทธิ*

คำว่า “เอกราช” นั้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๓ ให้ความหมายไว้ว่า ใดแก่ความ “เป็นอิสระแก่ตน” หรือความ “ไม่ขึ้นแก่ใคร” เพราะฉะนั้นเอกราชในทางการศาลจึงหมายความว่า อำนาจอิสระของศาล คือการที่ศาลจะต้องตกอยู่ภายใต้ความครอบงำของอำนาจอื่น เอกราชในการศาลนั้นอาจแยกออกได้เป็นเอกราชภายนอก อย่างหนึ่งและ เอกราชภายใน อีกอย่างหนึ่ง เอกราชภายนอกได้แก่การที่ศาลของประเทศหนึ่งๆ มีอำนาจเหนือบุคคลทุกคนรวมทั้งชนต่างชาติที่อยู่ภายในอาณาเขตของประเทศที่เป็นผู้ตั้งศาลนั้นอย่างเต็มที่ ไม่ถูกจำกัดโดยอำนาจของประเทศอื่น ส่วนเอกราชภายในได้แก่การที่ศาลยุติธรรมซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจตุลาการของประเทศไม่ต้องตกอยู่ใต้อิทธิพลของอำนาจฝ่ายบริหารหรือฝ่ายนิติบัญญัติในประเทศนั้นเอง เอกราชในการศาลทั้งภายนอกและภายในจึงเป็นของคู่บ้านคู่เมือง ซึ่งราษฎรทุกคนพึงหวงแหนและช่วยกันรักษาไว้ให้จงกิมิฉะนั้นตนเองจะได้รับความเดือดร้อน ก็จะได้แสดงให้เห็นต่อไป

แต่เดิมมาประเทศไทยมีเอกราชในการศาลในทันทีเกี่ยวกับคนต่างก้าอย่างเต็มที่ เพราะประเทศไทยเองเป็นประเทศเอกราช ชนต่างก้าที่เข้ามาพักอาศัยหรือประกอบธุรกิจในประเทศนี้จะต้องอยู่ภายใต้บทกฎหมายของไทยและอยู่ในอำนาจของศาลไทยเช่นเดียวกับคนไทยซึ่งเป็นเจ้าของประเทศ ทั้งนี้เป็นไปตามหลักที่ว่า เมื่อคนต่างก้าเข้าไปพักอาศัยอยู่ในประเทศใด ก็เท่ากับยอมตนเข้าไปอยู่ภายใต้ความคุ้มครองของประเทศที่ตนเข้าไปพักอาศัยนั้น ด้วยเหตุนั้นชาวต่างประเทศจึงไม่ควรมียุติสิทธิมากกว่าชาวพื้นเมืองซึ่งเป็นเจ้าของ

* (วิสุทธิ ไกรฤกษ์) ป.ช., ป.ม., ท.จ., เนติบัณฑิตอังกฤษ เนติบัณฑิตไทย อดีตผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ เรื่องนี้เขียนขึ้นเมื่อดำรงตำแหน่งกรรมการสาขาทางเนติธรรม สำนักวัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ (ประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๕)

บ้าน แม้กระนั้นก็ตาม โดยเหตุที่ชาติไทยเป็นชาติที่มีใจกว้างขวาง เห็นอกเห็นใจผู้
 มาจากต่างถิ่นอยู่เสมอ แม้คนต่างศาสดาจะกระทำผิดกฎหมายหรือธรรมเนียมประเพณี
 ของบ้านเมือง ถ้าไม่ใช่เรื่องร้ายแรงนัก เราก็ไม่ใคร่ถือสา มักผ่อนผันสัณยฆาตหรือให้
 อภัยโดยง่าย เพราะถือเสียว่าชาวต่างประเทศเหล่านั้นทำการผิดพลาดไปโดยไม่เจตนา
 เพราะขาดความรู้ความเข้าใจในบทกฎหมายหรือธรรมเนียมประเพณีของเรา เมื่อกล่าวเป็น
 ส่วนรวม ชาวไทยจึงมีการปฏิบัติอันดีต่อคนต่างศาสดาโดยทั่วไป ซึ่งบางครั้งก็ดียิ่งกว่าปฏิบัติ
 แก่ชาวไทยด้วยกันเอง ด้วยซ้ำ การที่ชาวไทยแสดงไมตรีจิตต่อชนต่างศาสดาซึ่งถือว่าเป็นแขก
 บ้านแขกเมืองเช่นนั้น ชาวอาหรับด้วยกันย่อมเข้าใจดี เพราะขนบธรรมเนียมและจิตใจของ
 ชาวอาหรับด้วยกันไม่ผิดแผกกันมากนัก คนไทยกับคนต่างศาสดาซึ่งมาจากประเทศใกล้เคียง
 จึงอยู่ร่วมกันได้เป็นอย่างดี ไม่ใคร่มีการเอารัดเอาเปรียบกันนัก เหตุการณ์พึงจะผันแปร
 ไปในทางอันไม่พึงปรารถนาเมื่อชนต่างศาสดาซึ่งชอบเรียกตนเองว่าชาวผิวขาว และซึ่ง
 เราเรียกกันว่า “ฝรั่ง” เข้ามาพักอาศัยเพื่อประกอบธุรกิจในเมืองไทย ด้วยเหตุที่ฝรั่งมา
 จากเมืองไกลและถือศาสนาแตกต่างกับเรา ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนแนวความคิด
 ในทางกฎหมายของพวกฝรั่งจึงแตกต่างกับของเรามาก แต่แทนที่พวกฝรั่งเข้ามาอยู่ในเมือง
 ไทยจะศึกษากฎหมายและขนบธรรมเนียมประเพณีของเราซึ่งเป็นเจ้าของบ้านและพยายาม
 ปฏิบัติให้ถูกต้อง พวกฝรั่งกลับเรียกร้องสิทธิที่จะปฏิบัติตามกฎหมายและธรรมเนียม
 ประเพณีของเขาเอง ซึ่งเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยตั้งแต่ชั้นผู้น้อยจนถึงผู้ใหญ่ตลอดจนพระมหากษัตริย์เป็นที่สุด
 ก็มักจะยินยอมผ่อนผันให้ เนื่องจากมีความเห็นอกเห็นใจพวกฝรั่งอันเป็น
 ชนต่างศาสดาทั้งกล่าวข้างต้น การผ่อนผันดังกล่าวได้กลายเป็นการให้สิทธิพิเศษแก่ชาวต่าง
 ประเทศเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดย
 ประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาฉบับบริษัทยาสูบในที่สุดอันเกี่ยวข้องกับปะนีของฮอลันดา ซึ่งกระทำการ
 ในนามของรัฐบาลแห่งประเทศฮอลันดา เมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม ค.ศ. ๑๖๖๔ เป็นความว่า
 ถ้าลูกจ้างในบริษัทยาสูบกระทำผิดทางอาญาอย่างร้ายแรง ให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยส่งตัวผู้กระทำ
 ผิดนั้นให้หัวหน้าของบริษัทเป็นผู้พิจารณาโทษตามกฎหมายฮอลันดา ถ้าหัวหน้าของบริษัท

เองกระทำผิดต่อคนไทยก็ให้พระมหากษัตริย์ไทยจับตัวไว้ แล้วแจ้งให้ผู้ว่าราชการอิสต์-
 อินเคียของซอลันคา (คืออินโคเนเซียปัจจุบัน) ทราบเพื่อดำเนินการต่อไป ทั้งนี้จึงเป็นการที่
 ประเทศไทยยินยอมให้ตนเองถูกจำกัดเอกราชในการศาลเพื่อประโยชน์ของชาวต่างประเทศ
 เป็นครั้งแรก และทำให้คนไทยเสียเปรียบชาวซอลันคา เพราะชาวซอลันคาที่ทำร้ายคนไทย
 ไม่ต้องอยู่ใต้กฎหมายหรือศาลไทย จึงอาจไม่ถูกลงโทษโดยผู้มีอำนาจฝ่ายเขาเลยก็ได้ ส่วน
 คนไทยที่ทำร้ายพวกซอลันคาย่อมจะต้องถูกพิจารณาโทษตามกระบิลเมืองเสมอ ต่อมาใน
 ค.ศ. ๑๖๘๗ ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์นึ่งเอง ประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญากับประเทศ
 ฝรั่งเศสซึ่งมีนายเคอลาลูแบร์เป็นราชทูตและได้ให้สิทธิพิเศษแก่บุคคลในบริษัทฝรั่งเศส
 ทำนองเดียวกับที่ให้แก่บริษัทซอลันคาอีก คือให้ผู้เป็นหัวหน้าพนักงานของบริษัทมีอำนาจ
 ชำระความแค้นและอาญาที่เกิดขึ้นในระหว่างคนงานของบริษัทเอง ไม่ว่าจะเป็นชาติฝรั่งเศส
 หรือไม่ และให้ส่งตัวผู้กระทำผิดไปลงโทษที่ประเทศฝรั่งเศส ถ้าคนงานของบริษัทพิพาทกับ
 บุคคลที่ไม่ได้อยู่กับบริษัท อำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่พิพาทคงตกอยู่กับพระมหากษัตริย์
 ไทย แต่ทรงให้สิทธิหัวหน้าเจ้าพนักงานของบริษัทที่จะนั่งพิจารณาและออกความเห็นชี้ขาด
 คดีสินคดีด้วย คนไทยจึงต้องตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบคนฝรั่งเศส ซึ่งเป็นคนต่างด้าวอีก
 ชาติหนึ่ง แต่เป็นเคราะห์ดีของประเทศไทยและคนไทยที่สิทธิพิเศษของชาวต่างประเทศ
 คงว่าน้อยอยู่เป็นเวลานาน ก็หมดสิ้นไปในสมัยกรุงศรีอยุธยาตนเองเมื่อสิ้นรัชกาลของ
 สมเด็จพระนารายณ์ เพราะผู้ที่สืบราชสมบัติต่อไปไม่สามารถทนคุณภาพการณที่ชนต่าง
 ถ้าว้ามสิทธิพิเศษอยู่นอกอำนาจกฎหมายและศาลไทยในเมืองไทยได้ ประเทศไทยจึงกลับ
 มีเอกราชทางการศาลอย่างเต็มท้ออีกครั้งหนึ่ง

ต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ มีพวกฝรั่งมาค้าขายในประเทศไทยมากขึ้น ในสมัย
 นั้นประเทศต่าง ๆ ในยุโรปได้เริ่มเอาเปรียบประเทศตะวันออกเช่นตุรกีและจีนโดยทำสนธิ
 สัญญายกเว้นบุคคลชาติของตนจากอำนาจศาลของประเทศตะวันออกที่บุคคลนั้นๆ ไปประกอบ
 ธุรกิจอีก เมื่อรู้สึกว่าการเอกราชทางการศาลของประเทศเจ้าของบ้านเช่นนี้ได้อำนวย
 ประโยชน์ และให้ความคุ้มกันแก่บุคคลชาติของตนเป็นอย่างดี ก็คิดที่จะนำวิธีการเช่นเดียว

กันมาใช้แก่ประเทศไทยด้วยไม่ได้ ทั้งๆ ที่รัฐบาลและราษฎรไทยได้ให้การปฏิบัติแก่ชาวยุโรป
 เป็นอย่างค้ำยำ้มอยู่แล้ว และไม่มีเหตุที่จะเกรงกลัวว่าเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยจะกดขี่ข่มเหงพวกฝรั่ง
 ไทยไม่เป็นธรรมดาเลย ด้วยเหตุนี้ใน ค.ศ. ๑๘๕๕ รัฐบาลอังกฤษจึงได้แต่งตั้งเซอร์ยอนโบริง
 เป็นราชทูตมาเจรจาขอทำสนธิสัญญาทางไมตรีกับประเทศไทย และถือโอกาสขอสิทธิพิเศษ
 ทั่วทั้งศาลกงสุลอังกฤษขึ้นในประเทศไทย เพื่อยกเว้นคนในบังคับอังกฤษจากอำนาจของศาล
 ไทยโดยสิ้นเชิงและเด็ดขาด ซึ่งรัฐบาลไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ก็ยินยอมตาม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะรัฐบาลไทยมีความเห็นใจชาวต่างประเทศมาแต่เดิมและ
 ไม่ต้องการบังคับให้เขาคึกกฏหมายและธรรมเนียมประเพณีของเราให้เป็นการลำบากนั้น
 อย่างหนึ่ง และอาจเป็นเพราะคิดว่าคนอังกฤษซึ่งจะได้สิทธิพิเศษตามสนธิสัญญานี้มันน้อยคน
 ก็เป็นไปอย่างหนึ่ง แต่ผลก็คือว่า เขาราชในการศาลของประเทศไทยได้ถูกบั่นทอนลง
 เพื่อประโยชน์ของชนต่างชาตินั้นโดยสิ้นเชิงเป็นครั้งแรกด้วยความยินยอมของรัฐบาล
 ไทยเอง เพราะไม่ปรากฏว่าฝ่ายเราได้ถูกบีบบังคับด้วยกำลังให้จำต้องยอมตามที่เขาขอจริง
 แต่ประการใด ข้อที่ร้ายที่สุดก็คือพวกฝรั่งด้วยกันเองต่างก็ไม่ยอมเสียเปรียบซึ่งกันและกัน
 เมื่อคนอังกฤษได้สิทธิพิเศษที่จะไม่ต้องขึ้นอยู่ใต้อำนาจศาลไทยเจ้าชาตินั้น ชาวต่างประเทศ
 อื่นๆ ก็พากันเรียกร้องเอาสิทธิเช่นเดียวกันบ้าง ซึ่งประเทศไทยจะปฏิเสธก็ไม่ได้ เพราะจะ
 เป็นการเลือกที่รักมักที่ชัง ก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคขึ้นในระหว่างคนต่างชาติดังนั้น จึง
 ต้องจำยอมต่อไปทุกครั้ง ในที่สุดคนอเมริกัน ฝรั่งเศส เคนมาร์ค โปรตุเกส ฮอลันดา
 เยอรมัน สวีเดน นอร์เวย์ เบลเยี่ยม อิตาลี ฮอสเตรีย ฮังการี สเปน รัสเซีย และ
 แม้แต่ญี่ปุ่นซึ่งเป็นชาวตะวันออกแท้ๆ ก็พากันได้สิทธิพิเศษไม่ต้องขึ้นศาลไทยกันทั้งนั้น ไทย
 ญี่ปุ่นได้สิทธิในปี ค.ศ. ๑๘๕๘ ยิ่งกว่านั้นในภายหลังปรากฏว่าประเทศต่างๆ ที่กล่าวแล้วได้
 มีเมืองขึ้นในทวีปเอเชียใกล้เคียงกับประเทศไทยมากขึ้น ชาวอาเซียที่มาจากเมืองขึ้นเหล่านี้
 ก็พลอยได้สิทธิพิเศษไปด้วย และอำนาจของเจ้าพนักงานฝ่ายไทยเหนือบุคคลเหล่านี้ แม้แต่
 อำนาจฝ่ายบริหารเช่นตำรวจก็พลอยถูกจำกัดลงไปตามส่วน เพราะเมื่อตำรวจไทยจับกุม
 ชาวต่างประเทศที่ต้องหาว่ากระทำความผิดกฎหมาย ศาลกงสุลต่างประเทศอาจสั่งปล่อยบุคคล

เหล่านั้นเสียได้ เลยเป็นช่องทางให้กงสุลต่างประเทศในสมัยนั้นแผ่อิทธิพลของประเทศตน โดยช่วยป้องกันคนในบังคับของตนที่กระทำผิด อำนาจของประเทศไทยที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยและความศักดิ์สิทธิ์แห่งกฏหมายภายในประเทศของตนเองจึงลดน้อยลงทุกที เมื่อชาวจีนซึ่งมีอยู่ในประเทศไทยนี้เป็นจำนวนมากและไม่มีสิทธิพิเศษเพราะไม่มีกงสุลของตนเอง เริ่มขอเข้าเป็นคนในบังคับของประเทศต่างๆ ที่มีสิทธิพิเศษเพื่อไม่ต้องอยู่ใต้อำนาจกฏหมายและศาลไทย รัฐบาลไทยก็เริ่มรู้สึกว่าเป็นภาวะอันสุดแสนที่จะทนทานได้ เพราะชาวต่างประเทศพากันเห็นเจตนาอันดีของชาวไทยที่มีอยู่ต่อชาวต่างประเทศเป็นความอ่อนแอไปเสียสิ้น จึงเริ่มคิดหาทางแก้ไขความผิดพลาดที่ก่อทำไว้แต่เดิมให้หมดสิ้นไป เพื่อให้ประเทศไทยได้กลับมีเอกราชทางการศาลอย่างบริบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง ความพยายามของรัฐบาลไทยในการกู้เอกราชคืนนี้ ได้ดำเนินไปเป็นขั้น ๆ ต้องใช้ทั้งสมองทั้งเงินลงทุนเป็นจำนวนมากและใช้เวลาประมาณ ๘๐ ปีจึงบรรลุผลสำเร็จ ทำให้ชาวต่างประเทศทุกชาติที่อยู่ในประเทศนั้นตกมาอยู่ใต้อำนาจกฏหมายและศาลไทยคงที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้ คงจะได้แสดงให้เห็นเป็นขั้น ๆ ต่อไป

การเรียกร้องเอกราชในการศาลคืนในสมัยที่ ๑

รัฐบาลไทยได้พยายามเจรจาขอเปลี่ยนสนธิสัญญาเพื่อเรียกเอาเอกราชในการศาลคืนมาจากประเทศต่าง ๆ ได้ผลระหว่าง ค.ศ. ๑๘๗๔ และ ค.ศ. ๑๙๐๗ เป็นลำดับดังต่อไปนี้

๑. สนธิสัญญากับอังกฤษ ตามสนธิสัญญาฉบับ ค.ศ. ๑๘๗๔ ศาลไทยในภาคเหนือกลับมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่คนในบังคับอังกฤษถูกฟ้องว่ากระทำความผิดฐานปล้น ฆ่า ฆาตกรรม หนีคดี หรือมีหนี้สินสำคัญสำหรับตัว แสดงว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษหรือไม่ สำหรับความผิดฐานอื่น ๆ ถ้าคนในบังคับอังกฤษมีหนี้สินสำคัญสำหรับตัว ศาลไทยไม่มีอำนาจเห็นอยู่บุคคลเหล่านั้น สำหรับคดีแพ่งศาลไทยที่เพิ่งใหม่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่เกิดขึ้นในระหว่างคนไทยและคนบังคับอังกฤษที่ไม่มีหนี้สินสำคัญสำหรับตัวในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และ

ลำปาง แต่ไม่มีอำนาจเหนือคนในบังคับอังกฤษที่มีหนังสือสำคัญสำหรับตัว เว้นแต่บุคคลเหล่านั้นจะยินยอมอยู่ในอำนาจศาลไทย ส่วนคดีแพ่งที่คนอังกฤษพิพาทกันเอง ต้องส่งมาให้กงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ เป็นผู้พิจารณาและพิพากษา ต่อมาไคยกลีเกสสันนิสสัญญาปี ค.ศ. ๑๘๗๔ และใช้สนธิสัญญาฉบับ ค.ศ. ๑๘๘๓ แทน ตามสนธิสัญญาฉบับใหม่นี้ได้ตั้งศาลผสมเรียกว่าศาลต่างประเทศขึ้นที่เชียงใหม่เป็นครั้งแรก มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งและอาญาซึ่งคนอังกฤษหรือคนในบังคับอังกฤษเกี่ยวข้องเป็นคู่ความในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน ศาลนี้ประกอบด้วยผู้พิพากษาไทยและกงสุลอังกฤษนั่งร่วมกัน แต่กงสุลอังกฤษมีสิทธิที่จะถอนคดีซึ่งคู่ความทั้งสองฝ่ายเป็นคนอังกฤษหรือซึ่งคนอังกฤษเป็นจำเลยไปจากศาลผสมนี้ได้ก่อนที่ศาลได้พิพากษาคดี เพื่อกงสุลอังกฤษจะได้พิจารณาพิพากษาเสียเอง

๒. สนธิสัญญากับฝรั่งเศส อิตาลี และเดนมาร์ก นอกจากประเทศอังกฤษ ประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาปี ค.ศ. ๑๘๐๔ กับประเทศฝรั่งเศส และสนธิสัญญาปี ค.ศ. ๑๘๐๕ กับประเทศเดนมาร์กและอิตาลี ซึ่งประเทศเหล่านั้นยินยอมคืนเอกราชในการศาลส่วนหนึ่งให้แก่ประเทศไทยตามแนวเกี่ยวกับอังกฤษทำในปี ค.ศ. ๑๘๘๓ นั้น คือคนในบังคับของประเทศเหล่านั้นที่อยู่ในภาคเหนือของประเทศไทยจะได้รับการพิจารณาพิพากษาโดยศาลต่างประเทศซึ่งมีผู้พิพากษาเป็นไทย แต่กงสุลของประเทศนั้น ๆ มีสิทธิที่จะพิจารณาร่วมและออกความเห็นได้ และกงสุลจะใช้สิทธิถอนคดีไปพิจารณาเสียเองก็ได้ แต่ต้องถอนเสียก่อนที่ศาลต่างประเทศตัดสิน นอกจากนั้นยังได้ตั้งศาลคดีต่างประเทศขึ้นใหม่ในกรุงเทพฯ เพื่อพิจารณาคดีที่คนฝรั่งเศส อิตาลี หรือเดนมาร์กฟ้องคนไทยเป็นจำเลยอีกด้วย

การเรียกร้องเอกราชในการศาลคนในสมัยที่ ๒

เนื่องจากคนในบังคับฝรั่งเศสซึ่งอยู่ทางภาคเหนือของราชอาณาจักรไทยต้องตกอยู่ใต้อำนาจของศาลต่างประเทศทั้งแล้วแล้ว ส่วนคนในบังคับฝรั่งเศสที่อยู่ในภาคอื่นคงอยู่ใต้อำนาจของศาลกงสุล อันก่อให้เกิดความแตกต่างกันระหว่างสิทธิของคนในบังคับฝรั่งเศส

ด้วยกันเองในประเทศไทย ประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศสจึงได้ทำสนธิสัญญาฉบับ ค.ศ. ๑๘๐๗ ให้คนในบังคับฝรั่งเศสที่เป็นชาวอาเชียนซึ่งอยู่ในประเทศไทยทั้งหมดขึ้นอยู่ในอำนาจศาลต่างประเทศทั้งในคดีแพ่งและคดีอาญา ส่วนสิทธิถอนคดีจากศาลต่างประเทศไปให้กงสุลวินิจฉัยเสียเองเพื่อประโยชน์ของคนในบังคับฝรั่งเศสนั้น ได้ตกลงกันให้หมดสิ้นไปเมื่อประเทศไทยได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายหรือกฎหมายอื่นเป็นหลักในเรื่องต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้เองเมื่อได้ประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญาเมื่อ ร.ศ. ๑๒๗ แล้ว สิทธิของกงสุลฝรั่งเศสที่จะถอนคดีอาญาเกี่ยวกับคนในบังคับฝรั่งเศสไปจากศาลต่างประเทศก็เป็นอันหมดไป ในขั้นนี้ อย่างไรก็ตามสนธิสัญญาฉบับนี้ให้อำนาจศาลไทยพิจารณาพิพากษาได้แต่เฉพาะคดีที่ชาวอาเชียนในบังคับฝรั่งเศสเป็นคู่ความเท่านั้น คนฝรั่งเศสแท้จึงคงอยู่ให้อำนาจศาลกงสุลในกรุงเทพฯ หรือศาลต่างประเทศที่เข้างใหม่ไปตามเดิม

ในปี ค.ศ. ๑๘๐๘ ประเทศอังกฤษได้ทำสนธิสัญญาคืนอำนาจศาลให้แก่ประเทศไทยอีกชั้นหนึ่ง ตามสนธิสัญญาฉบับนี้ศาลต่างประเทศของไทยมีอำนาจเหนือคนในบังคับอังกฤษทั้งหมดในประเทศไทย และคนอังกฤษต้องอยู่ใต้กฎหมายไทยด้วย นอกจากนี้อังกฤษตกลงให้ศาลต่างประเทศหมดสิ้นไปเมื่อประเทศไทยประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญา กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายวิธีพิจารณา และธรรมนูญศาลเสร็จสิ้น แต่ในกรณีที่คุณอังกฤษโดยกำเนิดหรือโดยแปลงชาติเป็นคู่ความ ต้องมีที่ปรึกษาชาวยุโรปนั่งพิจารณาพิพากษาในฐานะเป็นผู้พิพากษาอยู่ด้วย และในคดีที่คนอังกฤษเท่านั้นเป็นจำเลย ต้องถือความเห็นของที่ปรึกษาชาวยุโรปเป็นคำบังคับ

ในปี ค.ศ. ๑๘๑๓ ประเทศเนเธอร์แลนด์ได้ทำสนธิสัญญาอีกฉบับหนึ่งกับประเทศไทย คืนอำนาจศาลเกือบทั้งหมดให้แก่ประเทศไทยตามทำนองเกี่ยวกับสนธิสัญญาฉบับปี ค.ศ. ๑๘๐๘ ของอังกฤษ

การเรียกร้องเอกราชในการศาลคืนในสมัยที่ ๓

ในสมัยที่ ๓ นี้ ประเทศบางประเทศได้เรียกร้องเอกราชในการศาลของประเทศไทย อย่างบริบูรณ์ ทั้งนี้เริ่มด้วยการที่ประเทศไทยภายใต้การนำของ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ประกาศสงครามกับประเทศเยอรมนีและออสเตรียฮังการี เมื่อประเทศไทยประสบชัยชนะและลงนามในสัญญาสันติภาพกับประเทศทั้งสองนั้นในปี ค.ศ. ๑๙๑๘ ประเทศทั้งสองนั้นได้ยอมเลิกสิทธิต่าง ๆ ที่ตนเคยมีอยู่ในประเทศไทยตามสนธิสัญญาเก่า ๆ รวมทั้งสิทธิในเรื่องอำนาจศาลด้วย ผลจึงเป็นว่าตั้งแต่ขณะนั้นมาประเทศไทยกลับมีเอกราชในการศาลอย่างบริบูรณ์เท่าที่เกี่ยวกับคนชาติเยอรมนีและออสเตรีย ฮังการี ในประเทศไทย ต่อมาหาประเทศอีกประเทศหนึ่งคือสหรัฐอเมริกาที่มีความเห็นอกเห็นใจประเทศไทยในการที่ต้องทำสัญญาอันเป็นการผูกมัดเอกราชของตนเองในกาลก่อน จึงได้ยินยอมเปลี่ยนสนธิสัญญาใหม่กับประเทศไทยเมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๐ (พ.ศ. ๒๔๖๓) รัฐบาลไทยและอเมริกันและยินยอมที่จะให้คนอเมริกันที่อยู่ในประเทศไทยปฏิบัติตามกฎหมายไทยเช่นเดียวกับคนไทยในส่วนที่เกี่ยวกับอำนาจศาล สหรัฐอเมริกากับประเทศไทยได้ทำพิธีสาร (Protocol) กันไว้เป็นพิเศษ รัฐบาลเอกราชในการศาลของประเทศไทยอย่างสมบูรณ์ แต่มีข้อสงวนไว้ว่าจนกว่าประเทศไทยจะได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณา และกฎหมายว่าด้วยธรรมนูญศาลยุติธรรมเสร็จสิ้นแล้ว และอีก ๕ ปีภายหลังจากนั้น พนักงานสอบสวนทุกหรือกองศาลอเมริกันมีสิทธิที่จะขอถอนคดีแพ่งและอาญาที่คนอเมริกันเกี่ยวข้องเป็นจำเลยไปจากศาลไทยนอกจากศาลฎีกาได้เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม ในกรณีที่มีการถอนคดีดังกล่าวนี้ให้ศาลกงสุลอเมริกันคงมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีนั้นไปตามกฎหมายอเมริกัน เว้นแต่ในเรื่องที่ประเทศไทยได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายหรือกฎหมายเฉพาะกาล และได้ส่งกฎหมายนั้น ๆ ให้สถานทูตอเมริกันที่กรุงเทพฯ ทราบแล้ว ก็ให้ใช้กฎหมายไทยเช่นว่านั้นบังคับ การที่สหรัฐอเมริกาตกลงมอบเอกราชในการศาลคืนให้แก่ประเทศไทยในหลักการ แต่ยังคงสงวนสิทธิที่จะให้พนักงานทุกหรือกองศาลอเมริกันถอนคดีบาง

ประเภทไปจากศาลไทยได้ภายในเวลาที่กำหนดไว้นั้น แสดงว่าพวกฝรั่งเห็นว่า อำนาจอศาลเป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวแก่สิทธิและเสรีภาพของประชาชน เพราะชีวิตและทรัพย์สินสมบัติของประชาชนในประเทศหนึ่งๆ จะได้รับความคุ้มครองดีเพียงไร ก็ย่อมแล้วแต่ว่า กฎหมายและศาลของประเทศนั้นๆ ซึ่งมีหน้าที่แปลกฎหมาย มีคุณภาพและความมั่นคงดีเพียงไรด้วย เมื่อสหรัฐอเมริกาได้มีแก้ไขแก้ไขเปลี่ยนแปลงสนธิสัญญาทางไมตรีกับประเทศไทยเสียใหม่โดยรับรองหลักเอกราชอันสมบูรณ์และการถือสิทธิเท่าเทียมกันเช่นนั้น ต่อมาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๖ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๘ ประเทศอื่นๆ ที่มีทางไมตรีกับประเทศไทยก็พากันคล้ายตามและยอมเปลี่ยนแปลงสนธิสัญญาทางไมตรีใหม่ทุกประเทศ โดยต่างรับรองหลักเอกราชเท่าเทียมกันของประเทศไทยทุกประการ และยินยอมให้คนชาติและในบังคับของตนอยู่ใต้อำนาจอกฎหมายและศาลไทยทั้งในคดีแพ่งและอาญาโดยบริบูรณ์ แต่คงสงวนสิทธิที่จะถอนคดีที่คนชาติของประเทศนั้นๆ เป็นจำเลยได้ภายในเวลา ๕ ปีนับจากเวลาที่ประเทศไทยประกาศใช้ประมวลกฎหมายสำเร็จบริบูรณ์แล้วเช่นเดียวกับที่สหรัฐอเมริกาได้สงวนไว้

การเรียกร้องเอกราชในการศาลคืนมาได้ โดยบริบูรณ์ในสมัยที่ ๔

สภาพการณ์เกี่ยวกับเอกราชในการศาลคงเป็นไปดังกล่าวข้างต้น จนกระทั่งเกิดเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นประชาธิปไตยขึ้นในประเทศไทย เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ รัฐบาลในระบอบใหม่ถือเอกราชของประเทศไทยในด้านการเมือง การเศรษฐกิจ และการศาลเป็นของสำคัญที่จะทำให้ประเทศชาติดำเนินไปสู่ความเจริญได้โดยรวดเร็ว จึงได้ร่างประมวลกฎหมายต่าง ๆ ของไทยที่ยังคงค้างอยู่จนเสร็จบริบูรณ์และประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ซึ่งตามสนธิสัญญาที่ทำไว้กับประเทศต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น จะทำให้ประเทศเหล่านั้นหมดสิทธิถอนคดีไปจากศาลไทยในวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ คือ ๕ ปีภายหลังวันประกาศใช้ประมวลกฎหมายฉบับสุดท้าย แต่พอเวลาล่วงผ่านไปก็เพียง ๒ ปี ประเทศอังกฤษก็แสดงเจตนาที่ต่อประเทศไทยโดยขอสงวนสิทธิถอนคดีเป็น ประเทศแรกเมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๐ ต่อ

จากนั้นประเทศอื่นๆ ก็พากันสละสิทธิฉันทนคึกจากศาลไทยเช่นเดียวกัน โดยประเทศปอร์ตุเกส สละสิทธิเป็น ประเทศสุดท้ายเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ จึงเป็นอันว่าประเทศไทย ได้กลับมีเอกราชทางการศาลอย่างสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่งดังแต่ก่อนนั้น ภายหลังที่ได้เสียเอกราช ทางนี้ให้แก่อังกฤษไปเป็นประเทศแรกเมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๕ (พ.ศ. ๒๓๙๘) เป็นเวลาถึง ๘๓ ปี

การที่เราถูกข่มทอนเอกราชในการศาลนี้ ถ้าจะพูดไปโดยความยุติธรรม จะโทษพวกฝรั่งว่าเขาเปรียบเราฝ่ายเดียวก็ไม่ถูก เพราะเขาก็ต้องป้องกันผลประโยชน์ของเขา อย่างเต็มที่ กฎหมายไทยแต่เดิมนั้นมีอยู่ไม่พอเพียงที่จะใช้บังคับแก่กรณีทั้งปวงที่อาจเกิดขึ้น ในสังคมปัจจุบันได้ ทั้งไม่ได้จัดไว้เป็นหมวดหมู่ ยากแก่การศึกษาค้นคว้า และบางอย่าง ก็ทันสมัยเช่นการพิจารณาคดีโดยใช้จำรับคนครบาล เพื่อยืนยันคำจำเลยในคดีอาญาให้รับ สารภาพโดยใช้วิธีทรมานต่างๆ โดยการข่มขมิ้นทอกละหรือการใช้วิธีพิสดารพยานโดยให้ คำน้าลุยไฟเป็นต้น ซึ่งพวกฝรั่งไม่สามารถจะยอมให้ใช้แก่คนของเขาได้ และการที่ถูก เขายึดทอนเอกราชในการศาลนี้ กลับเป็นผลดีที่ไทยบังคับให้เราต้องรีบปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย และกิจการศาลของเราเสียใหม่ เพื่อให้เข้าแนวกฎหมายและการศาลในอารยประเทศ อนึ่งการที่ฝรั่งจำกัดและควบคุมเอกราชในการศาลของเราไว้เป็นเวลานานนั้น ก็ย่อมแสดง อยู่ในตัวว่า เอกราชในการศาลเป็นของสำคัญซึ่งจะต้องใช้และรักษาไว้ด้วยความระมัด ระวัง เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับร่างกายชีวิต และทรัพย์สินสมบัติของคนทั้งประเทศ เรา ทุกคนพึงช่วยกันรักษาเอกราชทางศาลไว้ด้วยความหวงแหน อย่าให้ผู้ใดมาทำลาย ได้อีก.

การต่อสู้เพื่อเอกราชทางการศาลของไทย*

ถาวร โพธิ์ทอง

เจ้าหน้าที่ ก.ต.

นับแต่มาว่า โศปโโสได้นำกติกาคณะที่เรื่องเมืองจีนไปเล่าลือว่าเป็นประเทศค้าขาย
ก็มีคนฮั่นพยายามหาทางที่จะเข้าไปมีอำนาจทางการเมืองการค้าในภาคตะวันออกบ้าง ทั้งโดยวิถีทาง
สงบและด้วยการใช้กำลัง ความพยายามของพ่อค้าอังกฤษบรรลุถึงจุดหมายเมื่อเกิดสงคราม
ฝิ่น และอังกฤษได้ทำสนธิสัญญากับจีนที่เมืองนานกิงเมื่อ ค.ศ. ๑๘๔๒ ซึ่งเป็นผลให้หัว
เมืองชายทะเลของจีนมีความสำคัญต่อการค้ากับต่างประเทศมากยิ่งขึ้น ต่อมาจีนก็ต้องทำ
สัญญากับต่างประเทศอีกหลายฉบับเป็นผลให้ประเทศจีนตกอยู่ภายใต้ระบอบสภาพนอกอาณา-
เขตซึ่งมุ่งหมายที่จะคุ้มครองพวกพ่อค้าชาติตะวันตก ต่อมาใน ค.ศ. ๑๘๕๓ เมื่อนาย
พลเรือเพอร์รี่บุกเข้าไปในน่านน้ำของประเทศญี่ปุ่น ก็เป็นเครื่องหมายแสดงว่าการค้า
ระหว่างชาติตะวันตกและญี่ปุ่นได้เริ่มมีขึ้น และหลังจากนั้นไม่ช้า ชาติตะวันตกก็เข้ามาทำ
สัญญาต่าง ๆ กับพวกโซกุน เป็นเหตุให้ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเพิ่งตื่นจากความหลับใหลต้องตกอยู่
ในระบอบ สภาพนอกอาณาเขต เช่นเดียวกัน

ประเทศไทย ถึงแม้จะตั้งชื่อน้อยระหว่างประเทศอินเดียและจีนก็ตาม ก็หาได้ถูก
มองข้ามไปไม่ อังกฤษได้เข้ามาเชิญชวนให้พระมหากษัตริย์ไทยทำสนธิสัญญาด้วยเงินได้ใน
ค.ศ. ๑๘๕๕ สัญญานี้ระบุว่ามีความมุ่งหมายที่จะยังผลความเจริญก้าวหน้าอย่างลึกซึ้งและ
แผ่ไพศาลแก่ประเทศไทย ขกัญญูติในสนธิสัญญานี้มีว่า “บรรดาคนในบังคับอังกฤษ
ที่เข้ามายังประเทศไทย จะได้รับความคุ้มครองและความช่วยเหลืออย่างเต็มที่จากรัฐบาลไทยให้สามารถพำนักอยู่ในประเทศไทยโดยปลอดภัย และประกอบการค้า

* แปลจาก Siam's Fight for Sovereignty ของพระยาถวัลย์ไมตรี (ดร. ฟรานซิส บี. แซร์)

ด้วยความสะดวกทุกประการ” และระบุว่าคนไทยในบังคับอังกฤษทุกคนได้รับการยกเว้น ไม่อยู่ในอำนาจศาลไทย และไทยจะไม่ขึ้นภาษีขาเข้าแก่สินค้าอังกฤษเกินร้อยละ ๓ ในสมัยนั้นรู้สึกกันว่าข้อสัญญาเหล่านี้ไม่เป็นภาระเท่าใด เรื่องอำนาจศาลคงรู้สึกเหมือนเป็นวิธีที่วางไว้ฉลาด กำหนดขอบเขตไว้เหมาะแก่ภาวะการณ์สมัยนั้น ซึ่งศาลไทยยังไม่มีความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับการศาลยุติธรรมและวิธีทางต่างๆ ของประเทศฝ่ายตะวันตกอย่างใดเลย เรื่องภาษีร้อยละ ๓ นั้นแล้ว ก็ดูมากพอแล้วแก่ความต้องการอย่างธรรมดาสามัญของประเทศที่ยังก้อยความเจริญ แต่น่าเสียดายอยู่ที่ว่า ผู้ที่ทำสนธิสัญญามักเอาข้างเดียวเดินเลื้อยไปที่ไม่จำกัดเวลาใช้สนธิสัญญาได้เลย วิธีการสำหรับเลิกสนธิสัญญาหรือแก้ไขสนธิสัญญาที่จะทำอย่างใดไม่ได้ เว้นแต่ภาคีสันธิสัญญาทั้งสองฝ่ายจะให้ความยินยอม

เมื่อได้ทำสนธิสัญญากับอังกฤษแล้ว ประเทศไทยก็ไม่อาจปฏิเสธการทำสนธิสัญญากับประเทศอื่นที่มีอำนาจได้ ทั้งนี้ระหว่างปี ค.ศ. ๑๘๕๖ ถึง ค.ศ. ๑๘๗๐ ประเทศไทยจึงทำสนธิสัญญาในทำนองเดียวกันนี้กับสหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เคนมาร์ค ปอร์ตุเกส เนเธอร์แลนด์ เยอรมนี สวีเดนและนอร์เวย์ เบลเยียม อิตาลี ออสเตรเลีย ชิลี และสเปน สนธิสัญญาที่ทำกับประเทศเหล่านี้เป็นแบบใกล้เคียงกับฉบับที่ทำกับอังกฤษ สนธิสัญญาทุกฉบับไม่มีกำหนดเวลา ข้อผูกมัดต่าง ๆ จึงเลิกไม่ได้ และไม่มีที่สิ้นสุด

ในระยะเกือบปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง โดยพระปรีชาสามารถของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการสร้างทางรถไฟ เปิดการสื่อสารทางไปรษณีย์โทรเลขกับโลกภายนอก จัดวางโครงการชลประทาน เลิกทาสและเลิกโรงบ่อน จัดการศึกษาแบบตะวันตก ปรับปรุงกระทรวงทบวงกรมตามแบบแผนสมัยใหม่หมด จัดระบบการศาลใหม่ และแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นจัดร่างประมวลกฎหมาย ตามแบบอย่างที่ดีที่สุดของประเทศตะวันตก ด้วยเหตุนี้ในระยะต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ไทยจึงกลายเป็นประเทศที่มีความก้าวหน้าตามแบบความเจริญฝ่ายตะวันตก และพร้อมที่จะเข้าร่วมอยู่ในสังคมกับนานาชาติตะวันตก

พร้อมกับการปฏิรูปอย่างสำคัญเหล่านี้ ก็ได้มีการปลดปล่อยภาระเงื่อนไขในสนธิสัญญาต่าง ๆ ที่ทำไว้ในอดีตไปเป็นอันมาก แต่ข้อจำกัดต่าง ๆ ในสนธิสัญญาก็ยังคงอยู่ ไม่แต่คงอยู่เท่านั้น ยังมีการตีความบทบัญญัติในสนธิสัญญาให้รุนแรงหนักขึ้นไปอีก บทบัญญัติในสนธิสัญญาที่ว่า ให้พิจารณาการค้าชาวต่างประเทศในศาลกงสุลนั้น แรกเริ่มก็มุ่งที่จะอำนวยความสะดวกแก่ทั้งสองฝ่ายระหว่างชาวไทยกับชาวต่างประเทศ กลับถูกตีความว่าไม่เพียงแต่ให้สิทธิชาวต่างประเทศไม่ต้องขึ้นศาลไทยเท่านั้น แต่ชาวต่างประเทศเหล่านี้ไม่อยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายไทยที่เขาไม่ยอมรับอีกด้วย แม้กระนั้นข้อบกพร่องเหล่านี้แค่แรกก็มุ่งให้จำกัดเฉพาะชาวยุโรปเท่านั้น ซึ่งเป็นภาวะที่ต้องอดทนกันมากอยู่แล้วร้ายไปกว่านั้น บรรดาชาติตะวันตกยังยืนยันที่จะให้คนอาเซีย ซึ่งเป็นพลเมืองประเทศอาณานิคมของตนอยู่ในข่ายยกเว้นด้วย โทษนี้ของกฎหมายที่ว่าเป็นคนในบังคับ การที่รวมเอาคนพื้นเมืองที่มีอารยธรรมเป็นชาวยุโรปโดยกำเนิดเข้าไว้ด้วยเช่นนี้ ปรากฏเหตุผลและความเป็นธรรมอย่างแท้จริง และชักนำบุคคลเหล่านี้ให้มีความรู้สึกเอินเอียงไปว่า ถึงแม้ตนจะไม่ปฏิบัติตามกฎหมายไทยก็ไม่มีโทษภัยอันใด เมื่อเป็นเช่นนั้น ชาวจีนที่มาจากมลายาเกอ ชวามีฟจากอินเดีย ชาวพื้นเมืองจากเกาะชวา ชาวจีนจากเมืองมาเก๊าอาณานิคมของโปรตุเกส ชาวพม่า เขมร ญวน ก็ที่ เหล่านี้ก็ได้รบยกเว้นไม่ต้องขึ้นศาลไทย และในบางกรณีไม่อยู่ในบังคับกฎหมายไทยด้วย แม้ว่าจะมีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทยก็ตาม เมื่อข้อบกพร่องดังกล่าวให้ความสะดวกและประโยชน์เช่นนี้จึงปรากฏว่ามีชาวจีน แม้คนไทยโดยกำเนิดเองในบางกรณี ได้ไปติดต่อกับสถานทูตต่างประเทศขอจดทะเบียนเป็น “บุคคลในอารักขา” ของชาติภาคีแห่งสนธิสัญญา

เนื่องจากปัญหาเรื่องคนในบังคับและคนในอารักขาของต่างประเทศ ซึ่งไม่อยู่ในบังคับของกฎหมายและศาลบ้านเมืองได้ขยายขอบเขตกว้างขวางออกไปไม่มีที่สิ้นสุดเช่นนั้น ประเทศไทยจึงเริ่มตระหนักว่ากฎหมายฉบับใดก็ตามแม้จะมีความสำคัญเพียงใด ถ้ากระทบกระเทือนถึงคนในบังคับหรือคนในอารักขาของประเทศในยุโรปโดยตรงแล้ว จะไม่มีผลใช้บังคับได้โดยถ้าประเทศเหล่านั้นไม่ให้ความยินยอม ตอนที่ประเทศไทยประกาศใช้กฎหมาย

ว่าด้วยการศึกษา ซึ่งทำให้มีการศึกษาภาคบังคับทั่วไป ก็ยังมีบางประเทศในยุโรปปฏิเสธไม่ยอมรับรัฐธรรมนูญฉบับนี้ เพราะว่าผลของกฎหมายนี้กระทบกระเทือนความรู้สึกประเพณีของชาวอิสลามที่อยู่ในบังคับของประเทศนั้นที่ว่าบังคับให้เด็กผู้หญิงไปโรงเรียนระหว่างเดือนถือบวช รอมะดอน ผลก็คือกฎหมายนี้ไม่อาจใช้บังคับแก่เด็กเหล่านั้นได้ เรื่องกฎหมายคุ้มครองเครื่องหมายการค้าก็เช่นเดียวกัน นับแต่ได้ประกาศใช้ตามกฎหมายนี้ก็มีค่าเพียงเป็นตัวหนังสือเท่านั้นเพราะผู้ละเมิดกฎหมายนั้นส่วนมากเป็นคนต่างด้าว และประเทศไทยไม่สามารถชักจูงให้ประเทศภาคีสันติสัญญายอมรับรัฐธรรมนูญนี้ได้ คนในบังคับของประเทศหนึ่งจึงได้รับประโยชน์จากการละเมิดเครื่องหมายการค้ามากมาย แม้แต่กฎหมายที่เห็นได้ชัดว่าจำเป็น เช่นข้อบังคับของกรมตำรวจเกี่ยวกับการแก้ไขสิ่งขบถพรองต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร ก็ถูกสละหนาทูตต่างประเทศหลายแห่งไม่เห็นด้วย ม่อยครั้งที่เกี่ยวข้องกฎหมายประกาศใช้ไม่ได้ หรือว่าจะประกาศใช้ก็เสียเวลาล่าช้าไปอย่างน่าท้อใจที่สุด

ใช่แต่เท่านั้น สิทธิยกเว้นในสันติสัญญาเหล่านั้นยังเป็นที่พึงพิงอย่างสำคัญสำหรับผู้กระทำผิด เช่นสมมติว่านายชูชงอยากกระดกขอสั่งสิ่งผิดเถื่อนเข้ามาทางชายแดนทางภาคเหนือ หรือนายอับดุลกาซิมต้องการจะเบียดเบียนการพนันโดยไม่ต้องเสี่ยงในเวลาตำรวจเข้ามาเกี่ยวข้อง เขาก็อาจทำได้ถ้าผลลพพอ เพียงแต่มีใบสำคัญคนต่างด้าวติดตัวไว้เท่านั้น

ข้อสัญญาเกี่ยวกับการเงินในสันติสัญญาที่ทำไว้ก็แทบชนไม้ได้พอๆ กัน การที่จะปรับปรุงการศึกษาให้แพร่หลายต้องใช้เงินงบประมาณมากสำหรับอบรมครูและเป็นเงินเดือนครูหลายพันคน ความก้าวหน้าและการเร่งเพิ่มทุนทรัพย์การทางเกษตรสำหรับประเทศที่ยังต้องความเจริญก็ต้องใช้เงินเป็นจำนวนมาก การจัดระเบียบบริหารงานศาลยุติธรรมให้มีสมรรถภาพก็ต้องการผู้พิพากษาที่ได้รับการฝึกอบรมมาอย่างดี และมีรายได้พอสมควร การตำรวจก็ต้องใช้เงินมากเช่นเดียวกับระเบียบข้อบังคับกรมตำรวจที่มีมากขึ้นเหมือนกัน ความเจริญก้าวหน้าจะมีขึ้นได้ต้องใช้เงิน จึงเริ่มเป็นที่ประจักษ์ว่า อุปสรรคความก้าวหน้าของประเทศอยู่ที่ภาวะการคลังของประเทศไม่อำนวยให้ เนื่องจากสันติสัญญาต่างๆ ที่ทำไว้

มีข้อกำหนดทางการเงิน ทั้งไม่สามารถใช้อำนาจศาลบังคับแก่ชาวต่างประเทศได้ เห็นได้ชัดว่าถ้าจะให้ประเทศไทยเจริญก้าวหน้าต่อไป จะต้องเลิกสนธิสัญญาเก่าเหล่านั้นเสีย

แต่ก็ดูเหมือนว่าไม่มีทางจะเป็นไปได้ ข้อเสนอนั้นก็ดี คำขอร้องก็ดี คำวิงวอนก็ดี ปรากฏจากผลทั้งสิ้น เนื่องจากสนธิสัญญาเหล่านั้นทำไว้เพื่อประโยชน์ของพวกพ่อค้า ไม่มีกำหนดเวลา ไม่มีเงื่อนไขแห่งการสิ้นสุด ประเทศไทยจึงตกอยู่ในสภาพที่หมดหนทางผู้ใดสามารถปลดเปลื้องตนให้เป็นอิสระจากข้อจำกัดต่าง ๆ ในสนธิสัญญาทำนองเดียวกับประเทศไทยได้ ก็เพราะผู้ใดได้พิสูจน์ให้เห็นว่าตนมีพยานภาพทางทหารในการสงครามระหว่างกันกับผู้ใด แต่ประเทศไทยไม่มีกำลังทหารพอที่จะทำเช่นนั้นได้ แม้ว่าจะอยากจะทำเช่นนั้นบ้างก็ตาม

ใน ค.ศ. ๑๘๐๕ ประเทศไทยประสบผลสำเร็จในการทำสนธิสัญญากับฝรั่งเศส โดยฝรั่งเศสยอมให้คนอาเซียในบังคับและอารักขาของฝรั่งเศสอยู่ใต้อำนาจอศาลไทย แต่ประเทศไทยก็ต้องซื้อสิ่งนี้มาด้วยราคาแพง คือประเทศไทยต้องยอมตกลงว่า นับแต่บัดนี้เป็นต้นไปคนอาเซียในบังคับและอารักขาของฝรั่งเศสที่อยู่ในประเทศไทย จะมีสิทธิและเอกสิทธิเช่นเดียวกับคนไทยโดยกำเนิดทุกประการ ยิ่งกว่านั้นยังให้กงสุลฝรั่งเศสมีสิทธิที่จะถอนคนจากศาลไทยไปพิจารณาเสียเองได้ทุกคดี ถ้าจำเลยเป็นคนในบังคับหรืออารักขาฝรั่งเศสที่จดทะเบียนไว้ยังสถานกงสุลฝรั่งเศสก่อนปี ค.ศ. ๑๘๐๗ และถ้าจำเลยนั้นชู้หรือธิดาค่าพิพากษาของศาลไทย สนธิสัญญาระบุว่าในคำพิพากษาศาลอุทธรณ์จะต้องมีผู้พิพากษาชาวยุโรป ๒ คนลงนามร่วมด้วย สนธิสัญญาตอนสุดท้ายระบุว่า พรหมแดนระหว่างไทยกับอินโดจีนจะต้องมีการปรับปรุงเสียใหม่ให้ถูกต้อง ครั้นนั้นประเทศไทยต้องยอมยกเมืองพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ ให้แก่ฝรั่งเศส แต่ในส่วนที่เกี่ยวกับคนในบังคับฝรั่งเศสซึ่งไม่ใช่ชาวอาเซียก็ยังคงมีสิทธิแห่งสภาพนอกอาณาเขตอยู่ตามเดิม ข้อสัญญาที่เกี่ยวข้องเรื่องภาษีซึ่งทำไว้กับฝรั่งเศสในสนธิสัญญานี้ ค.ศ. ๑๘๕๖ ก็ยังมีผลใช้บังคับอยู่อย่างเต็มที่เช่นเดียวกัน

ใน ค.ศ. ๑๕๐๕ ประเทศไทยก็ได้ทำสนธิสัญญาในลักษณะคล้ายกันนี้กับอังกฤษ อย่างไรก็ตามก็มีผลใช้บังคับได้ทั้งชาวอังกฤษและชาวอาเซียที่อยู่ในบังคับอังกฤษ ตามสนธิสัญญานี้อังกฤษยอมสละสิทธิแห่งสภาพนอกอาณาเขตของคนในบังคับอังกฤษเสียทั้งสิ้น แต่ประเทศไทยได้สิ่งนี้มาด้วยราคาแพงกว่ารายก่อน คือต้องยอมให้คนในบังคับอังกฤษที่อยู่ในประเทศไทยมีสิทธิและเอกสิทธิเช่นเดียวกับคนไทยโดยกำเนิด และกงสุลอังกฤษมีสิทธิที่จะถอนคนจากศาลไทยไปพิจารณาเสียเองได้ ถ้าจำเลยเป็นคนในบังคับอังกฤษที่จดทะเบียนไว้ก่อนแล้วถึงวันทำสนธิสัญญา และคดีนั้นไม่อยู่ในขอบเขตของกฎหมายไทยที่ประกาศใช้ตามปกติ นอกจากนั้นสนธิสัญญากำหนดด้วยว่า ในทุกคดีที่คนในบังคับอังกฤษเป็นจำเลยต้องมีที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรปนั่งพิจารณาในฐานะเป็นผู้พิพากษาด้วย และถ้าจำเลยนั้นไม่ใช่ชาวอาเซีย ศาลต้องพิพากษาตามความเห็นของที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรป ผลของสนธิสัญญานี้ประเทศไทยต้องยอมยกดินแดนรัฐกลันตัน ตรังกานู และปลิศ ให้แก่อังกฤษ และข้อกำหนดในเรื่องที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรปนั้นก็ไม่มีจำกัดเวลาเสียด้วย ส่วนข้อสัญญาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องภาษีในสนธิสัญญาเก่ายังคงมีผลใช้บังคับตามเดิม รวมความแล้วประเทศไทยต้องให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่อังกฤษต้องการ เพื่อให้ได้มาซึ่งเอกราชทางการศาลบางส่วนเท่านั้น ส่วนเอกราชทางการคลังดูเหมือนว่าอยู่ห่างไกลออกไปยิ่งกว่าเก่าเสียอีก

เวลาผ่านไปอีก ๘ ปี ดูเหมือนว่าไม่มีทางที่จะแก้ไขสนธิสัญญาได้อีกเลย ในปี ค.ศ. ๑๕๑๑ ประเทศไทยได้เข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตรประกาศสงครามกับเยอรมนีในสงครามโลกครั้งแรก และส่งกองทหารอาสาซึ่งส่วนใหญ่เป็นทหารอากาศไปยังประเทศฝรั่งเศส ครั้นฝ่ายสัมพันธมิตรชนะสงคราม ประเทศไทยได้มีโอกาสเข้าร่วมประชุมโต๊ะกลมที่เมืองแวร์ซายส์ด้วย ผู้แทนของไทยได้เรียกร้องต่อที่ประชุมว่า “เราทั้งหลายได้ร่วมกันเคียงบ่าเคียงไหล่ต่อสู้เพื่อสิทธิของอนประเทศและมนุษยธรรม เราได้ช่วยชาวประกาศอยู่เสมอว่าเรากำลังต่อสู้เพื่อป้องกันมิให้ชาติที่มิกำลังเข้มแข็งชาติที่อ่อนแอกว่า และเพื่อขจัดความอยุติธรรมที่มีมาแต่อดีตอันนำมาซึ่งสงคราม ถ้าคำประกาศนี้เป็นจริง จะเป็นการถูกต้องและชอบธรรมหรือไม่ที่ประเทศสยามควรจะได้มีอิสระเสรี พ้นจากข้อจำกัดต่าง ๆ ในสนธิ

สัญญาอันล้ำสมัยนั้นเสียที เพราะไม่มีเหตุผลใดๆ เลยที่จะใช้สนธิสัญญานั้นต่อไปในเมื่อสภาพการณ์ต่าง ๆ ในประเทศสยามได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว” บรรดานักการทูตทั้งหลายในที่นั้นก็ได้แต่พุก่ายเบี่ยงกันไปมา ที่ใช้คำพูดอันไพเราะก็มีบ้าง มีประธานาธิบดีวิลสันผู้เคียวเท่านั้นที่ได้แสดงท่าทีอันแน่นอนออกมา ท่านกล่าวว่า “ตามที่ท่านกล่าวมานั้นเป็นการถูกต้อง อเมริกาจะทำสนธิสัญญาให้ใหม่โดยสละสิทธิแห่งสภาพนอกอาณาเขตที่มีอยู่เสียทั้งสิ้น อเมริกาจะให้สนธิสัญญาอย่างยุติธรรม โดยสมัครใจ ปราศจากการเรียกร้องสิ่งตอบแทน” นี่เป็นสัญญาลักษณะที่ปรากฏขึ้นใหม่ในวงการทูตนานาชาติว่า ความยุติธรรมและสิทธิของประชาชาติทั้งหลายนั้นมีความหมายยิ่งกว่าคำพูดที่ไร้สาระ

ใน ค.ศ. ๑๙๒๐ ประธานาธิบดีวิลสันได้ทำสนธิสัญญานี้ใหม่กับประเทศไทย ตามที่ให้สัญญาไว้ โดยมีได้เรียกค่าตอบแทนและปราศจากข้อขัดแย้งในใดๆ ทั้งสิ้น โดยที่ตระหนักว่าประเทศไทยมีสมรรถภาพในการศาลยุติธรรมเพียงพอแล้ว อเมริกาจึงยอมสละสิทธิแห่งสภาพนอกอาณาเขตทั้งหมด มีเงื่อนไขแต่เพียงว่า ในคดีที่ชาวอเมริกันยื่นคู่ความ ถ้าคู่ความชาวอเมริกันร้องขอ กองศาลอเมริกันพิจารณาเห็นเป็นการจำเป็นเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมแล้ว มีสิทธิถอนคดีนั้นจากศาลไทยได้ ทั้งนี้เห็นว่าประเทศไทยจะได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายยุติคดีแล้วเป็นเวลา ๕ ปี แต่ตามความจริงแล้ว นับแต่ใช้สนธิสัญญานี้ขึ้น กองศาลอเมริกันไม่เคยใช้สิทธิดังกล่าวเลย การที่ระบุเงื่อนไขไว้ในสนธิสัญญาก็เพื่อเป็นหลักประกันแก่ชาวอเมริกันว่า เขาจะไม่ได้รับความไม่เป็นธรรมที่อาจจะเกิดขึ้นได้ และด้วยความมั่นใจในกิจการศาล ประเทศไทยก็ยอมให้เงื่อนไขด้วยความยินดียิ่งกว่านั้นสนธิสัญญานี้ได้ยกเลิกสนธิสัญญานี้เก่า ค.ศ. ๑๘๘๕ โดยสิ้นเชิง อนึ่ง อเมริกาได้ยอมรับรู้เอกราชทางการคลังของไทย โดยยอมให้ไทยวางพิกัดอัตราภาษีเข้าแก่สินค้าของอเมริกาได้ตามที่เห็นสมควร ทั้งนี้เพื่อนำทางให้ประเทศอื่นทำสนธิสัญญาทำนองเดียวกันนี้บ้างโดยไม่เรียกสิ่งตอบแทน สนธิสัญญานี้ขึ้นต้นอายุเมื่อครบ ๑๐ ปีแล้ว โดยภาคีสนธิสัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งขอกกล่าวล่วงหน้า ๑ ปี สนธิสัญญานี้ยังได้ระบุไว้

ชัดแจ้งว่า เมื่อสนธิสัญญานี้สิ้นสุดลงแล้วจะไม่นำสนธิสัญญาฉบับเก่ามาใช้บังคับอีก
อเมริกาได้นำไปแล้ว สู้วิถีทางแห่งอิสระภาพ

หลังจากที่ไกลงนามในสนธิสัญญากับอเมริกาแล้ว ประเทศไทยก็ติดต่อกับ
อังกฤษและฝรั่งเศสขอให้ดำเนินการตามอย่างอเมริกาบ้าง อังกฤษตอบว่า ได้ทำสนธิสัญญา
ผ่อนปรนให้ไทยไปแล้วเท่าเทียมกับที่ประเทศมหาอำนาจยอมให้เมื่อ ค.ศ. ๑๘๐๕ แล้ว ฉะนั้น
ข้อเรียกร้องใดๆ ที่จะให้แก้ไขสนธิสัญญาอีกจึง “น่าจะมึลลักษณะเป็นการชิงสุกก่อนห่าม”
ส่วนคำตอบของฝรั่งเศสนั้นเป็นที่น่าพอใจอยู่ แต่ดูเหมือนจะมีหวังน้อยที่จะสำเร็จได้ เวลา
ล่วงไปอีก ๓ ปีก็ยังมีไกล่เกล็ดความสำเร็จเข้าไปเลย สนธิสัญญาฉบับใหม่ที่จะทำกับฝรั่งเศส
นั้นย่อมเกี่ยวพันไปถึงสัมพันธภาพระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้านทางตะวันออก คือ
อินโดจีนของฝรั่งเศสด้วย จึงมีปัญหาซึ่งทำความยุ่งยากเพิ่มขึ้นอีกหลายประการ อาทิ
สถานการณ์ทางการเมืองในเมืองชานอย และความรู้สึกอ่อนไหวของชาวอินโดจีนขณะนั้นก็ทำ
ให้ฝรั่งเศสกังวลใจไม่อยากจะอะไรให้เป็นที่ขุ่นเคือง ในที่สุดจึงตกลงกันว่า ปัญหาต่างๆ
ที่เกี่ยวข้องอินโดจีนควรแยกออกจากหากจากสนธิสัญญาฉบับใหม่ที่จะทำกับฝรั่งเศส โดยให้
ยกเป็นร่างอนุสัญญาอีกฉบับหนึ่งต่างหาก และให้เจรจากันโดยตรงระหว่างกรุงเทพฯ กับ
ชานอย ดังนั้น กระบวนการต่างประเทศฝรั่งเศสจึงได้มอบให้อัครราชทูตฝรั่งเศสประจำ
กรุงเทพฯ ผู้มีลักษณะท่าทางเป็นคนอาหาญ และรอบรู้ในเรื่องของอินโดจีนเป็นอย่างดี
ดำเนินการเจรจาทำสนธิสัญญาฉบับใหม่ต่อไป และเมื่อ อัครราชทูตฝรั่งเศสได้เดินทาง
มาถึงกรุงเทพฯ เมื่อต้นปี ค.ศ. ๑๘๒๔ ก็ได้เร่งทำการเจรจากันอย่างจริงจัง

ระยะนั้น ในทางปฏิบัติดูเหมือนว่าระบบสภาพนอกอาณาเขตจะเป็นสิ่งที่ไร้เหตุผล
และน่ารำคาญมากยิ่งขึ้นทุกที ผลของสงครามโลกทำให้เยอรมัน และออสเตรียหมดสิทธิ
ที่มีอยู่ตามสนธิสัญญากับประเทศไทยก็จริง แต่ประเทศอื่นที่มีอำนาจในยุโรปอีก ๑๐ ประเทศ
ต่างทำหุวนลมต่อข้อเรียกร้องของไทยเสียสิ้น ต่างคงยืนบนสิทธิตามกฎหมายของตนอยู่
และถ้าประเทศไทยจะเชิญชวนประเทศเหล่านั้นทำสนธิสัญญาใหม่ โดยไม่ให้ผลประโยชน์

อะไรเป็นการตอบแทนที่ไม่มีทางที่จะเป็นไปได้ คุณเหมือนจะเป็นสิ่งที่แน่ชัดว่า ถ้าการดำเนินงานนี้มีทางที่จะเป็นผลสำเร็จ วิธีทางแห่งความสำเร็จนั้นก็มีอยู่ทางเดียว คือต้องไปเจรจากับกระทรวงการต่างประเทศต่างๆ ในยุโรปเหล่านั้นด้วยตนเองโดยตรง ถ้าดำเนินงานด้วยวิธีธรรมดาสามัญแล้วไม่มีทางสำเร็จได้ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะว่าเจ้าหน้าที่ผู้หน้าทุยผลิชอบในกระทรวงการต่างประเทศเหล่านั้นไม่ทราบสภาพการณ์ที่แท้จริงของประเทศไทย ซึ่งข้อนี้หลีกเลี่ยงไม่ได้ อีกประการหนึ่งเป็นของธรรมดาที่ผู้แทนทางการทูตของประเทศเหล่านั้นในกรุงเทพฯ ย่อมไม่สมควรที่จะสละเอกสิทธิ์ต่างๆ ที่เคยมีอยู่เป็นเวลานาน การเจรจาทำสนธิสัญญากับกรุงเทพฯ จะสะกิดกันความสำเร็จเสียตั้งแต่แรกเริ่มทีเดียว

ความคิดอันนี้ได้รับความสนับสนุนอย่างแข็งขันจากพระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศผู้ทรงพระปรีชาสามารถเข้มแข็ง และเจนจัดทางการทูตทั้งในอเมริกาและยุโรป พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงไว้วางพระราชหฤทัยแก่ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศให้เป็นผู้ดำเนินงานตามโครงการนี้ อันมีความสำคัญยิ่งแก่ประเทศชาติ ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศผู้ได้รับมอบหมายภารกิจนี้ ได้ออกเดินทางโดยทางเรือจากกรุงเทพฯ ในฤดูใบไม้ร่วงปี ค.ศ. ๑๙๒๔ และด้วยความร่วมมือช่วยเหลือจากผู้แทนทางการทูตของไทยในประเทศต่างๆ ได้ใช้เวลาในปีต่อมาทำการติดต่อเจรจากับกระทรวงการต่างประเทศต่างๆ ในยุโรป เพื่อชักจูงให้ประเทศเหล่านั้นยอมยกเลิกสิทธิต่างๆ ที่มีอยู่ในประเทศไทยเสีย

เราได้หวังไว้เป็นอย่างมากว่า การเจรจาทำสนธิสัญญากับฝรั่งเศสจะเสร็จสิ้นลงด้วยความสำเร็จ และลงนามในสนธิสัญญากับได้ก่อนที่เราจะออกเดินทางจากกรุงเทพฯ ทีเดียว แต่การเจรจามีข้อยุ่งยากมาก พอแก้ไขอุปสรรคไปได้ข้อหนึ่ง อุปสรรคใหม่ก็เกิดขึ้น และอุปสรรคที่เกิดขึ้นใหม่ทุกครั้ง ทำให้การเจรจาล่าช้า ถึงกระนั้นก็เป็นที่น่าเห็นใจว่าจะตกลงกันในร่างสนธิสัญญาได้ในตอนปลายฤดูร้อน ฝรั่งเศสยอมยกเลิกสนธิสัญญาฉบับเก่าหมด เว้นแต่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอินโดจีน ฝรั่งเศสยอมให้ประเทศไทยมีเอกราชทางศาล

โดยฝรั่งเศสมีสิทธิจำกัดในการถอนคดีจากศาลไทยและให้ประเทศไทยมีเอกราชทางการคลัง
ในการทำเกี่ยวกับสนธิสัญญาของอเมริกา ข้อสำคัญที่สุดคือ สนธิสัญญาฉบับใหม่นี้จะสิ้นสุด
ลงภายหลังจากเวลา ๑๐ ปี โดยการยกเลิกของภาคสนธิสัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ตอนที่
เราออกเดินทางจากกรุงเทพฯ นั้น เราเข้าใจว่าทุกสิ่งทุกอย่างคงจะเป็นที่เรียบร้อย

อย่างไรก็ดี เมื่อเราเดินทางไปถึงกรุงปารีส เมื่อต้นเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๘๒๔
เราก็ต้องตกใจที่ปรากฏว่าสนธิสัญญากับฝรั่งเศสยังไม่ตกลงกันดังที่คาดคิดไว้ หลังจากที่ได้
พบกับอัครราชทูตฝรั่งเศสประจำประเทศไทยเป็นครั้งแรกจึงได้ทราบว่ามิใช่ปัญหาใหม่เกิดขึ้นอีก
หลายประการ คือในการปรึกษาหารือหลักการอันไม่สู้สำคัญบางประการนั้น ปรากฏว่า
ฝ่ายฝรั่งเศสและรัฐบาลไทยเกิดความขัดแย้งกัน การตีความของฝ่ายฝรั่งเศสนั้นรัฐบาล
ไทยพิจารณาแล้วเห็นว่าไม่เหมาะสมตามใด ดังนั้นจึงต้องเริ่มทำการเจรจากันใหม่ เราทำ
งานกันอย่างคร่ำเคร่งและร้อนใจอยู่หลายสัปดาห์ ในที่สุดถึงกลางเดือนมกราคม รัฐบาล
ฝรั่งเศสก็ตกลงยอมรับหลักการซึ่งเป็นที่พอใจแก่ฝ่ายเรา และยังยอมให้เติมบทมาตราอัน
เกี่ยวกับการระงับข้อพิพาทอย่างกว้างขวางอีกด้วย ซึ่งมีความว่าภาคีแห่งสนธิสัญญาทั้ง
สองฝ่ายตกลงกันว่า ปัญหาเรื่องใดที่เกิดขึ้นระหว่างประเทศทั้งสองและตกลงกันไม่ได้โดยวิธี
ทางการทูตหรืออนุญาโตตุลาการ ให้เสนอศาลยุติธรรมระหว่างประเทศเป็นผู้ชี้ขาดตามข้อ
บังคับของสันนิบาตชาติ ถึงแม้จะเป็นปัญหาที่กระทบกระเทือนถึงเกียรติภูมิและผลประโยชน์
สำคัญของประเทศก็ไม่มีข้อยกเว้น เมื่อทั้งสองฝ่ายได้ตกลงกันโดยสมบูรณ์ในร่างสนธิ
สัญญาแล้ว ก็ได้เสนอให้รัฐบาลฝรั่งเศสพิจารณาและไต่รับความตกลงยินยอมในที่สุก
กำหนดว่าจะมีการลงนามสนธิสัญญาในวันที่ ๓๑ มกราคม ทั้งนี้ความสำเร็จก็ดูเหมือนจะอยู่
ในกำมือแล้ว

ระหว่างเวลา ๑๐ วัน ขณะที่กำลังจับมือพิมพ์ต้นฉบับสนธิสัญญาเพื่อเตรียมไว้
ลงนามนั้น เราได้เดินทางไปยังกรุงเฮกเพื่อเปิดการเจรจาทำสนธิสัญญาใหม่กับประเทศ
เนเธอร์แลนด์ แต่แล้วก่อนที่จะถึงวันกำหนดลงนามสนธิสัญญากับฝรั่งเศส เราก็ได้รับ

โทรเลขจากกรุงปารีสว่า อุปทูตฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ มีโทรเลขถึงกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสว่า ภรรยาของที่ปรึกษากฎหมายคนหนึ่งในประเทศไทย ถูกฆาตกรรมอย่างทารุณถึงขั้นถึงลงนามในสนธิสัญญาไม่ได้ สำหรับเราชาวฝรั่งเศสจะเกิดขึ้นราวกับกระสุนปืนใหญ่ก็ไม่ปาน

เราปรึกษากับกรุงปารีสด้วยความหนักใจ และได้โทรเลขขอทราบรายละเอียดจากกรุงเทพฯ ระหว่างวิกฤตการณ์เป็นเวลาหลายวันนั้นเหตุการณ์ยังไม่ปรากฏผลไปในทางดีร้ายอย่างใด สิ่งที่เรากลัวที่สุดก็คือการประโคมข่าวของหนังสือพิมพ์พรรคฝ่ายค้าน ซึ่งอาจทำให้การทำสนธิสัญญาล้มเหลวลงได้ โดยง่าย อย่างไรก็ตามเมื่อเราได้รับโทรเลขจากกรุงเทพฯ แล้วรู้สึกว่ามีหวังอยู่บ้าง ได้คิดว่าคนร้ายรายนั้นกระทำความผิดโดยไม่รู้สึกผิดชอบ ขณะที่เมาสุรามากจนไม่มีสติที่ทราบว่าตนได้ทำอะไรลงไป หาได้มีเจตนาร้ายมาก่อนไม่ อันที่จริงแล้วเหตุการณ์เช่นนี้จะเกิดขึ้นแม้ตามถนนในกรุงปารีสหรือนิวยอร์กก็ได้

แต่ความลำบากอยู่ที่ว่า เราต้องชี้แจงให้กระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสเชื่อว่าความจริงเป็นเช่นนั้น ซึ่งตรงข้ามกับรายงานของอุปทูตฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ และเราจะต้องรีบดำเนินการเช่นนั้นโดยเร็วไม่ต้องให้รอฟังผลการพิจารณาอีก ตอนนั้นความหวังของเราที่จะเจรจาทำสนธิสัญญากับประเทศอื่นต่อไปนั้นเหลืออยู่เพียงนิดเดียว เพียงแต่กระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสตกลงยินยอมที่จะไม่เรียกเงินค่าทำขวัญเท่านั้นยังไม่พอ ทั้ง ๆ ที่เกิดเรื่องอันไม่เป็นมงคลขึ้นเช่นนั้น เราก็จะต้องพยายามโน้มน้าวให้ฝรั่งเศสตกลงทำสัญญาฉบับใหม่กับเราให้จงได้โดยไม่ตั้งข้อเรียกร้องเพิ่มเติม ไม่ขอแก้ไข และต้องรีบทำโดยเร็วด้วย เพื่อเราจะได้ทำสนธิสัญญากับประเทศอื่นต่อไป เพราะหากที่เขาไม่พยายามปล่อยข่าวเรื่องราวที่เรากำลังทำอยู่ให้พวกหนังสือพิมพ์ทราบ อย่างไรก็ดี การที่รัฐบาลของนายแฮริโอดที่เคยล้มคว่ำมาแล้ว เป็นผลให้ยังมีความหวั่นเกรงกันอยู่ กระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสเกรงว่าถ้าหากลงนามในสนธิสัญญากับไทยโดยไม่คำนึงถึงเหตุการณ์ที่อุบัติขึ้นเสียเลย หนังสือ

พิมพ์ฝ่ายค้านอาจจะหยิบยกเอาเรื่องขึ้นมาประโคมกันจนเกินความจริงอีก และอาจทำให้รัฐบาลต้องล้มก็ได้ ทำให้ต้องเจรจากันอยู่อีกหลายวัน ระยะนั้นมีการปรึกษาหารือกันส่งโทรเลขฉบับยาว ๆ มีการพูดเกลี้ยกล่อม ทั้งข้อเสนองาน ทั้งข้อคัดค้านอะไรสารพัด แต่เมื่อสัปดาห์หนึ่งผ่านไป ผลก็ปรากฏออกมาในทางดี คือในที่สุดความพยายามของฝ่ายไทยเราก็บรรลุผล ฝรั่งเศสตกลงที่จะลงนามในสนธิสัญญาโดยเร็ว ดังนั้น ณ วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ เวลาบ่ายโมง นายแฮร์โอด นายกรัฐมนตรีฝรั่งเศส ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศกับพระองค์เจ้าบุญดิลกก็ลงนามในเอกสารสนธิสัญญา ซึ่งมีความหมายเป็นอย่างมากสำหรับชัยชนะในอนาคตของประเทศไทย และเป็นอันว่าการต่อสู้ซึ่งโหดซึ่งพรึงทั้งความไม่แน่นอนทั้งหลายแหล่ ซึ่งดำเนินมาเป็นเวลาหลายเดือนก็ถึงที่สุด

เนื่องจากความล่าช้าในการทำสนธิสัญญากับฝรั่งเศส ทำให้ไม่อาจเปิดการเจรจากับอังกฤษได้ จนกระทั่งปลายเดือนกุมภาพันธ์ เหตุการณ์ในกรุงลอนดอนในระยะนั้นทำให้เราชักข้อ อัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ซึ่งไปปรึกษาราชการกับกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษเพิ่งเดินทางกลับประเทศไทย รัฐบาลพรรคกรรมกรของอังกฤษซึ่งเคยแสดงท่าทีสนใจอย่างเป็นมิตรกับประเทศไทยในการเจรจาต่าง ๆ ที่ล่วงมาแล้วหลายครั้ง ก็ถูกโค่น รัฐบาลพรรคคอนเซอร์เวทิฟเข้าถือบังเหียนแทน ยิ่งกว่านั้น ก่อนหน้านั้นหลายเดือนมาแล้ว เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศไทยที่เคยเสนอให้รัฐบาลอังกฤษแก้ไขสนธิสัญญากับไทยเสียใหม่ แต่อังกฤษก็ให้คำตอบในทำนองไม่ยอมมีตัวเอง และขอรับรองว่าถ้าจะให้มีการเจรจากัน ก็ควรเปิดเจรจากันที่กรุงเทพฯ ซึ่งเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศไทยรู้สึกว่าจะไม่อาจปฏิเสธได้ รวมความแล้วสถานการณ์ในเวลานั้นดูเหมือนว่าความหวังของเราที่จะเปิดการเจรจากับอังกฤษออกจะเลือนลอย

อย่างไรก็ตามเราก็ได้เข้าพบสนทนากับนายฮอสติน แชมเบอร์เลน ณ กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ นายฮอสติน แชมเบอร์เลน ได้เผยทัศนะของฝ่ายอังกฤษอย่าง

ตรงไปตรงมา เขากล่าวว่าที่สหรัฐอเมริกายอมสละเอกสิทธิ์ตามสนธิสัญญาเดิมที่มีอยู่กับไทยไว้ เพราะว่สหรัฐอเมริกาไม่มีผลประโยชน์ทางการค้าอยู่ในประเทศไทย เปรียบเทียบกับของอังกฤษแล้วสถานการณ์ต่างกันมาก สินค้าออกของไทยกว่า ๘๐% ส่งไปขายในดินแดนของอังกฤษ และสินค้าเข้าประเทศไทย ๖๗% ก็มาจากดินแดนของอังกฤษ ถ้ายอมให้ไทยเป็นอิสระจากข้อจำกัดเรียกภาษีร้อยละ ๓ และไทยขึ้นอัตราภาษีขาเข้าสูงขึ้นในทันทีทันใด จะเป็นผลให้พ่อค้าอังกฤษประสบความยากลำบากมาก ด้วยเหตุผลเช่นนั้น ถึงแม้อังกฤษตั้งใจจะยอมให้ไทยขึ้นอัตราภาษีขาเข้าจากร้อยละ ๓ ให้สูงขึ้นอีกตามสมควร อังกฤษก็รู้สึกว่ไม่เป็นธรรมนักที่จะยอมให้ไทยมีอิสระในการกำหนดอัตราภาษีได้ตามลำพังโดยสมบูรณ์ ยิ่งกว่านั้น การค้าของอังกฤษที่มีอยู่ในประเทศไทยมีหลักฐานมั่นคง อังกฤษจึงไม่อาจยอมเสี่ยงย ใ้ผลประโยชน์ทางการค้าของอังกฤษอยู่ในอำนาจของศาลไทย โดยปราศจากการคุ้มครองอย่างเพียงพอ การที่ยังมีที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรปอยู่เป็นหลักประกันอันแน่นนอนว่าผลประโยชน์ของเขาจะได้รับความคุ้มครอง นายแซมเบอร์เลนรับว่า ด้วยเหตุผลเหล่านี้ เขาเห็นว่าออกจะเป็นการรวดเร็วเกินไปที่จะยอมสละเอกสิทธิ์ตามสนธิสัญญาที่มีอยู่นั้นเสีย

ข้อโต้แย้งของนายแซมเบอร์เลนนี้ ถ้ามองในแง่ส่วนได้เสียแต่ด้านเดียวก็ยากที่จะตอบโต้ได้ แต่ถึงกระนั้นเราก็ดูสิว่าหากจะมองการณ์ให้ไกล การที่อังกฤษถือเอาเช่นนั้น อังกฤษกำลังเข้าใจผิด เราจึงโต้แย้งว่อังกฤษมีวิถีที่จะช้อยกันผลประโยชน์ของตนในเมื่องไทยได้้อย่างเพียงพออย่างไร เพื่อหลีกเลี่ยงเสียซึ่งความกระทบกระทั่งอันต่ออริปไตยและความรู้สึกในความเป็นชาติของคนไทย นายแซมเบอร์เลนก็รับฟังด้วยน้ำใจอันกว้างขวางและพิจารณาข้อเสนอนั้นอย่างสนใจ

เราสนทนากับนายแซมเบอร์เลนอยู่เป็นเวลาหนึ่งชั่วโมง ในตอนท้ายนายแซมเบอร์เลน ได้แสดงให้เห็นน้ำใสใจจริงและใจอันเป็นธรรม โดยกล่าวว่า “เราได้ตกลงใจไว้แล้วที่จะปฏิเสธคำขอร้องของท่าน แต่ท่านได้ทำให้เราได้แก่งคิดเกี่ยวกับสถานการณ์ขึ้นใหม่

ข้อเสนอของท่านนั้นข้าพเจ้าก็รู้สึกว่ามีเหตุผลและเป็นธรรมอยู่ ฉะนั้น ถ้าท่านสามารถชี้แจงให้ผู้เชี่ยวชาญ และบรรดาหัวหน้าหน่วยงานของเราในกระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ กรมการค้าต่างประเทศ กระทรวงอาณานิคม และกระทรวงการอินเดียน เชื่อท่านเหมือนอย่างที่ท่านทำให้ข้าพเจ้าเชื่อได้แล้ว ถึงแม้ข้าพเจ้าจะไม่อาจให้คำมั่นอะไรให้เป็นที่น่าพอใจในขณะนี้ แต่ก็มองไม่เห็นเหตุผลที่จะไม่ยอมรับจากท่านตามแนวที่ท่านเสนอ” เป็นอันว่าโอกาสเปิดช่องให้เราแล้วที่จะโต้สู้ต่อไป

ดังนั้น ฝ่ายอังกฤษจึงกำหนดวันหนึ่งในสัปดาห์ต่อมา เป็นวันที่ผู้แทนไทยจะโต้แถลงที่คณะข้อเรียกร้องต่อหน้าที่ประชุมผู้แทนกระทรวงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โอกาสนั้นเราได้พิมพ์ข้อเสนอของเราส่งไปยังหน่วยงานต่าง ๆ นอกจากนั้นยังได้ไปพบกับบุคคลที่มีอิทธิพลในวงงานแต่ละแห่งเป็นส่วนตัวอีกด้วย เพื่ออธิบายและกระตุ้นให้เขาเห็นด้วยกับข้อเสนอของเรา

เมื่อถึงวันนัดเราได้พบกับผู้แทนกระทรวงต่างๆ ของอังกฤษ ณ ห้องประชุมกระทรวงการต่างประเทศ ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับผลของการประชุมนี้ เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าถ้าอังกฤษปฏิเสธการทำสนธิสัญญาใหม่กับไทย อิตาลีก็จะปฏิเสธเช่นเดียวกัน รวมทั้งปอร์ตุเกส สเปน และบางที่เคนมาร์ค นอร์เวย์ และสวีเดนอาจปฏิเสธด้วย เราได้พิจารณาสถานการณ์ของอังกฤษในประเทศไทยเกือบทุกแง่มุม จากการที่ที่ประชุมตั้งปัญหาต่างๆ ขึ้นซักถามเราแสดงให้เห็นว่าผู้เชี่ยวชาญของอังกฤษได้ศึกษาข้อเสนอและข้อแนะของเราด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ท่ามกลางคำถามคำตอบที่วิวยู่ราวกับลูกกระสุนในย่ายวนั้น เราไม่ทราบว่าคำตอบจะลงเอยในสภาพใด เราได้พยายามอย่างที่สุดที่จะให้ถึงแก่นของความจริงโดยพูดกันอย่างตรงไปตรงมา เลิกใช้แบบพิธีทางการทูต เราพยายามอธิบายข้อเสนอของเราทุกแง่มุม ฝ่ายผู้แทนอังกฤษก็ไม่อ้อมค้อมและตรงไปตรงมาเช่นเดียวกัน พอเสร็จการเจรจาวินั้น เราก็ตกลงกันได้ ผู้แทนกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษกล่าวว่า “เราจะทำสนธิสัญญากับท่านตามแนวที่ท่านเสนอมา”

ในเดือนต่อมาเราทำงานกันอย่างเคร่งเครียด เพื่อขกวางสนธิสัญญาฉบับใหม่ ซึ่งจะปลดปล่อยไทยให้เป็นอิสระจากข้อจำกัดอันเก่าแก่และไม่เป็นธรรม ขณะเดียวกัน ก็ให้ผลประโยชน์ของอังกฤษได้รับความคุ้มครองด้วย เป็นที่ตกลงกันว่าจะยกเลิกสนธิสัญญาฉบับก่อน ๆ เสียทั้งหมด แล้วทำสนธิสัญญาฉบับทั่วไปกับสนธิสัญญาทางพาณิชย์ฉบับใหม่ ขึ้นแทนภายในกรอบแห่งเจตนารมณ์ ใหม่ตามแนวแห่งข้อเสนอเบื้องต้นของเรา เราได้ประชุมปรึกษากับคณะผู้แทนหน่วยราชการต่าง ๆ ของอังกฤษต่อมาอีกหลายครั้ง และปรากฏว่าความเห็นของเราขัดกับรายละเอียดทางเทคนิคกับปัญหาที่มีความสำคัญเล็กน้อย ๆ หลายประการ ยกตัวอย่างเกี่ยวกับข้อสัญญาที่ยกเว้นไม่เก็บภาษีกระสอบย่านบรรจุสินค้าเหลือบริ โภคในประเทศไทยถูกส่งกลับออกนอกประเทศนั้น เวลาส่งกระสอบเหล่านั้น กลับเข้ามาอังกฤษต้องการให้เก็บภาษีกระสอบเหล่านั้น ในฐานะเป็นสินค้าเข้าไม่เกินร้อยละ ๑ ด้วย ซึ่งข้อนี้เรายอมไม่ได้ เพราะว่าสินค้าออกสำคัญของไทยคือข้าวซึ่งต้องบรรจุกระสอบ ถ้าราคากระสอบจากต่างประเทศราคาสูงขึ้น วันหนึ่งไทยอาจจะต้องผลิตกระสอบย่านใช้เอง และจำต้องกำหนดภาษีกระสอบย่านขาเข้าในอัตราพอสมควรเกินกว่าร้อยละ ๑ เป็นการชั่วคราวก็ได้ เมื่อมีปัญหานั้นเช่นนี้เราก็จำต้องพิจารณาหลักเกณฑ์อื่นซึ่งจะทำให้กระทรวงการอินเียพอใจ และขณะเดียวกันก็ไม่ให้ไทยต้องรับภาระจากข้อกำหนดใด ๆ อีกด้วย ในทำนองเดียวกัน ข้อสัญญาเกี่ยวกับการอนุญาตให้สัมปทานป่าไม้และสิทธิ ในการทำไม้ก็จะต้องให้เป็นไปในทางที่ระไม่ใช่อุปสรรคต่อความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมป่าไม้ของไทยในอนาคต นอกจากนั้นยังมีปัญหากฎหมายอันยุ่งยากเกี่ยวกับสิทธิของเด็กที่เกิดในประเทศไทย มีบิดามารดาเป็นพม่าหรืออยู่ในบังคับประเทศในอารักขาของอังกฤษ ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สินของชนยังคดียังอังกฤษที่ถึงแก่กรรมในประเทศไทย เรื่องสถานะของประเทศอินเียกับประเทศในเครือจักรภพอังกฤษที่ปกครองตนเอง ในส่วนที่เกี่ยวกับสิทธิและเอกสิทธิ ในประเทศไทยตามสนธิสัญญานั้น ก็เป็นปัญหาและข้อยุ่งยาก ปัญหาเหล่านั้นและปัญหาอื่น นอกนั้นร้อยทำให้มีแง่ถกเถียงกันเป็นอันมาก แต่การเจรจา ก็เป็นไปด้วยดีปราศจากข้อขัดแย้ง

คมในหรือความอำพรางใดๆ เราได้แสวงหาจุดประสงค์อันร่วมกัน และด้วยความเชื่อมั่นอันมีอยู่ต่อกันอย่างเต็มที่ทำให้การเจรจาสามารถผ่านพ้นอุปสรรคต่าง ๆ ที่กีดขวางไปได้

ในปลายเดือนมีนาคม เราได้ตกลงชั่วคราวในร่างสนธิสัญญาซึ่งเป็นรูปเป็นร่างดียิ่งกว่าที่เรามุ่งร้องขอไว้แต่เริ่มแรกเสียอีก อังกฤษยอมสละเอกราชสิทธิทั้งหมดในประเทศไทยที่มีอยู่ตามสนธิสัญญาฉบับเก่า และยอมรับรัฐสิทธิโดยสมบูรณ์ทางการศาล ตลอดจนเอกราชทางการคลังของประเทศไทย โดยมีใ้เรียกค่าทดแทนอย่างใด ทำนองเดียวกับสนธิสัญญาระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา สนธิสัญญาฉบับเก่าไม่มีเงื่อนไขการยกเลิกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่สนธิสัญญาฉบับทั่วไปและสนธิสัญญาการพาณิชย์ฉบับใหม่ ระบุให้สิ้นสุดลงโดยการยกเลิกของภาคีแห่งสนธิสัญญาแต่ละฝ่ายภายหลังได้ใช้สนธิสัญญาแล้ว ๑๐ ปี ในสนธิสัญญาเพื่อตอบสนอง ไทยยอมตกลงไม่เก็บภาษีขาเข้าแก่สินค้าที่ผลิตในดินแดนอังกฤษ ประเภทสินค้าผ้า เครื่องเหล็กหรือเหล็กกล้า และผลิตภัณฑ์ที่ทำจากสินค้าดังกล่าว ตลอดจนเครื่องจักรกล เกิน ๕% ของราคาสินค้า แต่ข้อตกลงนี้ใช้ได้เพียง ๑๐ ปี นับแต่วันสนธิสัญญาใช้บังคับ หลังจากนั้นแล้วประเทศไทยยอมเก็บภาษีได้โดยเสรี กล่าวโดยสรุปก็คือ อังกฤษเห็นพ้องกับเราว่า นับแต่บัดนั้นไป อิทธิพลของอังกฤษในประเทศไทยควรจะตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความเข้าใจของไทย ยิ่งกว่าจะอาศัยข้อกำหนดในสนธิสัญญาซึ่งยกเลิกไม่ได้และนำมาซึ่งความหมองใจกัน นับเป็นอีกก้าวหนึ่งซึ่งแสดงถึงความเป็นผู้มีสายตาไกลของอังกฤษ เราได้ส่งร่างสนธิสัญญาชั่วคราวมายังกรุงเทพฯ เพื่อให้รัฐบาลไทยกับอัครราชทูตอังกฤษประจำประเทศไทยได้พิจารณาและออกความเห็นโดยละเอียด และกว่าเราจะไต่รับโทรเลขตอบจากเมืองไทย ก็ใช้เวลาอยู่ ๕ หรือ ๖ สัปดาห์ เป็นโอกาสที่เราจะได้ดำเนินการเจรจากับประเทศอื่นต่อไป

ควรกล่าวด้วยว่า ระหว่างที่เรากำลังเจรจากับอังกฤษนั้น เราได้ทำการเจรจากับรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ด้วยอย่างเร่งรีบเท่าที่จะทำได้ เรือข้ามช่องแคบทำให้ไปมาสะดวก มีอยู่บ่อยครั้งที่เราอยู่กรุงลอนดอนหรือกรุงเฮก กลางคืนเราโดยสารเรือข้ามช่องแคบรุ่งขึ้นเราก็ไปอยู่อีกเมืองหนึ่งสลับกันไป รัฐบาลเนเธอร์แลนด์ก็ได้แสดงความมั่นใจอันกว้างขวาง

ตอบสนของข้อเรียกร้องของไทย ด้วยความเข้าใจอันฉันทมิตรและวางใจซึ่งกันและกันทำให้ การเจรจาไม่มีความยากลำบากอย่างใดเลย ทำสนธิสัญญากับเนเธอร์แลนด์ที่มีปัญหาน้อย กว่าและไม่ยุ่งยากเท่าสนธิสัญญากับอังกฤษ ดังนั้น พอสนธิสัญญากับอังกฤษปรากฏเป็น รูปร่าง ความตกลงในสนธิสัญญากับเนเธอร์แลนด์ก็ก้าวหน้าไปเป็นอันมาก เมื่อร่างสนธิ สัญญากับอังกฤษเสร็จ เนเธอร์แลนด์ก็ตกลงในต้นฉบับสนธิสัญญากับเรา ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียง กับสนธิสัญญากับอเมริกา หลังจากส่งต้นฉบับสนธิสัญญากับอังกฤษไปยังกรุงเทพฯ ๑ วันต่อมาก็ได้ส่งร่างสนธิสัญญากับเนเธอร์แลนด์ก็ตามไป พอเริ่มเดือนเมษายน เราได้จับรถไฟ มุ่งลงทางใต้เพื่อเปิดการเจรจากับอิตาลีต่อไป

ที่กรุงโรม เราได้พบกับผู้มีอิทธิพลในกระทรวงการต่างประเทศเป็นการส่วนตัว ก่อน และต่อมาเราจึงได้เจรจากับคณะเจ้าหน้าที่ทางซึ่งได้ช่วยกันพิจารณาเรื่องนี้เป็นทาง การ ถ้าจะเปรียบเทียบกับประเทศอื่นแล้ว อิตาลีมีผลประโยชน์อยู่ในประเทศไทยน้อย และอิตาลี เห็นว่ามีเหตุผลเล็กน้อยที่จะเปลี่ยนแปลงสถานการณที่เท่าที่เป็นอยู่ การเจรจาจึงดำเนินไป ช้ามาก เราต้องการพบกับนายกรัฐมนตรีมุสโสลินี แต่ก็ไม่แน่ว่าจะได้พบหรือไม่ และใน ที่สุดก็ได้รับทราบว่ามุสโสลินีไม่เจรจาธุระการงานกับใครเพราะกำลังป่วย เรามีเวลาอยู่จำกัด จึงต้องเดินทางกลับกรุงปารีสเพื่อจับรถด่วนสายใต้ไปยังกรุงลิสบอน

การทำสนธิสัญญากับปอร์ตุเกสนั้น นอกจากเพื่อให้ได้มาซึ่งเอกราชทางการ คลังแล้ว ยังมีความสำคัญสำหรับประเทศไทยเป็นพิเศษ กล่าวคือ ไทยต้องประสบกับความ ลำบากใจเป็นอันมากในการที่ชาวจีนในประเทศไทยเรียกร้องสิทธิยกเว้นตาม สนธิสัญญาใน ฐานะบุคคลในอารักขาของปอร์ตุเกส โดยอ้างว่าเกิดที่เมืองมาเก๊าอาณานิคมของปอร์ตุเกส ซึ่งอยู่ใกล้กับฮ่องกง บางรายเมื่อสอบสวนแล้วปรากฏว่าข้ออ้างนั้นเป็นความเท็จและกลับได้ หลักฐานในทางตรงกันข้าม แต่ก็ยังไม่วายที่มีรายอื่นยกข้ออ้างอย่างเดียวกันนั้นมาใช้อีก ที่ กล่าวว่าเป็นเรื่องหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นชัดว่า ระบบสภาพนอกอาณาเขตนั้นชักจะเลวเลวเกิดขึ้นไป ใหญ่ อย่างหลีกเลี่ยงและแก้ไขไม่ได้

ว่าถึงสถานการณ์ทางการเมืองในกรุงลิสบอนก็ชอยกลอยู่ คือคณะรัฐบาลมักล้มลุกคลุกคลานบ่อยเพราะการปฏิวัติ สมมติว่ารัฐมนตรีคนหนึ่งให้ความสนับสนุนเราอย่างจริงจัง การสนับสนุนนั้นอาจจะไม่มีค่าเลยก็ได้ในเมื่อรัฐมนตรีผู้นั้นพ้นจากตำแหน่งไปใน ๒-๓ สัปดาห์ต่อมา สถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐบาลบ่อย ๆ เช่นนี้ อำนาจต่าง ๆ จึงอยู่ในมือของข้าราชการประจำ แต่กระนั้นการต่าง ๆ ก็ไม่อาจสำเร็จลุล่วงไปได้ถ้าไม่ผ่านรัฐมนตรี ด้วยเหตุนี้ฉันแรกเราจึงเข้าพบรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ รัฐมนตรีให้ความสนับสนุนและแสดงอหิยาศัยไมตรีอันดีต่อเราอย่างที่ไม่เคยเห็นใครดีต่อเราเช่นนั้นเลย แต่กระนั้นเราก็ตราบดีว่าการต่อสู้ยังรอเราอยู่เบื้องหน้า

เราได้รับคำเตือนจากหลายท่านด้วยกันว่า ให้ระมัดระวังบุคคลคนหนึ่ง ซึ่งถ้าหากเรื่องการเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาผ่านมือเขาแล้ว ข้อเสนอของเราจะยากที่จะสำเร็จ เพราะว่าเขาเป็นคนที่ไม่ยอมใครง่าย ๆ ถ้าลงเขาไปตกใจใจอย่างไรแล้วก็จะยึดมั่นอยู่อย่างนั้นไม่ยอมเปลี่ยน ดังนั้น เมื่อเราทราบว่าเขาผู้นั้นเป็นหัวหน้าหน่วยงานสำคัญในกระทรวงการต่างประเทศซึ่งมีหน้าที่พิจารณาการขอแก้ไขสนธิสัญญาของเรา เราทั้งหมดหวั่นไหวที่เคียว เราได้มีโอกาสพบปะหารือกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หลายคน ได้ผลมากบ้างน้อยบ้าง ต่อมาวันหนึ่งเราก็ได้รับการนัดหมายให้เข้าพบกับเขาผู้นั้นในตอนปลายเดือนเมษายน เรารู้สึกใจไม่สบายอย่างไรชอยกลในขณะที่เราเดินไปตามเฉลียงยาวของตัวตึก ซึ่งตบแต่งอย่างดียิ่งไปสู่ห้องหนึ่งซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นห้องบรรทมของพระมหากษัตริย์ แต่เปลี่ยนการปกครองมาเป็นสาธารณรัฐแล้วห้องนั้นถูกเปลี่ยนเป็นห้องทำงาน เมื่อเราได้พบกับเขารู้สึกว่าเขาเป็นคนมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดนิสัยใจคอดี เขาได้ศึกษาพิจารณาร่างสนธิสัญญาที่เราเสนออย่างจริงจังและมีท่าทีพร้อมที่จะปฏิบัติ เราได้พิจารณากันจนถึงรายละเอียด ตกตอนเย็นเราก็ได้ตกลงกันแก้ไขร่างสนธิสัญญาหลายประการ เมื่อเราจากมาเราก็ตระหนักว่าเขาเป็นผู้ที่เข้าใจสถานการณ์ของประเทศไทยดีกว่าใครในกรุงลิสบอน เขาได้แสดงตัวเป็นเพื่อนที่ซื่อตรงกับเรา เวลาเมื่ออุปสรรคเกิดขึ้นมีที่ท่าว่าจะไปไม่รอด เขาก็ช่วยสนับสนุนเราจนชนะผู้คัดค้านจนได้ กล่าวได้ว่า ถ้าไม่ใช่เขาแล้วไทยเราอาจขอแก้ไขสนธิสัญญาไม่สำเร็จ

ในที่สุত্র่างสนธิสัญญาได้รับความเห็นชอบจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ เป็นสนธิสัญญาที่มีแบบใกล้ชิดเคียงกับสนธิสัญญาระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา มีบทมาตราเกี่ยวกับการค้าโดยอนุญาโตตุลาการรวมอยู่ด้วย อย่างไรก็ตามที่ ร่างสนธิสัญญานี้จะต้องผ่านการพิจารณาของส่วนราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและคณะกรรมการฝ่ายนิติบัญญัติเสียก่อนจึงจะได้รับความเห็นชอบในที่สุท ขรรคาคู่เพื่อนฝูงของเราในกระทรวงการต่างประเทศให้คำมั่นว่าจะช่วยเร่งเรื่องของเราให้เร็วเท่าที่จะเร็วได้ และจะช่วยยื้อกันร่างสนธิสัญญานี้ถ้าจำเป็นระหว่างนั้นเราก็สามารถเปิดการเจรจากับสเปนต่อไป

ที่กรุงแมดริดโซคเจ้าข้างเรา คือในวันที่เราไปถึงเป็นวันที่พระมหากษัตริย์สเปนเสด็จทอดพระเนตรการแข่งขันม้า เอกอัครราชทูตอเมริกันไทเชียวเราไปร่วมรับประทานอาหารกลางวันที่สนามแข่งม้าด้วย เราได้รับการแนะนำให้รู้จักกับนายพลปรีโม เทอร์เรียว่า กับผู้บัญชาการทหารสูงสุด กับบุคคลอื่น ๆ ที่ใกล้ชิดกับองค์พระมหากษัตริย์ เป็นที่น่าขอบคุณเอกอัครราชทูตอเมริกัน ในตอนบ่ายวันนั้นเองพระมหากษัตริย์สเปนก็ทรงทราบเรื่องที่เรามาขอแก้ไขสนธิสัญญา

วันต่อมาเราได้พบสนทนากับนายพลปรีโม เทอร์เรียว่า ผู้มีอิทธิพล ท่านนายพลเห็นด้วยกับเราอย่างเต็มที่ เป็นอันเชื่อแน่ว่าการสำเร็จ เขาสัญญาว่าจะทำสนธิสัญญาดังนี้ และแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง มีซินญอร์ เฟอ์นันโด เอสปีโนซ่า เกอลอสมอนเตโรส ผู้รักษาการในตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งเป็นหลานของนายพลเอง เป็นประธาน เพื่อกำเนินการเจรจากับเรา ได้มีการประชุมกันทุกวันเวลาเย็น ณ ห้องประชุมใหญ่สี่แฉ่งซึ่งประทับประทับด้วยภาพเขียนเก่าแก่่งงาม ที่กระทรวงการต่างประเทศ ที่ประชุมพิจารณาสัญญาฉบับเดิมและร่างสนธิสัญญาฉบับใหม่ที่เราได้เสนอให้นายพลปรีโม และได้แก้ไขเพียงรายละเอียดซึ่งไม่สำคัญ ชั่วเวลาสี่ภาคที่เสียงานของเราก็เสร็จ สเปญยอมเลิกสนธิสัญญาฉบับเก่า และทำสนธิสัญญาฉบับใหม่ใกล้เคียงกับแนวสนธิสัญญาระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา ความที่เราไม่พิถีพิถันในพิธีของ

อะไร และคอยเร่งอยู่ตลอดเวลาให้การพิจารณาไปแล้วเสร็จไปโดยเร็ว เพื่อนชาวสเปน
ผู้มีอิทธิพลพากันหัวเราะและกล่าวขานว่า “คุณ ชาวอเมริกันคงจะอยากทำสัญญาทาง
โทรศัพท์” แต่ก็ไม่มีเลยที่เขาจะขาดความกรุณาและความมีใจกว้าง เขาเห็นอกเห็นใจ
เข้าใจถึงสถานการณ์อันยากลำบากของประเทศไทย

เราออกเดินทางจากกรุงแมดริดกลับกรุงปารีสแล้วเดินทางต่อไปยังกรุงเฮก เพื่อ
ร่วมในพิธีลงนามสนธิสัญญากันเนเจอร์แลนด์ ไกลังนามในสนธิสัญญากันเมื่อวันที่ ๘
มิถุนายน คร. แวน คอร์เนเยค รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เป็นผู้ลงนาม
ฝ่ายเนเจอร์แลนด์ หม่อมเจ้าคำรัสคำรัง อัครราชทูตไทยประจำกรุงเฮก เป็นผู้ลงนาม
ฝ่ายไทย ในวันเดียวกันนั้นเองเราก็ได้ทราบข่าวอันทำให้ร้อนใจจากกรุงลอนดอนว่า อัครราช
ทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ไม่เห็นด้วยกับร่างสนธิสัญญาฉบับใหม่ ข้อคัดค้านของทูต
อังกฤษทุกท่าที่จะแข็งขัน กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษแจ้งว่าได้พิจารณาความเห็นของ
อัครราชทูตอังกฤษแล้วโดยถนัดเห็นว่าจำต้องขอแก้ไข และเพิ่มเติมร่างสนธิสัญญาบาง
ประการ ตามข้อเสนอแก้ไขของฝ่ายอังกฤษเท่าที่ดูเผิน ๆ ก็ทำให้ใจผ่องใสแล้ว โดยที่
บางข้อนั้นไทยไม่อาจะสนใจตามได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็เท่ากับความหวังของเราต้องล้มเหลวลง
โดยสิ้นเชิง

เราเรียกกลับกรุงลอนดอนทันที สำนึกที่จะต้องสู้กันต่อไปอีก จะต้องสู้กับ
รายงานความเห็นอันเป็นปฏิปักษ์ต่อเรา ได้มีการประชุมปรึกษากันเป็นทางการอีกหลายครั้ง
ระหว่างเรากับผู้เชี่ยวชาญฝ่ายอังกฤษพร้อมด้วยผู้แทนกระทรวงการต่างประเทศ ผู้แทน
กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงการอินเดียน และกระทรวงอาณานิคม อีกทั้งกงสุลอังกฤษประจำ
ประเทศไทยก็ถูกเรียกมาเข้าประชุมด้วย ตลอดการประชุมย่ำวันนั้นมีการโต้คารมกันอย่าง
เผ็ดร้อน เราพยายามอธิบายให้เห็นว่าเหตุใดไทยจึงไม่ยอมรับข้อเสนอแก้ไขร่างสนธิสัญญา
บางประการได้ เหตุใดอังกฤษจึงไม่น่าจะมีความเข้าใจผิดเสนอขึ้นมาเช่นนั้น และเหตุใด
ข้อคัดค้านของอังกฤษบางข้อจึงไม่มีความจำเป็นเลย และมีทางปฏิบัติอย่างอื่นที่สามารถจะ

ทำได้ มันเป็นการต่อสู้ระหว่างหนึ่งต่อหลายคน เราสู้อย่างไม่ยอมยกธง เมื่อเสร็จการประชุมย้ายวันนั้น ผู้แทนอังกฤษคนหนึ่งกล่าวว่า “คุณทำให้เรานึกถึงเรื่องแคเนียลตอนตกอยู่ในถ้ำสิงห์โต” แต่แล้วในที่สุดเมื่อหมอกควันแห่งการต่อสู้ค่อยางลง ความหวังของเราก็ฉายแสง ฝ่ายอังกฤษยอมตกลงที่จะถอนข้อเสนอสองข้อแก้ไขหรือยอมเปลี่ยนแปลงข้อเสนอสองข้อให้เข้าไปในทางที่จะไม่เป็นอุปสรรคแก่เราอีกต่อไป เป็นอันว่าในที่สุดเราก็ประสบความสำเร็จนะ ได้มีการประชุมกันอีกมากกว่าสองครั้งในตอนย้าย และได้พิจารณาแก้ไขข้อยุ่งยากที่ยังเหลืออยู่จนหมดสิ้น ระยะ ๑๐ วันหลังจากนั้นเป็นการพบปะหารือกันเป็นรายบุคคลกว่าจะเสร็จก็ประสบกับปัญหาทางหลักวิชาเป็นอันมาก แต่ส่วนมากหนักไปในปัญหาข้อกฎหมาย นอกจากนี้ยังได้เจรจาตกลงทำสนธิสัญญาว่าด้วยการซื้อขายข้าวฟ่าง โดยอนุญาตให้ตลาดการอีกฉบับหนึ่งด้วย พอถึงกลางเดือนกรกฎาคม สนธิสัญญาฉบับทั่วไปและสนธิสัญญาการพาณิชย์ก็เสร็จเรียบร้อยพร้อมที่จะลงนามได้ เราย้ายเดินทางจากกรุงสต็อกโฮล์มมาร่วมในพิธีลงนามสนธิสัญญา เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคมเวลาบ่าย นายแซมเบอร์เลน และพระยาประภากรวงศ์ อัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน ได้ลงนามและประทับตราบนเอกสารสนธิสัญญาอันมีความสำคัญต่อประเทศไทย สนธิสัญญาฉบับใหม่กับอังกฤษก็ได้เกิดขึ้น ณ บัดนั้น

ในเวลาเดียวกันนี้ เราได้หันมาสนใจกับประเทศที่เหลืออยู่ คือประเทศกลุ่มสแกนดิเนเวีย มีเดนมาร์ก นอร์เวย์ และสวีเดน นอกนั้นก็ยังมีอาลีสอีก ถ้าหากประเทศไทยประเทศหนึ่งตกลงว่า ปฏิเสธที่จะสละเอกราชที่มีอยู่ ไทยก็จะต้องถูกผูกพันอยู่ด้วยข้อจำกัดภายในข้อ ๓ อยู่ต่อไปอีก ทั้งนี้เพราะในสนธิสัญญาที่ทำไว้ทุกฉบับต่างมีข้อกำหนดว่า ไทยจะมีสิทธิขึ้นอัตราภาษีได้ก็ต่อเมื่อประเทศคู่สัญญาเหล่านั้นยินยอมโดยอิสระและไม่เรียกผลประโยชน์ตอบแทน ดังนั้น นอกจากข้อที่ว่าประเทศสแกนดิเนเวียมีผลประโยชน์ทางการเงินเรืออยู่ในประเทศไทยเป็นอันมากแล้ว สนธิสัญญาเหล่านั้นแต่ละฉบับก็มีความสำคัญใหญ่หลวงต่อประเทศไทยด้วย

ขณะนั้นพระองค์เจ้าวิบูลย์ฯ เป็นอัครราชทูตไทยประจำกรุงโคเปนเฮเกน สหราชอาณาจักรเดนมาร์ก และออสโล ท่านผู้นี้ได้รับความเชื่อถือในวงการประเทศทั้งสาม ณ ที่เหล่านั้นเราก็คould ประสบกับความมีจิตใจกว้างขวางและเห็นอกเห็นใจในการต่อสู้อย่างกล้าหาญของชาติเล็ก ๆ อย่างเรา และพร้อมที่จะปฏิบัติอย่างที่ได้ให้ความเห็นอกเห็นใจนั้นด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ถึงแม้จะมีการกล่าวขวัญกันไปมาในทางตรงข้ามอย่างไรก็ตาม กระทรวงการต่างประเทศในยุโรปก็หาได้ปฏิเสธความรู้สึกเรียกร้องต้องการเสรีภาพไปเสียทั้งหมดไม่ กระทรวงการต่างประเทศกลุ่มสแกนดิเนเวียทุกประเทศแสดงเจตน์จำนงค์ที่จะสนองความประสงค์ของไทย และพร้อมที่จะทำสนธิสัญญาใหม่กับไทย สำหรับประเทศเดนมาร์กและสวีเดน เพื่อนฝูงของเราที่มีอิทธิพลนั้นได้ช่วยเหลือให้การเจรจาดำเนินไปโดยเร็ว และบรรลุถึงความตกลงในร่างสนธิสัญญา ซึ่งพร้อมที่จะลงนามไว้ในทันทีที่คณะกรรมการมาชิกการรัฐสภาพิจารณาอนุมัติในทันใดโดยไม่รื้อฟื้น ส่วนประเทศนอร์เวย์ก็สัญญาว่าจะทำสนธิสัญญาใหม่ตามแนวทั่วไปอย่างเดียวกัน และตกลงในหลักการแห่งร่างสนธิสัญญาที่เราเสนอไปอย่างรวดเร็ว

ขณะที่เราอยู่ที่กรุงออสโล ได้รับข่าวจากกรุงลิสบอนว่าสนธิสัญญากับปอร์ตุเกสประสบอุปสรรค โดยรัฐบาลปอร์ตุเกสยืนยันที่จะให้กำหนดเงื่อนไขไว้ในสนธิสัญญาด้วยว่าผู้จำหน่ายเหล้าองุ่น Port และ Madeira ซึ่งมีได้ผลิตจากปอร์ตุเกสหรือเกาะ Madeira จะต้องได้รับไทย ทั้งนี้เพราะปอร์ตุเกสต้องการป้องกันผลประโยชน์ของตนที่ได้จากการผลิตเหล้าองุ่นทั้งสองชนิดนี้เป็นอันมาก จึงได้มีการแก้ไขร่างสนธิสัญญาอีกมากมายเพื่อหลีกเลี่ยงความยุ่งยากที่อาจจะยังเกิดขึ้นแก่พ่อค้าอังกฤษ และฝรั่งเศสที่จำหน่ายเหล้าองุ่นทั้งสองชนิดนี้ที่เมืองไทย การแก้ไขร่างสนธิสัญญาในชั้นนี้เองทำให้เกิดความเห็นขัดแย้งกัน คณะกรรมการนิติบัญญัติปอร์ตุเกสคณะหนึ่ง ร่างสนธิสัญญาจึงเป็นอันว่ายังผ่านไปไม่ได้ แต่ก็ดูเหมือนว่ายังมีช่องทางอยู่ที่จะผ่านพ้นอุปสรรคนี้ไปได้

เราได้โดยสารรถไฟจากกรุงออสโลไปยังกรุงลิสบอน ระหว่างการเดินทางซึ่งกินเวลา ๔ วันนั้น เราได้ส่งโทรเลขทวนถึงกรุงเทพฯ และโทรเลขโต้ตอบกับกรุงลิสบอน

หลายฉบับ เพื่อว่าเมื่อเราถึงกรุงลิสบอนจะได้มีผู้ทางตกลงกันได้ โดยไม่ทำให้ประเทศไทย
เสียผลประโยชน์ และขณะเดียวกันก็ให้เป็นที่น่าพอใจแก่ทุกฝ่ายในปอร์ตุเกส เราได้ติดต่อกับ
อย่างใกล้ชิดกับข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศหลายคนในลิสบอน ซึ่งให้ความเป็น
มิตรแก่เรา ฉะนั้น จึงไม่ยากเย็นอะไรในการที่จะตกลงกันในเงื่อนไขใหม่แห่งสนธิสัญญา
แต่ความยากที่เกิดขึ้นใหม่เผชิญหน้าเราก็คือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศที่
เจรจากับเราเมื่อเดือนเมษายนได้พ้นจากตำแหน่งไปแล้ว และผู้ที่เข้ามาดำรงตำแหน่งแทน
ก็ต้องออกจากตำแหน่งไปอีกเพราะการปฏิบัติ และยังหาตัวนายกรัฐมนตรีที่สามารถคุมเสี่ยง
ข้างมากในรัฐสภาไม่ได้ ด้วยเหตุนี้จึงยังไม่สามารถลงนามในสนธิสัญญาได้ เพราะไม่มี
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ แต่ก็เป็นเรื่องบังเอิญ ในขบวนรถไฟที่เราโดยสาร
จากกรุงปารีสไปยังกรุงลิสบอนนั้น มีบุคคลหนึ่งร่วมโดยสารไปด้วย เขาผู้นั้นเองเป็นที่หวัง
กันว่าจะสามารถจัดคณะรัฐบาลขึ้นได้ แล้วเขาก็ทำได้อย่างที่คาดหมายไว้จริง ๆ เสียด้วย
ในบรรดาชั้นแรกที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศคนใหม่ลงมือปฏิบัติก็คือ ลง
นามในสนธิสัญญาฉบับใหม่กับประเทศไทย ผู้ลงนามฝ่ายไทย คือพระยาธรรมพิทติวิชา
อัครราชทูตไทยประจำประเทศอิตาลี สเปน และปอร์ตุเกส

ปลายเดือนกรกฎาคม เรากลับจากกรุงลิสบอน แวะกรุงแมดริก ๒-๓ วัน
เพื่อจัดเตรียมร่างสนธิสัญญากับสเปนไว้ให้พร้อมเพื่อลงนาม แล้วรีบเดินทางต่อไปยัง
กรุงโรม ถึงที่นั่นในสัปดาห์แรกเดือนสิงหาคม ยังเหลืออิตาลีอีกประเทศเดียวเท่านั้นที่ยัง
ไม่ได้ทำสนธิสัญญาใหม่กับไทย แต่ทางที่จะไปสู่ความสำเร็จนั้นค่อนข้างจะยากลำบากอยู่
เพราะว่าเราเคยโทรเลขล่วงหน้ามายังกระทรวงการต่างประเทศอิตาลีหลายครั้งตั้งแต่เดือน
เมษายน ขอให้ยกเลิกการเจรจา แต่ไม่เป็นผล และเหลือเวลาอยู่เพียง ๓ สัปดาห์เท่านั้น
ข้าพเจ้าก็จำเป็นต้องเดินทางกลับสหรัฐอเมริกา โชคเราไม่ก็เสียเลยเพราะขณะนั้นเป็นฤ
ษีอันเจ้าหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศส่วนมากเดินทางไปพักผ่อน ดูเหมือนว่ามีทางเดียว
เท่านั้นที่ความหวังของเราจะสำเร็จได้คือเข้าพบกับนายกรัฐมนตรีมุสโสลินีโดยตรง เพื่อ
ชี้แจงให้เขาเห็นว่า ถ้าอิตาลีไม่ทำสัญญากับไทย ก็เป็นอันว่าอิตาลีประเทศเดียวเท่านั้น

ที่ขัดขวางไม่ให้ไทยมีเอกราชทางการคลังโดยสมบูรณ์ การนี้จะต้องรีบกระทำโดยเร็ว ถ้า
มุสโซลินีสนับสนุนก็อาจจะได้ทำสัญญากัน โดยที่เขาเป็นคนที่ทำงานเร็วและเที่ยงตรงราว
กับเครื่องจักร จึงเป็นแรงผลักดันให้เจ้าหน้าที่อิตาลีเลียนแบบปฏิบัติงานโดยเร็วอย่างที่ไม่เคยเห็น
มาก่อนเลย

เลขานุการของมุสโซลินี คือ มากีส ปอลุกกี คี กัลโยลี บาโรเน คูเหมื่อน
จะเป็นผู้ที่เข้าใจในสถานการณ์เป็นอย่างดี เมื่อได้ปรึกษาราชการกัน มากีสแสดงความ
ปรารถนาอย่างจริงใจว่า อิตาลีคงจะสนใจตามความประสงค์ของประเทศไทยและอาจทำ
การเจรจากันได้ทันที เฉพาะอย่างยิ่งโดยเหตุที่ไทยเคยขอเจรจามาแล้วแต่จำต้องถอนไป
แต่มากีสกล่าวว่า “รู้สึกเสียใจที่การคงเป็นไปได้ทั้งหวังเพราะเจ้าหน้าที่กระทรวงการต่าง
ประเทศกำลังหยุดงานพักผ่อนกันอยู่ ไม่มีใครในกรุงโรมที่จะมีอำนาจทำการเจรจาได้” แต่
เราก็ได้ขอร้องเขาว่า “จะกรุณาเรียกเจ้าหน้าที่เหล่านั้นกลับมาได้หรือไม่”

นายกรัฐมนตรีมุสโซลินีผู้เคยเตือนกันที่จะคอยได้ มากีส ระบุว่าจะนำเรื่องไป
เสนอนายกรัฐมนตรีทันที เวนรออยู่ ๓ วัน หายใจไม่ค่อยทั่วท้อง พอวันที่ ๔ ก็ได้รับทราบว่
กระทรวงการต่างประเทศได้ โทรเลขเรียกตัวข้าราชการเหล่านั้นกลับ ได้มีการจัดคณะ
กรรมาธิการพิจารณาร่างสนธิสัญญาขึ้น คณะกรรมาธิการขอพบเจรจากับผู้แทนผู้อำนาจ
เต็มของไทยในวันพุธที่ ๑๕ สิงหาคม ซึ่งเป็นเวลาก่อนที่ข้าพเจ้าจะลงเรือกลับสหรัฐอเมริกา
เพียง ๕ วันเท่านั้น พระเจ้าทรงโปรดเราอีกแล้ว และเราก็จะได้มีโอกาสต่อสู้อีกครั้งหนึ่ง

ระหว่างที่ยังไม่ถึงกำหนดวันเจรจา เราได้ไปติดต่อกับผู้แทนฝ่าย
อิตาลีบางคนที่ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมาธิการพิจารณาร่างสนธิสัญญา ไม่มีกรรมาธิการคน
ใดเลยที่คิดว่าการเจรจาจะเสร็จได้ภายในหนึ่งสัปดาห์ แต่เราก็มองว่า ถ้ามีความ
พยายามก็ต้องพบความสำเร็จ ดังนั้นเราจึงเริ่มวางแผนดำเนินงานทันที ปัญหาอันแรก
คือเรื่องภาษาที่จะใช้ในต้นฉบับสนธิสัญญา คณะกรรมาธิการฝ่ายอิตาลีต้องการให้ใช้ภาษา
อิตาลีเลย อย่างไรก็ตาม ในการประชุมครั้งแรกตกลงกันว่าให้ใช้ทั้งภาษาอิตาลีและภาษา

อังกฤษ มีฉบับภาษาอังกฤษฉบับหนึ่ง ต่อจากนั้นก็พิจารณาโครงการปฏิบัติงานใน
สัปดาห์ต่อไป ฝ่ายไทยรับว่าจะเตรียมและเสนอร่างสนธิสัญญาเป็นภาษาอังกฤษ ภาษา
อิตาเลียนให้ฝ่ายอิตาลีในวันถัดไป ฝ่ายอิตาลีได้พิจารณาร่างสนธิสัญญาและพบกับเรา
ปรึกษาหารือข้อเสนอยังซัดกันอยู่ใน ๒ วันต่อมา และต่อจากนั้นคณะกรรมการจัดการร่วมกัน
พิจารณาสนธิสัญญากับเราทบทวนจนกระทั่งงานเสร็จเรียบร้อย เป็นที่เห็นชัดว่านายกรัฐมนตรี
มุนตรัมสโซลินี มีคำสั่งเร่งเรื่องนี้ ผลงานจึงดำเนินไปโดยเรียบร้อย ตลอดเวลาอันลุล
ล่อกันเราทำงานกันทั้งกลางวันกลางคืน สถานอัครราชทูตไทยเปิดไฟสว่างตลอดคืนจนรุ่ง
สว่างทุกวัน เราไม่ปล่อยให้เวลาเสียไปเลยสักชั่วโมงเดียว คณะกรรมการจัดการก็รู้สึกเสียสละ
ความสุขส่วนตัวเป็นอันมากในการที่มาร่วมกับเราเป็นเวลานาน ๆ พิจารณาข้อเสนองาน
เราอย่าง คัดค้านบ้าง ตั้งข้อเสนอมุมบ้าง เราได้พยายามป้องกันและให้คงไว้ตามร่างของ
เราในจุดที่สำคัญ ข้อใดไม่สำคัญหรือเป็นเรื่องแบบพิธีล้วน ๆ ควรยอมได้เราก็ยอม พอ
ถึงวันจันทร์ต่อมาเราก็มองเห็นลู่ทางว่าจะตกลงกันได้ในที่ที่สุด ดูเหมือนว่าคณะกรรมการ
ก็พร้อมที่จะยอมรับต้นฉบับที่จะเป็นข้อพอใจแก่ฝ่ายไทยโดยตลอด กระนั้นฝ่ายอิตาลียัง
ปรารถนาที่จะให้คงไว้ซึ่งข้อสำคัญที่เหลืออยู่ ๕ ประการ อันฝ่ายอิตาลีรู้สึกว่าเป็นเงื่อนไข
อันจำเป็นสำหรับการอนุมัติสนธิสัญญา ซึ่งในข้อเหล่านั้นฝ่ายไทยยอมตกลงด้วยไม่ได้ ได้
มีการพิจารณาอย่างเคร่งเครียดอีก ๒ วัน ผลสุดท้ายฝ่ายอิตาลียอมแก้ไขข้อสำคัญ ๓ ข้อ
โดยให้ใช้ถ้อยคำในทางที่ไม่ให้ไทยเสียผลประโยชน์ แต่อีก ๒ ข้อฝ่ายอิตาลีไม่ยอม ใน
ที่สุดก็มีทางเดียว คือเสนอเรื่องตกลงกันไม่ได้ให้นายกรัฐมนตรีมุนตรัมสโซลินีเป็นผู้วินิจฉัย
ชี้ขาด

ก่อนออกเดินทางจากกรุงโรม ๑ วัน เรามีโอกาสเข้าพบมุนตรัมสโซลินีที่กระทรวง
การต่างประเทศ ห้องทำงานของมุนตรัมสโซลินี โอโงะรวกกับห้องพระโรง ประดับประดาไป
ด้วยภาพเขียนอิตาเลียนอันเก่าแก่ ห้องทำงานของมุนตรัมสโซลินีตั้งอยู่มุมห้องคานหนึ่ง เมื่อเรา
ไปถึงเขาลุกขึ้นต้อนรับ เมื่อเขาเดินเข้ามาใกล้ข้าพเจ้าก็ทึ่งพิศวงเสียมิได้ต่อท่วงตาอัน
อ่อนโยนแต่ทว่าทรงไว้ซึ่งอำนาจของบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ไบหน้าของเขาสะอาดหมดจด เป็นใบหน้าที่มี

พลเรือนแต่ปราศจากแว่นแห่งความแข็งแกร่ง เขาใช้คำพูดกับเราอย่างง่าย ๆ และตรง ๆ ที่เดียว เขากล่าวว่าประเทศอิตาลีมีความรู้สึกเป็นมิตรกับประเทศไทยเสมอ และเพื่อแสดงให้ให้เห็นจริงถึงความเป็นมิตรนั้น อิตาลีจะยอมถอนข้อเรียกร้องข้อ ๔ และ ๕ เสียเป็นอันว่า ไทยเราชนะอีกแล้วในขั้นสุดท้าย หลังจากอยู่ภายใต้บังคับแห่งระบอบสภาพนอกอาณาเขตมาเป็นเวลา ๗๐ ปี ประเทศไทยก็มีเอกราชและเสรีอีกครั้งหนึ่ง

ขณะนี้สนธิสัญญาฉบับใหม่ทุกฉบับ รวมทั้งสนธิสัญญากับประเทศเบลเยียม ซึ่งเราตกลงกันที่กรุงเทพฯ ได้ลงนามและให้สัตยาบันหมดแล้ว ระบอบสภาพนอกอาณาเขตก็กลายเป็นเรื่องอดีตไปสำหรับประเทศไทย เมื่อระบอบดังกล่าวผ่านไป ข้อจำกัดทางการคลังต่าง ๆ ก็หมดไปแล้ว วิถีแห่งความหวังใหม่ก็เบียดกว้าง ประเทศไทยเตรียมตัวพร้อมแล้วหรือยังที่จะย่างเข้าสู่ยุคใหม่ ? ประเทศไทยจะสามารถใช้อำนาจใหม่ที่ได้มาอย่างเฉลียวฉลาดพอหรือไม่ ?

หลังจากการที่เราทำสนธิสัญญาใหม่เสร็จไปได้ไม่นาน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็เสด็จสวรรคต ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๒๕ ตอนปลายรัชสมัยของพระองค์นั้น งบประมาณรายจ่ายของประเทศท่วมท้นรายได้ ประเทศกำลังจะเผชิญกับวิกฤตการณ์ทางการเงิน

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติสืบแทนพระบรมเชษฐาธิราช พระองค์ทรงดำเนินรัฐประศาสน์นโยบายอันเข้มแข็ง คือแทนที่จะเราขายอู่เงินจากต่างประเทศหรือเพิ่มภาษี พระองค์กลับทรงใช้วิธีการอันน่าเลื่อมใส คือตัดทอนรายจ่ายที่ไม่จำเป็นและฟุ่มเฟือยเสีย พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้แต่ละกระทรวงทบวงกรมขจัดความสิ้นเปลือง ปลดคนที่ไม่จำเป็น และยุบตำแหน่งที่ฟุ่มเฟือยเสีย ระเบียบเรื่องเศรษฐกิจกลายเป็นเรื่องที่พูดกันเป็นประจำนั้น พระองค์ทรงเป็นผู้นำที่เด็ดเดี่ยวโดยให้ตัดเงินงบประมาณรายจ่ายส่วนพระองค์ลงจาก ๕ ล้านบาทเหลือ ๑ ล้านบาท ความตั้งใจพระทัยจริงของพระองค์ไม่มีอะไรที่จะมาชักขวางได้ ผลก็คือเงินงบประมาณที่เคยไม่พอจ่าย

ภายในประเทศกลับมีเหลือ และนโยบายปัจจุบันที่สุขุมก็คือสะสมเงินเหลือจ่ายนั้นไว้เป็นทุน
สำรองอันมั่นคง นอกจากนั้นด้วยวิธีเพิ่มภาษีสินค้าประเภทเครื่องอุปโภคบริโภคเพียง
เล็กน้อย อันเป็นผลของสนธิสัญญาฉบับใหม่ ๆ และการดำเนินงานในเรื่องปรับปรุงพันธุ์ข้าว
ตลอดจนการแนะนำให้กลีกรปลูกพืชรอง ก็มีที่ท้าวอนาคตทางการคลังของประเทศไทย
จะแจ่มใสมาก

ในด้านการบริหารราชการแผ่นดิน พระองค์ทรงดำเนินนโยบายอันเข้มแข็ง
เช่นกัน ในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ นั้น พระองค์ทรงใช้พระราช
อำนาจโดยพระองค์เองมากกว่าที่จะผ่านคณะที่ปรึกษาการแผ่นดิน แต่ในรัชกาลใหม่นี้
ในบรรดางานชิ้นแรกที่พระองค์ทรงปฏิบัติคือยกเลิกคณะที่ปรึกษาการแผ่นดิน ไปร
เกล้าฯ ให้ตั้งคณะบริหารราชการแผ่นดินขึ้นใหม่มีหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่พระมหากษัตริย์
เกี่ยวกับนโยบายสำคัญ ๆ เรียกว่าคณะองคมนตรี ประกอบด้วยองคมนตรี ๕ นาย ซึ่งเลือก
พอที่จะทำให้องคมนตรีแต่ละท่านมีความรับผิดชอบมากอยู่ และทรงแต่งตั้งผู้สามารถและ
ซื่อสัตย์ที่สุดเป็นประธานองคมนตรี การที่ทรงดำเนินนโยบายอย่างนักบริหารและเฉลียว
ฉลาดเช่นนั้น ไม่แต่เพียงเป็นการเปิดทางให้เข้าถึงองค์พระมหากษัตริย์ได้เท่านั้น แต่ยังทำ
ให้ประเทศไทยได้สิ่งที่ต้องการอย่างมาก คือคณะบุคคลคณะหนึ่งที่จะมาช่วยประสานงานและ
สมัครสมานงานของกระทรวงต่าง ๆ ให้สอดคล้องกันอีกด้วย

ยังมีปัญหาที่น่าสนใจในเรื่องระบอบการปกครอง พระองค์ทรงตระหนักถึง
ความยุ่งยากและอันตรายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระองค์มีพระราชปรารภ
อย่างแท้จริงที่จะให้มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยและให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อ
ประเทศชาติด้วย แต่ถ้าจะมีสภาโดยราษฎรผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งยังไม่เฉลียวฉลาดและ
สำนึกในส่วนใดเสียพอ ก็จะเป็นการเล็งต่ออันตรายแห่งระบอบราชาธิปไตยยิ่งกว่าระบอบสม
บูรณาญาสิทธิราชย์เสียอีก ดังนั้น การปกครองแบบมีรัฐสภาที่จำกัดรอไว้ก่อนจนกว่าจะ
ได้พิจารณาฐานการศึกษาทั่วไปให้ก้าวหน้าเสียก่อน แม้กระนั้นก็ได้ทรงเตรียมโครง

การไว้แล้วเพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ทั้งกล่าวนั้น ในขณะที่เกี่ยวกับพระองค์ที่ทรงหวังที่จะให้ประชาชนมีความชัดเจนในกิจการบ้านเมืองยิ่งขึ้น โดยจัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลขึ้นตามหัวเมืองใหญ่ ๆ

ปัญหาเรื่องการศึกษาของประเทศไทยที่กำลังได้รับการแก้ไขด้วยคณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายปฏิบัติงานด้วยความอดทน และละเอียดถี่ถ้วน เพื่อร่างประมวลกฎหมายตามแบบอย่างของกฎหมายยุโรปที่ดีที่สุด อาจจะต้องกินเวลา ๕ ปีจึงจะร่างประมวลกฎหมายทั้งกล่าวสำเร็จบริบูรณ์ งานที่ยังเหลืออยู่ก็คือ การสอนและอบรมผู้พิพากษา ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของกิจการศาล

ความเจริญก้าวหน้าของประเทศขึ้นอยู่กับการทำงานเป็นพิเศษ ๒ ประการ คือ ๑. ต้องปรับปรุงอย่างจริงจัง ให้การศึกษาโดยทั่วไปเจริญก้าวหน้า ซึ่งมีความยากลำบากเป็นพิเศษในเรื่องขาดแคลนครูและตำราภาษาไทย ๒. จะต้องกระตุ้นผลิตผลทางเกษตรกรรม ด้วยวิธีปรับปรุงมาตรฐานและคุณภาพพันธุ์ข้าวให้ดีขึ้น และสนับสนุนการปลูกพืชรองต่าง ๆ เช่น ปอ และยาสูบ เป็นต้น

แต่ปัญหาที่สำคัญยิ่งกว่าปัญหาทั้งหลายก็คือว่า ทำอย่างไรประเทศไทยจึงจะนำเอาส่วนที่ดีของวัฒนธรรมฝ่ายตะวันตกมาใช้ได้โดยขณะเดียวกันอย่าให้ตัวเองเสื่อมลงโดยอำนาจแห่ง ความเสื่อมโทรมทางศีลธรรม ซึ่งดูเหมือนว่าจะ เกาะติดมากับสิ่งที่เรียกว่าอารยธรรมอย่างแยกไม่ออก เสียด้วย อันตรายของไทยในอนาคตหากจะมีก็อยู่ที่ตรงนั้นแหละเป็นข้อใหญ่ ประเทศไทยจะสามารถรวบรวมเอาสิ่งดีงามของโลกด้านตะวันตกมาเป็นประโยชน์โดยขณะเดียวกันก็สงวนไว้ซึ่งเอกลักษณ์อันดีแก่นที่ตัวมีอยู่ไว้ เลียนแบบตะวันตกแต่อย่าให้ตะวันตกกลืน ใ้หรือไม่? ประเทศไทยจะสามารถป้องกันคุณค่าทางศาสนาและศีลธรรมไว้มิให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจทางวัตถุใ้หรือไม่?

อันที่จริง ประเทศไทยมีปัญหามากมาย แต่ก็ยังมีสัญลักษณ์แห่งความเจริญรุ่งเรือง ใครๆ ที่ได้มาพำนักร่วมและมาประกอบกิจการงานในประเทศไทย ได้มารู้จักและมารักใคร่ในผู้คนของประเทศนี้ต่างก็มีศรัทธาอันใหญ่ยิ่งต่อชาวไทย มีความพยายามที่ย่อมพบความสำเร็จ การชาวไทยกำลังขึ้นไปทอแสงอยู่บนฟากฟ้า.

การสร้างศาลในสมัยรัฐบาลปวิวิท

กำธร พันธ์สุลาภ

ปลัดกระทรวงยุติธรรม

ท่านที่เคยประสบพบเห็นที่ทำการศาลตามจังหวัดต่าง ๆ มาแล้ว คงจะเห็นพ้องกับข้าพเจ้าว่าที่ทำการศาลส่วนมากนั้นชำรุดทรุดโทรม เพราะความเก่าแก่ที่สร้างมาแล้วเป็นเวลานานปี บางแห่งชำรุดทรุดโทรมจนน่าเกรงจะเกิดภัยอันตรายแก่ผู้ปฏิบัติงานและประชาชนผู้มาติดต่อกับศาล บางแห่งคับแคบไม่เพียงพอแก่การปฏิบัติราชการ โดยมากเป็นเรือนไม้ชั้นเดียว พื้นสูงพื้นดินประมาณ ๕๐ เซนติเมตร พื้น ฝา ตง คาน และเครื่องบนเป็นไม้เบญจพรรณปนกันหลายชนิด หลังคามุงกระเบื้องชายคาคลุมต่ำ ไม่สง่าผ่าเผย เสาคอหม้อบางอันขาด พื้นต่ำ ๆ สูง ๆ ไม่สามารถจะทำการบูรณะซ่อมแซมให้ใช้ได้ นอกจากจะรื้อทำการก่อสร้างใหม่ ห้องพิจารณาที่มีอยู่ไม่เพียงพอกับจำนวนผู้พิพากษาและปริมาณงาน จนต้องใช้ห้องทำงานของผู้พิพากษาและห้องเสมียนพนักงานเป็นห้องพิจารณาคดี เป็นเช่นนี้มาเป็นเวลานานแล้ว ยังหาได้รับการปลูกสร้างใหม่ให้สมเกียรติที่จะใช้เป็นที่ทำการศาลไม่

ประเทศไทยก็เช่นเดียวกับประเทศทั้งหลาย ที่ลัทธินิยมว่าการปกครองให้ราษฎรมีความสมบูรณ์พูนสุขนั้น จะต้องทะนุบำรุงรักษาความยุติธรรมให้เจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะการที่จะทำให้มีความเจริญในทางยุติธรรมได้ ก็จะต้องอาศัยศาลยุติธรรมที่มีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี เพราะการชำระตัดสินความที่เป็นไปโดยอิสระนั้น เป็นเครื่องประจักษ์วิทยาให้ความยุติธรรมเป็นไปในทางเกื้อกูลแก่ประโยชน์สุขของราษฎร ที่ทำการศาลยุติธรรมซึ่งเป็นทั้งพิจารณาพิพากษาคดีความ จึงควรต้องมีความมั่งคั่งและสง่าภูมิฐาน เพราะนอกจากจะใช้เป็นที่ประสิทธิ์ประสาทความยุติธรรมแก่ราษฎรแล้ว ยังเป็นเครื่องเชิดชูความเป็นเอกราชของชาติ และเป็นเกียรติแก่ท้องถิ่นที่ศาลนั้น ๆ ตั้งอยู่ด้วย

รัฐบาลปฎิวัติซึ่งมี ๗ องค์ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และมีพระยาอรรณณการีย์ณิพนธ์ ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ได้เล็งเห็นความสำคัญของราชการศาลยุติธรรม จึงได้สนับสนุนให้กฤษฎาหารศาลยุติธรรมเป็นลำดับมา นอกจากส่งเสริมให้ผู้พิพากษาได้มีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีแล้ว ยังสนับสนุนให้กระทรวงยุติธรรมได้ดำเนินการก่อสร้างที่ทำการศาลทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง ซึ่งมีความชำรุดทรุดโทรมเก่าแก่ล้าสมัย ให้ได้รับการก่อสร้างใหม่ทุกปีมา ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้อนุมัติงบประมาณค่าก่อสร้างศาลแพ่งและศาลฎีกาต่อเติมจากตึกกระทรวงยุติธรรมซึ่งได้หยุดชะงักการก่อสร้างไว้เป็นเวลาประมาณ ๒๐ ปีแล้ว ให้ได้เริ่มก่อสร้างใหม่ ซึ่งในขณะนั้นการก่อสร้างได้จัดทำแล้วเสร็จและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา ณ วันพุธที่ ๑๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๖

ในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๔ รัฐบาลได้อนุมัติงบประมาณให้กระทรวงยุติธรรมดำเนินการก่อสร้างที่ทำการศาลจังหวัดและศาลแขวงสุพรรณบุรี ศาลจังหวัดและศาลแขวงนครสวรรค์ ศาลจังหวัดหล่มสัก และศาลจังหวัดมหาสารคามขึ้นใหม่ ซึ่งการก่อสร้างศาลทั้ง ๔ นี้ได้ดำเนินการแล้วเสร็จโดยเรียบร้อยและกระทำพิธีเปิดใช้เป็นที่ทำการศาลตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๔ โดยเฉพาะศาลจังหวัดและศาลแขวงนครสวรรค์ กับศาลจังหวัดและศาลแขวงสุพรรณบุรี ซึ่งเป็นศาลใหญ่มีคดีความมาก ๗ องค์ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ก็ได้ทรงพระกรุณาให้เกียรติไปประกอบพิธีเปิดศาลทั้งสองนั้นด้วยตนเอง

ในปีต่อมาคือ พ.ศ. ๒๕๐๕ รัฐบาลก็ยังได้ทรงพระกรุณาอนุมัติงบประมาณก่อสร้างที่ทำการศาลขึ้นใหม่อีก ๗ ศาล คือ ศาลจังหวัดแพร่ ศาลจังหวัดอุตรดิตถ์ ศาลจังหวัดชัยภูมิ ศาลจังหวัดนครพนม ศาลจังหวัดปัตตานี ศาลจังหวัดพัทลุง และศาลจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ การก่อสร้างศาลทั้ง ๗ นี้ได้ดำเนินการก่อสร้างเสร็จและเปิดใช้เป็นที่ทำการศาลไปแล้วรวม ๖ ศาล คือ ศาลจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ได้ประกอบพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๐๕

และศาลจังหวัดอุตรดิตถ์ได้ประกอบพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๐๖ โดย ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมได้กรุณาให้เกียรติไปประกอบพิธีเปิดศาลทั้ง ๒ นั้น ส่วนศาลจังหวัดชัยภูมิได้ประกอบพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๖ ศาลจังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๐๖ ศาลจังหวัดพิจิตรเมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๐๖ และศาลจังหวัดปัตตานีเมื่อวันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๐๖

สำหรับในขั้วงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๖ นี้ รัฐบาลก็ได้กรุณาอนุมัติงบประมาณก่อสร้างที่ทำการศาลใหม่ให้แก่กระทรวงยุติธรรมตามที่ขอไปอีก ๖ ศาล คือ ศาลจังหวัดอุทัยธานี ศาลจังหวัดตราด ศาลจังหวัดสมุทรสงคราม ศาลจังหวัดสตูล ศาลจังหวัดกาฬสินธุ์ และศาลจังหวัดขอนแก่น ซึ่งกระทรวงยุติธรรมได้ดำเนินการประกวดราคาก่อสร้างศาลทั้ง ๕ คือ ศาลจังหวัดอุทัยธานี ศาลจังหวัดตราด ศาลจังหวัดสมุทรสงคราม ศาลจังหวัดสตูล และศาลจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นผลสำเร็จและได้ริบอนุมัติจากสำนักงบประมาณแล้ว กระทรวงยุติธรรมจึงได้ทำสัญญากับผู้รับจ้างเพื่อดำเนินการก่อสร้างต่อไป การก่อสร้างศาลทั้ง ๕ คงกล่าวกันว่าคงจะแล้วเสร็จในปลายปี พ.ศ. ๒๕๐๖ นี้ ส่วนศาลจังหวัดขอนแก่นซึ่งจะต้องดำเนินการก่อสร้างให้ขึ้นไปตามโครงการพัฒนาการภาคตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐบาลนั้น กระทรวงยุติธรรมได้ขอความร่วมมือไปยังกรมโยธาเทศบาล เพื่อดำเนินการจัดทำแบบแปลนและรายการก่อสร้างศาลจังหวัดนั้นอยู่ เข้าใจว่าจะแล้วเสร็จ และสามารถดำเนินการประกวดราคาได้ในเร็ว ๆ นี้

ส่วนในขั้วงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๗ นั้น กระทรวงยุติธรรมก็ได้ขอตั้งงบประมาณก่อสร้างที่ทำการศาลไว้รวม ๗ ศาล คือ ศาลจังหวัดระนอง ศาลจังหวัดนครราชสีมา ศาลจังหวัดพิจิตร ศาลจังหวัดตะกั่วป่า ศาลจังหวัดนครศรีธรรมราช ศาลจังหวัดอุบลราชธานี และศาลจังหวัดปราจีนบุรี นอกจากนี้กระทรวงยุติธรรมยังได้ขอตั้งงบประมาณก่อสร้างที่ทำการศาลแขวงในกรุงเทพฯ ขึ้น ณ ที่ว่างบ้านถนนหน้าห้วยเผยด้วย

การที่รัฐบาลนี้ได้ให้ความสนับสนุนและส่งเสริมการก่อสร้างที่ทำการศาล ซึ่ง
ได้ถูกทอดทิ้งมาเป็นเวลานานโดยมิได้หยุดยั้งเช่นนี้ ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่ารัฐบาลใน
สมัยปฏิวัติมีความปรารถนาที่จะให้ศาลยุติธรรมใหม่ที่ทำางารสง่างาม สมเกียรติ ถ้าหาก
รัฐบาลยังกรุณาให้ความสนับสนุนและส่งเสริมการก่อสร้างที่ทำการศาลอยู่เช่นนี้ ก็เป็นที่
หวังได้ว่าศาลที่เก่าแก่และชำรุดทรุดโทรมที่วราชอาณาจักรซึ่งรอคอยการก่อสร้างมาเป็น
เวลานาน จักได้มีที่ทำการศาลใหม่สมควรความปรารถนาของบรรดาเจ้าราชการกระทรวง
ยุติธรรมและประชาชนในอนาคตกอนี้ไฉน.

ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ศาลยุติธรรม
(www.library.coj.go.th)

ความเป็นมาของพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการ ฝ่ายตุลาการ

และ

คณะกรรมการตุลาการ

วินัย ทองดงยา

ผู้ช่วยผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์

ก่อนที่จะกล่าวถึงความเป็นมาของกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการและคณะกรรมการตุลาการ สมควรกล่าวถึงประวัติย่อของกระทรวงยุติธรรมด้วยสักเล็กน้อย เพราะมีความสัมพันธ์กันโดยตรงกับเรื่องนี้

เมื่อ ๗๒ ปีมาแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง กระทรวงยุติธรรม ขึ้น ตามประกาศลงวันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔) มีเสนาบดีรับผิดชอบบริหารราชการแผ่นดินเกี่ยวกับราชการศาลยุติธรรมให้เจริญรอยตามแบบอย่างอารยประเทศ เสนาบดีพระองค์แรก (ตามประกาศตั้งเสนาบดีทกกระทรวง ลงวันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑) คือ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ (กรมพระสวัสดิศัสดินวิศิษฎ์) และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมในปัจจุบัน คือ พระยาอรรดการิณพนธ์ (สิทธิ รุณณานนท์) รวมจำนวนเสนาบดีและรัฐมนตรีว่าการตั้งแต่แรกจนปัจจุบันมีจำนวน ๒๔ และ ๑ ใน ๒๔ นี้มีเสนาบดีพระองค์หนึ่งซึ่งได้ทรงบำเพ็ญคุณประโยชน์ให้แก่ราชการกระทรวงยุติธรรมและการศาลยุติธรรมอย่างไพศาลยิ่งและยืนยาวที่สุด สมด้วยพระราชประสงค์ของสมเด็จพระราชบิดาของพระองค์ นั่นคือ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ (กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์) ซึ่งได้ทรง

ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในลำดับที่ ๓ ตั้งแต่วันที่ ๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕ จนถึงวันที่ ๒๖ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๕ รวมเวลายาวนานถึง ๑๔ ปี ๓ เดือน ๒๓ วัน

ตามประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมดังกล่าวนี้ มีผลให้ศาลทั้งหลายในกรุงเทพฯ ที่แยกย้ายกันอยู่หลายกรมหลายกระทรวงรวม ๑๖ ศาลได้ตัดทอนลดเหลือเพียง ๗ ศาล มารวมกันอยู่ในศาลสถิตยุติธรรมที่ก่อตั้งขึ้นเป็นกระทรวงใหม่นี้ ส่วนศาลในหัวเมืองยังคงสังกัดกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนครบาลตามเดิม (พระบรมมณูศาลหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๔) ต่อมา ร.ศ. ๑๑๕ จึงได้จัดการศาลหัวเมืองเพื่อให้มารวมสังกัดกระทรวงยุติธรรมทั้งหมด และได้ทำสำเร็จผลใน ร.ศ. ๑๒๗ เว้นแต่ศาลฎีกาศาลเดียวที่ยังรับผิดชอบต่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (พระบรมมณูศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๔) จนถึง ร.ศ. ๑๓๑ (รัชกาลที่ ๖) จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกศาลฎีกาซึ่งยังไม่มีอธิบดีศาล และยังไม่ได้สังกัดกระทรวงใดให้มารวมสังกัดกระทรวงยุติธรรม ปรากฏตามประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรมลงวันที่ ๓ เมษายน ร.ศ. ๑๓๑ และต่อมาวันที่ ๑๑ เดือนเดียวกันโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศตั้งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ เป็นอธิบดีศาลฎีกาเป็นพระองค์แรก

ตามประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๓๑ ดังกล่าวนั้น ได้แบ่งแยกหน้าที่ราชการออกเป็นฝ่ายธุรการส่วนหนึ่งให้เสนาบดีรับผิดชอบยังคัมภีร์วิชาไต่สัจจะขาดโดยลำพัง ส่วนฝ่ายตุลาการนั้นให้เสนาบดีปรึกษาและฟังความเห็นของอธิบดีศาลฎีกา ถ้ามีความเห็นต่างกันก็ให้ทั้งสองท่านนำความกราบบังคมทูลเรียนพระราชปฏิบัติ ให้อธิบดีศาลฎีกามีอำนาจวางระเบียบราชการฝ่ายตุลาการและเสนอความเห็นต่อเสนาบดีตลอดถึงการแต่งตั้ง ผลักเปลี่ยน หรือเลื่อนตำแหน่งผู้พิพากษา ส่วนการแก้ไขข้อขัดข้องปัญหาที่เกี่ยวกับกฎหมาย ให้อธิบดีศาลฎีกาเป็นผู้วินิจฉัย แต่ถ้ามีข้อใดที่จำต้องเรียนพระราชปฏิบัติ ก็ให้อธิบดีนำความกราบบังคมทูลโดยตรงได้

อีก ๑๖ ปีต่อมา ประกาศฉบับนี้ได้ถูกยกเลิกไปโดยประกาศจัตระเบียบราชการ
กระทรวงยุติธรรมลงวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ (รัชสมัยรัชกาลที่ ๗) ตามประกาศ
ฉบับนี้ให้เสนาบดีเป็นประธานมีหน้าที่รับผิดชอบบังคับบัญชาทั้งฝ่ายธุรการและฝ่ายตุลาการ
เว้นแต่การพิจารณาพิพากษาคดีซึ่งเป็นอำนาจของศาล แต่โดยมีเงื่อนไขให้เสนาบดีมีอำนาจ
นั่งกำกับพิจารณาพิพากษาคดีในศาลยุติธรรมได้ทุกศาลด้วย (แม้ในที่ประชุมใหญ่ของ
ศาลฎีกา เสนาบดีก็เป็นประธานมีสิทธิแสดงความเห็นและออกเสียงลงคะแนนได้ ทำนอง
เดียวกับ Lord Chancellor ของอังกฤษมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีในศาลสูงสุด คือ
House of Lords ได้) และการแต่งตั้ง เลื่อน ย้าย หรือปลดผู้พิพากษา อธิบดีศาลฎีกา
ไม่มีอำนาจต่อไป ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของเสนาบดีนำความกราบบังคมทูลขอพระราชทาน
พระบรมราชานุญาต ส่วนอธิบดีศาลฎีการับผิดชอบเฉพาะราชการในศาลฎีกาและมีหน้าที่
รับผิดชอบหรือออกความเห็นแก่เสนาบดีในข้อราชการทั่วไป

ต่อมาวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๒ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้ พ.ร.บ. ระเบียบ
ข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๑ ควบคู่กันไปกับ พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ.
๒๔๗๑ (ซึ่งยกเว้นไว้มิให้รวมถึงข้าราชการฝ่ายตุลาการกับฝ่ายพลเรือนในกระทรวงการ
ทหาร) ข้อที่น่าสังเกตคือ พ.ร.บ. ฉบับนี้ได้ยกเลิกประกาศจัตระเบียบราชการกระทรวง
ยุติธรรมลงวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๔๗๑ (ตามพระราชปรารภ) ฉะนั้นข้อใดเรื่องใดในประกาศ
ดังกล่าวที่ไม่ขัดแย้งหรือไม่ถูกแก้ไขเป็นอย่างอื่นโดย พ.ร.บ. นี้แล้ว ก็ยังคงใช้บังคับกันได้
ต่อไปในสมัยนั้น

ประกาศจัตระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรมทั้ง ๒ ฉบับ จึงถือได้ว่าเป็น
กฎหมายนำทางพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการอยู่ด้วยส่วนหนึ่ง ซึ่งต่อมา
ได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับกาลสมัยยิ่งขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาย
หลังที่ไทยเริ่มมีรัฐธรรมนูญฉบับแรกปี ๒๔๗๕ ซึ่งแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยให้อำนาจตุลาการ
เป็นอิสระส่วนหนึ่งต่างหากจากอำนาจบริหารและอำนาจนิติบัญญัติแล้ว ราชการทางธุรการ

ของกระทรวงยุติธรรมจึงขึ้นอยู่กับ พ.ร.บ. ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน ๑ พ.ร.บ. ปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม ๑ และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ๑ กำหนดอำนาจหน้าที่ราชการกระทรวงยุติธรรมขึ้นไว้ โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวง (คนแรก คือ พระยาเทพวิทูรพหลศุภยาธิบดี) เป็นผู้บังคับบัญชารับผิดชอบในราชการกระทรวงยุติธรรมและงานทางธุรการของศาลยุติธรรมทั้งหลายที่อยู่ในสังกัดให้ดำเนินไปโดยเรียบร้อย ส่วนการบรรจุแต่งตั้งและการเลื่อนตุลาการ การพิจารณาความดีความชอบหรือพิจารณาโทษทางวินัยของข้าราชการฝ่ายตุลาการทั้งหมด อยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งดำเนินแต่ปี ๒๔๗๑ เป็นต้นมาจนปัจจุบันนี้ ได้มีกฎหมายดังกล่าวนี้บัญญัติไว้รวม ๑๓ ฉบับ คือ

๑. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๑ (ไม่มีคำว่าฝ่ายตุลาการ)
๒. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการตุลาการแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๗๗
๓. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๗
๔. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการตุลาการแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๗๘
๕. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๙ (เริ่มมีคำว่าฝ่ายตุลาการ)
๖. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๘๒
๗. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๔๘๓
๘. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๘๕
๙. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๔๘๖
๑๐. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๔๘๘
๑๑. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๔๙๑
๑๒. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๙๗ และ
๑๓. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐

เหตุผลสำคัญในการที่ต้องมีกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการแยก
 ออกจากหากฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือนทั้งๆ ที่ตุลาการก็เป็นฝ่ายพลเรือน
 ด้วยนั้น ก็เพราะตุลาการมีอำนาจหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีให้เป็นไปตามกฎหมาย
 อำนาจหน้าที่ต้องเป็นกลางเป็นอิสระจริงๆ ตามที่ได้รับรองไว้ในกฎหมายหรือในรัฐธรรมนูญ
 มิฉะนั้นตุลาการก็ไม่อาจทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ได้ในการจะให้ความปลอดภัยและความ
 เที่ยงธรรมแก่ประชาชนหรือรัฐที่เป็นคู่กรณี ยิ่งในระบอบรัฐธรรมนูญที่มีรัฐสภาอันประกอบ
 ด้วยพรรคการเมือง อำนาจอิสระของศาลยุติธรรมหรือผู้พิพากษาศาลการยิ่งทวีความสำคัญ
 มากขึ้น เพราะเป็นหลักประกันความเป็นธรรมแก่พรรคการเมืองทุกฝ่ายตลอดจนรัฐบาลเอง
 อันจะมีผลยังให้เกิดเสถียรภาพแก่การปกครองของรัฐบาลด้วย ทั้งมีผลเชิดชูสถาบันของ
 ศาลยุติธรรมให้ต่างประเทศยอมรับนับถือ (อันเป็นมูลเหตุสำคัญให้เราได้มาและคงไว้ซึ่ง
 เอกราชทางการเมืองศาลโดยสมบูรณ์) ผลก็มีกว้างใหญ่ไพศาลถึงปานนั้น จึงจำเป็นต้องมีกฎหมาย
 ให้ความคุ้มกันแก่ผู้พิพากษาศาลการในการปกครองตุลาการ เริ่มแต่การแต่งตั้ง โยกย้าย
 หรือถอดถอนตุลาการตลอดจนการให้คู่หรือให้โทษแก่ตุลาการ จะต้องเป็นอิสระส่วนหนึ่ง
 ต่างหากจากฝ่ายบริหารและการเมือง นับหนึ่ง จะต้องเป็นหลักประกันเสถียรภาพในการดำรง
 ตำแหน่งของผู้พิพากษาศาลการ จึงจะมีผลให้ทั้งอำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีได้
 สมบูรณ์เต็มที่ ด้วยเหตุนี้ คณะกรรมการตุลาการ จึงได้ก่อกำเนิดขึ้นและมีมาตั้งแต่ก่อน
 จะตราลงไว้ใน พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๗ อันเป็นกฎหมายฉบับแรก
 ที่ก่อตั้งคณะกรรมการตุลาการด้วยซ้ำไป

เพื่อความบริบูรณ์ของเรื่องทั้งนี้ไว้ จำเป็นต้องกล่าวถึงเนื้อหาโดยย่อของกฎหมาย
 ว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการภายหลังมีรัฐธรรมนูญแล้วว่า มีความเป็นมาอย่างไร
 (เฉพาะตุลาการ) โดยจะแยกกล่าวเป็น ๓ หัวข้อ คือว่าด้วย ๑. การดำรงตำแหน่งของ
 ผู้พิพากษาศาลการ ๒. คณะกรรมการตุลาการ และ ๓. อำนาจอิสระในการพิจารณา
 พิพากษาคดี

(๑) การดำรงตำแหน่งของผู้พิพากษาศาลการ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับแรกปี ๒๔๗๕ ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ ได้แบ่งแยกอำนาจอธิปไตยออกเป็น ๓ ตามแบบอย่างการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และได้ตราไว้ในรัฐธรรมนูญว่า พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาล การพิจารณาพิพากษาคดีเป็นอำนาจของศาลโดยเฉพาะซึ่งจะต้องคำนึงตามกฎหมายและในนามพระมหากษัตริย์ และผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี แต่ในระบอบนั้นยังไม่มีบทบัญญัติว่าด้วยระเบียบข้าราชการตุลาการ ที่จะเป็นหลักประกันความเป็นอิสระของตุลาการให้มั่นคง กลับเพิ่มอำนาจให้รัฐมนตรีบรรจุตุลาการวิสามัญได้โดยอนุมัติของคณะรัฐมนตรี และลดเวลาพักพิักเป็นผู้พิพากษาลงเหลือ ๖ เดือน (พ.ร.บ. ตุลาการแก้ไขเพิ่มเติมปี ๒๔๗๗) จนกระทั่งวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๘ จึงได้ประกาศใช้บังคับ พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๗ ซึ่งเป็นกฎหมายฉบับแรกที่บัญญัติให้มีคณะกรรมการตุลาการ (ต่อมาเรียกชื่อย่อว่า ก.ต.) ขึ้นคณะหนึ่งรวม ๕ ท่าน คือ อธิบดีศาลฎีกา ปลัดกระทรวงยุติธรรม อธิบดีศาลอุทธรณ์ นายกรรมการเนติบัญญัติสภาและผู้ประสานการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง มีหน้าที่ปรึกษาให้คำแนะนำแก่รัฐมนตรีตามที่ระบุไว้ เช่นในเรื่องเลือกตั้งผู้พิพากษาพักพิักหรือตุลาการวิสามัญ นอกจากอันทัน ๖ การเลื่อนอันทันหรือเงินเดือน การย้าย การลงโทษทางวินัย การปลด และการออกจากราชการของตุลาการ ให้ก.ต.รายงานความเห็นต่อรัฐมนตรี ถ้ารัฐมนตรีไม่เห็นด้วย ให้เสนอคณะรัฐมนตรีวินิจฉัย และมีข้อสันนิษฐานว่าตามกฎหมายฉบับนี้ได้บัญญัติถึงการดำรงตำแหน่งของตุลาการขึ้นสูงตามทำนองของอังกฤษ คือ ตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษา กรรมการศาลฎีกา ข้าราชการยุติธรรม และผู้พิพากษาหัวหน้ากองในศาลอุทธรณ์รวม ๔ ตำแหน่งนี้ให้อยู่ในตำแหน่งได้ตลอดเวลาที่มีความประพฤติดี แต่ให้อยู่ในอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่จะทรงถอดถอนได้ด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร *

ควรสังเกตว่าตั้งแต่มีคณะรัฐมนตรีกับสภาผู้แทนราษฎรได้เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ก็ไม่เคยปรากฏเหตุการณ์อันกระทบกระเทือนถึงเสถียรภาพในการดำรงตำแหน่งของตุลาการในเวลานั้นเลย แต่กฎหมายฉบับนี้ใช้อยู่เพียง ๒ ปีเศษก็ยกเลิกไปโดย พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๕ (ใช้บังคับเมื่อวันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๔๘๐)

ตาม พ.ร.บ. ปี ๒๔๗๕ นี้ คณะรัฐมนตรีกับสภาผู้แทนราษฎรไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องต่อไป คงให้อำนาจอรัฐมนตรีร่วมกับ ก.ต. ซึ่งเพิ่มจำนวนเป็น ๗ ท่าน มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองและการดำรงตำแหน่งตุลาการโดยต้องรับความเห็นชอบของ ก.ต. ด้วย แม้ในกรณีที่ตุลาการผู้ใดมีมลทินหรือมีหมองก็ต้องให้ ก.ต. เห็นชอบว่าควรให้ออกจากราชการ รัฐมนตรีจึงสั่งให้ออกได้ และเปลี่ยนแปลงวิธีการเริ่มเป็นผู้พิพากษาต้องสอบคัดเลือกโดย ก.ต. เป็นการเริ่มต้นแห่งยุคใหม่ของการเริ่มเป็นผู้พิพากษา และได้ถือปฏิบัติในทำนองนี้ตลอดมาจนบัดนี้ องค์ประกอบของ ก.ต. ได้เปลี่ยนเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง ซึ่งมี ๓ ท่านแรกตามเดิม และกรรมการโดยคุณวุฒิ ๔ ท่าน คือผู้แทนเนติบัณฑิตยสภา ๑ นาย ผู้แทนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๑ นาย กับข้าราชการบำนาญที่เคยเป็นผู้พิพากษามาแล้ว ๒ นาย (โดยตุลาการสามัญชั้นโทขึ้นไปเป็นผู้เลือก) กรรมการโดยคุณวุฒิ ๔ นายนี้ต้องมีใช้ข้าราชการพลเรือนการเมืองหรือมีอาชีพทนายความโดยตรงหรือโดยอ้อม

หลักการส่วนใหญ่ตาม พ.ร.บ. ปี ๒๔๗๕ นั้นยิ่งวิภาษมาก เพราะมีหลักประกันเสถียรภาพของตุลาการโดยฝ่ายบริหารและการเมืองไม่ได้เข้ามาแทรกแซง และเป็นการเริ่มต้นให้ผู้พิพากษานอกราชการเข้ามาเป็น ก.ต. ซึ่งมีประโยชน์ที่สุด เพราะจะได้คนที่สุจริตและไม่เป็นพรรคพวกฝ่ายใด แต่น่าเสียดายที่กฎหมายฉบับนี้ใช้อยู่ยังไม่ครบ ๓ ปี ก็ได้ยกเลิกไปโดย พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๘๒ ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงหลักการสำคัญบางประการ คือ เปลี่ยนองค์ประกอบของ ก.ต. โดยตัดผู้แทนเนติบัณฑิตยสภาและผู้แทนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ออกไป ให้เป็นตุลาการชั้นพิเศษ ๑ นาย (โดยรัฐมนตรี

เป็นผู้เลือก) และเพิ่มข้าราชการบำนาญที่เคยเป็นผู้พิพากษาอีก ๑ นาย นอกนั้นคงเดิม เป็น ๗ ท่าน เป็นอันให้รัฐมนตรีเลือกกรรมการ ก.ต. ได้เอง ๑ นาย และในกรณีตุลาการ สามัญมิได้กระทำผิด แต่รัฐมนตรีเห็นว่ามัลลทินหรือมัวหมองและอาจเสียหายแก่ราชการต่อไป รัฐมนตรีมีอำนาจสั่งให้ออกจากราชการได้โดยไม่ต้องรับความเห็นชอบของ ก.ต. ทั้งมีอำนาจให้ตุลาการออกจากราชการเพื่อรับบำเหน็จบำนาญอย่างข้าราชการพลเรือนได้ด้วยการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นการเริ่มต้นแห่งยุคที่อำนาจฝ่ายอื่นเข้ามามีอำนาจบนศาลการ ดำรงตำแหน่งของตุลาการได้ยั้งแล้ว ๒

ทั้งนี้สาเหตุด้วยว่าระยะเวลาที่ใช้บังคับ พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๘๒ นี้ (๑๒ ตุลาคม ๒๔๘๒) เป็นระยะเวลาที่ฝ่ายอักษะหรือฝ่ายเผด็จการ กำลังเบียดเบียนสงครามโลกครั้งที่ ๒ ใกล้จะสิ้นสุดลง และต่อมาเมื่อฝ่ายอักษะกำลังมีชัยชนะอย่างกว้างขวาง จนเกิดสงครามมหาอาเชีซบูรพาโดยประเทศไทยจำต้องเข้าสู่สถานะสงครามด้วยนั้น รัฐบาลก็ได้ประกาศใช้ พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๘๕ ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงหลักการสำคัญถึงขนาดที่ว่า ข้าราชการฝ่ายตุลาการ (รวมผู้พิพากษา ตุลาการ) ต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ ตามนโยบายที่รัฐบาลแถลง (มาตรา ๘๒) การไล่ออก มี ๖ กรณีโดย ก.ต. ต้องเห็นชอบด้วยจึงไล่ออกได้ก็จริง แต่ถ้าเป็นความผิดที่ปรากฏชัดแจ้ง ให้รัฐมนตรีสั่งไล่ออกได้โดยมิต้องทำการสอบสวน ทั้งนี้ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่ ก.ต. จะได้กำหนดไว้ หรือเมื่อทำผิดวินัยอย่างร้ายแรงแต่ไม่ถึงขั้นจะไล่ออกหรือมีเหตุควรลดหย่อน รัฐมนตรีจะสั่งปลดก็ได้ แต่เพื่อความเป็นธรรมไต่ถามให้ผู้ถูกลงโทษทางวินัยร้องทุกข์ได้เช่นเดียวกับฝ่ายตุลาการ

พ.ร.บ. ฉบับนี้ใช้บังคับอยู่จนถึง ๑๒ ปี โดยมีการแก้ไขเพิ่มเติมอีก ๓ ครั้ง ในปี พ.ศ. ๒๔๘๖-๒๔๘๘-๒๔๙๑ โดยมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกี่ยวกับเรื่องกระต๊อ ยุติธรรม ซึ่งสมควรกล่าวไว้ด้วยโดยย่อเพื่อความสมบูรณ์ของเรื่อง กล่าวคือ

ตำแหน่งกะโตะยุติธรรม ซึ่งมีมาตั้งแต่ตั้งเดิมในนามของ โต๊ะกาดี นั้น ตาม
 กฎข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณเจ็ดหัวเมือง ร.ศ. ๑๒๐ กะโตะยุติธรรมมีอำนาจพิจารณา
 พิพากษาคดีครอบครัวและมรดกของอิสลามศาสนิกใน ๔ จังหวัดภาคใต้ (ปัตตานี
 ยะลา นราธิวาส สตูล) โดยใช้อกฎหมายอิสลามบังคับตลอดมา จนใช้ประมวลแพ่ง
 บรรพ ๕ บรรพ ๖ ก็ยังคงมีอำนาจนั้นอยู่ตามพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ ๕
 บรรพ ๖ พ.ศ. ๒๔๗๗ ฉะนั้น พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๗
 มาตรา ๓ จึงได้รับรองฐานะของกะโตะยุติธรรมให้เป็นข้าราชการตุลาการประเภทหนึ่งด้วย
 ต่อมารัฐบาล (ชุดสงครามมหาเอเชียบูรพา) ได้ออกพระราชกำหนดให้ยกเลิกมาตรา ๖
 และมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ ๕ บรรพ ๖ แห่งประมวลแพ่ง
 พ.ศ. ๒๔๗๗ นั้นเสียเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๔๘๖ อันเป็นผลให้คดีครอบครัวและมรดก
 ของอิสลามศาสนิกใน ๔ จังหวัดทั้งกล่าวนั้นตกอยู่ในบังคับแห่งบรรพ ๕ บรรพ ๖ เท่า
 เทียมกัน ต่อมาวันที่ ๑๔ กันยายน ๒๔๘๖ ก็ได้มีออกพระราชบัญญัติอนุมัติพระราชกำหนด
 ที่ ๒ ฉะนั้นด้วยตามรัฐธรรมนูญ ครั้นแล้วต่อมาวันที่ ๒๑ กันยายน ๒๔๘๖ จึงได้
 ประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๔๘๖ ให้
 ยกเลิกตำแหน่งกะโตะยุติธรรม แต่ต่อมาเมื่อสิ้นสุดสงครามโลกแล้ว ตำแหน่งนี้จึงได้ฟื้น
 คืนสู่ฐานะเดิมเมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม ๒๔๘๕ ตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่าย
 ตุลาการ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๔๘๕ และในวันเดียวกันนั้นก็ได้ออกประกาศใช้พระราชบัญญัติ
 ว่าด้วยการใช้อกฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พ.ศ. ๒๔๘๕
 โดยให้เฉพาะคดีที่อิสลามศาสนิกเป็นทั้งโจทก์จำเลย หรือเป็นผู้เสนอคำขอในคดีไม่มีข้อ
 พิพาทเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวและมรดกให้ใช้อกฎหมายอิสลามบังคับ เว้นแต่ในเรื่องอายุความ
 มรดก ในคดีทั้งกล่าวนั้นให้กะโตะยุติธรรม ๑ นายนั่งพิจารณาพิพากษาร่วมกับผู้พิพากษา
 ชั่วที่ทั้งสองสังกัดคือ คำวินิจฉัยชี้ขาดของกะโตะยุติธรรมในข้อกฎหมายอิสลามให้เป็นอัน
 เกิดขาดในคดีนั้น จะอุทธรณ์ฎีกาข้อกฎหมายอิสลามไม่ได้ และตามพระราชบัญญัติระเบียบ

ข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๕๗ มาตรา ๕ (๒) กระโถยัคิธรรมมีอำนาจหน้าที่ชี้ขาดข้อกฎหมายอิสลามเท่านั้น ไม่มีอำนาจชี้ขาดข้อเท็จจริงเป็นคดีชากอย่างข้อกฎหมาย

เมื่อสงครามโลกยุติลงได้ ๒ ปีเศษ รัฐประหารไทยขึ้น และพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๔๕๑ ก็ได้ประกาศใช้ซึ่งไม่มีความสำคัญนัก แต่ความสำคัญสูงสุดอยู่ที่กาลต่อมาได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญซึ่งได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๕๕ เรียกว่า “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติมพุทธศักราช ๒๔๕๕” ซึ่งมีบทบัญญัติรวม ๑๒๓ มาตรา และซึ่งยังรักษาหลักการเดิมแห่งการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยไว้ทุกประการโดยเพิ่มเติมส่วนสำคัญให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับอำนาจศาลได้เพิ่มเติมบทบัญญัติสำคัญยิ่งอันเป็นหลักประกันเสรีภาพในการดำรงตำแหน่งของผู้พิพากษาศาลฎีกาไว้อย่างแน่ชัดคือ

“มาตรา ๑๐๔ พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง ย้าย และถอดถอนผู้พิพากษา

มาตรา ๑๐๕ การแต่งตั้ง การย้าย และการถอดถอนผู้พิพากษาจะต้องได้รับความเห็นชอบของคณะกรรมการตุลาการตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการก่อนแล้วจึงนำความกราบบังคมทูล

การเลื่อนตำแหน่งและการเลื่อนเงินเดือนผู้พิพากษาจะต้องได้รับความเห็นชอบของคณะกรรมการตุลาการตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ”

การรับรองคณะกรรมการตุลาการ (หรือ ก.ต.) ไว้ในรัฐธรรมนูญเช่นนี้จึงมีความหมายสำคัญที่สุด เปรียบประดุจหัวใจหรือเส้นโลหิตใหญ่ของผู้พิพากษาศาลฎีกาทั้งมวล เพราะเป็นหลักประกันเสรีภาพของตุลาการอย่างแน่ชัด อันจะมีผลถึงหลักประกันอำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีโดยตรงด้วย เพราะฉะนั้น ความสำคัญที่เท่าเทียมกันจึงอยู่ที่ว่า ภายหลังจากใช้รัฐธรรมนูญปี ๒๔๕๕ นี้แล้ว กฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการได้บัญญัติไว้อย่างไรและสอดคล้องต้องกันกับรัฐธรรมนูญดังกล่าว

หรือไม่ ซึ่งจะเห็นได้จากพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๙๗ อันเป็นกฎหมายที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน (ก่อนมีการแก้ไขครั้งสำคัญในปี ๒๕๐๐)

ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้มีหลักการสำคัญ ๆ ว่า ผู้ที่จะดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาต้องผ่านการสอบคัดเลือกเป็นผู้ช่วยผู้พิพากษา ตามที่ก.ต. จัดให้มีการสอบคัดเลือกได้เสียก่อน และยังต้องรับการอบรมจากกระทรวงยุติธรรมไม่น้อยกว่า ๑ ปี โดยเป็นที่พอใจของกระทรวงด้วยว่าเหมาะสมที่จะเป็นผู้พิพากษาได้ ถ้าได้รับการอบรมแล้วถึง ๒ ปี ยังไม่เป็นที่พอใจ รัฐมนตรีมีอำนาจสั่งให้ออกจากราชการได้โดยลำพัง หรือในปีแรกที่เข้ารับแต่งตั้งเป็นผู้พิพากษา ถ้าปรากฏว่าไม่เหมาะสมที่จะเป็นผู้พิพากษาต่อไป เมื่อ ก.ต. เห็นชอบด้วยแล้วให้รัฐมนตรีนำความกราบบังคมทูลให้ทรงถอดถอนได้ (มาตรา ๑๓, ๑๔, ๒๑) ซึ่งสอดคล้องตามรัฐธรรมนูญ

แต่หลักการสำคัญอื่น ๆ มีว่า คณะรัฐมนตรีเป็นผู้อนุมัติเงินงบประมาณสำหรับเลื่อนเงินเดือนข้าราชการฝ่ายตุลาการทั้ง ๕ ประเภทตลอดถึงผู้พิพากษาศาลการทุกตำแหน่ง (มาตรา ๖) การเลื่อนขึ้นเงินเดือน รัฐมนตรีสั่งเลื่อนได้เมื่อ ก.ต. เห็นชอบด้วยแล้ว เว้นแต่ตุลาการชั้น ๓ ขึ้นไป (คือชั้นหัวหน้าศาลจนถึงประธานศาลฎีกา) ต้องได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีด้วย (มาตรา ๑๕) ซึ่งหมายความว่า ถึงแม้รัฐมนตรีจะเห็นด้วยกับ ก.ต. แต่คณะรัฐมนตรีก็อาจยับยั้งไม่ให้เลื่อนหรือให้เลื่อนขึ้นเงินเดือนได้ (ซึ่งไม่สอดคล้องตามรัฐธรรมนูญ มาตรา ๑๐๕) การแต่งตั้งผู้ใดเป็นตุลาการนอกจากตำแหน่งผู้ช่วยผู้พิพากษาให้รัฐมนตรีเสนอ ก.ต. เพื่อให้ความเห็นชอบก่อนแล้วจึงนำความกราบบังคมทูลเพื่อทรงแต่งตั้ง (มาตรา ๑๔ วรรค ๑) ส่วนการพ้นจากตำแหน่งนั้น รัฐมนตรีอนุมัติให้ลาออกได้ตามความสมัครใจ แต่โดยมีเงื่อนไขบางประการ (มาตรา ๒๕) หรือจะให้ลาออกโดยขานานาญก็ได้โดยต้องกราบบังคมทูลเพื่อให้ออก เว้นแต่การให้ลาออกโดยขานานาญเพราะเหตุตกแทนต้องเสนอ ก.ต. เห็นชอบก่อน (มาตรา ๒๖) ถ้าครม. เกลี้ยกล่อมอายุและ ก.ต. เห็นสมควรให้ต่ออายุ ให้เสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณา (มาตรา ๒๗) ส่วนการไล่ออก ปลดออก

หรือให้ออกจากราชการ หรือยกบำเหน็จความชอบหรือลงโทษภาคทัณฑ์ ต้องสอบสวน และเสนอ ก.ต. เห็นชอบก่อน (มาตรา ๒๘ และมาตรา ๕๗ ถึงมาตรา ๗๐)

แต่การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญกว่านั้น ก็คือ ให้เพิ่มจำนวน ก.ต. เป็น ๑๑ ท่านโดยให้รัฐมนตรีว่าการเป็นประธาน ก.ต. ซึ่งมีตุลาการในตำแหน่งเพียง ๕ ท่าน คือ ประธานศาลฎีกา อธิบดีศาลอุทธรณ์ อธิบดีศาลแพ่ง อธิบดีศาลอาญา กับปลัดกระทรวงยุติธรรม (ซึ่งเป็นฝ่ายบริหาร) เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และมีกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิอีก ๕ ท่าน ซึ่งจะทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร (มาตรา ๒๘) เป็นอันทักขาราชการบำนาญซึ่งเคยเป็นผู้พิพากษาและซึ่งทำหน้าที่ ก.ต. มาอย่างคึกยิ่งเกือบ ๒๐ ปี ออกไปเสีย เพื่อให้บุคคลอื่นเข้ามาเป็น ก.ต. จึงเป็นอันว่ามีข้าราชการฝ่ายตุลาการในตำแหน่งเพียง ๕ ท่านในจำนวน ๑๑ ท่านโดยมีรัฐมนตรีเป็นประธานออกเสียงซึ่งขาดถ้าจะแนบเสียงเท่ากัน (มาตรา ๓๓) ทั้งนี้ แสดงว่าฝ่ายบริหารและการเมืองได้ย่างเข้ามาคุมเสียงข้างมากใน ก.ต. และมีอำนาจยับยั้งการให้คดีให้ โทษแก่ผู้พิพากษาศาลฎีกาได้ อันเป็นช่องทางให้ใช้อิทธิพลในการพิจารณาพิพากษาคดีได้ด้วย

ต่อมาอีกเพียง ๓ ปี ถึงวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๐๐ รัฐประหารก็อุบัติขึ้นอีก รัฐบาลใหม่ซึ่งมีนายพจน์ สารสิน เป็นนายกรัฐมนตรี และมีพระยาอรรดการิณพิณเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมคนใหม่ (ประกาศตั้งเมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน ๒๕๐๐) ก็ได้จัดการแก้ไขพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ ๒๔๘๗ ให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญชั้นตามเดิมโดยพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐ ซึ่งใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๐ เป็นต้นมาจนบัดนี้

ก่อนจะแก้ไขพระราชบัญญัติฉบับนี้ ก็ได้กระทำกันอย่างรอบคอบโดยท่านรัฐมนตรีว่าการคนใหม่ได้เชิญประชุมข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกระทรวงยุติธรรมเพื่อฟังความคิดเห็นเมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๐๐ แล้วจึงได้เสนอร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมไปยังคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาตามระเบียบ ผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดมี ๑๗ ท่าน คือ รัฐมนตรี

ว่าการ รัฐมนตรีช่วยว่าการ (พลโทอัมพร จินตกานนท์) ปลัดกระทรวงยุติธรรม ประธาน ศาลฎีกา อธิบดีศาลอุทธรณ์ อธิบดีศาลแพ่ง อธิบดีศาลอาญา อธิบดีศาลคดีเด็กฯ และ อธิบดีผู้พิพากษาภาคทั้ง ๕ ภาค"

ตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) นี้ ใ้ยกเลิกมาตรา ๑๕ วรรค ๒ ไม่ต้องให้คณะรัฐมนตรีเกี่ยวข้องกับการเลื่อนเงินเดือนตุลาการต่อไป และยกเลิกมาตรา ๒๕ ไม่ต้องให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นประธาน ก.ต. ต่อไป และกรรมการ ก.ต. ผู้ทรงคุณวุฒิ ๕ ท่านนั้นให้เพิ่มจำนวนเป็น ๘ ท่านโดยไม่ให้สภาผู้แทนราษฎรเลือก แต่ให้ตุลาการด้วยกันทั่วประเทศเป็นผู้เลือกจากผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา ซึ่งเป็น ตุลาการชั้นยอด ๔ ท่าน และจากข้าราชการบำนาญซึ่งเคยเป็นผู้พิพากษามาแล้วอีก ๔ ท่าน โดยต้องมีชื่อเป็นข้าราชการการเมือง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือทนายความ (ซึ่ง เป็นหลักการเดิม) ส่วนอธิบดีศาลแพ่งกับอธิบดีศาลอาญาไม่ได้เป็น ก.ต. ต่อไป เพราะจะมีผลให้คณะหรือให้ โทษแก่ตุลาการชั้นผู้ใหญ่กว่าได้ซึ่งไม่เหมาะสมกับหลักปฏิบัติราชการ ทั่วไป (เห็นได้จากพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ ๒๔๗๑ มาตรา ๑๗ เป็นต้น) และมีบทบัญญัติใหม่ในมาตรา ๓๕ ทวิ อันเป็นหลักการใหม่ที่เพ่งรึรับรองไว้ในกฎหมาย คือ ในกรณีที่รัฐมนตรีไม่เห็นด้วยกับมติของ ก.ต. นั้น รัฐมนตรีมีสิทธิจะขอให้ ก.ต. พิจารณา ใหม่ก็ได้ (reconsider ไม่ใช่ Veto) แต่ถ้า ก.ต. มีมติยืนตามมติเดิมหรือแก้ไขอย่างไร ก็ ให้ดำเนินการไปตามมติของ ก.ต. นั้น อันเป็นการประสานงานระหว่างฝ่ายบริหารกับ ก.ต. เพื่อให้มติของ ก.ต. เป็นไปอย่างดีที่สุดและรอบคอบที่สุดเท่าที่จะทำได้

เหตุผลในการแก้ไขทั้งหมดนี้ สำหรับบุคคลทั่วไปผู้เทอศกฏอนอำนาจศาล และ สำหรับนักกฎหมายผู้ไม่เคยลั่นชื่อยถบลงซึ่งความเคารพในวิชาชีพของตนหรือในหลักการ แห่งกฎหมาย (Rule of Law) ย่อมเข้าใจได้ รัฐบาลชุดนั้นก็ให้เหตุผลในการประกาศ ใช้ พ.ร.บ. ฉบับนี้ว่า "เหตุผลในการประกาศใช้ พ.ร.บ. ฉบับนี้ คือ ปรากฏว่า พ.ร.บ.

ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๕๗ คือ ฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบันอันเป็นบทกฎหมายเกี่ยวแก่อำนาจฝ่ายตุลาการได้บัญญัติไว้เป็นช่องทางที่จะให้อำนาจฝ่ายอื่นเข้ามาควบคุมผู้พิพากษาตุลาการได้โดยง่าย อันเป็นการผิดหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยในส่วนที่ว่าด้วยการแบ่งแยกอำนาจให้สมดุลย์กัน อีกทั้งไม่ต้องตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ที่ให้ผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องแก้ไขกฎหมายฉบับนี้ เพื่อให้อำนาจตุลาการซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงใช้ทางศาลได้เป็นไปโดยอิสระและมีหลักประกันมั่นคงขึ้นตามนโยบายของรัฐบาลที่ได้แถลงไว้แล้วต่อสภาผู้แทนราษฎร”^๔

ทั้งนี้เห็นเหตุผลในส่วนรวมที่เป็นจุดสำคัญในการแก้ไข ส่วนเหตุผลโดยละเอียดพิสดารปรากฏอยู่ในร่างของท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๔๐๐ ซึ่งเก็บรักษาเป็นหลักฐานอยู่ที่กระทรวงยุติธรรม และซึ่งถือเป็นประวัติศาสตร์ได้ว่า รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมร่างกฎหมายออกมาคัดอำนาจของตนเองเพื่อรักษาหลักการ^๕ จึงได้กราบเรียนขออนุมัติท่านรัฐมนตรีว่าการฯ นำลงในต้นเพื่อเป็นอนุสรณ์และเกียรติประวัติของท่านรัฐมนตรีกับรัฐบาลชุดนั้นด้วย ท่านได้กรุณาอนุญาตให้นำลงได้ดังต่อไปนี้ :-

“บันทึกย่อ

เหตุผลประกอบร่าง พ.ร.บ. ตุลาการฯ

๑. รัฐมนตรีฯ ไม่เป็นประธาน ก.ค. มีเหตุผลดังต่อไปนี้ :-

ก. นับแต่ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย และได้มีกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการตุลาการมาแล้วถึงกฎหมายปี ๒๔๗๗, ๒๔๗๘, ๒๔๘๒,

๔ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๔ ตอนที่ ๕๘ ลงวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๐

๕ ใ้ดจากปลัดกระทรวง ดุลพาฬ ธันวาคม ๒๕๐๐

๒๔๘๕ มาจนกระทั่งมีกฎหมายปี ๒๔๘๗ (ซึ่งเป็นกฎหมายที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน) ได้บัญญัติให้มี ก.ต. ขึ้น แต่ก็ไม่เคยมีบัญญัติไว้ให้รัฐมนตรีเป็นประธาน ก.ต. เลย ก็การศาลยุติธรรมก็ดำเนินมาไต่ท้วงก็ เพิ่งมาบัญญัติให้รัฐมนตรีเป็นประธาน ก.ต. ขึ้นโดยกฎหมายปี ๒๔๘๗ นั้นเอง ซึ่งนับแต่นั้นมา ก็มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์กันมากกว่า การเมืองเข้าไปแทรกแซงอำนาจตุลาการ ทั้งนี้แม้จะยังไม่พบข้อเสียที่จะหยิบยกขึ้นกล่าวอ้างได้โดยแจ่มชัด แต่ก็ไม่ปรากฏเหมือนกันว่ามีผลดีอันใด ท้ายเหตุนี้จึงสมควรที่จะปลีกตัวรัฐมนตรีออกไปเสีย ซึ่งอย่างน้อยก็อาจขจัดความหวาดระแวงซึ่งมีอยู่ในข้อที่ว่าการเมืองเข้าไปแทรกแซงอำนาจฝ่ายตุลาการเสียได้ เป็นการแยกอำนาจแต่ละฝ่ายออกเสียจากกันโดยเด็ดขาด ซึ่งน่าจะสมด้วยเจตนารมณ์แห่งการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

ข. รัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดได้บัญญัติไว้ว่า การแต่งตั้งโยกย้ายและการขึ้นเงินเดือนผู้พิพากษาคือ “ใ้รับความเห็นชอบ” ของ ก.ต. ซึ่งมีความหมายว่าให้มีการดำริพิจารณาแยกกัน คือ “ความริเริ่ม” มาจากรัฐมนตรี แต่ที่จะปฏิบัติให้เป็นไปตามความริเริ่มนั้นได้ ก.ต. ต้องเห็นชอบด้วยก่อน ท้ายเหตุนี้รัฐมนตรีจึงไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องแก่การพิจารณาให้ความเห็นชอบนั้น โดยจะเป็นการทำให้เจตนารมณ์แห่งการแบ่งแยกนั้นเสียไป

ค. อาจเป็นได้ว่า ที่บัญญัติให้รัฐมนตรีเป็นประธาน ก.ต. ก็เพื่อให้ได้มีส่วนควบคุมรู้เห็นบ้าง เพราะรัฐมนตรีมีความรับผิดชอบกิจการศาลยุติธรรมอยู่ ความคิดในข้อนี้ก็มีเหตุผลเหมือนกัน แต่ประโยชน์ที่ไต่ท้วงไม่เท่าเสีย และเมื่อความเด็ดขาดมิได้อยู่ที่รัฐมนตรีแล้ว การที่เข้าไปมีเสียงอยู่เพียงเสียงเดียวใน ก.ต. นั้น เห็นว่าอย่าดีกว่า

ง. ถ้าจะคงให้รัฐมนตรีเป็นประธาน ก.ต. ก็จะเป็นการเปิดโอกาสของรัฐมนตรีในอันที่จะชักท้วงมติของ ก.ต. คงที่ใดเพิ่มให้มีบทบัญญัติขึ้นใหม่ให้รัฐมนตรีมี โอกาสที่จะชักท้วงได้

๒. การขึ้นเงินเดือน และการต่อเกษียณอายุ ให้เด็ดขาดที่ ก.ต. มีเหตุผลดังต่อไปนี้:—

ก. รัฐธรรมนูญบัญญัติว่าการขึ้นเงินเดือนผู้พิพากษาต้องได้รับความเห็นชอบของ ก.ต. ถ้าจะให้ใครอื่น (เช่น คณะรัฐมนตรี) เปลี่ยนแก้ไข ก็ย่อมจะฉีกรัฐธรรมนูญ เพราะการจะกลายเป็นว่าการขึ้นเงินเดือนหาได้เป็นไปตามมติของ ก.ต. ไม่

ข. จะเป็นเหตุให้ผู้พิพากษาคอยอยู่ภายใต้การครอบงำของนักการเมือง อันเป็นผลเสียหายร้ายแรง

ค. รัฐบาลอันเป็นฝ่ายบริหารต้องรับผิดชอบในกิจการฝ่ายบริหาร จึงต้องมีอำนาจควบคุมเจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหาร การที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารจะควรได้รับคุณหรือโทษจึงมีเหตุผลที่คณะรัฐมนตรีจะต้องมีส่วนควบคุม แต่การพิจารณาพิพากษาคดีเป็นอำนาจอีกส่วนหนึ่งซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงใช้ทางศาล จึงไม่มีเหตุผลประการใดเลยที่คณะรัฐมนตรีซึ่งเป็นฝ่ายบริหารจะเข้ามาควบคุมให้คุณหรือให้โทษแก่ผู้พิพากษา การที่ผู้หนึ่งผู้ใดไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในกิจการใด แต่เข้าไปเกี่ยวข้อง จะเลียงไปจากข้อที่กล่าวว่าเป็นการแทรกแซงหาได้ไม่

ง. การต่ออายุราชการผู้พิพากษาก็มีเหตุผลเช่นเดียวกับที่กล่าวใน ข. และ ค.

๓. การเลือกกรรมการตุลาการจากผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา มีเหตุผลดังต่อไปนี้:—

ก. เพราะนอกจากประธานศาลฎีกาแล้ว ก็เป็นบุคคลที่ไม่ต่ำกว่าผู้พิพากษาทั้งหลายในศาลยุติธรรมไม่ว่าในทางใด การที่ให้เลือกจากบุคคลที่ดัดสุคนธ์ โดยปกติผลที่จะได้จากการเลือกก็จะต้องดีที่สุด

ข. เสี่ยงที่จะกล่าวว่าเขาผู้นั้นมาให้คุณให้โทษผู้ใหญ่ จะมีไม่ได้

ค. ไม่มีลักษณะที่อาจเข้าใจไปได้ว่าเป็นผู้แทนระบอบผลประโยชน์ของผู้พิพากษากลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ

ง. เมื่อยังไม่มีสิ่งใดที่จะดีกว่าสิ่งอื่นหนึ่งนั้นแล้ว สิ่งอื่นหนึ่งนั้นก็ย่อมจะเป็นสิ่งที่ดีกว่า

๔. การเลือกกรรมการตุลาการจากข้าราชการตุลาการบำนาญ มีเหตุผลดังนี้:—

ก. เป็นผู้ไม่มีความผูกพันกับข้าราชการตุลาการประจำการ ในฐานะที่เป็นข้าราชการประจำการด้วยกันซึ่งจะต้องเกรงใจกันยังเป็นธรรมดา

ข. มีความรอบรู้จริง ๆ ซึ่งคนภายในราชการมักจะมองไม่เห็นหรือมองข้ามไป เสมือนผู้นอกวงการซึ่งอาจศึกษการเล่นไต่ดีกว่าผู้เล่นเอง

ค. เพื่อให้ได้บริการจากบุคคลที่มีความรู้ความชำนาญ แต่ไม่อยู่ในวงราชการ ซึ่งมีแต่จะเป็นประโยชน์ หาโทษมิได้

อรรถการีย์นิพนธ์

๑๑ ก.ค. ๒๕๐๐”

ทั้งนี้ขอให้สังเกตด้วยว่า ในโอวาทของท่านรัฐมนตรีคนเดียวกันนี้ก็ได้ให้แก่วุฒิสภาผู้พิพากษารุ่นที่ ๓ เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๐ อันเป็นเวลาก่อนวันใช้บังคับ พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐ นั้น เจตนารมณ์อันแน่วแน่ของท่านรัฐมนตรีในการแก้ไขและสนับสนุนอำนาจอิสระของผู้พิพากษา ได้แสดงออกอย่างชัดเจนจากโอวาทของท่านในตอนท้ายดังต่อไปนี้

“ท่านสามารถใช้อำนาจและดุลพินิจในการพิจารณาพิพากษาคดีด้วยความเป็นอิสระโดยไม่ต้องหวั่นเกรงต่ออิทธิพลอย่างใด ๆ ทั้งสิ้น ข้าพเจ้าขอแสดงความหวังว่า นับแต่บัดนี้ไป อำนาจตุลาการจะไม่ถูกแทรกแซงโดยอำนาจหรือบุคคลใด และผู้พิพากษาสามารถใช้อำนาจได้โดยอิสระตามกฎหมาย”^๖

ครั้นแล้ว อีก ๒๐ วันต่อมา พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๕๗ ก็ได้ถูกแก้ไขให้เป็นไปตามเจตนารมณ์อันแรงกล้าของท่านรัฐมนตรี ขอให้เจตน์จำนงอันบริสุทธิ์นั้นมีแต่ท่านรัฐมนตรีทุกท่านที่จะมาดำรงตำแหน่งนี้ของกระทรวงยุติธรรมต่อไปทุกกาลสมัย

(๒) คณะกรรมการตุลาการ

คณะกรรมการตุลาการได้ก่อตั้งขึ้นโดยกฎหมายเป็นครั้งแรกตาม พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๔๕๗ องค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ของ ก.ต. ได้มีอยู่และเปลี่ยนแปลงมารวม ๖ ครั้งอย่างไร ก็ได้กล่าวมาแล้ว ในที่นี้จะกล่าวถึงความเป็นมาของ ก.ต. ก่อนจะตราลงไว้ในกฎหมาย

อันความคิดริเริ่มให้มีคณะกรรมการตุลาการนั้น บุคคลภายนอกที่ไม่ทราบมูลที่มาอาจเข้าใจว่าฝ่ายศาลหรือตุลาการเป็นผู้ริเริ่มให้มี ก.ต. ขึ้นเพื่อประโยชน์ของตุลาการโดยเฉพาะ แต่ความจริงจากเอกสารทางราชการเป็นหลักฐานแสดงว่า ความริเริ่มนี้มาจากฝ่ายบริหารและการเมือง คือ มาจากมติที่ประชุมของคณะรัฐมนตรีในสมัยนั้นโดยตรง (ซึ่งอาจเป็นได้ว่าท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเวลานั้นได้มีส่วนริเริ่มด้วย) ดังปรากฏตามหนังสือกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ บ. ๑๑๑๘/๒๔๕๗ ลงวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๔๕๗ ถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ได้อ้างถึงมติคณะรัฐมนตรีว่า ในระหว่างที่มีได้ประกาศใช้ พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการตุลาการ ตามที่โต้ตั้งกรรมการพิจารณาอยู่นั้น ให้รัฐมนตรียุติธรรมคิดตั้งคณะกรรมการตุลาการ “รวมทำหน้าที่อนุโลมตามวิธี อ.ก.พ. กระทรวงของ พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการพลเรือน” แล้วให้เสนอความคิดเห็นนั้นมายังคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาตั้ง “คณะกรรมการตุลาการชั่วคราว” ขึ้นต่อไป

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมสมัยนั้น (พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์) ได้ส่งร่างระเบียบชั่วคราวว่าด้วยคณะกรรมการตุลาการเสนอไปยังคณะรัฐมนตรีตามหนังสือที่

๒๕/๕๗๗ ลงวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๔๗๗ แล้วต่อมาวันที่ ๒๑ เดือนเดียวกัน รัฐมนตรีเห็นว่าสมควรให้คณะกรรมการตุลาการมีหน้าที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับผู้ช่วยตุลาการที่ไม่ขึ้นกับ ก.พ. ด้วย จึงได้ขอแก้ร่างระเบียบชั่วคราวในข้อ ๒ เพิ่มเติมไปตามหนังสือที่ ๓๐/๕๘๕ ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้พิจารณาแก้ไขบางประการแล้วได้อนุมัติให้กระทรวงยุติธรรมประกาศใช้เป็นระเบียบต่อไปได้ตามหนังสือกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ บ. ๑๔๗๖/๒๔๗๗ ลงวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๔๗๗ และกระทรวงยุติธรรมก็ได้ประกาศใช้ระเบียบชั่วคราวว่าด้วยคณะกรรมการตุลาการในวันเดียวกันนั้นเอง และได้ส่งระเบียบนี้ไปยังหัวหน้าสำนักงานโฆษณาการเพื่อออกอากาศในวันนั้นด้วย มีข้อความที่ควรทราบในข้อ ๑ - ๒ เพื่อความสมบูรณ์ของเรื่องดังต่อไปนี้

“รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเห็นเป็นการสมควรที่จะจัดให้มีคณะกรรมการตุลาการเพื่อเป็นที่ปรึกษาช่วยเหลือในหน้าที่ราชการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๗๑ ไว้ชั่วคราวจนกว่าจะได้มีบทพระราชบัญญัติให้เหมาะสมกับกาละทุกประการ

จึงได้วางระเบียบชั่วคราวว่าด้วยคณะกรรมการตุลาการไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑. ให้ตั้งคณะกรรมการตุลาการขึ้นคณะหนึ่งซึ่งประกอบด้วย

(๑) อธิบดีศาลฎีกา	เป็นประธานกรรมการ
(๒) ปลัดกระทรวงยุติธรรม	เป็นกรรมการ
(๓) กรรมการศาลฎีกาผู้มิอาจไต่สวน ๑ นาย	เป็นกรรมการ
(๔) อธิบดีผู้พิพากษาศาลในกรุงเทพฯ	เป็นกรรมการ
(๕) หัวหน้ากองกลาง กระทรวงยุติธรรม	เป็นเลขานุการ

ข้อ ๒. คณะกรรมการตุลาการนี้ ให้มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาช่วยเหลือ ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นผู้ให้ความเห็นในเรื่องเหล่านี้ คือ

(๑) การคัดเลือกผู้ที่จะเรียกเข้าฝึกหัดผู้พิพากษา และผู้ที่จะเข้า
ตำแหน่งผู้ช่วยตุลาการ

(๒) การตั้งตุลาการและผู้ช่วยตุลาการ

(๓) การเลื่อนตำแหน่งตุลาการและผู้ช่วยตุลาการ

(๔) การปลดและลงโทษตุลาการและผู้ช่วยตุลาการฐานผิดวินัย”

๑๑๖

๑๑๖

ต่อมา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมได้เสนอคณะรัฐมนตรีขอปรับปรุงองค์
ประกอบของ ก.ต. เลียใหม่ ซึ่งคณะรัฐมนตรีก็ได้อนุมัติให้ปรับปรุงได้ โดยตั้งให้

๑. อธิบดีศาลฎีกา เป็นประธานกรรมการ

๒. ปลัดกระทรวงยุติธรรม

๓. อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์

และ ๔. ผู้แทนเนติบัญญัติสภา ๒ นาย (โดยสมาชิกเป็นผู้เลือก)

รวม ๕ ท่านเป็นคณะกรรมการตุลาการ ปรากฏตามหนังสือกรมเลขาธิการ
คณะรัฐมนตรีที่ บ. ๖๓๓๕/๒๔๗๗ ลงวันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๔๗๗

เป็นที่เห็นได้ว่าแม้แต่ตามระเบียบชั่วคราวว่าด้วยคณะกรรมการตุลาการและ
องค์ประกอบของ ก.ต. เช่นว่ามานี้ ก็ไม่มีความริเริ่มของฝ่ายบริหารและการเมืองที่จะให้
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นประธาน ก.ต. ด้วยเลย และไม่มีความคิดที่จะเข้า
ควบคุมปกครองตุลาการให้เสียดุลแห่งการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตย มีแต่การผสมผสานกัน
ระหว่างรัฐมนตรีกับ ก.ต. ในการปกครองตุลาการ และช่วยกันผลักดันเสถียรภาพในการดำรง
ตำแหน่งของตุลาการเพื่อเป็นหลักประกันแก่อำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี ซึ่งได้
มีรากฐานมาอย่างมั่นคงตั้งแต่ในสมัยพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาดด้วย
ซ้ำไป แสดงว่าความกึกก้องเริ่มครั้งแรกสุดในปี ๒๔๗๗ กับครั้งหลังสุดในปี ๒๕๐๐ ได้เวียน

มาบรรจบพบกันแล้ว จึงขอให้ทุบรายนึงเป็นจุดที่ตงมันและคงทนถาวรตลอดไป และ
ท่านผู้ใดที่มีส่วนร่วมในการเสริมสร้างค่านิยมหลักการนี้ ย่อมจะได้รับศรัทธาความเชื่อถ้อย
ไว้วางใจไม่แต่จากฝ่ายตุลาการผู้ใช้วิชาชีพนี้เท่านั้น แต่จากอาณาประชาราษฎร์ทั่วไปด้วย

ในเรื่อง ก.ต. นี้ มีข้อสำคัญที่ควรนำมากล่าวไว้เพื่อให้บริบูรณ์ คือมีเสียง
กล่าวขวัญกันมากครั้งหนึ่งในสมัยร่าง พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการในปี ๒๔๘๗ ว่า
ก.ต. นี้ไม่มีแบบอย่างที่ไหนในโลกเขามีกัน การที่ไทยเราให้มันเพื่อเป็นหลักประกันในการ
ให้คุ้มครองหรือโทษแก่ตุลาการ แต่สภาพของ ก.ต. มีแต่อำนาจ ไม่มีความรับผิดชอบ ความ
รับผิดชอบนั้นต้องมีต่อประชาชน แต่ไม่มีผู้แทนประชาชนเข้าไปนั่งใน ก.ต. รัฐมนตรีว่าการ
ยุติธรรมก็ไม่ได้นั่งใน ก.ต. จึงผิดหลักและไม่มี first-hand contact

ข้อที่ว่า ก.ต. ไม่มีความรับผิดชอบต่อประชาชนนั้น ก.ต. ไม่ใช่ผู้บริหารนโยบาย
ของกระทรวงยุติธรรม และประชาชนไม่ใช่ผู้เลือกตั้ง ก.ต. ฉะนั้นจะให้ ก.ต. รับผิดชอบต่อ
ประชาชนอย่างไรได้ สมาชิกสภาต้องรับผิดชอบต่อประชาชนก็เพราะประชาชนเป็น
ผู้เลือกตั้งสมาชิกสภา ก.ต. ซึ่งกรรมการส่วนใหญ่ได้รับเลือกตั้งจากตุลาการทั่วประเทศ
ส่วนกรรมการบางท่านก็เป็นตุลาการหรือฝ่ายตุลาการชั้นยอดโดยตำแหน่ง ซึ่งเสมือนได้รับ
เลือกตั้งจากตุลาการทางอ้อม ก.ต. จึงรับผิดชอบต่อตุลาการทั่วประเทศอยู่แล้ว ฉะนั้น
สภานิติบัญญัติของ ก.ต. ก็มิใช่สภานิติบัญญัติทางการเมือง ฉะนั้น ข้อที่ว่าไม่มีผู้แทนประชาชนเข้านั่งใน
ก.ต. จึงผิดหลักนั้น ย่อมฟังไม่ได้

ส่วนข้อที่ว่าไม่มี first-hand contact นั้น ก็มิใช่แล้วโดยอนุโลมจากการผสม
ผสานกันระหว่างรัฐมนตรียุติธรรมกับ ก.ต. และในขั้นตอนนี้ก็มีมาตรา ๓๕ ทวิ ให้รัฐมนตรี
กับ ก.ต. ร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดและรอบคอบยิ่งขึ้นในการพิจารณาพิพากษาของ ก.ต. อนึ่ง ใน
เรื่องนี้ ท่านเจ้าพระยาศรีธรรมราชวิเศษ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม (๓ สมัย) ได้
ตอบข้อข้องใจของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในวันแถลงนโยบาย เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม
๒๔๘๐ มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“การที่จำเป็นต้องมีคณะกรรมการตุลาการ ก็เพื่อให้เป็นหลักประกันแก่ผู้พิพากษาที่จะได้มีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีนั้นเอง ส่วนการที่ต้องเสนอเรื่องมายังรัฐมนตรีนั้นก็ย่อมเป็นของธรรมดา เพราะถ้าไม่ไห้รัฐมนตรีมีอำนาจใช้ดุลพินิจในหน้าที่ตามสมควรแล้ว จะรับผิดชอบต่อการงานในกระทรวงได้อย่างไร ข้อที่สมาชิกสงสัยว่ารัฐมนตรีจะไม่เห็นพ้องด้วยกับคณะกรรมการตุลาการนั้น ตามทางปฏิบัติยังไม่ปรากฏว่าได้เคยมีการขัดข้องใดๆ ถ้ารัฐมนตรีจะไม่ฟังคณะกรรมการตุลาการเสียเลยแล้ว ก็ไม่คิดว่ารัฐมนตรีจะดำรงฐานะที่จะรักษากระทรวงนั้นไว้ได้”^๔

สำหรับข้อที่ว่า ไม่มีแบบอย่างที่ไหนในโลกเขามี ก.ต. นั้น ถ้าแม้เป็นความจริงก็น่าภาคภูมิใจที่ความคิดของคนไทยล้าหน้าชาวโลก เพราะของดีของเราที่ชาวโลกเขายังไม่มีนั้น ต้องถือว่าเป็นมรดกมีค่ายิ่งควรแก่การรักษาให้ยั่งยืนต่อไป และแม้แต่ผู้พิพากษาชาวอังกฤษและอเมริกันที่มาเยือนศาลไทย ก็ยังร่ำว่าวิธีการของ ก.ต. ของไทยแยบคายดี และดีกว่าวิธีเลือกตั้งผู้พิพากษาในสหรัฐอเมริกา

แต่ในประเทศฝรั่งเศส ปรากฏว่ามีคณะกรรมการตุลาการ เรียกว่า Conseil Supérieur de la Magistrature ซึ่งเริ่มมีเค้าโครงมาแต่ปี ค.ศ. ๑๘๑๐ และได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาจนได้ตราลงไว้ในรัฐธรรมนูญสาธารณรัฐ ฉบับที่ ๔ ปี ค.ศ. ๑๙๔๖ เป็นครั้งแรก ได้เน้นถึงความเป็นอิสระของตุลาการตามรัฐธรรมนูญเพื่อให้ความมั่นคงในความเป็นอิสระของตุลาการนั้น เป็นที่ทอดกนกเห็นได้ชัด ประธานาธิบดี (ซึ่งเป็นประมุขของประเทศ) เป็นประธาน ก.ต. ซึ่งมีจำนวน ๑๔ นาย ต่อมาในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันปี ค.ศ. ๑๙๕๘ (หรือที่เรียกกันว่าฉบับเดอโกล) ซึ่งให้อำนาจเด็ดขาดแก่ประธานาธิบดี ก็ยังได้บัญญัติเกี่ยวกับอำนาจของ ก.ต. และความเป็นอิสระของผู้พิพากษาลงถึงเลขาธิการในการดำรงตำแหน่งของผู้พิพากษาศวดยในมาตรา ๖๑, ๖๒ ถึงต่อไป

“มาตรา ๖๑ อิศรภาพของผู้พิพากษาย่อมได้รับความคุ้มครองโดยกฎ-

หมาย

มาตรา ๖๒ ผู้พิพากษาที่ได้รับแต่งตั้ง ผู้ใดจะโยกย้ายมิได้

ให้มี ก.ต. ขึ้นคณะหนึ่งเป็นผู้คุ้มครองความเป็นอิสระของผู้พิพากษาและเป็นผู้พิจารณาระเบียบวินัยของผู้พิพากษา

กรรมการ ก.ต. นั้นให้ประธานาธิบดีเป็นผู้แต่งตั้ง และให้อยู่ในตำแหน่งได้ ๖ ปี กรรมการ ๒ ใน ๓ ให้แต่งตั้งจากบรรดาผู้พิพากษาที่ยังรับราชการอยู่หรือที่เกษียณอายุแล้ว ห้ามเปลี่ยนแปลงถอดถอนกรรมการภายในกำหนดระยะเวลาดังกล่าว

รายละเอียดเกี่ยวกับการเลือกกรรมการอื่นนอกจาก ๒ ใน ๓ ที่กล่าวแล้วนั้น ให้กำหนดไว้เป็นกฎหมาย”^๘ ดังนี้

อย่างไรก็ตาม ก. ต. ของเราได้ริเริ่มขึ้นและจัดตั้งขึ้นแล้วโดยกฎหมาย จนกระทั่งได้มีรัฐธรรมนูญให้ตราลงไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๔๘๕ ในมาตรา ๑๐๕ ว่า การแต่งตั้ง การย้าย และถอดถอนผู้พิพากษาต้องได้รับความชอบของ ก.ต. ก่อนแล้วจึงนำความขึ้นกราบบังคมทูล ตลอดจนการเลื่อนตำแหน่งหรือเงินเดือนก็ต้องได้รับความเห็นชอบของ ก.ต. นั้น เป็นหลักประกันข้อเดียวที่รักษำอำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีไว้ได้อย่างเที่ยงแท้ เราจึงได้แต่หวังและตั้งตาคอยว่าในรัฐธรรมนูญใหม่ที่สภาร่างรัฐธรรมนูญกำลังดำเนินการอยู่นี้ บทบัญญัติเช่นมาตรา ๑๐๕ นี้จะคงอยู่หรือจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นประการใด และขอบรรดาเพื่อนข้าราชการฝ่ายอื่นทั้งหลาย โปรดอย่าได้แคลงใจที่ไม่มีหลักประกันเช่นว่านี้บ้าง เพราะหลักประกันเช่นว่านี้จำเป็นต้องมีอยู่และคงอยู่แก่ผู้พิพากษาศาลาการในรัฐธรรมนูญด้วย ก็เพราะเหตุผลสำคัญที่รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดยากแก่การแก้ไขถ้อยคำ ส่วนกฎหมายธรรมดาอย่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยระเบียบข้าราชการนั้น ฝ่ายบริหารและการเมืองจะแก้ไขเล็กน้อยเสียเมื่อใดก็ทำได้โดยชอบด้วยกฎหมาย ฉะนั้น จึงต้องให้ความมั่นคงแก่เสถียรภาพของศาลาการไว้ในรัฐธรรมนูญด้วย เพื่อเป็นหลักประกันอำนาจ

^๘ ก.ต. ของฝรั่งเศส ดร. วิฑูร เทพพิทักษ์ ช่วยรวบรวมให้

อิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี ซึ่งมีผลเป็นไปเพื่อประโยชน์สุข ความปลอดภัยและ ความเที่ยงธรรมแก่ประชาชนทุกคนรวมตลอดถึงเราท่านทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการ ประจำหรือฝ่ายการเมือง ก็อยู่ในฐานะที่ต้องเป็นประชาชนอยู่ด้วยตลอดเวลา การเข้าถึง ประชาชนของฝ่ายบริหารและการเมือง เป็นยอดของการปกครอง และเป็นมรรควิธีเดียว โดยแท้ที่จะรักษาเสถียรภาพของการปกครองให้ดำรงคงอยู่ และสามารถนำประเทศชาติไป สู่ความเจริญรุ่งเรืองไถ่ถอนได้ การเข้าถึงชีวิตจิตใจของผู้พิพากษาศาลการหรือศาลอื่นเป็นที่ พึงสวดท่ายของประชาชนก็มิใช่น้อยท่านเองก็เช่นกัน

(๓) อำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี

อำนาจอิสระของตุลาการเป็นอำนาจที่อารยประเทศทั่วโลกได้รับรองมาช้านาน ของไทยเราก็มิใช่ต่างเพีงจะมารับรองอำนาจนี้ไว้ ใน พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๑ มาตรา ๑๒ และต่อมาในรัฐธรรมนูญทุกฉบับ แต่ได้รับรองมาแต่โบราณกาล แล้วทั้งปรากฏในกฎหมายตราสามดวง ในลักษณะ “พระธรรมศาสตร์” ว่าด้วยตระลาการ ซึ่งได้บัญญัติไว้แต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและได้รวบรวมชำระให้ดีขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๑) มีข้อความที่จะขอถ่ายทอดเป็นภาษาปัจจุบันโดยรักษารูปสำนวนภาษาเดิมไว้ ด้วยดังนี้

“ตุลาการต้องตั้งตนเป็นอิสระหนึ่ง เอาตัวใจทักจำเลยเป็นอิสระหนึ่ง ให้ พึงแต่ถ้อยคำสำนวนอิสระหนึ่ง และจงวินิจฉัยคดีโดยสัจหนึ่ง โดยซื่อหนึ่ง และ โดยอันเสมอกันตามพระธรรมศาสตร์หนึ่ง”

นี่คือ วัฒนธรรมทางการศาลของไทย ที่เราควรภาคภูมิใจว่า มีมาก่อนสมัยที่ Montes - quieu นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสจะแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยเมื่อเวลาเพียง ๒๐๐ ปีเศษ มานี้เท่านั้นด้วยซ้ำไป (ซึ่งต่อมาเมื่อเกิดปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๗๘๙ จึงได้เริ่ม

บัญญัติรับรองอำนาจตุลาการเป็นอิสระต่างหากจากอำนาจนิติบัญญัติลงไว้ในรัฐธรรมนูญของฝรั่งเศสฉบับปี ค.ศ. ๑๗๘๘ เป็นครั้งแรก)

เนื่องจากรัฐธรรมนูญทุกฉบับที่บัญญัติรับรองอำนาจตุลาการไว้แล้ว ในทางทฤษฎีจึงไม่ต้องบัญญัติซ้ำไว้ในกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการอีก เพราะเป็นแต่กฎหมายในการวางระเบียบปกครองตุลาการเท่านั้น แต่ผลแห่งการปกครองตุลาการตามพระราชบัญญัตินี้มีผลสะท้อนสำคัญยิ่งที่อาจกระทบกระเทือนถึงอำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีได้ทั้งเห็นประกายมาบ้างแล้ว จึงจำเป็นต้องกล่าวถึงข้อนี้บ้างตามสมควร เพราะมีความสัมพันธ์กันโดยตรง

แต่การกล่าวถึงข้อนี้ หากจะกล่าวด้วยถ้อยคำของตนเองก็ดูไม่น่าหนักเป็นหลักฐานอันใด หากจะกล่าวถึงคำราชบัณฑิตยสถานแล้วคงขอที่จะฟังอีก จึงขอให้เราท่านทั้งหลายลองฟังจากเสียงของท่านผู้ทรงคุณวุฒิทั้งของเราและของต่างประเทศดูบ้าง คงจะได้ประโยชน์ลึกลับและลึกว่า

บุคคลแรกที่กล่าวถึง ไม่ใช่ชนนักกฎหมาย แต่เป็นนักการเมือง นักประพันธ์ และนักแต่งกวีแปลคำราชบัณฑิตยสถานของเราคนหนึ่ง.... หลวงวิจิตรวาทการ ท่านผู้ใดกล่าวไว้ครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ในคำราหรือในปาฐกถาที่ใดจำไม่ได้ และเมื่อใดก็ไม่ได้อำจำ ได้แต่ข้อความว่า

“ในยามที่บ้านเมืองสงบ ศาลเป็นที่พึ่งสุดท้ายของประชาชนอยู่แล้ว ในยามที่บ้านเมืองคับขัน ศาลและทหารเป็นที่พึ่งสุดท้ายของประชาชนยิ่งขึ้นไปอีก เพราะทหารเป็นผู้ถืออาวุธ ศาลก็มีอาวุธพิเศษอยู่ในมือ ถ้าสถาบัน ๒ อย่างนี้ ตั้งอยู่ในความเป็นกลางเป็นอิสระจริงๆ ประชาชนพลเมืองก็อุ่นใจ ความสงบร่มเย็นก็จะคืนมาสู่ แต่ถ้าฝ่ายใดหรือทั้งสองฝ่ายนี้ไม่ตั้งตนอยู่ในความเป็นกลาง ไม่เป็นอิสระ

เสียแล้ว ความสงบร่มเย็นก็จะมีไม่ได้ จะเกิดความปั่นป่วนกันทั่วไป จึงจำเป็นต้องให้สถาบันทั้งสองนี้เป็นกลางเป็นอิสระจริงๆ”

คำกล่าวนี้จับใจมาก เพราะเป็นความจริงอยู่ชั่วกาลปาวสาน

แต่อย่างไรจึงจะให้ผู้พิพากษาศาลาการเป็นกลางเป็นอิสระได้จริงๆ คราวนั้นขอให้ฟังจากนักกฎหมายผู้มีชื่อเสียงของเราผู้หนึ่ง ดร.หุยก แสงอุทัย ซึ่งกล่าวไว้ในบทสนทนาทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน ๒๔๙๘ เรื่อง “ประชาธิปไตยกับนิติรัฐ” ** มีใจความว่า

“ประเทศไทยจะเป็น “นิติรัฐ” (Legal States) ได้ ต้องเข้าหลักเกณฑ์ ๓ ประการ คือ

๑. กฎหมายจะต้องอยู่เหนือสิ่งอื่นทั้งหมด รัฐและเจ้าพนักงานของรัฐ จะต้องยอมตนผูกมัดอยู่กับกฎหมาย
๒. ต้องแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยทั้ง ๓ คือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการ ให้ควบคุมเหนี่ยวรั้งกันและกันไว้
๓. ผู้พิพากษาจะต้องมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี

วิธีการที่จะทำให้ผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี มี ๒ ประการ คือ

๑. ต้องให้หลักประกันความเป็นอิสระในรัฐธรรมนูญ และ
๒. ต้องให้หลักประกันเสถียรภาพแห่งการดำรงตำแหน่งของผู้พิพากษา

ยิ่งในระบอบประชาธิปไตย ยิ่งต้องการให้ผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีมากขึ้น เพราะรัฐบาลย่อมเข้า ๆ ออก ๆ ตามวิถีทางแห่งรัฐ-

ธรรมเนียม ถ้าผู้พิพากษาไม่เป็นกลาง รัฐบาลที่ออกจากตำแหน่งไปก็ไม่สบายใจเพราะอาจถูกรัฐบาลใหม่กล่าวหาเป็นคดีอาญาได้ ทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นรัฐบาล สมาชิกสภาเจ้าพนักงาน หรือราษฎร ต่างก็ต้องการให้ผู้พิพากษาเป็นอิสระ เพราะทุกฝ่ายและทุกคนไม่สามารถจะรู้ล่วงหน้าได้ว่า อนาคตของตนจะเป็นประการใด”

ในคำบรรยายแก่นักศึกษาวิทยาลัยชองกันราชอาณาจักร ของพระยาธรรมการนิพนธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม เรื่อง “กระทรวงยุติธรรมและนโยบายป้องกันราชอาณาจักร” เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๐๓ ท่านได้บรรยายไว้ในตอนเริ่มต้นว่า

“ราชอาณาจักรจะดำรงอยู่ด้วยดี ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับทำให้ประชาชนพลเมืองพอใจในการปกครองบ้านเมือง เฉพาะอย่างยิ่งต้องมีหลักประกันความยุติธรรมให้แก่เขา เมื่อเขาหันหน้ามาขอพึ่งความยุติธรรม ถ้าเมื่อใดประชาชนพลเมืองหมดความเชื่อถือว่าเขาจะพึ่งใครได้ในเมื่อเขาได้รับการกดขี่ข่มเหงหรือได้รับความไม่เป็นธรรมอย่างใด ๆ แล้ว เมื่อนั้นย่อมเป็นภัยร้ายแรงแก่ราชอาณาจักร ฯลฯ ด้วยเหตุนี้การจัดให้มีและรักษาไว้ซึ่งกฎหมายที่ดี และปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นเหมาะสมกับกาลสมัย การจัดให้มีตุลาการที่ดีเพื่อให้พิจารณาพิพากษาอรรถคดีไปตามบทกฎหมายโดยมีสมรรถภาพและคุณภาพ การให้อำนาจอิสระแก่ตุลาการโดยดำเนินการมิให้มีสิ่งใดเข้ามาแทรกแซง เหล่านี้จึงเป็นนโยบายสำคัญของกระทรวงยุติธรรม”

ตอนต่อไปท่านได้บรรยายถึงหลักการที่ผู้พิพากษาศาลต้องมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีนั้น ในประเทศอังกฤษได้มีการต่อสู้เพื่อยืนยันหลักการนี้มาแล้วในรัชสมัยพระเจ้าเจมส์^{๑๑} ซึ่งมีพระบรมราชโองการให้ผู้พิพากษาศาลสูงนำคดีขึ้นปรึกษาพระองค์ก่อนตัดสิน ท่าน Sir Edward Coke ผู้พิพากษาศาล ๑ ใน ๑๒ คนไม่ยอมปฏิบัติและเป็นที่ให้

๑๑ พระเจ้าเจมส์ที่ ๑ (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๑๔๖-๒๑๖๗) ซึ่งประวัติศาสตร์สากลของหลวงวิจิตรวาทการ เล่ม ๔ หน้า ๑๔๗ บันทึกว่า “มีนิสัยอคติโง่ง, ชอบประพฤติกามกอนาจาร, เชื้อหึงดูหมิ่นคน, ขลาดที่สุด คืออย่างเคียวที่ได้รับการศึกษา มีวิชาความรู้มาจนพระเจ้าอองรีที่ ๔ ของฝรั่งเศสตั้งสมัญญาให้ว่า “อ้ายโง่ที่ฉลาดที่สุด” พลเมืองเกลียดชังเป็นอันมาก”

ท่านถูกปลดจากตำแหน่งในปี ค.ศ. ๑๖๑๖ ต่อมาเมื่อปรีนซ์ออฟพรอเรนซ์ ขึ้นครองราชย์ปี ค.ศ. ๑๖๐๑ ผู้พิพากษาอังกฤษจึงมีอิสระตลอดมาจนปัจจุบันและถึงขนาด ซึ่งท่านได้บรรยายความตอนนีไว่ว่า

“การที่ประเทศอังกฤษมีผู้พิพากษาที่ดั่งขนาด ก็เพราะเขายึดมั่นเป็นหลัก ดำเนินการมาในข้อสำคัญ ๆ ดังนี้

๑. ผู้พิพากษาต้องมีอิสระโดยสมบูรณ์ในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดี
๒. ฝ่ายบริหารไม่มีอำนาจถอดถอนผู้พิพากษา
๓. ผู้พิพากษาจะไม่ได้รับการเลื่อนเงินเดือนหรือตำแหน่งหน้าที่ หรือบำเหน็จอย่างใด ๆ ทั้งสิ้น
๔. ผู้พิพากษาจะพิจารณาพิพากษาคดีที่ตนมีส่วนเกี่ยวข้องมิได้
๕. ผู้พิพากษาจะต้องแสดงให้คู่กรณีเห็นว่าตนได้ให้ความยุติธรรมแก่เขา
๖. ผู้พิพากษาต้องไม่ยอมฟังความฝ่ายเดียว”

ท่านผู้บรรยายได้อธิบายถึงมูลเหตุของหลักการทั้ง ๖ ข้อว่า เกิดขึ้นมามีอยู่เพื่อประโยชน์อย่างไร ซึ่งในข้อ ๒ ท่านอธิบายว่า

“หลักการในประการที่ ๒ เกิดเป็นหลักปฏิบัติขึ้น ที่ด้วยประสงค์จะให้ผู้พิพากษาวางตนเป็นกลางได้จริง ๆ ในกรณีที่มีผู้พิพากษาด้วยกัน สำหรับประเทศไทยก็ได้คำนึงถึงหลักการข้อนี้อยู่เหมือนกัน แต่แทนที่จะให้รัฐสภาเป็นผู้ถวายคำแนะนำต่อพระมหากษัตริย์ให้ทรงถอดถอนอย่างในประเทศอังกฤษ กฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการตุลาการได้บัญญัติให้เป็นอำนาจหน้าที่ของ ก.ต. เป็นผู้พิจารณา วินิจฉัย และตามรัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรไทยทุกฉบับที่ใช้มาก็ได้บัญญัติไว้ว่า การแต่งตั้งและถอดถอนผู้พิพากษาต้องกระทำด้วยความเห็นชอบของ ก.ต. ซึ่งนับว่าได้ผลเช่นเดียวกับในประเทศอังกฤษ เพราะ ก.ต. ประกอบด้วยตุลาการทั้งใน

และนอกราชการที่ตุลาการทั่วประเทศเป็นผู้เลือกตั้งขึ้นมา มิได้แต่งตั้งและดำรงตำแหน่งอยู่ได้ตามความพอใจของฝ่ายบริหาร”^{๑๒}

นอกจากนี้ ท่านผู้บรรยายยังได้อ้างถึงคำอภิปรายของท่านวินสตัน เชอร์ชิลล์ ที่กล่าวในสภาผู้แทนราษฎรอังกฤษเมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๑๙๕๓ มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“ผู้พิพากษามีใจจะมีหน้าที่แต่เพียงตัดสินคดีระหว่างบุคคลต่อบุคคลให้เป็นไปโดยยุติธรรม แต่มีหน้าที่ซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญที่ส่วนใหญ่ของโลกยังหาได้ตระหนักไม่ หน้าที่นี้ก็คือ ต้องตัดสินให้ความเป็นธรรมระหว่างบุคคลกับรัฐด้วยนั่นเอง การศาลยุติธรรมของอังกฤษประกอบด้วยประเพณีและการปฏิบัติที่แลมาเป็นผลกำไรที่คงอยู่ของชาติอังกฤษและชาวอังกฤษทั้งหมด และความเป็นอิสระของผู้พิพากษาในการพิจารณาพิพากษาคดีในศาลอังกฤษนั้น นับว่าเป็นส่วนหนึ่งซึ่งแสดงให้โลกซึ่งกำลังเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วได้เห็นหลักการเพื่อนุชนิยมของอังกฤษด้วย”

วาทะอันสำคัญตอนท้ายของนักการเมืองใจเพชรผู้นี้มีค่าควรแก่ตำแหน่งรัฐบุรุษของเขา

จริง ๆ

ในบทความ ข้อคิดจากสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรม^{๑๓} ของนาย จิตติ ทิงศวิทย์ ท่านผู้เขียนได้อ้างถึงความเห็นของ Sir Alfred Denning ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ของอังกฤษซึ่งเขียนไว้ในหนังสือ เรื่อง The Changing Law (๑๙๕๓) มีข้อความเกี่ยวกับเรื่องกฎหมายที่คดีของมีหลักสำคัญ ๔ ประการ คือ ๑. ต้องแน่นอน ๒. ต้องยุติธรรม ๓. ต้องรู้ได้ง่าย และ ๔. ต้องมีผู้พิพากษาที่เป็นอิสระและเที่ยงตรงอันเป็นที่เชื่อถือของประชาชนเป็นผู้ซัดซาบังคับคดี

สำหรับข้อ ๔ นั้นท่าน Sir Alfred Denning ได้กล่าวว่า

๑๒ คลุพาท มิถุนายน ๒๕๐๓

๑๓ คลุพาท มิถุนายน ๒๕๐๓

“ความเชื่อถือของประชาชนเชื่อว่าน่าจะเกิดขึ้นได้ก็เพราะเขารู้ยั่วว่า ไม่มีสมาชิกในคณะรัฐบาล หรือในรัฐสภา หรือเจ้าหน้าที่ใดๆ ในทบวงการแห่งรัฐบาล ได้มีสิทธิด้วยประการใดๆ ที่จะชักนำหรือใช้อิทธิพล หรือแทรกแซงในการวินิจฉัยคดีของผู้พิพากษา ความเชื่อมั่นในข้อนี้เท่านั้นที่ประชาชนจะพึงให้ความเชื่อถือไว้วางใจในบรรดาผู้พิพากษา ข้อพิสูจน์ว่าประชาชนจะมีหรือไม่มี ความเชื่อถือไว้วางใจก็คือ ผู้พิพากษาจะต้องเป็นอิสระจากอิทธิพลของฝ่ายบริหาร” (They must be independent of the executive)

ซึ่งท่านผู้เขียนได้กล่าวเสริมต่อไปว่า

“ทั้งนี้ก็เพราะอิสระของผู้พิพากษาไม่ใช่มีอยู่ได้เพราะตัวหนังสือที่เขียนไว้ในรัฐธรรมนูญหรือในกฎหมายวิพิจารณา แต่จะมีได้จริงตามตัวหนังสือนั้นก็เพราะมีหลักประกันซึ่งประชาชนเขาจะใช้เป็นหลักพิสูจน์ว่า เขาควรจะมี ความไว้วางใจในตัวผู้พิพากษาได้หรือไม่” และอีกตอนหนึ่งว่า “มิใช่ว่าศาลเราอยากเป็นอิสระเพื่อประโยชน์ของเราเอง แต่ทว่ามันเป็นสิ่งเดียวที่ประชาชนเขาจะดูเพื่อให้ความเชื่อถือไว้วางใจว่าศาลจะซื่อสัตย์ในสิทธิและหน้าที่ของเขาให้เป็นยุติธรรมได้โดยปราศจากอคติและอิทธิพลใดๆ ได้หรือไม่”

นี่คือความมุ่งหมายใหญ่ยิ่งของหลักการข้อนี้ ซึ่งไม่มีผู้ใดปฏิเสธหรือโต้แย้งได้ในโลกของผู้เจริญแล้วด้วยสังคมและมนุษยธรรม

จากหนังสือ “The World We Live In” ของพระองค์เจ้ารุทจักรพงศ์ ได้ทรงอ้างถึงคำอภิปรายในสภาผู้แทนราษฎรอังกฤษของท่านวินสตัน เชอร์ชิลล์ นายกรัฐมนตรีในการเสนอร่าง พ.ร.บ. เพิ่มเงินเดือนผู้พิพากษาศาลสูงของอังกฤษ จากปีละ ๕,๐๐๐ ปอนด์ (ซึ่งได้รับมาตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๘๒๐) เป็นปีละ ๘,๐๐๐ ปอนด์ ในปี ค.ศ. ๑๙๕๐ มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“นับเป็นเวลา ๖๐๐ ปีมาแล้วที่ผู้พิพากษาไม่เพียงแต่ได้รับสิทธิพิเศษเท่านั้น แต่ยังมีตำแหน่งหน้าที่อันเป็นหนึ่งไม่มีสอง จะหาสิ่งใดในเกาะอังกฤษของเราเสมอเหมือนมิได้อีกด้วย ผู้พิพากษาจะได้รับแต่งตั้งให้อยู่ในตำแหน่งได้จนตลอดชีวิตโดยไม่มีสิ่งใดจะมาถอดถอนได้ นอกจากด้วยมติของรัฐสภาทั้งสอง ประกอบกับพระบรมราชานุมัติเท่านั้น หลักการที่ให้ผู้พิพากษามีอิสระโดยสมบูรณ์ แยกออกจากหากจากฝ่ายบริหารนั้น นับเป็นรากฐานแห่งชีวิตชาวเกาะของเรามากมาย จนได้มีการลอกแบบไปใช้กันไม่มากนัก้อยทั่วโลกเสรี และยังเป็นห่วงมหรณพอันลาลึกที่ขวางกั้นพวกเรากับพวกเผด็จการทุกรูปอีกด้วย ผู้พิพากษาไซ้แต่จะมีหน้าที่ประสิทธิ์ประสาทความยุติธรรมระหว่างราษฎรด้วยกันเท่านั้นก็หาไม่ แต่รวมถึงระหว่างพลเมืองกับรัฐด้วย ซึ่งเป็นหน้าที่อันสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของผู้พิพากษาที่ประเทศอื่นอีกบางประเทศไม่สามารถจะเข้าใจได้”^{๑๔}

ถูกต้องที่ประเทศอื่นอีกบางประเทศไม่สามารถเข้าใจได้ในเมื่อรัฐหรือทวง การเมืองของรัฐต้องแพ็คก็แก่ราษฎร และภายหลังสงครามโลกยุติแล้ว มีหลายรัฐหลายประเทศที่ไต่รับเอกราชปกครองตนเอง ซึ่งมีบางประเทศก็ได้หันเหออกไปนอกวิถีทางแห่งประชาธิปไตยเสรี โดยการล่วงละเมิดอำนาจตุลาการอย่างน่าเศร้าใจ

ด้วยเหตุนี้เองบรรดานักนิติศาสตร์เสรีจาก ๔๘ ประเทศจึงได้ร่วมกันประกาศ “บัญญัติแห่งเอเธนส์” (Act of Athens) ขึ้นไว้รวม ๔ ข้อในการประชุมกันที่กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ เมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๕๕ (พ.ศ. ๒๔๙๘) ซึ่งในข้อ ๓ มีว่า

“ตุลาการทั้งหลายพึงดำเนินตามหลักการแห่งกฎหมาย (Rule of Law) จงปกป้องและบังคับให้เป็นไปตามหลักการนั้นโดยปราศจากภยาคติ หรือนันทาคติ และ จงต้านทานขัดขวางการล่วงล้ำกว่าภัยใด ๆ ต่อความเป็นอิสระของตุลาการที่มาจาก

ฝ่ายบริหารที่ดี หรือจากพรรคการเมืองที่ดี” (Judges should be guided by the Rule of Law, protect and enforce it without fear or favor and resist any encroachments by governments or political parties on their independence as judges.)^{๑๕}

บัญญัติข้อนี้หรือหลักการข้อนี้ ประเทศเผด็จการหรือในเครือเดียวกันคงไม่ยอมฟัง ทั้งที่สหรัฐลินน์ จอมเผด็จการของอิตาลีเคยประกาศก้องว่า “เสียงปืนคำรามดังกว่าเสียงคำพูด” (the echo of the gun is louder than voice) ซึ่งโดยพยานะเป็นความจริงแน่ แต่ที่จริงเพียงเท่าเวลาที่สิ้นเสียงปืนและควันปืนแล้วก็จางหายไป ทั้งไวแต่ร่องรอยแห่งความพินาศและความทุกข์ทรมาน ส่วนเสียงแห่งคำพูดที่เปล่งปลั่งด้วยสัจธรรมและมนุษยธรรมนั้นย่อมจะคงอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าฟ้าจะผ่าหรือแผ่นดินจะถล่ม เสียงชนิดนี้จะก้องกังวานติดตราตรึงอยู่ในหน้าประวัติศาสตร์โลกตลอดไปไม่มีวันเสื่อมสูญ และไม่เคยมีมนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตใด ๆ จะไ้รับความพินาศหรือความทุกข์ทรมานด้วยเสียงชนิดนี้เลย

เพราะฉะนั้น หน้าทีของเรา (ตุลาการ) ก็คือ “จงประกาศความยุติธรรม” ต่อไป เพราะเป็นหน้าที่ประการเดียวโดยแท้ที่เราได้รับมอบหมายมา

แต่ที่ว่าหน้าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งเหนืออื่นใดที่จะต้องมียุติและคงอยู่ควบคู่กันไปกับหน้าที่ประกาศความยุติธรรมนี้ หรืออำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีทั้งมวลมานี้ ก็คือตัวของเราเอง จะต้องปฏิบัติและดำรงตนให้อยู่ในฐานะควรแก่การเคารพบูชา อันจะก่อให้เกิดศรัทธาความเชื่อถือไว้วางใจโดยไม่มีวันเสื่อมสลาย จึงจะสมด้วยเกียรติศักดิ์แห่งตำแหน่งหน้าที่ของตน และควรแก่การไว้วางพระราชหฤทัยที่ไ้รับมอบหมายให้กระทำหน้าที่อันสูงเกียรติในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ของเรา และด้วยศรัทธาความเชื่อถือไว้วางใจอันเกี่ยวพันกันที่เป็นรากฐานอันมั่นคงใช้ตัวของเรารวมทั้งสถาบันศาลสถิตยุติธรรมของเรา (หรือสถาบันอื่นใดก็ตาม) ทั้งมันดำรงคงอยู่ได้ด้วยความเจริญรุ่งเรือง และบริสุทธิ์สถิตตลอดเวลา

ในเรื่องนี้ กระทรวงยุติธรรมก็ได้พากเพียรกระทำทุกอย่างเพื่อให้บรรลุผลก็งาม
 เช่นว่าตลอดมา โดยเริ่มแต่การสร้างสรรด้วยบุคคลผู้จะมาดำรงตำแหน่งตุลาการเป็น
 ประการแรก เพราะเมื่อเลือกสรรได้คนดี ผลงานย่อมดีเป็นเงาตามตัว พุทธภาษิตมีว่า
 หว่านพืชใดไว้อย่างไรได้ผลนั้น บรรพตตุลาการของเราซึ่งได้รับการสร้างสรรมาก็แล้วและ
 ได้บำเพ็ญกรณียเป็นเยี่ยงอย่างที่ดีขยันมาแล้ว ผลไม่ย่อมจะไม่หล่นไกลต้น สวนยุติธรรม
 ของเรายังคงจะประสิทธิ์ผลออกนอกผลที่ค้างอยู่ไม่น้อย ทั้งนี้ก็ด้วยความเอาใจใส่หมั่นพัก
 รักรักษาจากเจ้าของสวน คือ กระทรวงยุติธรรมด้วยก็ตลอดมา และเป็นธรรมดาที่ถ้าผลใดถูก
 พายุพัดพาให้หล่นออกไปไกลต้น เจ้าของสวนก็ต้องปล่อยทิ้งไป

หลักการที่กระทรวงยุติธรรมเลือกเฟ้นและสร้างสรรด้วยบุคคลผู้จะมาดำรงตำแหน่ง
 นี้ได้กระทำกันมาแต่ดั้งเดิมอย่างแน่นหนา เราจึงสามารถมีบรรพตตุลาการที่เป็นตัวอย่างดีเยี่ยม
 อยู่มาหลาย ส่วนในปัจจุบัน ตาม พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๕๗
 ที่ให้มีการสอบคัดเลือกนั้น ก่อนรับสมัครก็มีการตรวจสอบคุณสมบัติตามกฎหมายอย่าง
 เข้มงวดกวดขัน โดยมีการตรวจสอบความประพฤติเป็นการลับด้วย อันมีผลให้ทั้งรับสมัคร
 บางคนมาแล้วก็มี และเมื่อสอบได้แล้วยังต้องรับการอบรมอีกไม่น้อยกว่า ๑ ปี และให้ทำ
 หน้าที่ฝึกหัดผู้พิพากษาตามหลักการเดิมประกอบกันตลอดทั้งด้วย การอบรมนี้กระทรวง
 ยุติธรรมได้กระทำอย่างจริงจัง ทั้งนี้มีหลักฐานพยานชัดเจนเห็นได้จากรายงานของท่าน
 ปลัดกระทรวงยุติธรรม ในฐานะผู้อำนวยการอบรมผู้ช่วยผู้พิพากษาชุดที่ ๓ ที่ได้กล่าวเสนอ
 ต่อท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม (พระศุภยพาสย์สุวมนันท์) ในพิธีเปิดการอบรม
 ผู้ช่วยผู้พิพากษาชุดนั้น ณ ห้องประชุมสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาเมื่อ
 วันจันทร์ที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๑ มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“ ฯลฯ และในที่สุดต้องการที่จะให้ผู้พิพากษาศุลาการทั้งหลาย เป็นผู้เคร่ง
 ครัดในศีลธรรมและจรรยา อันจักมีผลให้มีคุณธรรมประพฤติดังงามดำรงตนไว้ให้
 เป็นปูชนียบุคคล คือบุคคลอันควรได้รับการบูชา ให้สมแก่เกียรติศักดิ์แห่งตำแหน่ง

หน้าที่และควรแก่การไว้วางพระราชหฤทัย กระทรวงยุติธรรมได้พยายามทุกวิถีทางที่จะดำเนินการอบรมตามวัตถุประสงค์ดังกล่าวข้างต้นนี้ให้ได้ผลจริงจัง เพราะตระหนักอยู่เป็นอย่างดีว่า ในสถาบันทั้งหลายนั้น การสร้างสรรบุคคลผู้เป็นกำลังงานเป็นของสำคัญที่สุด และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถาบันศาลสถิตยุติธรรม การสร้างสรรบุคคลผู้ชำนาญและหน้าที่ให้เป็นผู้มีสมรรถภาพ เพียบพร้อมด้วยคุณงามความดีอยู่ในระเบียบวินัยและศีลธรรมจรรยาโดยเคร่งครัดเป็นสิ่งสำคัญยิ่งมียอด เพราะสิ่งนั้นเองที่จะทำให้สถาบันนั้นมั่นคงและรุ่งเรืองเป็นปรกาการอันแข็งแกร่งที่จะรักษาความยุติธรรมให้แก่ประชาชนได้ตลอดไป”^{๑๖}

และในคำกล่าวตอบของท่านรัฐมนตรีฯ ในตอนสุดท้ายท่านได้ให้โอวาทอันมีค่ายิ่ง โดยนำเอาข้อคิดเห็นของประธานศาลสูงสุดแห่งรัฐอาร์โซนา คือท่าน Levi S. Udall จากเรื่อง The essential characteristics of a judge มาแสดงให้ฟังซึ่งมีข้อสารสำคัญอันมีค่าอยู่ในตอนสรุปของท่าน Levi S. Udall ว่าดังนี้

“ท่านอธิบดีผู้พิพากษามาร์แชลล์” ได้สรุปไว้เป็นถ้อยคำว่า “ผู้พิพากษาศาลาการจะต้องมีอิสระอย่างดีที่สุดและเด็ดขาดที่สุด จะต้องไม่มีสิ่งใดมาที่มีอิทธิพลเหนือเขาหรือควบคุมเขาอยู่ นอกจากพระผู้เป็นเจ้าและความสำนึกผิดชอบของเขาเอง” และข้าพเจ้า (คือท่าน Udall) ขอเติมด้วยว่า เขาควรจะพยายามอย่างยิ่งที่จะรักษาความสำนึกผิดชอบของเขาให้สดใสและส่องแสงอยู่เสมออย่าให้มัวหมองหรือแปดเปื้อนได้”

จงรักษาความสำนึกผิดชอบให้สดใสและส่องแสงอยู่เสมออย่าให้มัวหมองหรือแปดเปื้อนได้

๑๖ คลิฟฟาท มกราคม ๒๕๐๐

๑๗ ท่าน Chief Justice Marshall เป็นประธานศาลสูงสุดของสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีชื่อเสียงโด่งดังมากจนมีรูปหล่อสำริดอยู่เบื้องหลังรัฐสภาของสหรัฐในเวลานี้

จงรักษาความสำนึกผิดชอบ ให้สัคนีและส่องแสงอยู่เสมอ
อย่าให้หม่อมองหรือแปดเปื้อนได้

ขอจบเรื่องนลวงด้วยฉันทอนไฟเวระและเป็นอมตอยู่ตลอดกาล จากหนังสือเรื่อง
กฤษณาसनนึ่ง พระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาปรมาลหุทิธิโนรส :-

“พฤษภกาส	อิกฤณชรอันปลดปลง
โททนต์เสน่งคง	สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย	มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ชั่วดี	ประดับไว้ในโลกา”

การใช้เสื่อครุย

หลวงการุณย์นราทร

ผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา

เสื่อครุยเป็นเครื่องแต่งตัวในงานเต็มยศใหญ่แต่โบราณมา อันแสดงอิสริยยศแห่งผู้สวมต่างกันตามบรรดาศักดิ์มากน้อย และมีข้อความบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับตระกูลสุลต่านเกล้า รันโกสินทรศก ๑๑๒ (พุทธศักราช ๒๔๓๖) มาตรา ๒๐ ว่า

“บันดาท่านที่เป็นสมาชิกในเครื่องราชอิสริยาภรณ์จะต้องหาเครื่องแต่งตนเป็นเครื่องยศสำหรับกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ดังนี้ เสื่อครุยตามบันดาศักดิ์แห่งตน แต่มีดวงตราเครื่องหมายปักพื้นเลื่อมแลไหมตามสัติดต่อกข้างซ้าย ถ้าชั้นที่ ๑ รูปดารารูปมูจลจอมเกล้า กว้างศูนย์กลาง ๘ นิ้ว ชั้นที่ ๒ รูปดวงตราหุติย-จุลจอมเกล้าวิเศษ กว้างศูนย์กลาง ๖ นิ้ว ชั้นที่ ๓ มีแต่อักษร จ ๓ ตัวไขว่กัน พื้นชมพู มีแถบพื้นสีน้ำเงิน มีอักษรว่า เราจะบำรุงตระกูลวงศ์ ถ้อมรอบกว้างสี่นิ้ว

บันดาสมาชิกที่ได้รับตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ จะแต่งเครื่องแต่งดังกำหนดมานี้เสมอไป ในการประชุมใหญ่ๆ ในการพระราชพิธีต่างๆ เป็นเวลาแต่งเต็มยศสวมเสื่อครุยจะแต่งเครื่องนี้ก็ได้ ฤๅจะแต่งเครื่องอันประดัดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ก็ได้ เว้นแต่เวลาที่ประชุมตามกำหนดของเครื่องราชอิสริยาภรณ์จะแต่งเครื่องอันไม่ควร”

ต่อมาในรัชกาลที่ ๖ ได้ตราพระราชกำหนดเสื่อครุยขึ้นเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม รันโกสินทรศก ๑๓๐ (พุทธศักราช ๒๔๕๔) โดยทรงพระราชปรารภว่า “เสื่อครุย

เป็นเครื่องแต่งตัวในงานเต็มยศใหญ่แต่โบราณมา และบัดนี้ได้โปรดให้เครื่องแต่งตัวตามลำดับยศข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งฝ่ายทหารพลเรือน จัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ทรงพระราชดำริเห็นว่า การที่จะใช้เสื้อครุยนั้น สมควรจะมีพระราชกำหนดไว้ให้เป็นระเบียบเสียด้วย” การใช้เสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์ต่อแต่นั้นจึงเป็นไปตามระเบียบในพระราชกำหนดฉบับนี้ ซึ่งบัญญัติให้ยกเลิกความในมาตรา ๒๐ แห่งพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับตระกูลจุลจอมเกล้า ที่กล่าวถึงข้างคั่นนั้นเสียด้วย

ระเบียบการใช้เสื้อครุยตามที่ตราไว้ในพระราชกำหนดยกเลิกครุย รัตนโกสินทรศก ๑๓๐ นั้น กำหนดให้สวมเสื้อครุยได้แต่โดยบรรดาศักดิ์จำพวกหนึ่ง โดยตำแหน่งจำพวกหนึ่ง และอีกจำพวกหนึ่งที่รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตตามที่กล่าวไว้ในพระราชกำหนดคนเท่านั้น

จำพวกโดยบรรดาศักดิ์ ได้แก่ผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูง นับตั้งแต่ชั้นตติยจุลจอมเกล้าหรือจุลจากราภรณ์ (คือทวีติยาภรณ์ช้างเผือกในสมัยปัจจุบัน) หรือจุลสุรารภรณ์ (คือทวีติยาภรณ์มงกุฎไทยในสมัยปัจจุบัน) ขึ้นไป ซึ่งต่อมาได้ตราพระราชกำหนดยกเลิกครุยเพิ่มเติมขึ้นเมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๗ แก้ไขเสียใหม่เป็นว่า “ผู้ซึ่งจะสวมเสื้อครุยได้โดยบรรดาศักดิ์นั้น คือผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูง นับตั้งแต่ชั้นตติยจุลจอมเกล้าไว้เสียขึ้นไป” ตติยจุลจอมเกล้าไว้เศษมีลำดับเกียรติยศต่อจากตติยจุลจอมเกล้า และอยู่หน้าตติยารภรณ์ช้างเผือกซึ่งแต่เดิมเรียกว่า นิภาภรณ์ (อยู่หลังทวีติยาภรณ์ช้างเผือกและทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย)

จำพวกโดยตำแหน่ง กำหนดไว้ดังนี้

“ข้อ ๑ ผู้พิพากษาทุกชั้น ให้สวมเสื้อครุยในเวลาแต่งเต็มยศทุกเมื่อ

ข้อ ๒ พระบรมวงษานุวงศ์ และข้าราชการผู้อ่านประกาศหรืออ่านคำถวายไชยมงคลในชั่วโมงเฉพาะกาล

ข้อ ๓ ข้าราชการเข้าในหน้าที่พระราชพิธีอันมีกำหนดให้สวมเสื้อครุย”

จำพวกที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้แก่เจ้าหน้าที่พระราชา
ให้สวมเสื้อครุยตามประเพณีที่สืบมาแต่โบราณได้ แต่ห้ามไม่ให้ใช้เสื้อครุยเกินบรรดาศักดิ์

เฉพาะผู้พิพากษาซึ่งกำหนดให้สวมเสื้อครุยในเวลาแต่งเต็มยศทุกเมื่อโดย
ตำแหน่งนั้น ต่อมาเมื่อได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเนติบัณฑิตยสภาขึ้น พระ
ราชทานเสื้อครุยเป็นที่เชิดชูเกียรติยศแก่ผู้ทูลสอบไล่วิชากฎหมาย ได้รับประกาศนียบัตรเป็น
เนติบัณฑิต ก็ได้มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ตราพระราชกำหนดเสื้อครุย
เนติบัณฑิตขึ้นเมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๕๗ โดยทรงพระราชปรารภว่า
สมควรจะให้ผู้พิพากษาทุกชั้นที่เป็นเนติบัณฑิตมี โอกาสใช้เสื้อครุยเป็นเกียรติยศให้ไพศาล
ยิ่งขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขยายความในพระราชกำหนดเสื้อครุย รัตนโก-
สินทรศก ๑๓๐ ที่ให้ผู้พิพากษาทุกชั้นสวมเสื้อครุยในเวลาแต่งเต็มยศทุกเมื่อขึ้นต่อไปว่า

“ให้ผู้พิพากษาทุกชั้นบรรดาศักดิ์ที่เป็นเนติบัณฑิต สวมเสื้อครุยเนติบัณฑิต
ในเวลาชั้นบัลลังก์พิจารณาพิพากษาคดี แลในเวลาแต่งเต็มยศอย่างอื่นทุกเมื่อ เว้น
แต่เวลาแต่งเต็มยศใหญ่จึงสวมเสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์ ส่วนผู้พิพากษาซึ่งมิได้
เป็นเนติบัณฑิตให้คงสวมเสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์ในเวลาแต่งเต็มยศทุกเมื่อ”

เมื่อได้ตราพระราชกำหนดเสื้อครุยเนติบัณฑิตขึ้นดังกล่าวมาแล้ว เฉพาะ
ผู้พิพากษาทุกชั้นที่เป็นเนติบัณฑิต จึงใช้เสื้อครุย ๒ ชนิด คือ เสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์กับ
เสื้อครุยเนติบัณฑิตด้วย โดยในเวลาชั้นบัลลังก์พิจารณาพิพากษาคดี และในเวลาแต่งเต็ม
ยศธรรมดาไม่ใช่เต็มยศใหญ่สวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตเสมอ ถ้าเป็นเวลาแต่งเต็มยศใหญ่
จึงสวมเสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์ ส่วนผู้พิพากษาชั้นทุกชั้นที่มีได้เป็นเนติบัณฑิตคงแต่สวม
เสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์ในเวลาแต่งเต็มยศทุกเมื่อเช่นเดิม คือไม่ว่าจะเป็นเวลาแต่งเต็มยศ
ธรรมดาหรือเต็มยศใหญ่ ผู้พิพากษาที่มีได้เป็นเนติบัณฑิตสวมเสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์
เสมอไป เป็นมาจนถึงกระทั่งถึงรัชกาลที่ ๗ จึงได้มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ

ให้ตราพระราชกำหนดเลือกครูแก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๒ ขึ้นเมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๒ โดยให้ยกเลิกความในพระราชกำหนดเดิมที่เกี่ยวกับการสวมเสื้อครูโดยตำแหน่งสำหรับผู้พิพากษาตามที่กล่าวมานั้นเสีย และให้ใช้ความดังต่อไปนี้แทน

“ผู้พิพากษาทุกชั้นบรรดาศักดิ์เป็นเนติบัณฑิตให้สวมเสื้อครูเนติบัณฑิตในเวลาชั้นบัลลังก์พิจารณาพิพากษาคดี และในเวลาแต่งเครื่องยศในงานที่เกี่ยวข้องกับผู้พิพากษาหรือคณะเนติบัณฑิต ก็พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ผู้พิพากษาและข้าราชการอื่นที่เป็นเนติบัณฑิตสวมเสื้อครูเนติบัณฑิตในโอกาสเช่นนั้นได้ เว้นแต่ถ้ามีหมายกำหนดการให้แต่งเต็มยศใหญ่สวมครุย จึงสวมเสื้อครูตามบรรดาศักดิ์”

นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาผู้พิพากษาที่เป็นเนติบัณฑิตที่เคยสวมเสื้อครูเนติบัณฑิตในเวลาแต่งเต็มยศทุกเมื่อก็ ผู้พิพากษาที่มีไต่เป็นเนติบัณฑิตที่เคยสวมเสื้อครูตามบรรดาศักดิ์ในเวลาแต่งเต็มยศทุกเมื่อก็ เป็นอันเลิกไปไม่ต้องสวมเสื้อครูชั้นใดในเวลาแต่งเต็มยศธรรมดา คงมีกรณีที่จะต้องสวมเสื้อครูในเวลาแต่งเต็มยศใหญ่เหลืออยู่เท่านั้นว่า ถ้าได้มีหมายกำหนดการให้แต่งเต็มยศใหญ่สวมครุยเมื่อใด ผู้พิพากษาทุกชั้นที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูง นับตั้งแต่ตติยจุลจอมเกล้าวิเศษขึ้นไป จึงจะพึงสวมเสื้อครูตามบรรดาศักดิ์เช่นนั้น เช่นเดียวกับข้าราชการตำแหน่งอื่น ๆ และทั่ว ๆ ไป ส่วนเสื้อครูเนติบัณฑิตเป็นอันเลิกใช้ประกอบเครื่องเต็มยศผู้พิพากษา คงใช้แต่ในเวลาชั้นบัลลังก์พิจารณาพิพากษาคดี และอาจใช้ในงานที่เกี่ยวข้องกับผู้พิพากษาหรือคณะเนติบัณฑิตบ้างเท่านั้น แต่โดยที่ในปัจจุบันนี้ไม่มีการแต่งเต็มยศใหญ่มานานแล้ว หมายกำหนดการให้แต่งเต็มยศใหญ่สวมครุยจึงไม่ปรากฏ การสวมเสื้อครูตามบรรดาศักดิ์สำหรับผู้พิพากษาก็หรือมิใช่ผู้พิพากษาก็ ตามที่ไต่เคยมีมาแต่กาลก่อนนั้นจึงไม่ปรากฏในปัจจุบันนี้ ยังคงปรากฏอยู่แต่ในกรณีที่จะต้องสวมโดยตำแหน่งบางตำแหน่งตามที่ตราไว้ในพระราชกำหนดเลือกครู รันโกสินทร์ศก ๑๓๐ คือไต่แก่พระบรมวงศานุวงศ์

และข้าราชการผู้อ่านประกาศหรืออ่านคำถวายชัยมงคลในช่วงเวลาเฉพาะกาล เช่น ท่านที่
อ่านคำถวายบังคมทูลถวายชัยมงคลในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาเป็นต้นกรณีหนึ่ง
กับข้าราชการที่กระทำหน้าที่ในพระราชพิธีอื่นมีกำหนดให้สวมเสื้อครุย เช่น ข้าราชการ
ที่กระทำหน้าที่พระยาแรกนาในพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญเป็นต้นอีกกรณีหนึ่ง ส่วนเจ้า
นาคนั้นจะบรรพชา ก็คงสวมเสื้อครุยตามประเพณีที่มามีแต่โบราณได้เช่นเคย

แม้ในปัจจุบันจะไม่พึงต้องใช้เสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์โดยนัยดังกล่าวมานี้
แล้วก็ตาม แต่ก็ยังมีได้ถูกยกเลิกไปเสียทีเดียว จึงสมควรกล่าวถึงลักษณะของเสื้อครุย
บรรดาศักดิ์ไว้ให้ปรากฏด้วย พระราชกำหนดเสื้อครุย รัตนโกสินทรศก ๑๓๐ และพระ
ราชกำหนดเสื้อครุยเพิ่มเติมลงวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๗ กำหนดเสื้อ
ครุยบรรดาศักดิ์ไว้ว่า สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป ทิทรงศักดิ์หรือ
ตำแหน่งควรทรงฉลององค์ครุยประเภทหนึ่ง เรียกว่าฉลองพระองค์ครุยพระราชวงศ์ และ
สำหรับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ขึ้นไปทูลควรสวมเสื้อครุยโตอีกประเภทหนึ่ง เรียกว่าเสื้อครุยเสนา
มาตย์ มีลักษณะแตกต่างกันดังนี้

ฉลองพระองค์ครุยพระราชวงศ์ พันกรองทองหรือกรองเงิน ปักทองลายก้าน
แย่ง หรือพันสัณฐีทอง หรือพันขาวสัณฐีทอง มีสักรขอขบ สักรคันพระกรปลายพระกร
และสักรข้าง สักรคันทวน พันกรองทองปักทอง หรือใช้ทองเส้นหยายขลิบลูกไม้ทอง
ก็ได้

เสื้อครุยเสนามาตย์ กำหนดแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น

๑. ชั้นเอก เสื้อครุยพันขาว (หรือสีชมพูเฉพาะงานพระราชพิธีกำหนดให้
แต่ง) ปักทองลายก้านแย่งมีสักรกรองทองปักทองคันทวนขบรอบ และที่คันแขนปลายแขน
ให้ใช้สำหรับข้าราชการชั้นมีศเสมอบศทหารชั้นนายพล หรือเสมอบศพลเรือนชั้นมหา
อำมาตย์

๒. ชันโท เลือครูปขนขาว (หรือสีชมพูเฉพาะงานพระราชพิธีกำหนดให้แต่ง) ปักทองคอกกระจ่ายมีสำรกรองทองปักทองคอกขอบรอบ และที่ต้นแขนปลายแขน ให้ใช้สำหรับข้าราชการซึ่งมียศเสมอยศทหารชั้นนายพัน นายนาวา หรือเสมอยศพลเรือนชั้นอำมาตย์

๓. ชันตรี เลือครูปขนขาว (หรือสีชมพูเฉพาะงานพระราชพิธีกำหนดให้แต่ง) ไม่มีปักอย่างใดอย่างหนึ่ง มีแต่สำรกรองทองปักทองคอกขอบรอบ และที่ต้นแขนปลายแขน ให้ใช้สำหรับข้าราชการซึ่งมียศเสมอยศทหารชั้นนายร้อย นายเรือ หรือเสมอยศพลเรือนชั้นรองอำมาตย์

ฉลองพระองค์ครุยพระราชวงศ์ก็ เลือครูปเสนามาตย์ก็ ถ้าได้รับพระราชทานการวาระเครื่องราชอิสริยาภรณ์ใด ๆ ให้ปักรูปการานั้น ๆ ด้วยคันเลื่อมแร่สีไว้สำหรับประดับที่อกฉลองพระองค์ครุยหรือเลือครูปช้างซ้าย โดยถ้าเป็นการวาระเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นที่ ๑ ให้มีขนาดกว้าง ๑๘ เซนติเมตร ถ้าเป็นการวาระเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นที่ ๒ ให้มีขนาดกว้าง ๑๔ เซนติเมตร ถ้าได้รับพระราชทานการวาระเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าเพียงชั้นตติยจุลจอมเกล้า (ซึ่งไม่มีการวาระ) หรือได้รับพระราชทานเพียงชั้นตติยจุลจอมเกล้าพิเศษ (ไม่มีการวาระเหมือนกัน) รูปสำหรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้านั้นให้ปักรูปวงในของการวาระตติยจุลจอมเกล้าพิเศษ คือรอบนอกเป็นแถบน้ำเงินวงกลม มีหนังสือว่า “เราจะบำรุงตระกูลวงศ์ให้เจริญ” ใจกลางพื้นสีชมพูมีอักษร ร. ๓ อักษรไขว้กัน ขนาดกว้าง ๑๔ เซนติเมตร ประดับที่อกฉลองพระองค์ครุยหรือเลือครูปแทนการวาระจุลจอมเกล้าต่างกันแต่ชั้นตติยจุลจอมเกล้าปักด้วยคันทองล้วน ชั้นตติยจุลจอมเกล้าพิเศษปักด้วยคันเงินล้วน

การที่ประดับฉลองพระองค์ครุยหรือเลือครูปทั้งว่ามานั้น ให้ประดับแก่การวาระการใด ๆ โดยถ้ามีหมายกำหนดให้ประดับการวาระเครื่องราชอิสริยาภรณ์ใด ก็ให้ประดับการวาระเครื่องราชอิสริยาภรณ์นั้น ถ้าไม่มีหมายกำหนดให้ประดับการวาระเครื่องราชอิสริยาภรณ์

ใดโดยเฉพาะ หรือผู้ที่จะสวมครุยมิได้รับพระราชทานการเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่มี
หมายกำหนด ก็ให้ประทับการเครื่องราชอิสริยาภรณ์อย่างสูงที่ได้รับพระราชทาน

สำหรับเจ้านาคที่จะบรรพชาซึ่งมีข้อห้ามมิให้ใช้เสื้อครุยเกินบรรดาศักดิ์นั้น
ถ้าเจ้านาคไม่มีบรรดาศักดิ์ หรือมีบรรดาศักดิ์ไม่เทียบถึงชั้นนายร้อย นายเรือ หรือชั้น
รองอำมาตย์ ให้สวมเสื้อครุยบรรดาศักดิ์ได้แต่เพียงชั้นตรี และถึงแม้เป็นผู้ได้รับพระ
ราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ก็ไม่ต้องประทับรูปการเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่เสื้อครุย
ในโอกาสเช่นนั้น การสวมเสื้อครุยสำหรับเจ้านาคที่จะบรรพชาจึงอยู่ในระเบียบตามพระ
ราชกำหนดเสื้อครุยทุกกล่าวมานี้ด้วย

อนึ่งลักษณะของเสื้อครุยบรรดาศักดิ์ทุกกล่าวมา ย่อมจะทูลละม้ายแนบกับเสื้อ
ครุยเนติบัญญัติตามแบบเดิมที่โปรดเกล้าฯ พระราชทานอยู่บ้าง (จดพระราชทานมาตั้งแต่ต้น
รัชกาลที่ ๑ และต่อแต่นั้นต้องจัดหาเอง) โดยเสื้อครุยเนติบัญญัติตามแบบเดิมนั้น เป็นผ้าขาวโปร่ง
สีขาว มีแถบกันทองขลิบขนพื้นแพรท่วนสีขาว ติดที่ขอบรอบและที่ต้นแขนปลายแขน
ทำนองเดียวกับสำหรับครุยกองทองติดเสื้อครุยบรรดาศักดิ์ เสื้อครุยเนติบัญญัติตามแบบเดิมนั้น
จึงพอใช้ไปด้วยกันได้กับเสื้อครุยบรรดาศักดิ์ แต่เป็นเสื้อครุยแสงทวิฐานะหาใช้แสดง
อิสริยยศทั้งเสื้อครุยบรรดาศักดิ์ไม่ ที่มีพระราชกำหนดให้ยกเลิกไม่ใช้ประกอบเครื่องแบบ
เต็มยศผู้พิพากษาเสียนั้นย่อมเหมาะสมตามกาลสมัย ส่วนเสื้อครุยเนติบัญญัติตามแบบ
ใหม่ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ ใช้แพรหรือผ้าหรือเสีทสีคำ เย็บเป็นเสื้อคลุมหลังจับ ยาวเหนือ
ข้อเท้าพอประมาณ มีแถบพื้นขาวเดินลายเส้นทองพาดซ้ายขวา ซึ่งไม่มีลักษณะละม้ายแนบ
เสื้อครุยบรรดาศักดิ์เลย และเป็นแบบที่ได้นำมาขึ้นใหม่โดยพระราชบัญญัติเสื้อครุยเนติ
บัญญัติ พุทธศักราช ๒๔๗๕ ซึ่งบัญญัติให้เริ่มใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช
๒๔๘๐ เป็นต้นมา ต่อแต่นั้นเสื้อครุยเนติบัญญัติก็เปลี่ยนจากแบบที่โปรดเกล้าฯ พระ
ราชทานมาเป็นแบบที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ และพระราชบัญญัติเสื้อครุยเนติบัญญัติที่กล่าวมานั้น
ยังได้ให้ยกเลิกบรรดาบทกฎหมายและข้อบังคับอื่น ๆ ในส่วนที่มีบัญญัติไว้แล้วในพระราช

บัญญัติ หรือซึ่งขัดแย้งกับบทแห่งพระราชบัญญัตินี้ กับบัญญัติถึงการใช้เลือกยุบเนติ-
 บัญญัติไว้ด้วยว่า “สามัญสมาชิก สมาชิกพิเศษ และสมาชิกกิตติมศักดิ์แห่งเนติ-
 บัตติยสภา มีสิทธิสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตในโอกาสอันควร แต่ห้ามมิให้สวมใน
 เวลาที่เป็นจำเลยในคดีอาญาหรือคดีล้มละลาย หรือเวลาเป็นพยานในศาล” ครั้นอีก
 ๒๕ ปีต่อมาเนติบัญญัติสภาได้ออกข้อบังคับ (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๐๔ เพื่อยุ-
 วรรคนาการให้ขึ้นไปตามวัตถุประสงค์ของเนติบัญญัติสภาในอันที่จะมุ่งเกียรติของสมาชิก
 ได้ให้แก่วัยขงบังคับเนติบัญญัติสภา พุทธศักราช ๒๕๐๓ ข้อ ๑๕ เสียใหม่เป็นว่า

“ข้อ ๑๕ สามัญสมาชิก สมาชิกวิสามัญ และสมาชิกกิตติมศักดิ์มีสิทธิ
 สวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตตามกฎหมายว่าด้วยเสื้อครุยเนติบัณฑิต

เมื่อสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิต สมาชิกจะต้องแต่งกายสุภาพเรียบร้อยตาม
 หลักเกณฑ์ต่อไปนี้

(๑) สมาชิกที่เป็นชาย แต่งตามแบบสากลนิยม เป็นชุด สีขาว กรรมา-
 ดำ หรือส่อนซึ่งเป็นสีเข้มและไม่ฉูดฉาด เช็ตขาว ผ้าผูกคอสีดำแบบเงื่อนกะลาสี
 รองเท้าหุ้มส้น สีขาว นาคาล หรือดำ เข้าชุดกันกับเครื่องแต่งกาย ถุงเท้าคล้าย
 คลึงกับรองเท้า

(๒) สมาชิกที่เป็นหญิง แต่งตามแบบสากลนิยม กระโปรงสีขาว
 กรรมาดำ หรือส่อนซึ่งเป็นสีเข้มและไม่ฉูดฉาด เสื้อสีขาว หรือสีตามกระโปรง
 รองเท้าหุ้มส้น สีขาว นาคาล หรือดำ เข้าชุดกันกับเครื่องแต่งกาย

(๓) สมาชิกที่มีสิทธิแต่งเครื่องแบบราชการ จะแต่งเครื่องแบบราชการ
 ก็ได้”

กฎหมายและข้อบังคับเนติบัญญัติสภามีอยู่ดังกล่าวมานั้น ผู้พิพากษาทุกชั้น
 ซึ่งล้วนแต่เป็นสมาชิกแห่งเนติบัญญัติสภาไม่ประเภทใดก็ประเภทหนึ่งใน ๓ ประเภท ที่มี

สิทธิสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิต จึงพึงต้องสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตในเวลานั่งบัลลังก์พิจารณา
พิพากษาคดี ทนายความที่เป็นสมาชิกแห่งเนติบัณฑิตยสภาประเภทใดประเภทหนึ่งใน ๓
ประเภทนั้น ก็ต้องสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตในขณะว่าความ ตามที่ยังคับไว้ในข้อบังคับว่า
ด้วยมารยาททนายความ นอกจากนี้ผู้ใดที่เป็นสามัญสมาชิก สมาชิกวิสามัญ หรือสมาชิก
กิตติมศักดิ์แห่งเนติบัณฑิตยสภา ย่อมมีสิทธิที่จะสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตในโอกาสอันควร
ทั่วกัน เช่นในงานที่เกี่ยวกับคณะผู้พิพากษาหรือคณะเนติบัณฑิต อันมีนัยหมายให้สวมเสื้อ
ครุยเนติบัณฑิตเป็นต้น แต่เมื่อสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิต ผู้มีสิทธิสวมจะเป็นผู้พิพากษา
ทนายความ หรือมิใช่ผู้พิพากษา ทนายความก็ตาม จะต้องแต่งกายสุภาพเรียบร้อย และ
ให้ต้องตามหลักเกณฑ์ในข้อบังคับเนติบัณฑิตยสภาที่คืบมาไว้ข้างต้นนั้นเหมือนกันหมด ถ้า
จะมีสมาชิกผู้ใดสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตโดยมิได้แต่งกายตามแบบสากลนิยม (ยกเว้น
สมาชิกที่มีสิทธิแต่งเครื่องแบบราชการ) หรือแต่งกายตามแบบสากลนิยมแต่ใช้เครื่อง
ประกอบผิดไปจากที่กำหนดในหลักเกณฑ์นั้น เช่นแต่งไม่เป็นชุดหรือไม่เข้าชุดกัน หรือ
แทนที่จะใช้ผ้าผูกคอสีดำแบบเงื่อนกะลาสี กลับใช้สีอื่นหรือใช้แบบหูกกระต่ายเป็นต้น
สมาชิกผู้นั้นย่อมไต่ชื่อว่าใช้เสื้อครุยผิดต่อข้อบังคับเนติบัณฑิตยสภา.

ศาล - สถาน - ศาน

จำรูญ เจริญกุล

ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์

บั๊คนั้สึงโตคู้กั้ไ้กัถั๊บมาคั้งอยู่ ณ เจิงบั๊นโตศาลแพ่งอย่างเกิมแล้ว อันควรเป็น
ที่บั๊นคั้ เพราะอาคารใหม่ของศาลฎีกาและศาลแพ่งไ้สั้ร้างสำเร้งเส้ร้งลง

ระหว่างการก่อสั้ร้าง..... ซึ่งแน้ละย้อมต้องมือปัสรรคข้อขัดข้องบั๊งอันเป็นปรกติ
วิสัย..... มีเพื่อนหลายคนพากันไ้ถามด้วยความเป็นห่วงเอาใจใส่อย่างจริงใจและเป็นกันเอง
ว่า ศาลที่สั้ร้างใหม่นั้ดูสง่างามคั้ แต่เมื่อไรจะเส้ร้งสั้กั้ ไ้คั้ตอบเขาเหล่านั้นไปว่าไม่ทราบ
เพราะไม่ทราบจริง ๆ อย่างไรกั้ บั๊คนั้ก็สั้ร้างเส้ร้งแล้วจนกำหนดวันทำพิธีเปิด ปัญหา
ที่ว่ำนั้คั้เป็นอันหมดสิ้นไป ในโลกนั้มีอะไรหลายอย่างที่ต้อง รอ กันทั้งนั้น กาลเวลาย้อมกลืนกิน
ทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งรักษาด้วย

มิตรสนิทผู้หนึ่งซึ่งสนใจในภาษาไทย ไ้เคยตั้งปัญหามาถามผู้เขียนว่า ศาลคือ
อะไร ? ทำไมจึงเขียนสะกตด้วยตัว ล ทำไมไม่สะกตด้วยตัว น ? ผู้เขียนออกจะงงๆ เลย
แกล้งตอบไปว่า ศาลก็คั้คือสถานที่สำคัญต่อกั้สันความเน้ซั้ ตามต่างจังหวัดชาวบ้านมักเรียก
ศาลยุติธรรมคั้คือศาลจังหวัดว่า ศาลสูง และเรียกที่ว่าการอำเภอว่า ศาลอำเภอ เคยมีกรณี
ที่ทนายความนักพยานไ้ไปคั้ขอที่ศาลในวันนั้น ๆ เวลาเท่านั้น ๆ ทนายมาศาล นั้ก็แล้ว
ยั๊นก็แล้ว เกินไปเกินมาจนเมื่อยกั้แล้ว พยานก็ไ้ไม่เห็นโฉล่หน้ามาไ้ให้เห็นเลยสักคนเคียว จน
ล้งเลยเวลาที่ศาลนั้คั้ไปคั้งนาน จึงต้องขอเลื่อน ยังเญ่อีกฝ่ายหนึ่งไม่คั้คั้คั้น ทั้งเป็น
นักแรกด้วย ศาลจึงอนุญาตไ้เลื่อนไปไ้ ทนายกลับจากศาลแะไปขุ้ระที่อำเภอ ที่ไหนไ้
พยานทั้งหญิงทั้งชายไปนั้รอกันอยู่หน้าอำเภอเป็นกลุ่มมุ่มเจ้ามาคั้ว่าต่อชานทนายเสียใหญ่

ว่า ฉันต้องตื่นนอนตั้งแต่ตีห้า ออกเดินจากบ้านมาตั้งแต่เช้ามืด ปล่อยให้หรือเสียจนสาย เสียเวลาทำมาหากินไปวันหนึ่งเปล่า ๆ อย่างนี้ก็มี

คำถามข้อแรกว่า ศาลคืออะไร นั้น ถ้าจะตอบตามกฎหมายวิธีพิจารณาความ ก็ต้องตอบว่า ศาลหมายความว่า ศาลยุติธรรมหรือผู้พิพากษา ที่มีอำนาจ พิพากษาพิพากษา คดี แผลง^๑ หรือว่า ศาลหมายความว่า ถึง ศาลยุติธรรมหรือผู้พิพากษา ซึ่งมีอำนาจ ทำการ อันเกี่ยวกับ คดี อาญา^๒ (โปรดสังเกตความแตกต่างของถ้อยคำในบทนิยามทั้ง ๒ แห่งนี้)

แต่ถ้าจะตอบอย่างยึกยักพจนานุกรม ก็ต้องว่า ศาล คือที่ชำระความ ที่เทพารักษ์สถิต ศาลเพียงตา คือศาลที่ทำยกเสาขึ้นสี่เสาไม่มีหลังคา ใช้ในการพิชิตความ นอกจากนั้นถ้าไปมีคำว่า “ศาลา” อีกคำหนึ่ง ซึ่งแปลว่า ที่พักสำหรับคนทั่วไป ที่ว่าการของรัฐบาล เรือนที่ปลูกไว้ ในวัดสำหรับทำบุญและศึกษาเล่าเรียน^๓

ส่วนคำถามข้อหลังที่ว่า ทำไมจึงเขียนสะกดด้วย ล ไม่ใช่ น นั้น ได้เคยอ่าน พยพระนิพนธ์ของ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (น.ม.ส.)^๔ มีความว่า

“ในคำนำหนังสือปรีชาพจนานัตถ์ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งราชบัณฑิตยสภาจัดให้พิมพ์ขึ้นเป็นครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๗๓ มีคำชี้แจงของข้าพเจ้า เรื่องตัวสกดการันต์คำหลายคำ คือ ครุฑ สาน หงษ์ พระธินั่ง เป็นต้นอย่าง ผู้อ่านสามกรุง อาจมีหลายคนซึ่งใคร่เห็นคำนำที่พิมพ์ครั้งนั้น ข้าพเจ้าจึงจะย่อคำของตนเอง ที่เขียนไว้เกือบ ๑๕ ปีแล้ว มาพิมพ์ซ้ำไว้ในที่นี้อีกครั้งหนึ่ง

(คัดย่อมาจากคำนำหนังสือปรีชาพจนานัตถ์ พิมพ์ครั้งที่ ๒)

๑ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา ๑ (๑)

๒ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๒ (๑)

๓ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๓ หน้า ๘๕๕

๔ “สามกรุง” ภาคผนวก หน้า ๒๕๓, ๒๕๖ หนังสือนี้ทรงแต่งจบบริบูรณ์เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๔๗๗ และจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕

ถ้าท่านลองอ่าน “พระสมุทพระราชกำหนดบทพระไอยการ” รัชกาลที่ ๑ ที่เรียกกันสามัญว่า กฎหมายตราสามดวง^๕ ท่านคงจะพบคำ ๆ หนึ่ง ซึ่งท่านคงจะสังเกตทันที คือคำว่า สาน (ซึ่งเดี๋ยวนี้เราเขียนว่า ศาล) เขียน ส สะระอา น สกต ตลอดไปทุกเล่มสมุด จะว่าอาลักษณ์เผลอไม่ได้ ถ้าคำไทยว่า สาน เป็นคำเดียวกับคำ สสกฤตว่า ศาลา ไชร เหตุใดอาลักษณ์ลูกขุนและราชบัณฑิตพร้อมกันถึง ๑๑ คน^๖ จะไม่รู้ แลเมื่อรู้แล้วจะเขียนว่า “ลูกขุน ณ สานหลวง ลูกขุน ณ ศาลา” กระไรได้ ในส่วนข้าพเจ้าเองเมื่อเกิดสกิดใจขึ้นเช่นนั้นแล้ว ก็เลยนึกแน่เอาทีเดียวว่า คำว่า สาน ไม่ได้มาจากคำว่า ศาลา ดีร้ายจะเป็นคำไทยเก่าซึ่งเราลืมกันเสียแล้ว แลเพิ่งลืมกันในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต่อรัชกาลพระพุทธรูปยอดฟ้ามา

เมื่อนึกแน่ขึ้นมาเช่นนั้นแล้ว ก็ลองค้นในภาษาไทยที่อยู่นอกสยาม ไทยหลายจำพวก เหล่านี้มีหนังสือของตนเองบ้าง ไม่มีหนังสือ แต่หากฝรั่งเก็บคำมาเขียนไว้บ้าง พบ คำว่า ฉาน สาน แปลว่า เรือน จึงชวนให้เข้าใจว่า สานหลวงก็คือเรือนหลวง สาน เจ้าก็คือเรือนเจ้านั่นเอง

นอกจากนี้การที่จะตอบคำถามข้อหลังทั้งกล่าวแล้วนั้น ก็เห็นว่าไม่มีอะไรดีกว่า จะขอเชิญเชิญความบางตอนจากลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ในระยะปีพ.ศ. ๒๔๖๘ ขณะที่สมเด็จพระองค์แรกประทับ

๕ กฎหมายตราสามดวง คือ กฎหมายซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชำระสะสางรวบรวมบทกฎหมายเก่าใหม่ที่ยังคงใช้ได้ในสมัยนั้น แล้วรวบรวมด้วยเส้นหมึก ๓ ฉบับ ลงในสมุดไทย เก็บไว้ห้องเครื่องฉบับ ๑ หอหลวงฉบับ ๑ สานหลวงสำหรับลูกขุนฉบับ ๑ บิดตราพระราชสีห์ พระคชสีห์ บัวแก้ว เมื่อจุลศักราช ๑๑๖๖

๖ อาลักษณ์ ลูกขุน ราชบัณฑิต ๑๑ คน คือ

อาลักษณ์ : ขุนสุนทรโวหารผู้ว่าที่พระอาลักษณ์ • ขุนสารประเสริฐ • ขุนวิเชียรอักษร • ขุนวิจิตรอักษร • รวม ๔

ลูกขุน : ขุนหลวงพระไกรสี • พระราชพิณจิราธิราชปลัด • หลวงอักษร • รวม ๓

ราชบัณฑิต : พระมหาวชิราภรณ์ • ขุนศรีวรโวหาร • นายพิมพ์ • นายคอน บเรียน • รวม ๔

อยู่ ณ กำหนักปลายเนิน คลองเตย พระนคร และสมเด็จพระสังฆราชประทับอยู่ ณ บ้านชินนามอน ปีนัง ต่างได้ทรงมีลายพระหัตถ์ไปมา “บรรเลง” ถึงกัน อันมีค่าเหลืออันพันประมาณมาลงไว้ ณ ที่นี้ด้วยความเคารพอย่างยิ่ง ดังต่อไปนี้:-

“หม่อมฉันมีเรื่องวินิจฉัยที่ระบุในสัปดาห์หน้าว่าด้วยข้อที่เรียกเคหสถานต่าง ๆ ตามลักษณะซึ่งได้เคยปรึกษากันมาบ้างแล้วแต่กาลก่อน ดังเช่นลักษณะเคหสถานที่เรียกว่า “โรง” นั้นต้องอยู่กับแผ่นดินเป็นต้น หม่อมฉันคิดค้นต่อไปถึงลักษณะของเคหะที่เรียกอย่างอื่น ๆ แล้ว รวมความเขียนอธิบายในจดหมายฉบับนี้ ส่งมาทูลเสนอให้ทรงพิจารณาหายุติพอสำราญพระฤทัย

๑. โรง.....

๒. เรือน.....

๓. หอ.....

๔. กระโจม.....

๕. ทิม.....

๖. เฝิง.....

๗. ทับ.....

๘. ห้าง.....

๙. ร้าน กุเป็นแต่ที่ไว้วางสิ่งของ เช่น ร้านชำ ร้านแผงลอยเป็นที่วางสินค้า ร้านดอกไม้ ร้านแต่งสำหรับผลไม้ที่ห้อยอาศัย หาใช้ที่คนอาศัยไม่

มีคำภาษามคธว่า “สาลา” ซึ่งในอภินา Childers ช้าง ภูมิวนสาลา Workshop (โรงงาน) อสุตสาลา Stable (โรงม้า) เป็นอุทาหรณ์ ส่อให้เห็นว่าตัวศัพท์

ศาลาจะตรงกับโรง แต่ไทยเราเอามาแยกออกเป็น ศาลา คำ ๑ ศาล คำ ๑ และใช้ในที่
ทำงาน

๑๐. ศาลา ใช้หมายความว่าอย่างหนึ่งว่าเป็นที่พัก เช่น ศาลากลางย่าน ศาลา
ราย หรืออีกอย่างหนึ่งหมายความว่าที่ประชุม เช่น ศาลาโรงธรรม ศาลาการเปรียญ แต่
เห็นได้ว่าศาลาโรงธรรมเดิม พนักคงอยู่กับแผ่นดิน ศาลาทุกอย่างที่ยกพื้นสูงมามีต่อภายใน
หลัง แต่คงเรียกว่า ศาลาตามเดิม

๑๑. ศาล (นึกได้ในเวลานี้ว่า) ใช้ต่างกันเป็น ๒ อย่าง คือ ศาลเจ้าอย่าง ๑
ศาลชำระความอย่าง ๑ พิจารณาความหมายว่า “สถาน” เพราะสถานเทวาลัย ถึงจะสร้าง
เป็นลักษณะอย่างไร ก็เรียกในภาษาไทยว่า “ศาลเจ้า” ทั้งนี้ ศาลชำระความชำระที่
ไหน ก็เรียกว่า “ศาล” เหมือนกัน ส่วนในกฎหมายเก่าก็มักชอบใช้ว่า “ร้องฟ้องในโรง
ศาล” ส่อให้เห็นว่าคำว่า “ศาล” หมายความว่าสถาน แต่เหตุใดจึงเอาคำ “ศาล” มาใช้
คิดยังไม่เห็น

(ลายพระหัตถ์สมเด็จพระบวรราชดำรงฯ วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๔๙๘)

“ไต่รับประทานลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๑๒ คริสต์ชนให้พิจารณาปรับข้อกับลักษณะ
แห่งเคหสถาน เป็นปัญหาที่ยุ่งเหยิงอยู่มาก แต่ก็อยู่ในแนวทางที่เกล้ากระหม่อมเคยคิด
มายัง อาจดูความเห็นได้แปลกๆ สำหรับเป็นทางทรงพิจารณาต่อไป แต่อยากขอ
ประทานเรียกข้อปัญหานี้ใหม่ว่า “เรื่องที่อาศัย” จะได้มีทางกว้างออกไปสักหน่อย

เห็นด้วยเกล้าว่าข้อที่อาศัยต่าง ๆ นั้น ล้วนแต่คงขึ้นเรียกมานานแล้วทั้งนี้
กลางอย่างย่อมจะเปลี่ยนแปลงมาหลายทอด พาเอาคนเข้าใจผิดมาหลายชั้น เพราะฉะนั้นจะ
ขู่กับเอาลักษณะในขณะที่จะเห็นอยู่กันเห็นจะมียังคง จำจะต้องดูหลักฐานโดยหลังขึ้นไป
เกล้ากระหม่อมได้คิดแบ่งที่อาศัยออกเป็นหมวดเป็นลำดับ เพื่อกำหนดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย
รื้อทิ้งต่อไป

๕. ศาน คำกริยาหมิ่นพิทยาลงกรณเธอกรวหนัก จะเขียนสะกด ล ผิก เป็นคำไทยแท้ๆ ไปนี้กว่ามาแต่คำศาลา ถ้านักเขียนนั้นก็ต้องเรียกว่าศาลาทีเดียว เพราะคำว่าศาลาในภาษามคธสันสกฤต แปลว่าคันธ หวาเข้ารูปที่ตองการไม่ หนังสือเก่าท่านก็เขียนสะกด น เกล้ากระหม่อมยอรวมไรไม่มีอะไรเกียจ อันชื่อว่าคานัน นั้นก็ไล่สามอย่าง คานเพียงตาอย่างหนึ่ง ทำเป็นพินลกลสองชั้น ชั้นบนเข้าใจว่าคงเจือก ชั้นลกลงเครื่องพล ถัดไปอีกอย่างหนึ่งก็คานเจ้าแบบไทยก็เหมือนกับคานเพียงคานเอง แต่หลังคานขึ้น ที่สามก็คานพิพากษาคคี่ นี่เป็นนค้วยเกล้าทีเดียว ค้วยไม่เคยเห็น ถ้าหากมีลักษณะเหมือนคานเจ้า ก็ไม่เหมาะที่จะประชุมชำระความขนนั้น เหมาะที่จะเป็นโรงเสียมากกว่า แต่คำที่มีว่าโรงคาน คิกกันอยู่ จะเป็นไคหรือไม่ว่า ที่ชำระความนั้นมีคานอยู่ในโรง เวลาจะพิพากษาคคี่ ท่านผู้พิพากษาแผ่นขึ้นไปยังบนคาน อย่างพระเทศน์ขึ้นธรรมาสันในการเปรียญ หรือจะก้ออีกทางหนึ่ง พระโรงราชวินิจัยของพระเจ้าแผ่นดิน เช่นพระที่นั่งอมรินทรมิษยภักมาลาตั้งในพระโรง เป็นที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกประทับวินิจัยคคี่”

(ลายพระหัตถ์สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ๑ จากบางปะอิน วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๔๗๘)

“คำว่า “คาน” หม่อมฉันไม่ทราบว่าการหมิ่นพิทยาลงกรณได้เคยทรงพิจารณาแล้ว หม่อมฉันเห็นชอบค้วยว่า เป็นคำหนึ่งต่างหาก มิใช่มาจากศาลา แต่จะลงเนื้อเห็นว่ามูลมาแต่อะไร ยังไม่แน่ใจ ถ้าจะเอาคำที่เรียกว่าคานเจ้า คานเพียงตา มาเป็นหลักวินิจฉัยว่าเป็นที่ไว้วางของคคี่ก็ลสิทสิ จะหาอธิบายทางนั้นต่อไปถึงคานชำระความก็ได้ ค้วยในโรงชำระความน่าจะมีคานเทพารักษ์สำหรับพยานอธิษฐานสาบานตัว หม่อมฉันเคยพบเห็นวัตถุเช่นนั้นเองทีเดียว ค้วยเมื่อแรกไปว่ามหาดไทยเห็นมีเจือกเทวรูปตั้งอยู่ในห้องกลางชั้นหนึ่ง หม่อมฉันถามว่าสำหรับทำอะไร เขาบอกว่าเจือกนั้นเดิมเป็นของสำหรับคานหลวงเมื่อตั้งอยู่ในศาลาลูกขุนเดิมฝ่ายขวา ครั้นเมื่อรื้อศาลาลูกขุนเดิมทำคคี่ใหญ่ จึงเก็บเอามารักษาวัว หม่อมฉันยังสั่งให้เก็บรักษาคคี่มา แต่เมื่อย้ายกระทรวงมหาดไทยออกไปอยู่นอกวังเมื่อภายหลัง จะทิ้งขว้างหรือยังรักษาคคี่นั้นไว้ที่ไหน หม่อมฉันหาทราบไม่”

(ลายพระหัตถ์สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ๑ วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๔๗๘)

“คำว่า “คาน” ขอประทานกรายทูลต่อ คำเก่ามีว่า “ลูกขุนณคานหลวง” กับ “ลูกขุนณศาลา” ต่างกันอยู่ ลูกขุนณคานหลวงเข้าใจว่าเป็นผู้พิพากษาคุลาการผู้พิจารณาอรรถคดี ลูกขุนณศาลาเข้าใจว่าเป็นเสนาบดีหรือที่เทียบเรียกว่ารัฐบาลผู้บริหารการเมือง ศาลาลูกขุนในซึ่งรื้อเสียแล้วนั้น เข้าใจว่าเป็นที่ทำการของเสนาบดี คือลูกขุนณศาลา มีตราราชสีห์คชสีห์ปรากฏอยู่ทั่วไป ให้อำนาจของลูกขุนณคานหลวงไม่ เพราะเป็นลูกขุนณคานหลวงมาอาศัยพิจารณาอรรถคดีที่ศาลาของลูกขุนณศาลาเท่านั้น คานหลวงล้มละลายไปเสียไหน ชื่อนี้ไม่มีแล้วเลย เจริญซึ่งครั้งถึงว่าเคยทูลขอพระเนตรเห็นในห้องกลางนั้น เข้าใจว่าเป็นเวทีของศาลาลูกขุนใน ไม่ใช่เวทีของศาลหลวง เจริญอย่างนั้นเข้าใจว่ามีทุกกรมทุกกระทรวง ตามที่นักโศกเวทีของกรมพระสุรัสวดีอยู่ในพิพิธภัณฑสถานของคณะ และจำได้ทั้งนี้ว่า เหมือนที่พิมพ์ลายกรมวังก็เคยเห็น”

(ลายพระหัตถ์สมเด็จพระนางวิหิต ๑ วันที่ ๕ ตุลาคม ๒๔๗๘)

“จะทูลสนองความข้างขึ้นในลายพระหัตถ์ต่อไป คานหลวงนั้นเดิมอยู่นอกพระราชวังที่ใกล้ ๆ กับสถานหลักเมือง จึงเรียกกันว่า “ศาลาลูกขุนนอก” เรียกสำนักงานกลาโหมมหาดไทย ซึ่งอยู่ในวังว่า “ศาลาลูกขุนใน” (ยังเรียกอยู่ตลอดเวลาหม่อมฉันว่าการมหาดไทย) ที่ย้ายคานหลวงเข้าไปอยู่ในวัง เห็นจะเป็นเมื่อรื้อศาลาลูกขุน เครื่องไม้ของเดิมสร้างเป็นคอก ในรัชกาลที่ ๓ คงรื้อศาลาลูกขุนในทำใหม่ก่อน เมื่อรื้อศาลาลูกขุนนอกทำใหม่ จึงให้ลูกขุนคานหลวงมาอาศัยทำการที่ศาลาลูกขุนใน “ฝ่ายขวา” ของกลาโหม แต่เมื่อรื้อของเดิมแล้ว การที่จะสร้างศาลาลูกขุนนอกขึ้นใหม่คงไป จะเป็นเพราะเหตุใด หม่อมฉันสืบไม่ได้ความ คานหลวงจึงเลยอาศัยศาลาลูกขุนในอยู่จนถึงกระทรวงยุติธรรม ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อหม่อมฉันเป็นทหารมหาดเล็กเคยไปอยู่ศาลาลูกขุน ที่ในตวันประธานข้างบ้านเหนือใช้เป็นคานหลวง ในห้องทางบ้านใต้ตลอดมาจนสุดเฉลี่ยหลังเป็นของกลาโหม

ทอนในประธานที่เป็นคานนั้น ปล่อยให้ผู้นั้นใหญ่ส้นตัวหวาย มีของประหลาดอย่างหนึ่งซึ่งคิด
 ภาไม่ล้มคือมีกองขานหมากโตสักเท่ากระดังอยู่บนเสื่อกลางศาลา ๒ กอง เวลาคนเขี้ยวใคร
 จะคายขานหมากหรือขวนน้ำหมาก ก็ไปคายและขวนตรงนั้น.....”

(ลาบพระหัตถ์สมเด็จพระมหาคัมภีร์ฯ วันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๔๑๔)

ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์แห่งชาติ
 (www.library.goj.go.th)

สารบัญ

หน้า

คำนำ	ก
คำจารึกในหิรัญบัฏ	๑
คำกล่าวรายงานของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมในพิธีวางศิลาฤกษ์	๖
คำกล่าวของนายกรัฐมนตรีในพิธีวางศิลาฤกษ์	๑๐
รายนามกรรมการดำเนินงานก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา	๑๓
กระทรวงยุติธรรมกับการพัฒนานโยบายความมั่นคงแห่งชาติ	๒๖
วัฒนธรรมทางการศาล	๔๕
กิจการศาลยุติธรรมเป็นมรดกอันมีค่ายั้งส่วนหนึ่งของชาติ	๘๔
เอกราชในการศาล	๘๘
การต่อสู้เพื่อเอกราชทางการศาลของไทย	๙๘
การสร้างศาลในสมัยรัฐบาลปวิวัติ	๑๒๗
ความเป็นมาของพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ และคณะกรรมการตุลาการ	๑๓๑
การใช้เสือกฤษฎ	๑๖๖
ศาล - สำน - สำน	๑๗๕

www.library.co.jp